3
1979

SZOVJET IRODALOM

MAJAKOVSZKIJ EGY VERSE TIZENKÉT FORDÍTÁSBAN

MIHAIL SOLOHOV ÉS VALENTYIN KATAJEV ELBESZÉLÉSE

KORTÁRSI EMLÉKEZÉSEK A FORRADALOM ÍRÓIRÓL

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

FŐSZERKESZTŐ
SZAVVA DANGULOV

A FŐSZERKESZTŐ ELSŐ HELYETTESE
VLAGYIMIR MIHAJLOV

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES
BORISZ AFANASZJEV

OLVASÓSZERKESZTŐ
VALENTYINA HARKOVA

JURIJ DASKEVICS
RASZUL GAMZATOV
LEV GINZBURG
IVAN GOLIK
ALEKSZANDR KARAGANOV
ALIM KESOKOV
DAVID KUGULTYINOV
JURIJ RAKSA
JURIJ SZUROVCEV
OLEG GROMOV

A MAGYAR KIADÁS SZERKESZTŐJE

A SZERKESZTŐSÉG CÍME
121248 MOSZKVA
KUTUZOVSZKIJ PROSZPEKT 1/7

A MAGYAR KIADÁS SZERKESZTŐSÉGE

FŐSZERKESZTŐ
KIRÁLY ISTVÁN

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES
E. FEHÉR PÁL

SZERKESZTŐ
WINTERMANTEL ISTVÁN

TANÁCSADÓ TESTÜLET
BARTA ISTVÁNNÉ
ELBERT JÁNOS
GERENCSÉR ZSIGMOND
JOVÁNOVICS MIKLÓS
LANDLER MÁRIA
NIKODÉMUSZ ELLI
S. NYIRŐ JÓZSEF
RAB ZSUZSA

A MAGYAR SZERKESZTŐSÉG CÍME
1053 BUDAPEST
V., SZÉP U. 5. félemelet
Telefon: 171-728
Szerkesztőségi órák naponta 9—2.

© Советская литература. Москва, 1979
Fordítás © Szovjet Irodalom. Budapest, 1979

SZOVJET IRODALOM

A SZOVJET ÍRÓSZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

1979/3

TARTALOMJEGYZÉK

Lenin a Tanácsköztársaságról 3

PRÓZA

Mihail Solohov: Közös nyelv (Makai Imre fordítása) 5
Valentyin Katajev: A zászlós (Nikodémusz Elli fordítása) 9
Dmitrij Furmanov: Jepifan Kovtyuh (Katona Erzsébet fordítása) 13
Ligyija Szejfullina: Muzsikmonda Leninről (Lénárt Éva fordítása) 18
Artyom Veszjolij: Vérmosta Oroszország (Bratka László fordítása) 24
Viktor Kin: A másik oldalon (Király Zsuzsa fordítása) 30
Konsztantyin Pausztovszkij: Blücher marsall (Dalos László fordítása) 54

LÍRA

Nyikolaj Aszejev, Eduard Bagrickij, Gyemjan Bednij, Valerij Brjuszov, Velemir Hlebnyikov, Szergej Jeszenyin, Vlagyimir Lugovszkoj és Nyikolaj Tyihonov versei (Györe Imre, Hárs György, Mezey Katalin, Rab Zsuzsa, Rózsa Endre, Szilágyi Ákos, Veress Miklós, Weöres Sándor fordításai) 65

KÉT NYELVEN

Mihail Zoscsenko elbeszélése: Lenin és a zsandárok (Makai Imre fordítása) 76

EGY VERS – TIZENKÉT FORDÍTÁSBAN

Kardos László: Rokoni hangok keresése 79
Vlagyimir Majakovszkij: Мы идём (Aczél Géza, Baranyi Ferenc, Fodor András, Garai Gábor, Hárs György, Héra Zoltán, Mezey Katalin, Orbán Ottó, Rózsa Endre, Somlyó György, Szilágyi Ákos és Tandori Dezső fordításai) 80

KORTÁRSAK A KORTÁRSAKRÓL

Fjodor Gladkov: Alekszandr Szerafimovics 93
Alekszej Szurkov: Író, ember, hazafi 98
Konsztantyin Fegyin: Vszevolod 100
Tatyjana Tessz: Találkozások Babellel (Gálvölgyi Judit fordításai) 102

Jurij Libegyinszkij: Látó szeretet (Gellért György fordítása) 115
Leonyid Leonov: Gorkijról (Zappe László fordítása) 119
Alekszandr Blok: Cikkek és napló (Gerencsér Zsigmond fordítása) 122

DOKUMENTUM

Botka Ferenc: Mácza János és a szovjet irodalom 125
Mácza János:
Levelek Botka Ferenchez (Botka Ferenc fordítása) 126
Vlagyimir Majakovszkij 128
Dalos György: Kolcov és a magyarok 130
Mihail Kolcov: Mi lett volna, ha... — Inkognitóban Budapesten 1927-ben (Dalos György fordítása) 131
Szabó Magdolna: A Pravda a Tanácsköztársaságról 136

FÓRUM

Lukács György: Mit adott nekem 1917? — Alekszandr Gerskovics interjúja 140

KÖZÖS DOLGAINK

Mezei András: Szabálytalan interjú Hidas Antallal 146
Alekszandr Kosztyucsenko: A Városmajor utcában 149
Oleg Nyikolajev: Örökkön a nép szívében (Dalos György fordításai) 152
Konsztantyin Zubov: A Forradalmi Színház igazgatója (Havas Ervin fordítása) 157
Ljubov Moszkovszkaja: A múlhatatlan dicsőség napjai — Emlékezés Karikás Frigyesre (Rajcsányi Irén fordítása) 159

IRODALOMRÓL

Vitalij Ozerov: A cselekvő humanizmus ereje (Csibra István fordítása) 163

KRÓNIKA

Új könyvek az évfordulóra; Kulturális kapcsolatok 183

SZÁMUNK SZERZŐI 185

MŰMELLÉKLETÜNKÖN 189

BIBLIOGRÁFIA

A Magyar Tanácsköztársaság szovjet irodalma 191

A borítón *Tatyjana Cigal* Zöld este című festménye
Lukács György portréját Rév Miklós, *Uitz Béla* Ikon-analízis című képéről a reprodukciót Nádor Katalin készítette

LENIN
A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGRÓL

...Meggyőződésünk, hogy ez lesz az utolsó nehéz félesztendő. Ebben a meggyőződésünkben különösen megerősít bennünket az a hír, amelyet a napokban közöltünk a kongresszussal — a magyarországi proletárforradalom győzelméről szóló hír. Ha eddig a szovjethatalom csak országunkon belül, a volt Orosz Birodalomhoz tartozó népek között győzött, ha eddig azok a rövidlátó emberek, akiknek különösen nehéz megválniok a régi, megszokott gondolkodásmódtól (még ha a szocialisták táborához tartoztak is), azt gondolhatták, hogy csakis Oroszország sajátos körülményei idézhették elő ezt a váratlan fordulatot a proletár szovjet-demokrácia felé, hogy ennek a demokráciának a sajátosságaiban talán, mint valami görbe tükörben, a cári Oroszország régi sajátosságai tükröződnek, ha eddig az ilyen vélemény még tarthatta magát, most teljes egészében megdőlt. Elvtársak, a ma kapott hírek képet adnak nekünk a magyar forradalomról. A mai közleményekből megtudjuk, hogy az antanthatalmak egészen brutális formában ultimátumot intéztek Magyarországhoz, hogy engedje át csapataikat. A burzsoá kormány, amikor látta, hogy az antanthatalmak Magyarországon át akarják felvonultatni csapataikat, amikor látta, hogy egy újabb háború hallatlan terhei zúdulnak Magyarországra – akkor a burzsoá-megalkuvó kormány maga adta be lemondását, maga bocsátkozott tárgyalásokba a kommunistákkal, a magyar elvtársakkal, akik börtönben voltak, és maga ismerte el, hogy nincs más megoldás, át kell adni a hatalmat a dolgozó népnek...

Elvtársak! Ha azt mondták rólunk, hogy bitorlók vagyunk, ha 1917 végén és 1918 elején a burzsoázia és sok híve nem talált más szót forradalmunkra, mint azt, hogy „erőszak" és „bitorlás", ha még mind a mai napig hallatszanak olyan hangok, hogy a bolsevik hatalom erőszak útján tartja magát, aminek értelmetlenségét nemegyszer bebizonyítottuk, ha ezelőtt lehetett ilyen esztelensé-

geket szajkózni – most Magyarország példája elhallgattatja az ilyen beszédeket. Még a burzsoázia is belátta, hogy nem lehet más hatalom, mint a szovjetek hatalma. Egy kulturáltabb ország burzsoáziája világosabban ismerte fel, mint a mi burzsoáziánk október 25. előestéjén, hogy az ország a pusztulás útját járja, hogy a népre egyre súlyosabb és súlyosabb megpróbáltatások zúdulnak – tehát a hatalomnak a tanácsok kezében kell lennie, tehát a magyar munkásoknak és parasztoknak, az új, szovjet, proletár demokráciának kell megmentenie az országot.

A magyar forradalom, elvtársak, óriási nehézségekkel küzd. Ezt az Oroszországhoz képest kis országot sokkal könnyebben megfojthatják az imperialisták. De bármilyenek legyenek is a Magyarországra még kétségtelenül váró nehézségek, mi itt, a szovjethatalom győzelmén kívül, erkölcsi győzelmet is arattunk. A legradikálisabb, a legdemokratikusabb, megalkuvó burzsoázia beismerte, hogy a legnagyobb válság pillanatában, amikor a háborúban kimerült országot újabb háború fenyegeti, a tanácshatalom történelmi szükségszerűség, beismerte, hogy az ilyen országban nem lehet más hatalom, mint tanácshatalom, mint a proletariátus diktatúrája.

Elvtársak, a forradalmárok egész serege áll mögöttünk, akik életüket áldozták Oroszország felszabadításáért. E forradalmárok legnagyobb részének súlyos sors jutott osztályrészül. Végigszenvedték a cárizmus üldözéseit, és nem részesültek abban a szerencsében, hogy tanúi lehessenek a győzelmes forradalomnak. Mi pedig nemcsak ezt értük meg, minket még ennél is nagyobb szerencse ért. Mi nemcsak forradalmunk győzelmét láttuk, nemcsak azt láttuk, hogyan erősödött meg forradalmunk hallatlan nehézségek közepette, és hogyan hozta létre a hatalom új formáit, amelyek az egész világ rokonszenvét felénk fordítják, hanem azt is látjuk, hogy az a mag, melyet az orosz forradalom elvetett, kikél Európában. Ez azt a feltétlen, rendíthetetlen meggyőződést érleli meg bennünk, hogy bármilyen súlyosak legyenek is azok a megpróbáltatások, amelyek még ránk zúdulhatnak, bármilyen nagyok legyenek is azok a bajok, melyeket a nemzetközi imperializmus döglődő fenevadja még ránk hozhat – ez a fenevad elpusztul és a szocializmus győzni fog az egész világon...

Beszéd az OK(b)P VIII. kongresszusán, 1919. március 23.

PRÓZA

MIHAIL SOLOHOV

Közös nyelv

Luzsini sztanyicában mindenütt régóta sáros a kérges hó, a minap hazaköltözött varjak kékacélszínű új tollruhát öltöttek.

A kémények füstje gyér és foszlós. Az ég – milyen is lehetne – szürke. A házak körvonalai elmosódnak, alighanem a ritkás köd miatt. Csak a Donon túli hullámos hegyhát látszik szigorúan élesnek, meg az erdő áll rajta úgy, akárha tussal rajzolták volna oda.

A népházban a kerületi szovjetek üléseznek. Bevezetőül a körzeti pártbizottság titkára magabiztosan tagolja a nemzetközi helyzetről szóló beszámoló szövegét. A padokon küldöttek; ha hátulról nézzük – piros szegélyű kozák sapkák, kaukázusi kucsmák, füles prémsapkák, irhaködmönös sorok. Szinte ütemes szuszogás. Ritkán köhécselés. Itt-ott szakállasok ülnek, de a többség: csupasz arcú legénynép különféle színű bajuszokkal vagy azok nélkül.

A titkár Chamberlain* jegyzékét olvassa.

– Ne ugasson! – harsan a hátulsó sorokból egy szilaj hang.

Az elnök egy pohárral megkocogtatja a vizeskancsót.

– Csöndet!

A beszámoló után, a félórás szünetben, amikor a dohányfüst az előcsarnokban már lankadtan lebegett a kucsmák felett, a beszédmorajban ismerős hang ütötte meg a fülemet: mintha a Majdannyikové volna. Széttaszigáltam a körülöttem állókat. Ő volt az, Majdannyikov, Peszcsanij falu községi szovjetjének újonnan megválasztott elnöke. Egész csoport vette körül. A legfiatalabb, aki még eléggé jó csúcsos sapkát viselt, azt mondta:

– ...Majd harcolunk egy kicsit.

– Letörik a derekunkat...

– Nem először próbálják!

– Csakhogy azoknak haditechnikájuk van, cimbora!

– A technika ember nélkül annyit ér, mint a ló kozák nélkül.

– Emberük tán nincs elég?

Majdannyikov megint megszólalt. Hangja sűrű-lágy volt, akár a jóféle kulimász.

---

* Austen Chamberlain (1863–1937) külügyminisztersége alatt az angol kormány 1927 májusában megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Solohov elbeszélése 1927. május 24-én jelent meg. – M. I.

– Hagyd ezt! A nagyvilággal csínján bánj, kenyeres... De ha háború tör ki, nem ijedünk meg tőle... Ejnye, várj már egy kicsit! Hadd mondjam el a magamét! Ha én befejezem a cséplést, akkor rákezdheted, de most hallgass meg. Minket tizenötben elvittek a német háborúba. Én a harmadik eresztésbe kerültem. Kamenszkaja sztanyicából egyenest a frontra vitték a századunkat. Odacsaptak bennünket a nyolcadik gyaloghadosztályhoz, úgy jártunk együtt vele, mint a lógós lovak. Harcokban is megfordultunk. Sztrij alatt búcsút vettünk a lovaktól. Szuronyt tűztünk a puskára, és magunk változtunk lóvá. Harcoltunk. Lövészárokban is meg másképpen is. De többnyire lövészárokban. Egy esztendeig rostokoltunk abban az átkozott agyagos földben. Négy hónapot pihenés nélkül. Teljesen ellepett bennünket a tetű! Kit a bánattól, kit a tisztátalanságtól. Mert a tetű sem egyforma: amelyik a bánattól terem, az görbe hátú meg kopasz, amelyik a piszoktól, az bogárfekete. De ha másfélék voltak is, mi egyformán étettük őket: megesett, hogy levetettük az inget, szétterítettük a földön, oszt végighúztuk rajta a kulacsot vagy a gránithüvelyből csinált poharat – hát rögtön csupa vér lett. Bottal ütöttük őket meg derékszíjjal... Úgy vertük agyon őket, mint az állatokat. Olyan sokat tenyésztettünk magunkon! Csapatostul mászkáltak az ingünkben.

Mi meg harcoltunk. Hogy mért, hogy s mint – senki se tudta. Azt a kását ettük, amit más főzött.

Eltelt egy esztendő, engem elfogott a bánat. Ez kész halál! Hol a ló után vágyódtam – hisz hónapokig nem láttam, hogy egrecérozza a lovász –, hol a család után, mert csak úgy maradt otthon, nem is tudtam, hogy s mint él. De az volt a legnagyobb baj, hogy az emberek – köztük jómagam! – nem tudták, miért kell vállalni a halált.

Tizenhatban leváltottak bennünket a frontról, visszavittek vagy negyven versztára. Kiegészítés érkezett a századhoz, majdnem csupa öregember. A köldökükig ért a szakálluk meg miegymás... Mi pihentünk egy kicsit, rendbe hoztuk a lovakat. És akkor nesze neked – puff! A hadosztályparancsnokságról parancs jött: a frontvonalhoz kell tolni a századunkat. Azt mondták, ott lázadoznak a katonák, nem akarnak a lövészárokba, az agyagos földbe mászni; nem akarnak a halállal komázni...

Dimbas kozákkapitány elmagyarázta nekünk: így meg úgy. Én pedig fogtam magam, írtam egy cédulát, és a tömegből odahajítottam. „Nagyságos úr! Elmagyarázta nekünk, hogyan harcolnak egymás ellen a különböző nyelvű népek. De hogy mehetnénk a saját testvéreink ellen?" Elolvasta, egészen elváltozott az arca, de nem mondott semmit. Akkor jöttünk csak rá, hogy mért ömlesztették bele a századba az öreg kozákokat. Azok jobban ki tudtak állni a cár mellett meg minden mellett. Egyfelől öregek voltak már, a hosszú szolgálat fegyelemre szoktatta őket, másfelől egy kicsit bolondok voltak: a szolgálat ugyancsak megviselte mind. És még egy: azokban az években az ezrednél az ember agyát hamarább kikalapálták, mint ahogy a kaszás kikalapálja a kaszáját.

A katonák ellen küldtek bennünket. Négy géppuskánk volt meg egy páncélautónk. Odaérünk ahhoz a helyhez, ahol az az ezred lázadozott, már ott volt két kubáni század, tyű, micsoda vad kozákok, ragyások, akár a kalmükök; körülvették az ezredet. Szörnyű dolog készült, cimborák! Egy kis erdőn túl lekapcsoltak két üteget a lövegmozdonyokról, az ezred meg áll ott egy kis tisztáson, és zúgolódik. A tisztek odalovagolnak hozzájuk, próbálnak a lelkükre beszélni, a katonák meg csak állnak és zúgolódnak.

A kapitányunk parancsára kirántottuk a pallosunkat, odaügettünk a katonákhoz, és patkó alakban közrefogtuk őket... A kubániak is megindultak... Erre a katonák kezdték ledobálni a puskákat. Máglyába hajigálták őket, és megint zúgolódtak.

Nekem meg vérzett a szívem, forrt bennem a harag, sós lett a szám, és valósággal égett. Hát hogy hajthatok én bele ebbe a sírba egy embert, ha egyszer magam is kis híján elvesztettem az életemet, magam is a földben éltem, akár az ürge?... Odanyargaltunk. Látom ám: Filimonov, a szakaszunk egyik kozákja mérgében a kardlappal belecsapott egy katona képébe. A szemem láttára dagadni kezdett a katona képe, és csupa vér lett, ő maga meg begyulladt. Fiatal kis katona

volt, hát szemlátomást begazolt. A hideg is végigfutott a hátamon, nem tudtam uralkodni magamon, odavágtattam. „Hagyd abba, Filimonov!" Erre szidni kezdte az anyámat, pedig óhitű volt. Én nekihuzakodtam a pallossal, rá akartam ijeszteni. „Hagyd abba – mondtam –, mert bizony isten agyonvágjak!" Ő meg rögtön lekapta a puskát a válláról. Én a torkába szúrtam a pallos hegyét... Úgy döftem bele, mint egy madárijesztőbe, de kiderült, hogy élő embert küldtem a másvilágra... Erre olyan kavarodás támadt, hogy maga az ördög se igazodott volna el benne. A kubániak lövöldözni kezdtek ránk, mi meg őrájuk. Azok a vad, ragyás pofák rohamra indultak ellenünk, a katonák pedig felkapkodták a puskájukat, és megint zúgolódtak meg lövöldöztek az egész lovasságra. Micsoda felfordulás volt ott!...

Elvittek onnét bennünket, előbb a hátországba akartak irányítani, de aztán a Kárpátokba dobtak át; még ki se tudtuk verni a sok tetűt a gatyánkból, máris – mars a Kárpátokba! Csak éjszaka járhattunk az összekötő árkokban. Szigorú parancs volt – semmi zaj, egy koppanás se! Kiderült, hogy az osztrák* lövészárkok negyven méterre voltak a mieinktől. Nappal is éppen csak éltünk. A fejünket se dughattuk ki. Esik. Minden vizes. A lövészárkokban bokáig ért a sár. Annyira nem volt nyugtom, hogy aludni se tudtam. Ez nem élet! Gondolkoztam: hogy is van ez, mér élünk mi ezekben az árkokban a halállal összeölelkezve? Úgy állt a fejemben a gondolat, mint a cövek: beszélni kéne az osztrákokkal. Az ő katonáik beszélnek a mi nyelvünkön. Néha átkiáltanak: „Pán, maguk mér harcolnak?" – „Hát maguk mér?!" – kiabálunk vissza. De nem tudunk dűlőre jutni a távolság miatt. Azt gondolom: össze kéne jönni rendesen, hogy elbeszélgessünk. De nincs rá lehetőség! Szögesdróttal választották el az embereket, akár a barmokat, pedig hát az osztrákok ugyanolyanok, mint mi. Mindnyájunkat a földtől szakítottak el, mint a kisgyermeket az anyja csecsétől. Meg kell találni a közös nyelvet.

Egyszer egy reggel, amikor felébredtünk, azt kiabálja az őr: „Nézzétek, cimborák, egy állat akadt bele a drótunkba!" Halljuk, ahogy az osztrákok is felriadnak, mint a varjúk a tallón. Erre egy kicsit kidugtam a fejemet – hát egy jávorszarvas áll előttem, olyanféle állat, mint a gímszarvas, akkora az agancsa, mint egy bokor. Beleakadt a nagy agancsával a szegesdrót-akadályba. Tőlünk balra kemény harcok folytak a fronton, hát a lövöldözés lövészárkok közé kergette.

Azt kiáltják az osztrákok: „Páne, szabadítsák ki azt az állatot, nem fogunk lőni!" Én levetettem a köpenyt – és fel a töltésre. Odapillantottam az ő lövészárkaikra, hát csupa fej meg fej meredt ki belőlük. Ahogy odaértem az állathoz, úgy felágaskodott, hogy a karók meg a gyámok inogni kezdtek. Még három kozák ugrott ki egymás után, hogy segítsen nekem. Nem tudtunk csinálni semmit – a szarvas nem engedett bennünket közel magához. Egyszer csak látom, osztrákok szaladnak – puska nélkül, az egyik kezében olló.

Akkor aztán szóba elegyedtünk. A főhadnagyunk lehasal a töltésre, és puskával megcélozza a legszélső osztrákot, én meg eltakarom a hátammal. A tisztek nem tudtak szétkergetni bennünket; mi meg vendégségbe, a lövészárkunkba hívtuk az osztrákokat. Elkezdtem volna beszélni az egyikkel, de egy szót se tudtam mondani sem az ő nyelvükön, sem a mienken – a könny hangomat szegte. Nekem egy nem egészen fiatal, verhenyeges osztrák jutott. Leültettem egy lőszeresládára, és azt mondom: „Már hogy volnánk mi ellenségek, pán?! Inkább rokonok vagyunk! Nézd csak, a tenyerünkről még nem kopott le a kéreg." A szavaimat ugyan nem érti, de látom, a lelke megért, hisz a kérget kaparom a tenyerén! Bólogat: igen, egyetértek. Egy csomó kozák meg osztrák gyűlt össze körülöttünk. Én azt mondom: „Nékünk, pán, nem kell, ami a tiétek, de ti se nyúljatok ahhoz, ami a miénk. Fejezzük be a háborút!" Látom, megint helybenhagyja, de a szavakat nem érti, és két kézzel hí bennünket magukhoz. Azt magyarázza: ott van egy emberünk, aki konyít valamit az oroszhoz. El is indultunk. Az egész század felkerekedett, és odaindult! A tisztek megijedtek. Gyerünk! Megérkeztünk az osztrák lövészárkokba. Egy cseh beszélt a mi

---

* A kozák az Osztrák–Magyar Monarchia katonáit érti osztrákokon, tehát csehet és szlovákot is osztráknak nevez. – M. I.

nyelvünkön. Én a magam osztrákjával beszélek, ő meg fordítja. Én még egyszer elmondtam az emberemnek, hogy mi nem ellenségek vagyunk, hanem rokonok. És a körmömmel megint megkapargattam a kérget a tenyerén, és megveregettem a vállát. A csehen keresztül azt feleli: én munkás vagyok, lakatos, és nagyon egyetértek veletek. Azt mondom neki: „Fejezzük be a háborút, testvérek. Nem ér az egy fapitykét sem! A szuronyt meg azokba kell beledöfni tövig, akik egymás ellen uszítottak bennünket." Hát az majdhogynem sírva fakadt a szavaimra. Azt felelte, hogy otthon asszonyt hagyott kisgyermekekkel, és ő hajlandó befejezni a háborút. Nagy zajt csaptunk. A tisztjük meg úgy jött-ment, akár a pulykakakas, és vicsorgatta a fogát. Mi meg barátkozgattunk és kávét ittunk náluk. Es olyan közös nyelvet találtunk egymás számára, hogy ha én mondok egy szót nekik, tolmács nélkül is reptiben megértik, könnyezve lármáznak, és jönnek összecsókolózni.

Ahogy visszamentem a magunk árkába, kivettem a závárt a puskából, beletapostam a sárba, és az életemre megesküdtem, hogy többet egyszer sem lövök osztrák testvérre: lakatosra, munkásra, földmívelőre... A századunk még azon az éjszakán kivonult a lövészárkokból, lefegyvereztek bennünket Savelki falunál. Egy idő múltán meg jött a forradalom, Péterváron jól elintézték a cárt...

— Várj — vágott közbe a csúcsos sapkás, fiatal kozák. — Hát az állattal mi lett?

— Az állattal? Mi lett vóna? Kiszabadítottuk. Fújt egyet, és már nem is láttuk többet. Elvitt az agancsán egy nagy csomó szegesdrótot. De nem az állat vót a fontos, hanem az, hogy az emberek közös nyelven kezdtek beszélni, te meg locsogsz itt: háború, háború! Tudjuk, milyen lenne az a háború — mihelyst eljutunk az ő katonáikhoz, belecsapunk egymás kérges tenyerébe, és mingyán szót is értünk...

— Küldött elvtársak! Jöjjenek be! — kiáltotta valaki a színpadról, és megrázta a csengőt.

A küldöttek sűrűvé préselődő tömege az ajtó szárnyait szinte szétfeszítve, zajos beszélgetés közepette betódult a terembe.

1927

MAKAI IMRE fordítása

Nagy László rajza
Solohovról

VALENTYIN KATAJEV

A zászlós

A fiatal, alig huszonhárom esztendős, csendes, jámbor lelkű, búzavirágkék szemű, sötétszőke hajú, lányosan fehér kezű, jellegzetesen diák küllemű Csaban zászlós annak idején a németek elleni háborúban bátor és kitartó katonának bizonyult. Minszk alatt a szakaszával kemencéket robbantott, és egész jobb oldalát súlyos légnyomás érte. Baranovicsinál keresztülment rajta egy lőszeres rakomány, és az odesszai kórházban, ahol gyógykezelték, rühes lett. Mindezért kapott két Szent György-keresztet, valamint egy „A bátorságért" feliratú szablyát, melyet a Szent Anna-rendjel vörös szalagjából font kardbojt ékesített.

1919-ben behívták katonának. Kora tavasszal. Nem kérdezték tőle, akar-e harcolni, azt sem kérdezték tőle, rokonszenvez-e az önkéntes hadsereggel. Kötelezően harcolnia és rokonszenveznie kellett a csendőrszakállú hadseregtábornokkal, akinek a Szent György-érdemrend szalagjával átfont és keresztbe tett puskákkal ékesített portréja mindenütt ott díszelgett. Csak azt kérdezték meg a zászlóstól a bevonulási helyen, hogy hol kíván szolgálni, és miután megtudták, hogy neki ez teljesen mindegy, egy páncélvonatra osztották be telefonosnak. A páncélvonat kezdetben egy vasúti főműhelyben vesztegelt javításon, és Csaban zászlós harmadnaponként a vonat mellé kirendelt őrség parancsnoki tisztét látta el. Az őrség kiképzetlen junkerekből, tejfölösszájú kadétokból és bokáig érő, vörös váll-lapos tüzérköpönyeget viselő önkéntesekből állt.

A tankokra emlékeztető, roppant erős láncokkal a bekormozódott ablakú mennyezethez felerősített több tonnás páncélozott kocsik, fekete tátongó nyílásaikkal figyeltek minden irányba, és belőlük mint akasztott ember elnyílt szájából a nyelv, géppuskák dagadt csövei lógtak ki. Ebben a rettenetes vasdübörgésben, amely szinte megsiketítette azt, aki nem szokott a zajhoz, az izzó vas bűzében, a kőszén kékes füstjében lámpák éles, szikrázó csillagfényei úsztak. A derékig csupasz munkások — koromtól és zsírtól csillogó testük akár a négereké — a kemencék előtt, a szerszámgépek mellet sürögtek-forogtak, hatalmas, súlyos kalapácsokkal futkostak fel s alá, szögecseltek, szitkozódtak, a csap alá tartva hűtötték áthevült fejüket, és szívták a mahorkát. Dühödt és megvetést tükröző, kemény vonású, haragos arcuk fel-feltűnt a bizonytalanul pislákoló lámpák fényében, és valami furcsa, megmagyarázhatatlan nyugtalanságot keltett Csaban lelkében. Azután, hogy a páncélvonat parancsnoka, egy fiatal repülőezredes, igazi jól fésült gentleman, pipával, és fehér kereszttel kék zubbonyán, kiadta a parancsot, hogy erősítsék meg az őrséget, és a páncélvonaton szolgáló tiszt uraknak tudomására hozta, hogy a munkásokkal legyenek

rendkívül körültekintőek, és óvakodjanak tőlük, mert az illegális kommunisták felrobbanthatják a páncélvonatot, Csaban zászlóst még félelmetesebb érzés fogta el, amikor végig kellett járnia az éjszakai őrségben álló játékkatona-szerű puskás embereit. Rettenetesen siettek a páncélvonat javításával, és két műszakban, napi huszonnégy órában dolgoztatták az embereket. Nap mint nap hoztak valahonnan újabb angol géppuskákat, távmérőket, hűtőket. Időről időre a főműhely kapujához gördült egy csodás, csillogó, acélkék limuzin, és tábornokok egy kis csoportja (angol hadnagyok és francia kapitányok kíséretében) hangosan és vidáman csevegve különböző nyelveken, ellenőrizte, hogyan haladnak a munkálatok.

Csaban zászlós nem értette, hogy mi történik körülötte. Nem értette, miért akarják felrobbantani a páncélvonatot a munkások, és miért akarja a felsőbb vezetés, hogy a páncélvonatot minél előbb megjavítsák. Nem értette, miért harcolnak a vörösök a fehérek ellen, és miért szakadt kétfelé egész Oroszország bolsevikokra és nem bolsevikokra. Igaz, a páncélvonat tisztjei, akikkel Csaban együtt lakott a kocsiban, folytonosan csak arról beszéltek, hogy mindaddig, amíg a kommunisták maradnak hatalmon, Oroszországról nem múlik el a nyomorúság. De hogy ez miért lenne így, azt senki sem magyarázta el neki, és Csaban, aki otthon Umanyban megszokta az egyszerű, keresetlen beszélgetéseket az időjárásról, az egyetemről meg a vadászatról, idegen maradt itt a kapitányok, főhadnagyok és junkerek körében.

A legutóbbi időben még jobban hajszolták a munkásokat, és mind gyakrabban gördült oda a tábornokokkal zsúfolt autó. Az újságok győzelmekről és a vörösök megfutamodásáról írtak. De a városban nőttön-nőtt a nyugtalanság, s már az is előfordult, hogy a külvárosban legyilkolták az önkéntes hadsereg tisztjeit. És egyszer csak elkészült a páncélvonat, sínre tették, összeállították. Még ugyanazon a napon az ezredparancsnoknak meghozták az utasítást a törzskartól, utána nyomban megtiltott minden eltávozást a városba. Másnap aztán a már teljesen elkészült, felfegyverzett páncélvonatot hozzákapcsolták egy hosszú katonaszerelvényhez, mely indulásra készen vesztegelt a rámpánál. A tisztek, kadétok és junkerek plédeket, remek bőröndöket rakodtak be a kocsikba; kisírt szemű dámák és kecses, szép fiatal lányok vették körül a páncélvonat terepszínűre festett acéltömbjét. Az őrök állig fegyverben feszítettek a toronyban, és az első löveg parancsnoka, tábori táskával és a vállán lógó látcsővel ügybuzgón futkosott fel és alá, ellenőrizte a telefondrót kihúzását. A rámpán rövid istentiszteletre készülődtek, a papok magukra öltötték miseruhájukat. Azután énekelt a kórus, égő gyertyákat osztottak szét, suttogva beszélgettek egymás közt a limuzinon odaérkezett tábornok segédtisztjei. A mise után a parancsnoknak átnyújtottak egy csillogó, vadonatúj, Szent Nyikolajt ábrázoló ikont, és a tábornok beszédet mondott. Arról beszélt, hogy a vörös ellenség erős, és hogy minden katonai erejüket meg kell feszíteniök ahhoz, hogy legyűrjék. Beszélt az Alkotmányozó Nemzetgyűlésről is, és arról, hogy a Déli Hadsereg parancsnokának nevében megparancsolja: a foglyokat a helyszínen végezzék ki. Beszéd közben ősz harcsabajusza csak úgy remegett.

A mise alatt Csaban zászlós hányta a kereszteket, a tábornok beszéde alatt feszes vigyázzban állt, és annak végeztével a többiekkel együtt hurrázott.

A vonat indulása előtti utolsó percekben a pályatesten sétálgatva összetalálkozott egy régi gimnazista társával, akinek a nevét ugyan elfelejtette, de az arcára jól emlékezett. Köszöntötték egymást.

— Üdv neked, öregfiú — szólt Csaban jól szemügyre véve barátjának széllel bélelt kabátját és borostás arcát. — Ezer éve nem találkoztunk. Mit csinálsz te itt?

A barát a régi kedves, diákos mosollyal felelte:

— A vasúti kórházban dolgozom. Hát te meg önkéntes lettél?

— Behívtak.

— Értem. És ezzel a vonattal készültök legázolni Szovjet-Oroszországot? És Moszkvában akartok reggelizni, ugye?

— De furcsán beszélsz... — Csaban lehalkította a hangját, és körülnézett. — Csak nem vagy kommunista?

– És te talán kémelhárító vagy?
– Nem én.
– Igen. Kommunista vagyok.
A két barát egy kis ideig hallgatott, majd Csaban megszólalt:
– Valahogy olyan furcsa ez az egész. A tábornok a beszédében éppen az imént azt mondta, hogy a foglyokat lőjük agyon, és hogy a kommunisták a legdühödtebb ellenségeink, de mi iskolatársak voltunk, együtt jártunk mindenhova, együtt adtuk el a régi tankönyveinket. És te most kommunista vagy, én meg az önkéntes hadsereg katonája, nekem le kellene lőnöm téged, neked meg az első adandó alkalommal be kellene kísérned a Csekára. Semmit sem értek az egészből. Magyarázd ezt meg nekem, kérlek.
De Csaban egykori iskolatársa csupán elnézően mosolygott, és legyintett:
– Hosszú lenne ezt elmagyaráznom neked, de majd ha harcba indulsz, mielőtt elsütnéd az ágyút, jól gondold meg, hogy kire lősz. Mert megeshet, hogy egyszerre nyolc régi katona-bajtársadat teríted le.
Ezzel elment. Csaban pedig visszatért a páncélvonatra, ahol már minden készen állt az indulásra. És egészen az indulás pillanatáig egyre csak értetlenül fürkészte a rózsás arcú, harci lázban égő ifjú önkénteseket.
A szerelvény egész éjjel teljes gőzzel robogott. A szél a tetőt tépázta, az eső bevágott a vagonok résein. A lovak patkói a padlódeszkákat döngették, amikor meg-megugrottak a megállókban felvillanó lámpafényre. Egy vasúti csomópont főnökét, amiért három percre feltartóztatta a szerelvényt, agyonlőtték, és holttestét a vizesárokba lökték. Senki sem tudta, hova száguldanak, és miért kell így rohanniok. Csak a törzsparancsnoki kocsiban, ahol a nehéz réz gyertyatartóba tett vastag vasúti gyertyák rázkódtak a kártyaasztalon, csak az ott ülő, és a telirajzolt térképre könyöklő, folytonosan a pipáját tömködő kékmundéros ezredes tudta, mi a helyzet. De az arca szenvtelen. Álmatlanságtól püffedt szemhéja alól nézve gyorsan átfutotta a táviratokat, melyeket a segédtisztje nyújtott át neki az állomásokon, sárga ceruzájának a végét rágcsálta, és közbe-közbe teát kortyolgatott a zötyögő pohárból.

Délidőre a vonat, mint egy agyonhajszolt ló, dübörögve és sivítva, vörösen és fújtatva bedübörgött egy állomásra, ahol valami okból kifolyólag hosszasan vesztegelt, és megint nem tudta senki sem, hogy miért állnak és mikor indulnak tovább. Az állomás és a környező vidék teljesen kihalt volt, ijesztő a csend, nem hallatszik a vasúti kocsik kerekeinek kattogása, nem mozgatnak szerelvényeket sem. A vonat kiszolgáló személyzete várakozott vagy öt percig, aztán tízig, majd egy álló órát... Lassacskán mégis lekászálódtak a kocsikról, szétszéledtek a sínek között, és a váltókon át elindultak a kis vasutastelepülés irányába. Körös-körül egyre mélyebb lett a csend, az ezredes is leszállt a vagonból, bement az állomásfőnökség távírdájába, sokáig ült a távírókészülék előtt, saját kezűleg kopogott le valamit, és figyelmesen olvasta a szalagot, amely hosszú forgácsként bújt elő a karika alól. Majd hirtelen felpattant, és a peronra kilépve nagyot kiáltott: „Kezelőszemélyzet a helyére!" – és kiadta a parancsot, hogy a páncélvonatot kapcsolják le.
És csak most hallották meg mindannyian azt, amire eddig senki sem figyelt fel, és amitől oly kihaltnak tűnt körülöttük a vidék. Valami könnyű, kongó és furcsa dübörgés volt ez, mint amikor a gőz pöfögve tódul ki egy szelepen. Néhány perc múlva a távcsöves főhadnagy macskaügyességgel kapaszkodott fel a szemaforra, kesztyűje elszakadt, sarkantyúját beakasztotta az oszlop fogazatába, majd hirtelen valami nagy nyüzsgés támadt, és a szerelvény parancsnoka, egy kapitány, a kis vasutastelepülésről kihajtott maga előtt egy kormos képű halálsápadt mozdonyvezetőt. Fegyverét a férfi tarkójának szegezte, és azt kiabálta: „Dezertőr, mocskos gazember, agyonlőni!" – és a következő pillanatban a távolban, ahonnan a furcsa hangok hallatszottak, kirepült valami szemmel nem látható, könnyű és minden környezőtől olyan idegen dolog.
Mintha szél korbácsolta volna végig őket, valami süvített, fütyült, és Csaban zászlós, aki éppen a nadrágját húzta fel a töltés mögött, látta, hogy az állomásépületből fekete füst csap fel, és

szilánkok repülnek szerteszét. Az első gránát után elfütyült felettük a második, majd a harmadik is. A szerelvényeken érkezett gyalogos katonák csatárláncba fejlődtek. Az előretörő lovasság lovai felbuktak, a lábukat törték. A jobb szárnyról rohamozó kozákszakaszt elsöpörték. A kocsik előtt, alatt és mögött fel-alá futkosó emberek százai, a legkülönbözőbb hangon kiáltoztak, az állomás úgy zúgott, mint egy megbolydult méhkas, de azokat, akik támadásba lendültek ellenük, még most sem lehetett látni, és ettől minden még sokkal ijesztőbbnek tűnt.

— Telefonosok! Vezetéket a harcállaspontra! Telefonosok! Csaban zászlós, az ördög vinné el! — kiáltotta valaki eszelős hangon.

De Csaban zászlóst, ezt a bátor tisztet, aki oly sokszor nézett már farkasszemet a halállal, most valami érthetetlen, leküzdhetetlen félelem kerítette a hatalmába. Csak futni, futni, amilyen hamar csak lehet, el innen, bárhová, csak minél messzebb a harctól. És futni is kezdett. Meneküléshez nem szokott lába beleragadt a felszántott fekete földbe. Friss szél süvített a fülébe. Mögötte robbanások dübörögtek, üvöltött a szerelvény. De Csaban zászlós minden erejét megfeszítve csak futott, tüdeje majd szétpattant a nyitott száján át betoduló levegőtől. Néhány perc múlva egyedül találta magát a mezőn, egy kis emelkedésen. Balra tőle húzódott a vasútállomás, felvillanó játékvagonjaival, minden csupa kék füstbe burkolt mozgás. Jobb felől nyugalmas, üde, zöld, tavaszi szántóföld terült el, fölötte tornyosuló felhők, madarak, ragyogó napsütés. A gyér kis ligetekben csak úgy világítottak a mohafoltok. Fénylőn csillogott egy törött üveg feneke. Előtte a sakktáblaszerű földeken mint szétguruló gyöngyszemek gördültek előre a támadó gyalogság csatárláncai. Ágyúik is voltak, amelyek fehér füstfelhőket eregettek, meg egy kozák lovascsapat, a pikák hegye szikrázott a napfényben. Egy eltévedt golyó a lába előtt csapódott a földbe, hosszasan csengett belé a füle. Mögötte két kozák lovas közeledett, felemelkedve álltak a kengyelben, puskatussal hadonásztak, ijesztő hangon kiáltoztak. Ekkor Csaban zászlós elővette a revolverét, magasba emelte a bal karját, és átlőtte felső karjának vastag húsát. A lövés megperzselte ingzubbonyának ujját, és az hirtelen átnedvesedett. De fájdalmat nem érzett. Eldobta revolverét, visszafelé futott, sebesült karját oldalához szorította, és a sebe úgy fájt, mintha valaki egy vasdoronggal vágott volna rá a karjára. Futott, de mégis mintha egy helyben maradt volna, a szörnyű körforgás kellős közepén, és körülötte egyre gyorsabban forgott minden, a lovak, házak és felhők.

Amikor magához tért, a szerelvényt ide-oda dobálta a száguldás ereje, szemébe vágott a megállóhelyek lámpáinak fénye, a szikrák tűzfelhőben dongták körül, húztak el a kocsik mellett, a srapneles ládák dübörögtek, egymáshoz ütődtek, és egy fehér köpenyes, fekete kesztyűs férfi, szétvetett lábbal igyekezve egyensúlyát megőrizni, egy dézsa fölött mocskos rongyot csavart ki, amelyből valami vörhenyeges színű, sötét lé csorgott. Körülötte emberek nyögtek, jajgattak. Tucatjával, százával lehettek... Töméntelenül sokan voltak. A karja égett, a válla nyilallt, úgy érezte, mintha ez a fájdalom, ez a forróság a szívéből áradna szét. S ettől egyre jobban elgyengült a szíve, s valahová a mélységbe zuhant. Üvegszárnyaikkal verdeső szivárványos szitakötők töltötték be a sötétséget. És csak az esthajnal éles sárga fénye hasított beretvaként a szemébe.

Egy hatalmas termetű vöröskatona, zöld fülessapkáján ötágú csillaggal keményen kezet szorított egy kalapácsos, fehér köténves munkással. Kettétört, súlyos lánc hevert a lábuknál. Mögöttük sugarasan kelt fel a sáfrányszínű nap, valamit meglátott ott rajtuk túl, de hogy mit, azt sehogy sem lehetett megérteni, de mintha egy feliratra hasonlítana, vagy a szivattyútelep felől a sínek mellett közeledő széllel bélelt kabátú diák hangjára. Igen, a katona is rá hasonlított elnagyoltan megrajzolt, ifjú arcával.

De az is lehet, hogy mindez csak így tűnt neki.

És Csaban zászlós sehogyan sem tudta felidézni emlékezetében, hogy hol látta mindezt: talán álmában vagy a valóságban. De azt már tudta, hogy *ez* az igazság, a való igazság.

Mindent betöltött az éter szaga...

1921

NIKODÉMUSZ ELLI fordítása

DMITRIJ FURMANOV

Jepifan Kovtyuh

1917 második felében a Kaukázusi Frontról hazaszéledtek a cári hadsereg katonái. Az ekkoriban Erzerumban tartózkodó Jepifan Kovtyuh valami jelentéktelen kiküldetést kapott, de ahelyett, hogy visszament volna a távoli török várba, jobbnak látta, ha a Kubánba megy, ahol ekkorra már fellángoltak a félelmetes forradalmi harcok... Megérkezett a tamanyi körzetbe, Poltavszkajába, a szülőfalujába, ahol öreg szülei éltek.

A háború éveit a török fronton töltötte, és hadi tettei jutalmául törzskapitányként hagyta el a frontot...

De a tiszti rang nem érintette, nem változtatta meg Kovtyuh nyers, eleven természetét, nem fertőzte meg a tiszti környezet nyavalyáival – ment hazafelé a kozák faluba, a megszokott dolgos életbe, a gazdaságába, az állatokhoz, a földhöz... S ismét az eke szarvához állt volna, ha magukkal nem sodorják a polgárháború hullámai...

Eleinte csak nézelődött, és sok mindent nem értett, akkor még nem tudta, nem látta, milyen méreteket öltenek az események, mit kell tennie, merre kell indulnia... A nehéz, dolgos élet, majd a háború, meg az állandó jövés-menés a fronton nem tették lehetővé, hogy olyan könyvek kerüljenek a kezébe, és olyan emberekkel találkozzék, amelyek és akik megmagyarázták volna a harc lényegét, a harc történetét, a bolsevikokról és más pártokról beszéltek volna neki... Az események zavaros áradatként zúdultak rá, s ebben az áradatban először semmit se látott, semmit se tudott kivenni, megérteni, nem tudott benne jól eligazodni. De a dolgozó ember jó érzéke megsúgta neki, melyik a helyes út... Poltavszkaja kozák falu ocsmány hely volt, itt különösen erősen összetartottak a kozák kulákok, akik igen sok bajt okoztak a Kubánban a polgárháború idején. De a nem kozákok, az úgynevezett betelepedettek, a kozákfalu nem kozák lakossága is összefogott az első perctől kezdve...

Nem szabad elfelejteni, hogy Kubán mindig is mintegy két részből tevődött össze: a kozákok, az eredeti lakosság a helyzet urának érezte magát, sok földdel rendelkezett, és napszámosokkal, béresekkel dolgoztatott. A betelepedettek – „a jöttmentek" – a gyárakban, a kézműveseknél dolgoztak, vagy beálltak a gazdag kozákokhoz, avagy apró földjeiken kínlódtak. És az éles ellenségeskedés, a kölcsönös gyűlölet csak úgy forrt a kubáni városokban és kozák falvakban... Kitört a forradalom vihara, a kozákok számára megadta a jelt, hogy harcba szálljanak a „szabad Kubánért", azért, hogy a Kubánban csak kozákok maradjanak.

A forradalom vihara Kubán dolgozó embereiben is újult erővel ébresztette fel a vágyat, hogy

lerázzák az igát, megszabaduljanak az elnyomástól, a függőségi állapottól és a keserves szegénységtől... És megindult a harc... A betelepedettekhez csatlakoztak a dolgozó, különösen a frontot megjárt kozákok is, de ez még csak szította az elkeseredett elégedetlenséget, és vad acsarkodást a jóllakott, félvad kubáni kulákságban. A kozák falvakban hol szovjet volt, hol pedig a régi rend szerint atamán. Poltavszkaja kozák falut atamán irányította... A Kubánban összekeveredett a kétféle hatalom, de már mindenki érezte a döntő harc félelmetes leheletét, tudták, hogy két hatalom nem lehet, hogy csak karddal fektetheti két vállra egyik a másikat... Teltek a hetek és a hónapok... Az októberi napok után a Kubán is megértette, hogy elérkezett a végső pillanat, közeledik a csapás... A Don mellől ideérkezett a kegyetlen és gyáva Pokrovszkij tábornok, elkezdődött az önkéntes hadsereg szervezése. A Kubáni Rada (népgyűlés) — a tompa eszű, gazdag kulákok találmánya — lassanként a maradék hatalmát is elveszítette, és az önkéntes hadsereg, a tiszti önkény végigkorbácsolt a Kubánon. A bolsevikok serényen dolgoztak... Megalakult A Népi Küldöttek Területi Szovjetje — Kubán betelepedett dolgozó tömegei választották meg kongresszusukon... Aztán a Forradalmi Katonatanács... megalakultak a vörös egységek... Jöttek az első nyílt összecsapások... Fellángoltak az elkeseredett polgárháború lángnyelvei. Kigyulladt a Kubán... Egyre gyorsabban és egyre meglepőbben alakultak az események... A dolgozó tömegek acélos léptekkel haladtak a győzelem felé...

Kovtyuh Poltavszkajában lakott. Gyakran összejöttek nála a falubeli szomszédok, más falvakból is eljöttek a frontharcos cimborák — megtanácskozták, hogyan harcoljanak a kulák elnyomás, a zabolátlan tiszti önkény ellen... Készülődtek a többi kozák falvak is, készülődött az egész Kubán, de Poltavszkajába erről csak homályos hírfoszlányok jutottak el...

Valahonnan messziről egy vörös partizán csapat tört be a tamanyi körzetbe. Többségük frontot megjárt katona, akik elhatározták, hogy életre-halálra harcolni fognak a tiszti banda ellen. Bejöttek Poltavszkajába. Megtudták, hogy Jepifan Kovtyuh a cári hadsereg tisztje. Nem ismerték, nem tudták, milyen ember, és elhatározták, hogy kivégzik...

— De hát én hozzátok tartozom, elvtársak.

— Hogy tartoznál te hozzánk, te aljas tiszt. Kifelé!...

Az ablak alatt az osztag szuronyai félelmetesen csörrentek. A házban a rémülettől szinte eszüket vesztett öreg szülők torkuk szakadtából ordítottak. Kovtyuh fiatal felesége is sírt és kiabált.

— Kifelé, különben itt helyben...

Jepifannak megdermedt a szíve.

— „Tehát itt a vég" — gondolta, s közben a gyereket elküldte, hogy szaladjon végig a kertek alján, mondja meg a falubelieknek, jöjjenek gyorsan és segítsenek.

Jöttek a testvérei, összeszaladt a nép mindenfelől, és körbefogta, megszorongatta az osztagbelieket.

— Eh, ti aljasok... Hát a saját katonatestvéreteket?! Hát miféle tiszt ő... Tűnjetek el, tűnjetek, mert különben mindnyájatokat itt helyben!...

És nyomták-szorongatták őket — ki puskával, ki revolverrel, kinek meg lecsapásra kész kard csillogott a kezében...

Megindultak az osztagosok, takarodtak visszafelé, ki a faluból. És eltűntek.

— Na, fiúk, köszönöm a segítséget — fordult Kovtyuh a barátaihoz... — Csakhogy ez alkalommal elég volt a gondolkodásból, merre menjünk és mit csináljunk... Most már teljesen világos a dolog... Gyerünk a csapatba. Javaslom, hogy alakítsuk meg a poltavszkajai vörös századot!!!

Barátságosan, egyetértésben latolgatták a dolgot, volt olyan is, aki vitatkozott, aki nem akarta: „mindenki, úgymond, egyedül is harcolhat", de végezetül is megegyeztek, hogy megalakítják a századot. S attól kezdve a tamanyi vörös század parancsnoka, Jepifan Kovtyuh, a nyílt harc útját választotta, a polgárháború évei alatt végig a frontokat járta, keserves kínokat állt ki, s mind a mai napig a Vörös Hadseregben szolgál...

A poltavai század hamarosan beolvadt Rogacsov nagy seregébe. Ez az egység több kisebb osztagot foglalt magában, melyeknek harcosai a falvakban laktak, és csak a hívó jelre gyűltek össze és bocsátkoztak harcba... Rogacsov, a széles mellű matróz, az összes egységek parancsnoka törzskarának székhelyéről, Sztarovelicskovszkaja kozák faluból éberen figyelte, melyik irányból közeledik veszély. S amint felkelés kezdődött, szétszalasztotta küldönceit a szélrózsa minden irányába, és jöttek a vörös harcosok — vasúton, szekéren, lóháton — gyakran gyerekestől, feleségestől, az egész családjukkal és minden holmijukkal. Megkapták a feladatot, és útnak indultak, hogy teljesítsék...

Rogacsov parancsnoksága alatt gyakran útrakelt poltavai századával Jepifan Kovtyuh is. A vörös csapatok előretörtek, és gyorsan kiverték a Kubánból Pokrovszkij tábornokot, akinek csapatai a visszavonulás során a tamanyi egységekkel találták szemben magukat, és nemegyszer kegyetlen vereséget szenvedtek.

A Kubán fölött vörös lobogó lengett. De a kozákok nem maradtak nyugton — hol itt, hol ott tört ki felkelés — az árterületekre húzódtak, a nádasokba rejtőzködtek, megrohanták a békés szovjet kozák falvakat, megtámadták az intézményeket, lelőtték, felakasztották a kommunistákat. Megfékezésükre újra és újra Rogacsov egységét küldték ki, s Rogacsov mellett mint legfőbb segítőtársa, mindig ott haladt Kovtyuh is... Gyorsan teltek a napok, hetek, hónapok... Ősz felé a fehér csapatok megint elözönlötték a kubáni síkságot, és kiszorították a Vörös Hadsereget. Az meg nem tudta feltartani az ellenség előretörését, harcolva visszavonult, kelet felé tartott, Belorecsenszkaja irányába. A fő erők vonultak el, vezetőjük Szorokin, a szomorú emlékezetű és tehetséges partizán volt. A tamanyiakat elvágták az övéiktől, a félszigeten rekedtek — nincs kiút, ellenség veszi őket körül, csak a tengerpart felé mehetnek... És úgy döntöttek, hogy a felkelt kozákság háborgó tengerén át törnek maguknak utat Novorosszijszk felé. S kezdetét vette a tamanyi hadsereg nevezetes menetelése... Nemcsak a harcosok vonultak vissza — velük ment a családjuk is, messzire nyúltak a végtelen szekérsorok, az öregek, gyerekek és a sokat szenvedett asszonyok nem akartak a kozák önkény alatt maradni.

A vörös csapatok egészen Novorosszijszkig értek, de ott voltak a törökök és a németek, és elzárták az útjukat. Megrohanták az ellenséget, és zavarba hozták a váratlan támadással, kitörtek a városon túlra, a tengerparti széles útra. Visszavonultak, és az ellenség acél csemegét küldött utánuk, azzal búcsúztatta őket... És hosszú heteken át mentek a Feteke-tenger mentén, hegyeken, szakadékokon, keskeny ösvényeken, hideg, harmatos éjszakákon és forró kaukázusi napsütésben, mezítláb, éhesen, elgyötörten, lőszer nélkül, míg végezetül Tuapszén túl ismét visszajutottak a kubáni síkságra.

A hegyekből elő-előtört az ellenség, a tengerről páncélos csatahajók lőtték őket, útközben a hágóknál a grúz hadosztály várta csapatukat, de a tamanyi hősök mindent legyőztek, félelmetes csapásokkal, emberfölötti türelemmel és kitartással, lángoló hősiességgel törtek maguknak utat a Kaukázus gerincein át... A csapat három oszlopra szakadt, és az elsőnek az élén Jepifan Kovtyuh halad, ő vezeti a visszavonulókat. S íme, itt van Belorecsenszkaja. Már hallják, hogy a közelben előttük van Szorokin a maga erőivel. De Belorecsenszkajánál kemény csapást mértek rájuk az ellenséges seregek... A tamanyiak ezt a csapást is kiállták, áttörtek, és egyesültek a vörösök főerőivel... De nem volt idejük örülni, megpihenni a tamanyiaknak — azt a feladatot kapták, hogy vegyék be Armavirt. Armavir után Sztavropolt... De megtartani már nem volt erejük, a vörös seregek visszavonultak az asztrahányi homokos területekre...

Kínos, hosszú utat tettek meg, amely véglegesen kimerítette az elkínzott hadsereget, a tífusz könyörtelenül ritkította a harcosok sorait, és a visszavonulás útján egymás után nőttek ki a földből a közös sírok nagy halmai...

Visszavonult Kovtyuh is a tamanyiakkal. Ő is elkapta a tífuszt, és betegen utazott el Moszkvába. Nem hagyott békét a Forradalmi Katonatanácsnak, egyre beszélt, és arról próbálta meggyőzni a tanácsot, hogy külön tamanyi hadsereget kell szervezni. Megkapta rá az engedélyt. A szaratovi kormányzóságba ment, és Volszk városában rendezte be a főhadiszállását — ez a

48-as hadosztály. És jöttek a tamanyiak mindenfelől. Négyezer harcos gyűlt össze. De a más hadosztályoknál szétszórtan szolgáló tamanyi ezredeket nem engedték el a parancsnokok, és ebben Kovtyuhon semmiféle igyekezet és kitartás nem segített. Hamarosan azt a parancsot kapta, hogy vonuljon Caricin felé, ott csapatai egyesülnek az 50-es hadosztállyal, és Kovtyuh lesz a hadosztályparancsnok. Ott, Caricinnél forró volt a helyzet, de a vörös ezredeké lett a győzelem...

Caricinon át tovább ment Tyihoreckaja felé, ismét a Kubánba, a szülőföldjére, és addig verekedett a tamanyiakkal együtt, amíg Krasznodar fel nem szabadult, amíg Szocsiban meg nem adta magát Morozov tábornok utolsó hatvanezer katonája is... A Kubán felszabadult. A Kubánban szovjet hatalom lett.

Kovtyuh nem egyezett a parancsnoksággal, Moszkvába ment, Moszkva pedig szabadságra küldte. A Kubánba ment, de szó sem lehetett semmiféle pihenésről: Vrangel deszantegységeket tett partra az azovi tengerparton, és a fehér csapatok gyorsan áthaladtak a felbolydult kozák falvakon, és negyven kilométerre megközelítették Krasznodart.

Ebben az időben a IX. kubáni hadsereg parancsnoka a nagyszerű és közismert Levandovszkij elvtárs volt. Szívélyesen fogadta Kovtyuhot, és kinevezte a krasznodari megerősített körzet parancsnokának. Hol itt a pihenés? Hát olyan időket élünk?

...Egyszer elhatározták, hogy hajókon, messze az ellenség hátába vörös deszantegységet dobnak át.

A deszantegység parancsnokául Kovtyuhot nevezték ki, komisszárnak meg engem. És éjjel elindultak a felszerelt hajók a ködös messzeségbe, a kockázatos vállalkozásra.

Senki sem tudta, hová és miért megyünk, csak Kovtyuh meg én.

Mélységesen őrizni kellett a titkot, különben a jól értesült ellenség tüzet zúdított volna ránk a part menti nádasokból. Szlavjanszkajáig hajóztunk. Itt további harcosokat kaptunk — összegyűlt összesen úgy másfélezer ember. Szlavjanszkajáig hatvan verszta a távolság, ott pedig Grivenszkajáig, ahol az ellenséges tábor tanyázik, körülbelül ugyanannyi. Késő este indultunk el Szlavjanszkajából. A parton ott haladtak a lovas járőrök, akiket az előrelátó Kovtyuh küldött ki. S nem is hiába: éjjel több ellenséges őrjáratot semmisítettek meg. A pirkadat előtti sűrű ködben a parthoz úsztak a hajók, a csapat tagjai gyorsan kiugráltak a tágas mezőre, lehajtották a lovakat, kihordták az ágyúkat. Grivenszkaja mindössze két versztányira van, de az ellenséges parancsnokság az igazak álmát alussza, nem gondolja, nem várja, hogy hirtelen ilyen félelmetes veszedelembe kerül...

Csatárláncot alkottunk. Megszólaltak az ágyúk, megindult a lovasság, „hurrá-hurrá!", zengett végig a csatárláncon.

Az ellenség pánikba esett — nem tudta kivédeni erős csapásunkat... A lovasrohamban maga Kovtyuh is részt vett. Hol itt, hol ott tűnt fel, egyik szárnyról a másikra nyargalt. A foglyokat a hajókhoz vitték... A tiszteket ott helyben kivégezték — mit őrizgessék őket, amikor meglehet, hogy pár perc múlva maguk is holtan terülnek el... Mindenki harcolt — az utolsó harcosig. A térről felszállt egy repülőgép, az ellenséges állásokhoz repült, hogy gyorsan hírül adja, miszerint a vörös csapatok hátbatámadták őket, minél gyorsabban vissza kell vonulni... És a fehérek visszavonultak, nyomukban pedig ott haladtak és ütötték-verték őket a Kubáni Vörös Hadsereg harcra kelt fő erői.

Visszavonulóban a tisztek és tiszti iskolások lecsaptak a vörös deszantcsapatra, és majdnem a partig szorították, és a folyóba fojtották a harcosokat. De a derék géppuskások meg a tüzérségi tűz megtették a magukét: lőtték, és kaszálták a fehér csatárláncot a nádasban. És sorba rakták a tisztek holttestét — mindenféle fityegők, csillogó, színes vállapok, fényes lakkcsizma, elegáns zubbony és bő szárú csizmanadrág volt rajtuk...

Megtörtük az ellenség nyomását... A kozák falu fölött srapnel robbant, melyet odasietők fő erőink ütegei lőttek ki... Éjjel, lángoló tűz mellett, a tüzérség bombölése közepette elkövetkezett az utolsó roham, és a fehérek fejüket vesztve menekültek az Azovi-tenger partja felé... Reg-

gel hajóra raktuk a kilőtt páncélautókat, géppuskákat, lövedékeket — mindazt, amit a menekülő hadsereg ott hagyott — és visszahajóztunk Krasznodarba.

Megtettük, amit tennünk kellett: a csapást egyenesen az ellenség szívére mértük.

A hős deszantcsapatot parancsban dicsérték meg.

Kovtyuh fölényesen nevetett, örült, csak úgy mozgott belé hosszú, vörös bajusza...

Véget értek a harcok. Elcsendesedett a polgárháború viharа. Kovtyuhot ellenállhatatlan tanulási vágy fogta el. Beiratkozott a katonai akadémiára, és már harmadik éve rágja keservesen a gránitkemény hadi tudományokat. Itt is — akár csak ott, a harcban — kínosan, nehezen tör utat, de makacsul megy előre, és kemény lépteivel biztosan kiér a világos, széles útra.

1923

KATONA ERZSÉBET fordítása

Borisz Kusztogyijev: Bolsevik

LIGYIJA SZEJFULLINA

Muzsikmonda Leninről

Hatalmas járás, távol a fővárosoktól és a nagyvárosoktól. Területe semmivel sem kisebb jó néhány külföldi államnál. Aranylelőhelyei, jó feketeföldjei, pálinkafőzdéi és szalonnafeldolgozó üzemei voltak; ürü-, juh- és kecskenyájai puha finom gyapjából készült a híres-neves orenburgi kendő.

Lakói a régebben itt élő kozákság és a tambovi, penzai, szaratovi, harkovi, jekatyerinoszlavi, voronyezsi, poltavai, tauriai kormányzóságokból érkezett jövevények. Különböző vidékekről, különböző nézetekkel és szokásokkal. Aztán még elszórtan a Szakmara folyócska partján és távolabb, a messzi sztyeppéken mordvin falvacskák, baskír és kirgiz téli szállások voltak a járásban.

Különböző nemzetiségű, életmódú, hitű emberek: pravoszlávok, óhitűek, mohamedánok, szombatosok, evangélikusok, szkopecek*, önkorbácsolók és még sok más szekta rejtőzött itt az államvallás elől. Éltek itt gazdag parasztok sokezer hektáros földbirtokkal és földnélküli nincstelenek, „kvártélyosok", akik még egy kalyibát sem tudtak összeütni maguknak. És csak egy-egy petty ezen a képen a mezővárosokban, kisebb-nagyobb falvakban az isten háta mögötti vadon csöndjében vergődő néhány értelmiségi: tucatnyi orvos, tanító, mezőgazdász, könyvtáros. Újságokat és híreket az egész nagy orosz állam életéről Orenburgból kaptak. Csak a távíróoszlopokkal szegélyezett főútvonal menti mezővárosokig, a bányákig és a járási székhelyig jutottak el idejében a hírek. A járási székhely fából épült. Létének szakaszai az egyik nagy tűzvésztől – amely után újjá kellett építeni – a másikig tartottak. A város alacsonyra nőtt. Csak a harangtornyok és a pálinkafőzde kilencszáztizennégy óta elnémult kéménye emelkedett a magasba. Az újságok és hírek belefúltak e kisváros amorf lápéletébe. A járás legeldugottabb zugaiban a falvakat, településeket sok száz kilométer választotta el a székhelytől és az Orenburg felé vivő egyvágányú vasútvonaltól. Rossz földutak vezettek a falvakból és a tanyákról füves pusztán, vízmosásokon, hepe-hupás dombokon és erdőcskéken át a város és a vasútállomások felé.

Minden falu, minden tanya kialakította a maga hitét és szokásait. Adóik súlyától elgyötörten nem érdekelték őket nemhogy az ország, de még a kormányzóság dolgai sem. Sem miniszterekről, sem cárokról nem őriztek semmiféle adomát vagy mondát. A kiszolgált katonák hoztak

* Szkopecek: kasztráltak, fanatikus aszkéta szekta.

ugyan a katonaságtól mindenféle mendemondát, de egykettőre el is felejtették. Közelebbi, őket is érintő históriák váltották fel azokat: zemsztvo-főnökökről, kerületi rendőrfőnökökről meg őrmesterekről. A mozgósítás, az orosz–német háború, majd a februári forradalom olyan váratlanul érte az ittenieket, mint derült égből a mennykőcsapás.

A zemsztvo küldött ugyan előadókat és agitátorokat, de azok nem tudtak bejárni minden falut, tanyát és téli szállást a förgeteges télben, és szántóföldet, szérűt a nyár derekán, a paraszti munkák idején, no meg az aulokat, amikor új legelőkre vándoroltak.

És bár ezerkilencszáztizennégy óta már kezdték kitaposni az új, rövidebb utakat, amelyeket nemrég épített ki a járási székhely felé egy megátalkodott ember, a hadvezérek és forradalmi vezetők onnan hallatszó nevei mégis hamarosan belevesztek a feledés megátalkodott, süket csöndjébe. A mi falunkban voltak emberek, akik Kerenszkijt összekeverték Rodzajkóval. A fehérnépet meg a gyerkőcöket pedig végképp nem érdekelték a nevek.

De ezerkilencszáztizennyolc viharos telén a bolsevik riadó hatalmasan megforgatta a földhöztapadt várost és az egész járást. Ezzel a riadóval érkezett a Lenin név.

Eljött és végigfutott nemcsak a távírópóznákkal szegélyezett országúton. Eljutott a tanyákra és a téli szállásokra is. A járás származás, jövedelmek és gondolkodás tekintetében olyannyira különböző lakosai közül egyetlenegy sem maradt közönyös.

És róla, a távoli, nemcsak összorosz, de világméretekben is nagy emberről ebben az isten háta mögötti, tarkaszőttes járásban legendák születtek. A gazdag kozák mezővárosokban és a falvakban, meg ott, ahol a sokföldű óhitűek voltak a hangadók, a szektákban, ahol voltak, akik tudták a módját, hogyan szedjék meg magukat az obscsinából – a közös birtokból –, s értettek ahhoz is, hogy egyes szántókat vagy kaszálókat a kezükbe kaparinthassanak, ezeket a legendákat olyan mélységes gyűlölet hatotta át, amilyet csak nagy és erős ellenség ébreszthet, s ami már-már a tisztelet extázisaként hangzik. Kevesellték volna, hogy történeteikben önző számítással vádolják meg. A bibliából vett legendákat költöttek róla, mint olyan lényről, aki egy misztikus, emberfeletti világ teremtménye. Hallottam óhitűeket és szektásokat, akik megszállottan egész oldalakat üvöltöztek a Bibliából, melyek azt bizonygatták, hogy Lenin száma – a fenevad száma, a hatszázhatvanhat, az antikrisztus szám.*

A szektafőnök, feketeszakállú, nagyhangú paraszt, az egykori járás közigazgatási gyűlésén, nálunk, a dekrétumok nyelvéről szavalt, melyeket Lenin írt alá. Ézsaiás próféta nevében szenvedélyes hangon megfenyegetett mindenkit, aki a rendeletek szórövidítéseit használja: „Nem fogod többé látni a népet, úgymond, amely ezzel a süket, dadogó beszéddel e furcsa, érthetetlen nyelven beszél!" És ezeket a rövidített szavakat lenini szavaknak nevezte.

Egy másik szekta tagja pedig, aki foglalkozására nézve nyergesmester volt, a nagygyűlésen, már bent a járási székhelyen, sötétre nyírt őszes hajú fejét rángatva hadonászott, és a maga részéről Lenin védelmében idézte a Szentírás szavait. Lenin, mondta, úgy cselekszik, ahogy az meg vagyon írva, amikor elveszi „a gazdagok zsíros legelőit": „Mert jaj azoknak, akik házat házhoz, földet földhöz ragasztanak, hogy másoknak már nem marad hely, mintha ők maguk élnének e földön, egyes-egyedül." Az ő szemében Lenin az igazság szent haragját képviselte, aki Ézsaiás próféta jövendöléseit váltotta valóra.

Az óhitű Karagaj falucskában az ösztövér, rőt hajú Boldin, akinek már a nagyapja is a kerzsak szektákhoz tartozott, ugyancsak a Szentírás alapján – mint mindazt, ami az Írásban benne van – fanatikus hittel fogadta el Lenint. Beiratkozott a pártba, puskát akasztott a vállára, forgópisztolyt kezdett viselni pisztolytáska nélkül. És minden gyűlésen nagyhangúan fenyegetőzve lengette a fegyvereit, és Lenin politikai tetteinek helyességét igazoló szövegeket idézett a Bibliából. Ezekből a „felszólalásokból", „bibliai" „leninmagyarázatokból" sok zavaros, képtelen, de pátosszal teli elbeszélés kerekedett a járásban. Különböző hangulatúak, különböztek érzelmeik

* Utalás János: A jelenések könyve 13. f.-re (A ford.)

Lenin iránt, de egyforma *hőfokon*. S ihletettségük nagy művészi kifejezőerőt kölcsönzött nekik. Senki sem maradt közönyös. A föld nélküli „kvártélyos" parasztok, a kisgazdák, a béresek, az orosz, mordvin és baskír szegényparasztság valóságos hősiénekeket költött Leninről. Ebben a sietősen odavetett és felindult cikkben, most, amikor Lenin sírja még be sincs hantolva, képtelen vagyok mindenre emlékezni. És nem is a saját gondolataimról — őróla akarok írni. És a távoli járásról, ahol sárba fulladtak és ellobbantak nevek, és ahol egyetlen nagy név váratlanul elevenen fennmaradt, és él tovább. Fennmaradt és csodálatos virágzásnak indult az egyszerű parasztemberek szemérmes, szűkszavú, ritkán tapasztalható lelkesedésétől. Van egy történet, amire különösen világosan és pontosan emlékszem.

Egy tanyán hallottam, útban a város felé. 1918 viharos telén Nyikita Minusev százhegyven kilométert szekerezett a városba, hírekért. És magával vitt engem is. Az égetően csípős szél és a földről fölkavart szúrós hópor még sötétedés előtt bekergetett minket a tanyára, éjszakázni. Bent a kunyhóban, Minusev ismerőseinél, a roskatag faágyon, a lócákon az asztalnál, a megzöldült szamovár mellett sok utas tanyázott, akik betértek ide útközben. Ők is ismerték a házigazdát. Ők is hírekért mentek a városba, rettenthetetlenül, a hóvihartól helyenként eltorlaszolt út ellenére. Sötétedésig lopva méregették egymást. Szokás szerint szó szót követett. Megtudakolták egymástól, hogy mennyit kérnek most a kenyérért, hogy milyen áruk hiányoznak a piacról, és nagyon óvatosan szót váltottak az új rendről is. De abban az órában, amikor a kis házban összeverődött emberek lehelletétől már homályosodni és pislogni kezdett a mennyezet alatt az ötágú lámpa fénye, megszólaltak az asszonyok is. És egy sápkóros, göthös tanyasi asszony, kifakult fekete szemekkel, parasztkendője alól kibukó haján az idő hamujával, Leninről mondott mesét az ébrenlevőknek. Arról, hogyan osztozkodott Lenin a népen a cárral.

„Hát eljön egyszer a Mikoláskához, a cárhoz, a legfőbb generálisa. Így meg úgy, azt mondja, felséges cárom, volt, hetedhét országon is túl, valahol egy országban, egy minden tudományhoz értő ember. Nem tudni, miféle rendű-rangú, semmilyen papirosa nincsen nekije, csak úgy nevezik, hogy Lenin. Azzal fenyegetőzik ez az ember, hogy: én bizony Mikoláj cár ellen indulok, a cárnak minden katonáját egyetlen szavammal magamhoz édesgetem, a generálisokat meg a főembereket, a nemes tiszturakat pedig mindet, de még tégedet is, Mikoláj cár, ízzé-porrá zúzlak, és szélnek eresztelek, olyan szót tudok én. Megijedt erre Mikoláska cár, talpra ugrott menten, összecsapta a kezét, nagy hangos szóval felkiáltott: »Írjátok meg sebtiben annak a nem tudni miféle rendű-rangú embernek, amelyiknek még papirosa sincsen, annak a Lenin nevezetűnek, ne jöjjön énellenem azzal a szóval, ne törjön ízzé-porrá engem meg a generálisaimat, a főembereimet és a nemes tiszturakat, inkább nekiadom fele királyságomat!« Szaladtak hát a cárhoz lélekszakadva, hamar-hamar a tudós emberek, kihegyezték a tollukat jó hegyesre, aztán megírták annak a Leninnek: »Hogy így, meg úgy, ne indulj te, Lenin, Mikoláj cár ellen a te bűvös szavaddal, vedd el inkább magadnak Mikoláj fele királyságát, háborúskodás, haragos szó nélkül.« Teltmúlt az idő, hát egyszer csak elküldte a válaszát írásban az a ki tudja miféle rendű-rangú ember, akinek nincsen papirosa, az a Lenin nevezetű. És visszaírta ez a Lenin a cárnak, Mikoláskának: »Hogy így, meg úgy, azt mondja, jól van, rendben van, elfogadom tőled, Mikoláska cár a te fele királyságodat. Csakhogy megírom itt neked a módját, hogyan fogok én tevéled osztozkodni. Nem a kormányzóságok, nem is a megyék, de nem is a járások szerint. Hanem ahogy ide írom neked, olyan osztozkodásra kapható vagyok, de aztán egy szót se többet! Tartsd meg magadnak, Mikoláska cár az előkelőket — az összes fehér csontot: a generálisokat, főembereket, nemes tiszturakat minden rangjukkal, keresztjükkel, díszes vállrojtjaikkal, nemes nagyasszony-feleségeikkel, fehércsontú csemetéikkel. A földbirtokos urakat minden gazdagságukkal, selyembársony ruházatukkal, arany-ezüst edényeikkel, feleségeikkel és minden családjukkal. Tartsd meg magadnak a kereskedőket minden árujukkal, megszámlálhatatlan kincseikkel, és engedd, hogy a bankokból kivegyék minden vagyonukat. Vedd magadhoz az összes gyárosokat a vagyonukkal és a gépeikkel meg a gyáraikkal-gazdagságukkal. Nekem meg add ide az összes fekete csontot: a parasztokat, a katonákat, a gyáriakat egyszerű kis cók-mókjukkal, rongyos pereputy-

tyukkal. Csak a jószágot hagyd meg tenyésztésre, a füves réteket meg az anyaföldet a vetéshez.« Elolvasta Mikoláska cár a levelet, táncot járt a lába örömében, vígan tapsikolt a tenyerével, és megparancsolta a generálisnak, a tisztjeinek és a főembereinek: »Ebb' a minútumban írjátok meg annak a Leninnek a beleegyezésemet. Már hogy volna ő jártas minden tudományban? Hogy volna ő tudója a titkos szónak, ha lemond az én megszámlálhatatlan kincseimről, a kereskedők áruiról, a földesurak birtokairól, és a fekete csontot veszi el magának minden nélkül. Hiszen a pénzen majd felfogadunk mi magunknak másik fekete csontot, zsoldosokat fogadunk katonának, és megint békésen és gazdagságban fogunk élni, amíg meg nem halunk.« Szaladt megint a cárhoz lélekszakadva, hamar-hamar a sok tudós ember, meghegyezték a tollukat hegyesre, megírták a cár beleegyezését annak a Leninnek. Arról persze, hogy a cár kinevette, egy kukkot sem írtak, nehogy meg találja gondolni magát, nehogy meginduljon ellenük a titkos szavával. Teltmúlt az idő, hát egy szép napon aztán odaérkezik Lenin szép csendben, titokban a katonáihoz, parasztjaihoz meg a gyáriakhoz. A cár akkorra már a fehér csonttal továbbállt. Csak néznek a parasztok, katonák meg üzemi munkások, hát egyszer csak odalép hozzájuk egy egyszerű, magukforma ember, és azt mondja: »Elvtársak, erőt, egészséget.« Amerre a szem ellátott, lekezelt mindenkivel, és hangos szóval bejelentette: »Én magukkal egy-ugyanazon helyzetben vagyok, így hát mi most elvtársak vagyunk. Csakhogy maguk hallgassanak rám, mert én minden tudományban jártas vagyok, és az elvtársaimat én rossz útra nem viszem.« A katonák erre, már ahogy oktatták-szoktatták őket, katonásan azt felelik: »Igenis, Lenin elvtárs, értettük.« A gyáriak meg — városi népség, pallérozottak, tudják az illendőséget —, ők sem mondtak ellent neki. De a parasztok nagyon sérelmesnek találták ám a dolgot, hogy azt mondják, itt bizony hiba csúszott a számításba; felzúdultak, háborogni, mozgolódni kezdtek: »Hát miért, mi okból engedte ki a vagyont meg azt a megszámlálhatatlan kincset a kezéből? Szétoszthatta volna köztünk, egy kicsit mi is megszedhettük volna magunkat.« Jót nevetett erre Lenin, megcsóválta a fejét, és ilyen szóval válaszolt nekik: »Ne zúgolódjatok, ne háborogjatok, vegyétek el a földet, a jószágot, és gazdálkodjatok vele. Akkor majd világos lesz a dolog előttetek. Nem lett volna tinéktek elég az a vagyon, hiszen ti sokezren vagytok, a fehér csont az meg csak alig. Ami pedig azt illeti, hogy a fehér csontot, úgy, ahogy van, teljesen el kell tüntetni a föld színéről, arra a szót én ismerem, de még nem az utolsó hangig. Kicsi hija van még annak. Nem fontoltam még végig a dolgot. Meg kell azt még hányni-vetni egy keveset. De van énnékem egy más, biztos szavam minden fekete csont számára a földkerekségen. Ahogy azt a titkos szót kimondom, a fehér csont sehol a világon nem kap többé sem katonát, se munkást magának. Mind az én kezem alá törekszik, nekik meg hátat fordítanak. És mivel ők maguk semmit sem termelnek, hanem mindent elvernek, széles e világon nem lesz sokáig maradásuk.« Telt-múlt az idő, hát egyszer csak igazából úgy történt, ahogy ő megmondta. Odavágtat Leninhez egy lovas, hírt hozott neki Mikoláska cártól. És azt írta Mikoláska cár abban a levélben: »Hogy így meg úgy, Lenin, lóvá tettél te engemet. Magadhoz édesgettél minden dolgos fekete csontot, nekem meg csak a herdálókat hagytad. A generálisaim meg a nemes tiszt urak katonák nélkül olyanok, akár a pihent ló. Nem csinálnak ezek egyebet, csak esznek-isznak meg a hájukat növelik. A földbirtokos urak már minden kincsüknek a nyakára hágtak, a ruhaneműt mind előszedték a ládafiából, elhordják fejetlenül, szutykos, szakadt mindenük. A kereskedőim meg tönkremennek a parasztok nélkül, nincs kinek túladni a heverő portékájukon. A gyárosaim meg összetörtek, elrontottak minden gépet. Nem értenek ők az ilyesmihez, csak könyvből ismerik, a csavarhoz pedig nem áll a kezük. Az idegen országok fekete csontú népe az nem szegődik el hozzánk szolgálatra. A te kezed alá iparkodik, a te titkos szavadat lesi. És mivel odáig fajult nálunk a dolog, hogy most már akár le is fekhetünk, és úgy várhatjuk a halált, hát nem maradt más hátra, mint hogy háborúval törjenek rád az én generálisaim, a nemes tiszt urak, hogy visszavegyék tőled az összes fekete csontot.« Hát ezért van most a háborúskodás a fehér meg a fekete csont között. Csakhogy a fehérek nem állják sokáig a sarat, mert a generálisok, a nemes tiszt urak megszokták, hogy a katonának kiáltsák oda a komandót, a csa-

patokat rángassák ide-oda, nekik maguknak nem kenyerük a csatázás meg a védekezés, mivel igen gyengék nekik az inaik. És nem sokáig lesz ezért maradásuk ezen a kerek világon..."

A lámpa kialudt. A parasztok horkoltak. Félálmában dünnyögött egy menyecske. Az ösztövér, öregedő tanyasi asszony a bekecsén ülve a földön, ájtatosan, éneklő hangon, mint valami imát, mondogatta a meséje mulatságos és megindító szavait.

Helyenként hozzáfűzött még valamit, másutt elkalandozott, nem emlékszem vissza. Nem emlékszem pontosan a szavakra sem. De a szavak jellege, tartalma, a beszéd ritmusa bennem maradt. Mintha most hallanám. Ezért idézem ilyen bátran. Ez volt az első legenda arról az emberről, akit Leninnek hívtak, ebben a legendában szegény járásban, ahol oly sok-sok név fénye kihunyt. És számomra ez meggyőző bizonysága volt annak, hogy a zárkózott paraszti lélek Leninbe helyezte bizalmát. A parasztember csak arról mond regét, akit szíve és emlékezete eleven képekben befogad, akiben ő maga is bízik. Ezért nem félek attól, hogy e szomorú órában felidézzem az egyszerű történet mulatságos szavait. Ezeken a meséken keresztül fogadta be a parasztszív Lenint. És sajnálom, hogy nem tudom most még azt a másik mesét is felidézni, amit egy baskír fuvarostól hallottam. Pontosabban kellene emlékeznem a szófűzésre, a tartalom minden részletére és az elbeszélés ritmusára is. Erre azonban most nem vagyok képes. Leninről, a vörös „türéről" vagyis nagyúrról beszélt, aki védelmezte a baskírokat a kíméletlen és furfangos oroszoktól. A különböző néptörzsek lakta járásban gyakoriak voltak a hosszas viszálykodások, néha még véres összecsapásokra is sor került. Amilyen tudatlanok, olyan kegyetlenek. Régi civódásuk nem akar véget érni. Csak akkor zárul majd le, ha eljön az idő, amikor a műveltség magával hozza majd a más hitű és más fajtájú emberek iránti tiszteletet is. Ebben a járásban az orosz parasztok többségének szemében a kirgiz, a baskír mind a mai napig alacsonyabb rendű lénynek, pogánynak számít. A fertőző beteggel egy kupából isznak, de az egészséges baskír után utálattal tolják el az edényt. De Leninben ezek is és azok is bíztak.

Bevezetőmben részletesen leírtam a járást, azért, hogy érthető legyen, milyen dühödt, milyen kegyetlen küzdelem folyt ott Október megszilárdításáért. Némely falu és település ötször-hatszor is gazdát cserélt. Sok tanya tűnt el a föld színéről. Kiégtek, elszegényedtek a kozák települések, az óhitűek gazdag földjei letaposva, bevetetlen hevernek. Halódik a szinte földig lerombolt járási székhely. Voltam ott ezen a nyáron, és jártam a járás falvaiban is. A városban a tereket és a kevés járdát benőtte a fű. A házaknak csaknem egyharmada lerombolva. Romosak az iskolák. A városnak nincs pénze a helyreállításra. A kereskedelem nem indult meg újra. Az egyetlen szövetkezeti bolt véletlenül odakeveredő áruival kereskedik. Sok baskír téli szállásnak csak az üszkös nyoma maradt. A háború iszonyú talpa alatt összerogyott a járás. A tanítók koldusbotra jutottak. A falvakban a parasztok sorra bezárták az iskolákat. A háború mellett az éhínség is megtaposta a járást. Ugyanolyan éhínség pusztított itt, mint a Volga mentén, és ugyanabban az évben. És mégis ebben a járásban, ahol annyiféle csoport és annyiféle világnézet ütközött, ez a világvégi, fából épült, kispolgári város kiállt egy két hónapig tartó kozák ostromot. A város feladásakor a vöröskatonáknak a lakosság segítségével sikerült kitörni a gyűrűből és csatlakozni a hadsereg fő erőihez. Ez a valószínűtlen járás, amely magáévá tette Október egész szenvedélyét, megőrizte rendíthetetlen hitét Leninben. Ezt a hitet a legendák tartósan meggyökereztették benne, és a súlyos megpróbáltatások sem tudták megtörni. A járásban úgy kérdezősködtek Lenin felől, mintha vér szerinti rokonuk lett volna. És részletesen, mintha bárki, aki megfordul Moszkvában, könnyűszerrel értesülhetett volna Lenin mindennapi életéről:

– Na, osztán mondjad, hogy s mint van ő ottan? Merre lakik?

– Hát a gabonakölcsönökről mit mond?

– Hogy szolgál most Leninnek az egészsége? Azt beszélik, gyógyulgat. Ehet-e már mindent, vagy még mindig nem szabad neki? És mit beszél? Mi az elgondolása a faluval kapcsolatban?

– Hát a családját láttátok-e?

– Tudomására kéne hozni ezt a dolgot Leninnek. Ő majd eldönti igazságosan.

Egyszerű kíváncsiság is diktálhatta ezeket a kérdéseket. Egyszerű ravaszkodás is taníthatott rá. De én évekig éltem falun. Álmomban is tudom a paraszti kérdezősködés rendjét. És ismerem a hangot, amelyen az őszinte „rokoni" érdeklődés szól. Ezt a hangot ritkán hallani a paraszt szájából. Szorosan bezárt lélek, ez a páncélja. Ritkán nyílik meg, ritkán enged magába valamely nagy erős hitet. Lenin előtt megnyílt ez a lélek. Még a gazdag parasztok gyűlöletében is fanatikus hit volt abban, hogy Lenin hajthatatlan, és semmiképpen sem tesz le arról, hogy megszerezze az anyagi javakat a szegénység számára. A paraszti érzésvilágban a szilárd jellem, az állhatatosság és a leleményesség a legnagyobb erénynek számít. A falu csak annak tulajdonítja ezt, azt tünteti ki vele, akiben bízik. Egy gazdag paraszt, miközben veszettül pocskondiázta a kommunistákat és a helyi hatóságot, váratlanul ezzel a naiv óhajjal zárta szavait:

— Hiszen ha minden községre jutna egy Lenin!... De minálunk egyéb sincs, csak ez az izé... kultúra meg felvilágosítás. Hát mire jó ez?

Ez a különböző kormányzóságok lakói által sűrített népi rege, szerintem, az egész paraszti Oroszország kicsinyített tükörképe.

A Leninről költött mondák hiteles bizonyítékai annak, hogy az orosz élet sűrűjét áthatotta Lenin neve. Terjednek róla új történetek is. A közelmúltban egy idős parasztasszony egyszerű szavai egy egész kongresszusból rendkívüli felindulást váltottak ki, amikor elmondta, hogy nekik otthon a faluban fogalmuk sem volt arról, „milyen is az a Moszkva, és milyen lehet a színház benne". Most látta Moszkvát, országos kérdések vitáján vett részt, és átadja Leninnek faluja „utolsó csókjait". Ha hazamegy a falujába, ezután egészen másképp fog Leninről mesélni. A rossz földutakon és a jó, megbízható országutakon pedig tovább terjednek a történetek. És az, akinek az élete még a történészek előadásában is úgy hangzik majd, mintha legenda volna, a szájhagyomány nyomán, melyben az igazság összefonódik a képzelet mesés játékával, művészi fényben él tovább az utódok számára, és ez az egész együtt a legmeggyőzőbb igazság.

1924

LÉNÁRT ÉVA fordítása

Mihail Rudakov: Illusztráció
Artyom Veszjolij *Vérmosta Oroszország*
című művéhez

ARTYOM VESZJOLIJ

Vérmosta Oroszország

GYORS ÍTÉLET

A zenekar kürtjei rázendítettek a „rohamra", és a lovasezred, mint az elömlő láva, az ellenségre zúdult.

Vorobjov századparancsnok látta, hogy kisebbik fia, Vászka, előrebukik a Voronka feje fölött. „Sebesült, lelőtték?" – villant át az öreg fejében a gondolat, és kiragadva a teljes vágtából a lovát, a porban fetrengő fiú mellé ugrott a nyeregből.

– Vászka!... Fiacskám!...

A tizenhét éves fiú haslövést kapott. Ahogy meg a földre bukott, kitörte a nyakát.

– Fiacskám...

Megreccsentek a porcogók a fiú nyakában, aztán, anélkül, hogy magához tért volna, kezdett megmerevedni az apja karjaiban. Megrezdülő szemhéjai alól kigördültek az utolsó, halálos könnyek. Az öreg lezárta megüvegesedett szemét, majd felállt, és kék kozákbugyogóján elmázolta a fia vérét. Eszelős volt az öreg tekintete; elfehéredett ajkai remegtek, mint fán a fakopács, úgy vert a szíve.

Az idősebbik fiú, Andrjuska, kötőféken tartva a saját, és az apja fújtató orrlikú lovát, keresztülhajolt az öreg válla fölött és rezzenetlen tekintettel nézte az öccse arcát. Kezét, mintha belemosta volna, oly vastagon mázolta be az idegen vér; cserkesz-zubbonyának jobb ujja egészen a könyökéig megkérgesedett. Széles, szeplős arca szánakozó volt és fehér.

– Atyuskám – mondta, ahogy megérintette az apja vállát –, a század felsorakozott; téged vár.

Az öreg térdre ereszkedett és könnyedén, mintha attól félne, hogy megzavarja a nyugalmát, felemelte a fia fejét és háromszor megcsókolta a száját. Azután keresztet vetett rá, nehézkesen belehuppant a nyeregbe és a századhoz rúgtatott.

Holtában Vászka kisebbnek tűnt Andrjuska szemében. Kiráncigálta az öccse merev ujjai közül a korbácsot, megcsókolta a fiút és ő is a századhoz lovagolt.

Vászkát közös sírba temették.

Vorobjov szotnyik átadta a parancsnokságot a helyettesének, Szamusznak; ő meg elbúcsúzott a századtól és megígérve, hogy még a héten visszatér, elrobogott a fiával a hátországi kis kozákvárosba, ahol született.

... Az anyó a kapuban megdermedt a rémülettől, ahogy meglátta őket. Kiaszott kezével megtörölte a száját, de egy szót sem tudott kimondani.

— Rossz hír, anyó! Rossz! — kiáltotta az öreg és a széles eresz alá irányította tajtékos, le sem szerszámozott lovát. — A gyerek befejezte a harcot.

Az öreg berohant a házba. Mögötte, semmit sem érzékelve az isten világából, betámolygott anyó.

Az alacsony kőkerítésen keresztül bepillantott a hegyes orrú, tüdőbeteg szomszédasszony, Lukerja.

— Mi van, mi történt nálatok? — kérdezte Andrjuskát, aki a tornác oszlopához kötötte a lovakat.

A fiú vadállati pillantással végigmérte, majd egy szó nélkül bement a házba.

A kerítés réseiben kíváncsi szemek villantak meg. Hamar elterjedt a híre, hogy elesett az öreg Vorobjov fia.

— Hazudsz te, hazudsz, csak üres töknek jár a szája! — üvöltött fel az öregasszony. — Hát nem hiába szúrt a szívem, hogy száradjon le a nyelved!

— Csend! — kiáltott rá az öreg — csak tán nem én csináltam a bajt magamnak!

Az anyó ténferegve a vacsorához készülődött.

Vorobjov lovas őrmesterként harminc évig szolgált a cári hadseregben. Tizenhét őszén érmekkel, keresztekkel teleaggatva jött haza. Aztán nagy sebbel-lobbal vörös különítményeket állítottak fel a megyéjükben. Hogy is tudott volna otthon megülni az öreg, amikor ezres tömegek zúgtak a tereken és muzsikaszóra hányták-vetették magukat a katonalovak?... Éjjelét-nappalát a gyűléseken töltötte; a piacokon, meg a kocsmákban tipródott; a sokat látott ember öntudatával hallgatta a fortyogó beszédeket; magában lenézte a tanácstalan, még csak nem is egyenruhába öltözött vörösgárdistákat; be-benézett az elhagyatott laktanyákba és nem győzött csodálkozni a mindenhol úrrá lett fejetlenségen. „Ez az egész fejetlenség attól van, — döntötte el végül magában az őrmester —, hogy a háborúban nagyon szabadjára engedték a katonákat." Így hát nem ismerte el az új rendszert; egészen addig, míg az egyik gyűlésen, a parkban rá nem akaszkodott egy katona, és be nem bizonyította, hogy a „rendszer jó, csak a renddel van baj". Az öreg ítéletei nem, csak érzelmei változtak meg. Kissé bizonytalankodott még, amikor a két fiával elkísértette magát a Tanácshoz és kérte, hogy osszák be tényleges szolgálatra. A Tanácsnál körülrajongták, jó zsoldot adtak neki, kinevezték századparancsnoknak és megígérték, hogy hamarosan egy ezredet kap, ha hűségesen szolgál. Az ellenség iránti feneketlen gyűlölettel már a legelső csaták idején harcba vetette magát — századának hamarosan dicső híre kelt az egész arcvonalon. Otthon az anyó maradt Natasa lányával, aki a helybeli puskaporüzemben dolgozott és gondot viselt az anyjára.

A borscs bőrösre dermedt rózsaszín habbal a felszínén, úgy hűlt ki, hogy bele sem kanalaztak. Andrjuska az apja parancsára elrohant a pálinkamérésbe és két üveg tűzerős mazsolapálinkával tért vissza.

A ház berendezését nem valami nagy agyafúrtsággal módolták ki; egy ruhadarabkákból összevarrt takaróval borított ágy, egy üvegezett szekrény az edényeknek, egy bádoggal borított láda és egy legyekkel alaposan megtisztelt papírvirágcsokor az elhomályosult tükör alatt — ebből állt az egész, meg egy, az egész falat beborító tüneményes legyezőből, amelyet a következő fényképekből állítottak össze; Vorobej kozák a feleségével, az esküvőjükön; Vorobej az ezredtársak között; Vorobej a derék lovaskatona, a hatalmas bajusszal; Vorobej apja, a krími háború katonája — ez a kép teljesen tönkrement; a szemek szinte vízhólyagnak tűntek; a bátyja esküvője — ezen a képen minden férfi egyenruhát viselt; legeslegfelül pedig egy nagyalakú, kiszínezett kép csillogtatta aranyozását — ezen Vorobej volt a két fiával — kidüllesztett mellel — ahogy már ezt a becsület megkívánja —, ültek a lovakon; oroszlánokkal, sziklás tájjal festett vászon szolgált háttérül, amelyen nyomtatott betűs felirat szolgált eligazításul: „Velence Oroszlánjai"; Vászka,

egyik kezében pisztolyt emelt a magasba, a másikkal egy nehéz, lovassági szablyát tartott – a fiú szemei, kissé pisze orra; az egész arca eláradó erőt sugárzott.

Andrjuska letörten üldögélt. Hozzá sem nyúlt a leveséhez, meg az előtte levő marhahúshoz; a vodkára meg még nem szánta rá magát.

Az apja fel-alá járkált a szobában, könnyes szemekkel sokáig nézte a képen Vászkát és közben gyengéd szavakat suttogott. Aztán hirtelen megállt egy falra ragasztott, holmi régi újságból kivágott kép előtt, amelyen egy cilinderes úriember – valami követ – látszott, meg a felesége, aki nagyon szép volt; az öreg a villájával összeszurkálta a szemüket, miközben rájuk – burzsujokra – zúdította az összes szidalmakat, amit csak tudott, meg az összes vádat, ami csak eszébe jutott az újságcikkek alapján, miközben ezt nyögte: „Ó, istenem, istenem..."

Az egyik üveget már kiürítette, nekilátott a másiknak.

A kapu előtt tömeg verődött össze. Volt, aki az öreget szidta, mások a háborút átkozták, megint mások felidézték, hogy mikor, milyen körülmények között találkoztak utoljára Vászkával. A fiút mindenki nagyon sajnálta.

A sarkon befordult Natasa. Elhallgattak a közeledtére. Félrehúzódtak, utat engedtek neki, egy hang nélkül. A lány tudni még semmit sem tudott, de a rossz előérzetek már teljesen a hatalmukba kerítették. Csattogó cipőivel keresztülrohant a kövezett udvaron, kivágta az ajtót és az apja mellére vetette magát.

– Papa! – kiáltotta és megcsókolta a borostás arcát. – Istenem, hát hazajöttetek! A kapu előtt ott állt a nép – hát, gondoltam, csak ti lehettek.

Andrjuska, aki ki nem állhatta a női gyengeséget, kezet nyújtott a nővérének.

– Hát Vászja? – kérdezte Natasa, miközben levetette a kabátkáját meg a kötényét.

– Bement patkoltatni – mondta keményen Andrej, és zajosan kihúzta az asztalfiókot, kivett egy poharat és vodkát töltött magának.

– Mennyi időre jöttetek? Vagy végleg leszereltetek?

– Csak hazanéztünk.

– Mama – Natasa csak most vette észre, hogyan gunnyaszt az anyja –, mi van veled? Beteg vagy?

Az öregasszony, felkészülve, hogy bármelyik pillanatban elsírhatja magát, a szemébe húzta a kendőjét és kiment a konyhába.

– Andrjuska, sok kadétot levágtatok-e az öcsénkkel, vagy tán hiába ettétek a kincstárit?

– Sokat, volt... – Kihúzta az asztal alól a kardját, amelyet eddig elfelejtett megtisztítani.

Natasa álmélkodva felkiáltott:

– És nem volt szörnyű?

– Na, a rohamnál... – mondta Andrjuska, anélkül, hogy a nővérére tekintett volna – lőnek ránk a kadétok, nem találnak, mi meg karddal... mi nem vétettük el.

Natasa mosakodni kezdett a lavórban és panaszkodott az apjának:

– Te meg, papa, kereshetnél nekem valami más munkát. A főnökünk a gyárban, ocsmány egy féreg; nem hagy nyugtot a lányoknak. Nyurka Bogomolovot is felcsinálta, aztán kidobta a munkából; a múlt szombaton meg Varja Susztrovát hívta be magához padlót súrolni, aztán erőszakoskodott vele.

– Ki a főnökötök? – mint akit a vízbe löktek, olyan hirtelen felejtette el a saját gondjait az öreg.

– Vjahirev. Ezredes... Régóta, tizenöttől, ő a főnök. Sokan sírtak már miatta. Kövér, gülü szemű – olyan, mint egy béka. – Natasa törölközővel a kezében leült a padra. – Féreg, fehérgárdista féreg... Csipked, simogat, ahogy elmegy melletted.

– Ezredes? Téged se hagy nyugton? – kérdezte az öreg megállva a lánya előtt.

– Se engem, se Klávkát; el nem múlnak rólam a kék foltok – lehúzta a válláról a blúzt és mutatta a csípések helyét. – Jobb lenne, papácska, ha a kórházba vinnél be valahogy, vagy napszámot szereznél.

Az öreg magába döntötte az utolsó pohárnyi égető szeszt, meghúzta az övét és a fiának kiáltott:

– Lóra, fiú!

Andrjuska tüsténkedve kipattant az asztal mögül, lekapta a szögről a kucsmáját és a korbácsát és kirobbant az ajtón.

A konyhában az anyó és a lánya elkapták az öreg kezét és kérlelni kezdték.

Ő lerázta őket magáról és határozott léptekkel kiment az udvarra. Fia elővezette a lovát. Vorobej fiatalosan, anélkül, hogy a lábát beletette volna a kengyelbe, a nyeregbe pattant, kivágtatott az udvarról majd az utcán lefelé ügetésbe fogta a lovát.

Andrjuska követte.

Az üzem kapujában, csíkos kincstári bódéja mellett, puskájára támaszkodva ácsorgott az őr.

– Állj! Engedélyt! – vetette oda lustán a két lovasnak.

– A mieinktől, nem látod! – mondta Vorobej, majd folytatta: – Hívd ide Vjahirev ezredest: személyesen kell átadnom a frontparancsnok utasítását. – És kirántva övéből a jegyzetfüzetet, megrázta az őr orra előtt.

Az egyik rongyos lábbelibe bújtatott lábáról áttette a súlypontját a másikra és ezt mondta:

– A fennálló rendelkezések értelmében, nem hagyhatom el az őrhelyem.

– Na, gyerünk, kihívni! – mondta az öreg és rávezette a lovát. – Micsoda rendelkezések vannak manapság: hiába nem a régi rend ez!

Az őr megvakarta a füle tövét, elgondolkozott, a bódéhoz támasztotta a puskát és bement.

„Tökfej" – gondolta gyűlölettel az öreg, majd kihajolva a nyeregből elvette az őr puskáját, kiszedte belőle a závárt és visszatette a bódéhoz. „A barom" – méghogy „a rendelkezés értelmében", de annyi esze már nincs, hogy feltett szuronnyal álljon ki az őrségbe.

Az alacsony kerítésen keresztül jól látszott az udvar, egy, a burjánzó bokrokba szinte belesüllyedt, kivilágított házikó – a vezetőségi épület. A tornácon lármáztak, egy gitár cincogott, hirtelen felharsant egy nő nevetése – de ezeket a hangokat elnyomta egy részeg, bömbölő basszus: „Gyorsak, mint a hullámok", énekelte.

Lépések hallatszottak a kapu mögött.

Vorobej a lova sörényén nyugtatta a pisztolyt tartó kezét. Kilépett az őr, mögötte, a kapu keretében megjelent egy alacsony, kövér kis ember: csuklott, a fogát piszkálta; ingerülten kérdezte:

– Na, mi van? Honnét?... Gyerünk már!

– A frontparancsnokságról, sürgős! – Vorobej bal kezével feléje nyújtotta a jegyzetfüzetet, a jobbját meglendítette és belelőtt az ezredes fehér homlokába.

Az apa és a fia egyszerre rántották meg a kantárt, egyszerre csattant a korbácsuk – a sötétbe borult utcákon végigrobogtak a lovasok; lovaik patkója alól fejüknél magasabbra szállt a szikra.

Haza sem mentek; egyenesen visszatértek a századukhoz.

Néhány nap múlva kiporzott autóján a frontra a Városi Tanács nyomozó bizottsága. Vorobjovval és fiával ismertették, hogy a puskaporüzem vezetőjének, Vjahirev elvtársnak a meggyilkolásával vádolják őket.

– Nemigen értem, miről lehet szó – mondta az öreg –, az igaz, hogy a kisebbik fiamat megölték a kadétok, de...

A kozák század felsorakozott és egy emberként bizonygatta, hogy Vászka Vorobjov valóban elesett, maga Vorobjov, meg a fia. Andrej, ki sem mozdult a körletből.

A tanácstalan bizottság dolgavégezetlenül távozott.

Natasa az üzemben maradt dolgozni.

ARMAVIR BEVÉTELE

Nyáron és ősszel – a tizennyolcas évről van szó – néhányszor gazdát cserélt Armavir.

Azt mesélem el közülük, amelyik a legfelejthetetlenebb.

Az Egyesített Tiszti – vagy ahogy később a fronton hívták: az Arany-Hadosztály betört a városba, és állásokat épített ki magának. Gyenyikin innét kiindulva akarta megsemmisíteni a kettészakított Tizenegyedik Hadsereget.

A vörös parancsnokságnak azért volt fontos Armavir, mert a város vasúti csomópont a batalpasinszki front és Sztavropol között. A folytonosan harcba vitt, de még lelkesedésük teljében lévő partizánokat is vonzották a város fényei; mindegyikőjük ott akart felruházkodni, patkoltatni; pihenés, fürdő, falnivaló volt ott.

A városi nagy- és kisburzsoák, akik a bolsevikok rendszerében annyi veszedelmen mentek át, csak a vörösök visszatértének gondolatától rettegtek, és majd kibújtak a bőrükből, úgy segédkeztek az Önkéntes Hadseregnek, és még a fiaikból is kiállítottak egy századot a frontra.

Parancs:

– Elfoglalni a várost!

A rohamot

visszaverték.

Parancs:

– Újból támadás!

A rohamot

visszaverték.

A partizánok a külvárosi utcákra hatoltak volna be, ám a tisztek fenegyerekes ellentámadásától visszavetetten, vérükkel elegyítve az utca porát, hátrahagyván fegyvereiket, zászlóikat és a zenekart, megfutamodtak. Az ellenfél lovassága sokáig üldözte, kaszabolta őket.

Éjszaka megint küldöncök száguldoztak a sztyeppen a forradalmi katonatanács parancsával: elfoglalni a várost, bármilyen áron.

Az egyik megtépázott ezred az Urup folyó völgyében éjszakázott.

A parancsnok elesett a támadáskor; a helyettese, Barabás szerzetes gyűlésre hívta a partizánokat, hajnalban, amikor megkapta a parancsot.

– No, hát hogy is gondoljátok, testvérek?

Az utolsó harcok hatalmas veszteségeitől felbőszült partizánok meghagyták a szakácsoknak, hogy oltsák ki a kondérok alatt a tüzet, majd megfogadták:

– A városban reggelizünk!

Felsorakoztak, majd századonként megindultak.

Keresztülvonultak a völgyön.

Már feltűntek a reggeli napsütésben ragyogó templomkeresztek, a gyárkémények, a leégett házak csontvázai.

A porfelhőbe burkolódzott ezredek három irányból közelítették meg a várost.

Az első srapnelok robbanásai felgomolyogtak a mélykék égen.

Barabás, mélyen leszegve ősz borostával borított állát, elöl lépkedett. Golyó tépte fel a torkát az egyik, nem is olyan régi csatában. A seb gyorsan behegedt, a heg leszáradt, de Barabás nyaka megbénult; fejét nem tudta többé felemelni. Szűk, könyékig érő ujjú, elnyűtt, készülni is bóvlinak készült, hitvány kabát feszült hatalmas vállán. Egészen a szemöldökéig a fejébe húzta a kikopott bársonyú papi sapkát; lábán rongyos cipő; övében gránátok, megrozsdásodott pisztoly, bikanyelv széles kés és egy üveg víz.

A katonák arca zord volt. A cserzett barnaságon szürkés sápadtság ütött át. Csizmáktól felvert hideg por szaga terjengett a levegőben.

Zárt sorokban közeledtek; nem bontakoztak ki. A századparancsnokok folytonosan ismételgették a parancsot:

– Zárkózz!

Kertek alja, szemétdombok, kupacba dobált rozsdás bádog, szürke kerítések.

Egy géppuskasorozattal megcsapott malac eszelős sivítozása hatolt át a dörgésen és fegyverropogáson.

Az utca torkolatából sűrűn repült a srapnel, zubogott a kartács, és arany szemükkel szaporán pislogva, fémes kacagástól fuldokoltak a géppuskák.

Az élcsapat megremegett, megtorpant, és máris felbomlottak a sorok.

Ekkor Barabás egész testében kitekeredve hátrafordult az ezred felé, hogy lássa a katonáit, és hörögve felkiáltott:

– Előre, Góliátok!

És határozott léptekkel újból megindult, hallván, hogy mögötte ott lihegnek az emberek, és mintha egy hatalmas szív dobogása lenne, ezrek lába dübög.

Valaki zokogó, magas hangon rázendített:

Cigányleány Gálka,
Kis cigányleány,
Barna kis cigányka,
Jósolj nékem is hát!

A zenészek az üres vödröket és bográcsokat püfölték. Felkapta az ének az egyes hangokat, mint szél a papírszeleteket:

Barna kis cigányka,
Shát, shát, shát...

A partizánok a négy égtáj felől törtek be a városba.

Az utcákat iskolapadokkal, plüss díványokkal, gyümölcsösládákkal barikádozták el.

A partizánok a házak kiszögellése mögött megbújva keresztüllopakodtak a kerítések résein, behatoltak az udvarokba; onnan kúsztak a barikádokhoz; gránátot hajítottak mögéjük; a tűzcsóvák rongyot, forgácsot, burkolatkövet röpítettek fel.

A tisztek az utolsó leheletükig védekeztek. Az ismertebb városiak legbátrabbjai ablakból, padlásról lövöldöztek a támadókra.

A harc véget ért.

A barikádokon recsegtek a gyümölcsösládák, ahogy szétverték őket; a győztesek vértől, portól kiszáradt szája rágta a birsalmát, leszopta a fehér szőlőt a fürtökről.

A pópát, akit sörétes puskával a kezében fogtak el, rögtön kivégezték az utcán.

Barabás, már tiszti zubbonyba öltözötten, fürgén ropja a guggolós táncot az ezredbéliek formálta körben.

A harcosok hahotázva és káromkodva olvassák a helyőrségparancsnok lámpaoszlopra ragasztott, tegnapi napiparancsát:

„Megparancsolom, hogy mise után a város valamennyi templomában szolgáltassanak gyászszertartást a bolsevikok mocskos keze áldozatául esett néhai uralkodó, II. Miklós emlékére!"

A burzsujokat a város minden sarkából a főtérre hajtották – vagy másfél ezer főt. Bármelyik pillanatban jöhetett a főparancsnok, hogy intézkedjék: kit zárjanak börbönbe, kit állítsanak falhoz, kit vigyenek lövészárkot, sírt ásni.

Lovasdandár vonult el mellettük. A sorból hirtelen kivágódott a kaukázusi Habcsa Hotcsajev, és az ellenség sűrűjébe vetve magát, korbáccsal vágott az arcukba: bosszút állt a támadásnál elesett barátjáért, Halu Ucajevért.

BRATKA LÁSZLÓ fordítása

VIKTOR KIN

A másik oldalon

MINDENKI ÁLMODOZIK

Bezajsz számára egyszerű volt a világ. Hitt abban, hogy ha nem holnap, akkor holnapután bizonyára kitör a világforradalom. Nem gyötörte magát, nem töprengett, nem írt naplót. S amikor a klubban elmondták neki, hogy aznap éjszaka a folyón túl agyonlőtték Szmirnov kereskedőt, azt mondta: „Hát, így is kell azt" – mert úgy vélte, a kereskedőket amúgy se lehet másra használni.

Mindent rendjén valónak látott. Nem lepte, s nem rémítette meg, hogy sorba kell állni a kenyérért, hogy flekktífusz van, hogy éjszaka őrjáratok cirkálnak az utcán. Mindezt rendjén valónak találta, akár a nappalt és az éjszakát. A forradalom előtti időszak mítosz volt számára, Ószövetség, s II. Miklós ugyanazt jelentette neki, mint Nabukadnezár király. Oly sok minden volt már! A múltból csupán egy csendőr figurája maradt meg az emlékezetében, amint ott áll a Volga–Kámai Bankkal szemközti járdán, meg a „jaty" betű, amellyel agyonkínozták a nyilvános iskolában.

Könnyedén, mindenféle lelki megrázkódtatás nélkül tagadta meg istent, az otthoni, szakállas istent, aki tizennégy éves koráig beletartozott az életébe. Ez se volt szokatlan, ez se zökkentette ki a mindennapokból: egyszerűen úgy döntött, hogy isten nem létezik.

– Nincsen – mondta, mintha azt közölné, hogy valaki nincs a szobában.

Szörnyű dolgokat kellett látnia, pedig még gyermek volt. Éjszaka kozákok érkeztek a városba, és háromszáz embert öltek meg virradatig. Reggel, vödörrel a kezében, vízért ment, s a távíróoszlopokon akasztottak ernyedt figuráit pillantotta meg; ez volt a biztos jele, hogy a városban hatalomváltozás történt. Amikor a fehérek elmentek, a halottakat a tűzoltószertár udvarára szállították, és sorba rakták őket a földön. Másokkal együtt Bezajsz is önként ment el szombaton, hogy kettesével nagy ládákba rakja a hullákat, és rájuk szögezze a tetőt. Először rossz volt az élettelen testek között, de aztán összeszedte magát.

– Nincs ebben semmi különös – döntötte el.

A vörösök megölték a fehéreket, a fehérek a vörösöket, s mindez nagyon is egyszerű volt. Voltak, akik halászni mentek a folyóra, és holtan hozták vissza őket, s aztán zeneszó mellett temették el őket a téren. A városban vörösök voltak, a kolostor erdejében zöldek, a folyón túl meg, a vízmosásokban, egészen ismeretlen csapatok tanyáztak, senki se tudta, mit akarnak voltaképp:

vonatokat robbantottak, fehérneműt loptak a szárítókötelekről, mindenkivel összeakaszkodtak, s igencsak élénken sefteltek a sóval.

Egyik hatalom jött, a másik ment: kerítésekre ragasztott kiáltványok és parancsok maradtak utánuk, átkeresztelték az utcákat, diadalíveket építettek. Az élet a végletekig leegyszerűsödött, és csodálatosan egyértelmű lett. Csupán a legfontosabb alapszavakra volt immár szükség.

Bezajsznak véletlenül a kezébe került Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése*. Elcsodálkozott, amikor végigolvasta.

— Istenem! — mondta. — Mennyi szófia beszéd egyetlen vénasszony miatt!

Amikor végre megtalálta a helyét, néhány napig úgy járkált, mintha részeg volna. Fojtogatta a vágy, hogy életét adhassa a forradalomért, és kereste az alkalmat, hogy szinte odaajándékozhassa, oly nagyon és tűrhetetlenül égette a tűz. Ekkortól szerette meg szenvedélyesen a lobogókat, a felvonulásokat, a temetések komor ünnepélyességét, melyeknek telivér pompájában kiutat találtak az ő szenvedélyei is.

Tizenöt éves volt, amikor a népházban, egy gyűlésen elmondta első beszédét, amelyre aztán mindig szégyenkezve és rettegve gondolt vissza. Reszketve, halni készen mászott fel az emelvényre, s abban a pillanatban minden szó, amit valaha is tudott, kifutott a fejéből. A teremben néhány percig csönd volt, miközben Bezajsz szégyenletesen hallgatott, aztán valaki kíméletlenül elkacagta magát az erkélyen. Bezajsz görcsös erőfeszítéssel nagyot lélegzett, és vadul összehúzva a szemöldökét, mondott valamit, de hogy mit, arra később sose tudott visszaemlékezni.

Önmaga és mások számára is észrevétlenül elérte, hogy számolni kezdtek vele. Már ismerték a városban, és utána fordultak, ha a gyűléseken áthaladt a termen; a pártbizottság ülésén már egyhangúan nevezték ki teljhatalmú megbízottnak, hogy „kobozza el azon személyek ingóságait, akik a fehérgárdista bandákkal szöktek meg"; ő pedig járta a várost, a zsebében ott volt a pecsét meg a festékes párna. Minden nap új munkát hozott. Letartóztatottakat kísért át a táborból a különleges katonai hármasbizottsághoz, fát fűrészelt a kolostor erdejében, a népművelési megbízott utasítására beutazta a járást, hogy összeszedje a földesúri könyvtárakat, s aztán fogatokon szállította a városba a kifakult, arany nyomású bársonyba kötött, címeres, ex librisekkel ellátott, foszladozó könyvgarmadákat, a szabadkőművesek és a voltaire-iánusok könyveit. Még mindig gyermek volt, s életének minden újabb esztendejét úgy fogadta, mint régen várt, régen megígért ajándékot — de akkoriban sok mindent ezek a szeplős kisfiúk csináltak meg, akiknek arca oly horpadt volt, akár a felnőtteké.

Aztán jött a front, a lengyel front, ez volt az igazi, amikor városok és falvak hevertek a lábuknál, s az egész föld egyetlen hatalmas út lett, amely Varsóba vezetett. S amikor a sandán esőző géppuskatűz el-kiseperte őket Varsó alól, és betört a front, Bezajsz, hiába volt keserű a vereség, még mindig magában hordozta ezt az ünnepi érzést.

Matvejevvel Moszkvában találkozott. Együtt kapták a megbízólevelet, együtt szálltak fel a zsúfolásig teli vonatra, és Csitában a halálra kínzott masina együtt okádta ki őket a fagyos, idegen földre. Beköltöztek egy üresen hagyott, poros és pókhálós szobába, járták a várost, asztalokon aludtak, ezer mindenféléről beszélgettek, és patkányokhoz vagdosták a cipőjüket.

Ó, vidám köztársaság volt a távol-keleti köztársaság! Fiatal volt, és még nem gyűjthetett elegendő tartalékot eseményekből, nevekből, emlékművekből, holtakból, ami az állam kőbe faragott, ősi fenségét adja. Az öregek még emlékeztek arra, hogy a köztársaság mostani hadvezérei és miniszterei hogyan úsztattak papírhajókat a pocsolyákon, emlékeztek arra is, hogy a parlament épülete, ahol most a törvényeket hozták, azelőtt szálloda volt, és karjukon szalvétával pincérek rohangáltak benne. A köztársaságot csak tegnap csinálták, és zászlainak kék-piros színe úgy csillogott, mint új játékon a festék.

— Nem is olyan eredeti — jelentette ki Bezajsz, és tetőtől talpig végigmérte a respublikát.

Külföldinek érezte magát, és büszke volt szülőhazájára.

Csita, a köztársaság fővárosa belefulladt a homokba; az utcákon — december volt és negyven fokos fagy — vastagon feküdt a por, ami rendetlenségnek hatott. Vastag, fagyos köd feküdt a

városra, a látóhatárnál dombok kéklettek. A parlamentben frakciók csatáztak egymással, valamit törvénybe iktattak, egyezkedtek, az elnök rimánkodott, hogy legyen végre rend. A diplomatapáholyban egy csokornyakkendős kínai ült, a mosoly ráfagyott sárga arcára és udvariasan figyelt. Az elnök feje fölött ott függött a majdnem-szovjet címer, csak sarló és kalapács helyett csákány és horgony a közepén. A zászló vörös volt, de a sarkában egy négyszög kéklett. A katonák ötágú csillagokat hordtak, csak éppen félig vörös, félig kék csillagot. S az egész köztársaság ilyen felemás volt: a polgáremberek jóindulatúan, szelíd gúnnyal szemlélték, de nem tudták komolyan venni. S amikor kitört a háború, az emberek népgyűléseket akartak tartani, hogy eldöntsék, kimenjenek-e a frontra, megvédeni a köztársaságot, vagy maradjanak itthon, és mindenki külön harcoljon a maga házáért, falujáért, városáért a fehérekkel.

Abban az évben erős fagyok voltak. A tajgában megfagytak a madarak, a folyók tükrén csengve repedt éles szélű, kéken villanó darabokra a jég. A kéz odafagyott a puskaagyhoz. A levegő száraz volt, szúrós, marta a torkot, mint a pálinka. Még a kövek is fáztak. Kevesebb volt a sebesült, mint a fagyásos beteg: a kórházvonatokon az orvosok egymás után vágták le a fekete, fagyégette végtagokat.

A vonatok kelet felé haladtak, a Bajkálon és az Amuron túlra, a Csendes-óceán sárga partjához. Ott egy másik köztársaság volt, heves harcok dúltak a fronton, ugattak a golyószórók, s a katonák megfagytak az eljegesedett lövészárkokban. A vonatok egyre vitték a bozontos kucsmába és félbundába öltöztetett népi hadsereget, az egészséges, loboncos hajú fiúkat. A háromversztás léptékű törzskari térképre vörös ceruzával fölrajzolták a front félkörét: a fehérek három oldalról körülzárták Habarovszkot. A köztársaság kutyaszorítóba került: már az egész Tengermelléket elfoglalták, a japánok is készülődtek, és baljós hírek jártak a hadseregről. A törzsekben ide-oda száguldottak az emberek, napokig nem aludtak. A telefon sebesültekről, elfoglalt falvakról és állomásokról üvöltött, embereket, puskákat követelt, hörgött és káromkodott: káromolta az istent, a hitet, az embereket.

A fehérek dühödten és vakon haladtak előre. Van úgy, hogy az ember eljut az utolsó pontig, az utolsó töltényig, az utolsó napig, amikor már nem sajnál semmit, amikor már nem gondol semmire, mert a kaszás ott üget mögötte, a sarkát tapossa. Ezek az emberek már semmitől se féltek, sem istentől, sem a golyóktól, sem a hulláktól. Ez a hadsereg talitarka egyenruhát viselt, amelyet sokféle út sokféle pora fedett: voltak angol zubbonyok és szürkészöld köpenyek, gombjaikon a brit oroszlán; voltak francia sisakok, cseh sapkák és orosz kucsmák. Megjelölt ember volt valamennyi, átokként nehezedett rájuk a váll-lap. Kolcsakkal Ufától Irkutszkig hátráltak, át egész Szibérián, át fagyon és kiütéses tífuszon; Szemjonovval átkeltek a Bajkálon túli, kéklő dombokon, Ungernnel eldandéroztak a pisla szemű Mongóliában. Tovább nem mehettek: ez volt az utolsó hadjáratuk.

Egy héttel azután, hogy Matvejev és Bezajsz megérkezett Csitába, egy felelős beosztású férfi hívatta őket a bizottságba. Egyébként lett származású, kimondhatatlan vezetéknévvel, s vagy egy órát beszélgetett velük, kék irattartókból húzkodva elő a legfontosabb, gondosan őrzött papírokat. Egy hatalmas térképen ceruzával megjelölte az állomásokat, a járhatatlan mocsarakat, a titkos bázisokat, a fölfegyverzett ezredeket, s a térképen egyszeriben életre kelt a tépett, zűrzavaros valóság.

A harcok Habarovszk közelében folytak, a frontvonal szabálytalanul kígyózott át néhány vasútállomáson és falun. Habarovszk még tartotta magát, a határozat az volt, hogy tartani is kell mindenáron.

A front túloldalán, az ellenség hátában, névtelen partizánosztagok működtek. Bázisuk és törzskaruk a tajgában volt, ott volt a területi pártbizottság is, a városokban földalatti szervezetek dolgoztak. Kevés és szűkszavú hírt kaptak onnan, az ott dolgozó embereket kétszeres tűzvonal választotta el az itteniektől, az odavezető út is titkos volt. El kellett jutni Habarovszkba, ott mutatták meg az utat, kísérőt adtak, és átvitték, akit kellett, a fronton.

A két fiatal kicsit sápadtan hagyta el a városi bizottságot, megdöbbentette őket a hatalmas

méretű munka. Bezajsz magamagát is másképp kezdte látni. Kicsit bántotta, hogy a lett inkább Matvejevhez beszélt, de ez a kicsinyes érzés igazán nem számított ahhoz a mély, felhangolt örömhöz képest, amelyet magában hordozott. Ez a munka jelentősebb volt, mint az, hogy „kobozza el azon személyek ingóságait, akik a fehérgárdista bandákkal szöktek meg", sőt jelentősebb volt a lengyel frontnál is.

Nehéz volt a másik oldalra, az ellenség hátába kerülni, de erre valahogy nem gondolt. Éjszakánként, az asztalon fekve, maga elé meredt a sötétbe, és szomorú konkrétsággal képzelte el, amint agyonlövik: inkább hagyná, hogy megnyúzzák, mintsem kiadjon bármi titkot – amiről még nem is tudott –, s csak egyetlen kedvezményt kérne, hogy ő vezényelhessen tüzet. Látta a puskákat, a tiszt kardját, hallotta a süketítő sortüzet, érezte, hogy elesik, de a saját halálát mégse tudta elhinni, ehhez nem volt elég fantáziája. A munkára gondolt, a városokra, a partizánosztagokra, s mindehhez egy szokatlanul tündöklően szép asszony képe társult, akire már régóta várt. Végül elfáradt ettől a képzelgés-gomolytól, s felhevülten, agyonkínzottan elaludt.

Egy egész hétig lődörögtek Csitában, várták az utolsó napot. A köztársaságban még a fitos orrú cár képmásával díszített csengő fémpénz járta, meg a japán jen meg a kínai tael, nevetségesen olcsó volt minden. Egyszer öt-öt rubelt kaptak, s azzal a szilárd elhatározással mentek el otthonról, hogy alaposan jóllaknak. Kolbász és sajt, kakaó és más ínyencségek csiklandozták a képzeletüket.

– Homárt akarok enni – tört ki hirtelen Bezajszból, aki nem tudni, mi okból, különleges delikátesznek képzelte a homárt.

Az első sarkon egy kínaiba botlottak, aki földimogyorót árult. Vettek két font mogyorót, és mohón csillogó szemmel rávetették magukat, amíg az utolsó szemig meg nem ették, s aztán napokig gondolni se tudtak rá.

Éjfél volt, amikor az utolsó szíjat is összehúzták a csomagjukon. Két nyomasztó óra volt még hátra a vonat indulásáig, amit valahogy agyon kellett ütni. Matvejev aprólékos buzgalommal teregette ki s hajtotta össze megint az igazolványokat. Aztán előhúzott egy nagy köteg pénzt – néhány ezer japán jent –, amit kézről kézre adva kellett eljuttatnia a pártbizottságnak. Úgy vigyázott erre a pénzre, mint a szeme fényére: életében először tartott ekkora összeget a kezében. Egyszer úgy rémlett neki, elveszítette. Tíz percig úgy érezte, megháborodott: néma volt, szinte öntudatlan, amíg ki nem tapintotta a köteget a bélés alatt.

Bezajsz két asztalra támaszkodva hintázta magát és hallgatott. A patkányok óvatosan rágcsálták a szekrényt. Sok minden várt rájuk: jó is, rossz is. Bezajsz gondolatban felmérte a hó alatt szunnyadó, ezer versztányira húzódó tajgát. Ezektől a beláthatatlan térségektől, fagyos némaságuktól végigfutott hátán a hideg. Matvejevre sandított.

– Azt mondta, ez nem az én dolgom – mondta Matvejev, egy végtelen, egészen Irkutszkig tartó történetet folytatva arról, hogy egyszer szinte a vízbe fulladt. Már vagy huszadszor kezdett bele, de mindig félbe kellett szakítania, s most úgy döntött, elejétől végig elmondja. – Én aztán mégis lenyeltem, s egyszeriben dőlni kezdett belőlem a víz, szörnyű sok víz. Azóta se tudom, mi volt. Lehet, hogy szalmiákszesz. Aztán végigvezettek a városon, és a gyerekek ott szaladtak mögöttem. Otthon az apám úgy elrakott, hogy sajnálni kezdtem, miért nem fulladtam inkább vízbe...

Bezajsz föltelepedett az asztalra, s a homlokával bökdösni kezdte a függőlámpa ernyőjét. Elfogta a türelmetlenség. Nehéz beszélni olyan dolgokról, mint bátorság, veszély, halál. Agyonkoptatott, félszegül hazug szavakkal lehet csak szólni erről, amiktől nem könnyebbedik meg a csordultig teli szív.

– Sose lesz vége ennek a történetnek, Matvejev? – kérdezte. – Hányszor akartál a vízbe fulladni? Mondd csak, ne kímélj!

– Kétszer, utoljára Batuminál, a tengerbe. Unod?

– Nem, ugyan már! Rendkívül érdekes. De egészen másról szeretnék beszélni. Mi a véleményed az utunkról?

– Nekem? Semmi. Miért?
– Csak úgy.
– És neked?
– Nekem? Szintén semmi.
Figyelmesen egymásra néztek.
– De mégis?
Bezajsz a tarkójára fonta a kezét:
– Ide hallgass, öregem! – kezdte ábrándozva és ugyanakkor röstellkedve. – Azt hiszem, ilyesmi csak egyszer van az ember életében. Hogy minden a feje tetejére áll. Tudod, én csak ültem, és csöndesen dolgoztam. Először a díványokat, a fényképalbumokat meg a bicikliket szedtem össze azoktól a burzsujoktól, akik elmenekültek a fehér bandákkal, azután nekiindultam, hogy az aljas slachtától visszafoglaljam Varsót. De hát mindenki azt csinálta. Most pedig... Még mindig nem szoktam meg egészen ezt az új helyzetet. Furcsa. Mintha valami regényt olvasnék, és szörnyen szeretném megnézni a végét. Neked nem mocorog valami itt belül?
– Minden munka jó – mondta megfontoltan Matvejev.
– Hazudsz!
– Minek hazudnék?
– Teszed magad, hogy érzéketlen vagy. Pedig téged is izgat a dolog.
– Tudom én, mire vágyol! Kevesled a hurrázást meg a díszszemlét.
– Lehet...
Matvejev fölállt, s kezdte befűzni a cipőjét:
– Reménytelenül normális ember vagyok – mondta elégedetten, nyilván valakinek a mondását ismételve. – A legfőbb gondom a gyapjúzokni. Te viszont álmodozó vagy.
Bezajsz ismerte már Matvejevnek ezt a naiv gyöngéjét: hogy tapasztalt, megfontolt és józan embernek tartja magát. Mindenkinek van valami bogara.
– Öregem, mindenki álmodozik. Ha valaki már nem álmodozik, akkor beteg, és sürgősen menjen orvoshoz. Valószínű, hogy Marx okosabb volt nálad, de én biztos vagyok benne, hogy ő is álmodozott, igen: álmodozott a szocializmusról és egy jófajta zendülésről. Biztos, hogy időnként félretolta *A tőkét*, és azt mondta Engelsnek: „Tudod, öreg, rendes dolog lesz ez!"
De Matvejev nem hagyta magát.
– Gyerünk, öltözz! – mondta. – Hová suvasztottad a kakaós dobozt?

EGY CSONTSZILÁNK

Már sötétedett, amikor elérték Habarovszkot. Nagy, fénylő csillagok ütköztek ki az alacsony égbolton, nyugaton épp akkor hunyt ki a lángoló nap. Áthaladva egy ritkás erdőn, egy hegyre értek, s hirtelen fölbukkant előttük Habarovszk. A szűk, egyenetlen út és a sötét erdő után hatalmasnak látszott. Zavaros fényözön imbolygott a város felett, a szürkeségbe belevillogtak a kivilágított ablakok gyöngysorai. A várost a hóval befújt folyó széles szalagja ölelte körül, a ködtől kéklő levegőben kirajzolódott a hatalmas, tizenkét pilléres Amur-híd csipke sziluettje. A villanytelep épületén vörös fényben égtek a nagy, négyszögű ablakok. S már messziről érezni lehetett a sietős életet, a lépteket, az embertömeg meleg lélegzetét.
– Megérkeztünk – mondta Matvejev, hogy megtörje a hallgatást.
Bezajsz kihajolt a szánból, és izgatottan nézte a várost. Habarovszk eddig irreális volt számára, mindössze egy fekete kör a térképen. Most pedig ott imbolyogtak lent az élő emberekkel telizsúfolt nagyváros fényfoltjai.
– Látjátok, ott jobbra kanyarog a körút – mondta Varja, és kinyújtotta a nyakát. – Odébb,

a rakparton, a mögött a nagy kémény mögött van a házunk. Ó istenem, mi lehet a mamával? Bezajsz nem látta sem a körutat, sem a kéményt.

„Velünk mi lesz?" – ötlött fel benne gépiesen.

Matvejevre nézett: találkozott a tekintetük. Matvejev hátradőlt a szán ülésén, és töprengve rágott egy szalmaszálat. Hátuk mögött a ritkás fenyőerdő ághegyei feketélltek az égen.

– Olcsó trükk – fintorgott Matvejev. – Mindennek vége, ha csak egy pillanatra is gyanút fognak. Ostobaság! Ki hiszi el, hogy negyvennyolc éves vagyok? Még egy gyerek se!

Bezajsz hirtelen lecsapta a gyeplőt, és tarkójára tolta a sapkáját. Piszokul érezte magát.

– De hát mit csinálhatunk? – kérdezte csöndesen, bűntudatosan. – Öregem, ez nekem se tetszik. Most már ahogy esik, úgy puffan.

Fölemelte a fejét, mélyet sóhajtott. Ezen is túl kellett jutni.

– És ha?...

– Mi az, hogy ha?...

Aztán elgondolkozva hozzátette:

– Együtt leszünk.

– Hol? – kérdezte csöndes rémülettel Varja.

Komikus volt, a lány krétafehérre rémült, és Bezajsz elszégyellte magát, mert arra gondolt, hogy egy kicsit hasonlíthat rá.

– Ugyan már! – mondta. – Azt hiszem, minden rendben lesz. Meg aztán észrevettem én már, hogy a fehéreknél pocsék az őrszolgálat. Az őrök el-elszaladgálnak teázni, elszundítanak. Valahogy csak lesz!

Matvejev görcsösen, erőszakoltan ásított egyet:

– I-igen – mondta bizonytalanul.

Fölszedett egy másik szalmaszálat, és rágcsálni kezdte, gondolkozott, amíg azon nem kapta magát, hogy egyszerűen húzza az időt: el akarja odázni az utolsó, kérlelhetetlenül közelgő pillanatot. Akkor eldobta a szalmaszálat, és azt hadarta:

– Na, indulj!

A szántalpak azonnal siklani kezdtek, s féloldalra fordulva átcsusszantak a hóbuckákon. A fénnyel teli város most oldalra került, át-átvillogott a fekete ágakon, egy pillanatra el is tűnt – megint csak a csillagos éjszaka, a hó, a nyugodt erdő volt körülöttük. Matvejev hirtelen mohón elővett egy cigarettát, rágyújtott, és az órájára pillantott.

– Háromnegyed kilenc – mondta.

A hajlat megett ismét föltűntek a város fényei. Matvejev gépiesen nézte őket, s hirtelen eszébe jutott, hogy hiszen valahol itt, az egyik házban lakik Liza. Volt egy ugyanilyen éjszaka, Csitában, amikor karonfogva sétáltak, és összevissza fecsegtek. Az utóbbi időben valahogy nem gondolt a lányra: talán, mert nem volt ideje, talán, mert erdőben, fagyban nem a nők meg a szerelem jár az ember eszében. Ahogy most Lizára gondolt, hirtelen megcsapta a veszély, amely a hegy lábánál leselkedik rá, s ettől az arcába tódult a vér. Már nem látta olyan idegennek a várost.

– Bezajsz! – mondta. – Hallod? Ha megállítanak és megpróbálnak föltartani, csapj a lovak közé! Menjenek a pokolba. Valahogy csak lesz. Meglépünk előlük, és kész!

– Jó.

„Meglépünk, és kész!" – ismételgette magában Matvejev ezt a megnyugtató mondatot. Kicsit könnyebben érezte magát, hogy arra gondolt, egy kiút mégis van.

A város közelebb került, a fejük fölé magasodott, s helyenként már az egyes házakat is meg lehetett különböztetni. Előtűntek az alacsony, külvárosi tetők, a galambdúcok, a hosszan elnyúló veteményesek. Még sötétebb lett. Messze előttük az utca túlsó végén, magányos lámpa világított.

– Most kezdődik – mondta Matvejev, a zsebében turkálva. – Na, Bezajsz, most tartsd magad erősen!

Eltelt még néhány pillanat.

– Ott, jobbra – mondta hirtelen Bezajsz forró suttogással. – Ott egy őrszem.

– Én is látom – válaszolt csöndesen Matvejev.

Jobboldalt kicsi ház állt, kivilágított ablakokkal. A puha hó szinte lecsordult az alacsony tetőről. A cseppnyi előkertben csenevész nyírfácskák. Már messziről észrevettek egy sötét figurát az úton, szemközt a házzal. Amikor közelebb értek, megpillantották az ember háta mögül fölfelé nyúló, metszőfényű szuronyhegyet. A katona rájuk kiáltott. Bezajsz már régen várta ezt, most akaratlanul mégis összerezzent.

– Állj! – mondta hangosan az őrszem.

Bezajsz visszafogta a lovakat.

– Kik vagytok?

Az őrszem hatalmas, földig érő bárányból-bundát viselt, egészen elveszett benne, csak kucsmájának hegye látszott ki belőle.

– Helybéliek – adta meg Bezajsz a szokásos választ.

– De kicsodák?

– Helybéliek. Habarovszkiak.

Csönd. Bezajsz hallotta, hogy ott elöl, csöndesen mondanak valamit. Léptek csikorogtak a havon. „Na, mit bámulsz?" – hallotta Bezajsz. Valaki, lámpával a kezében, kibújt a kapu alól, a sárga fény ott imbolygott a havon.

– Kik vagytok? – kérdezte egy másik hang.

– Habarovszkiak – ismételte meg Matvejev.

Ott elöl megint mondtak valamit. Bezajsz csak egyes szavakat hallott, de semmit sem értett. Szaporán, nagyokat döndült a szíve. „Máris?" – cikázott át rajta a csüggesztő gondolat.

Valaki kilépett a tornácra, bevágta maga mögött az ajtót. Csak a csizmáját lehetett látni, amelyet megvilágított a lámpa keskeny fénynyalábja. A sövény sűrű, tintafekete árnyékot vetett a hóra.

– Na, mi az? – kérdezte az, aki a tornácon állt.

Válaszoltak neki valamit.

– Hívjátok ide Matuszjonkát! – folytatta a tornácon álló. – Maguk kicsodák?

– Habarovszkiak vagyunk.

A kapu mögött lánc csörrent. Felugatott egy kutya. A lovak lehorgasztott fejjel álltak.

– Honnan jönnek?

– Zsirhovkából. Kérem szépen, engedjen tovább!

A kapu csikorogva kinyílt.

– Hajtsa be a lovakat az udvarra! Reggelig nem lehet bemenni a városba.

– De hát idevalósiak vagyunk! – kiáltotta Matvejev. – Papírjaim vannak, mindegyik rendben van. Kérem, engedjenek tovább!

Hallotta, hogy a tornácon álló férfi nagyot ásít:

– Csak a városparancsnok engedélyével lehet bemenni a városba – válaszolt. – Az éjszakát itt töltik.

– De hát hogyan?

– Semmit se tehetek. Hajtsa be a lovakat!

Bezajsz Matvejevhez hajolt:

– Na? – kérdezte.

– Várj! – suttogta Matvejev.

És hangosan kiabálni kezdett:

– Kérem, szíveskedjék tovább engedni minket! Beteg ember vagyok, nem tesz jót nekem! Meg aztán várnak is minket otthon!

Nem érkezett azonnal válasz. Valaki elnevette magát.

– Ne félj, nem patkolsz el! – hallották.

– Hajts! – lehelte alig hallgatóan Matvejev.

Bezajsz zajosan teleszívta levegővel a tüdejét, felállt, és odacsapott az ostorral. A szán akkorát rándult, hogy hátraesett. Beverte az állát, de azonnal feltérdelt, és megint odacsapott az ostorral. A szán mellett elvillant a lámpa és a sötét emberalakok. Kiabáltak mögöttük, de Bezajsz nem tudta kivenni a szavakat. Hógöröngyök csapódtak a szánba. Fölegyenesedett, nem válogatta, a hátukat vagy az oldalukat üti-e a lovaknak.

Valaki kiabálva, hadonászva egyenesen szembe szaladt a lovakkal. Az utolsó pillanatban ugrott félre, a szán elszáguldott mellette.

Lövés csattant a hátuk megett, Bezajsz ösztönösen lekapta a fejét. Úgy érezte, a golyó a halántéka mellett süvített el, megfricskázta a haját. Aztán megint egy lövés.

— Úristen! — hallotta Varja kiáltását.

Az utca végtelenül hosszúnak látszott. Ugráló, fekete halomként rohantak szembe a házak. A lövésektől csengett a fülük. Az egyik kapu alól előugrott egy kutya, és veszettül ugatva a szán után vetette magát. Bezajsz előre nézett, a kereszteződés felé, ahol befordulhatnak. „Elérjük-e?" — gondolta.

— Bezajsz!

Tompa volt a hang, mintha telefonon érkezne. Bezajsz csak lassan, késve fogta föl, hogy neki szólnak.

Közeledtek az útkereszteződéshez. Bezajsz úgy szorította a gyeplőt, hogy könyökig elhalt a karja. Előredűlt, és csak arra gondolt, hogy minél előbb el kell érniük a sarkot, és befordulni. Lemarad-e végre ez a kutya?

A sarkon erősen meghúzta a gyeplőt, a szán oldalra dűlve, nagyot kanyarodott. Bezajsz megkapta a szán elejét, azt hitte, rögtön kiborulnak a hóra. De a szán a következő pillanatban már simán siklott a sötét utcában.

Fehér hópor szurkálta az arcát, a levegő süvített a füle mellett. A lovak fel-felhorkantva dübögtek a simára taposott úton. Ez a hajszolt sietség most maga volt az élet. Bezajsz később csak arra tudott homályosan visszaemlékezni, hogy néhányszor még befordultak a mellékutcákba, lefelé mentek, aztán fölfelé valami dombon, elvágtattak egy templom meg egy hosszú deszkakerítés mellett, amely mögül csupasz faágak meredtek fölfelé. Néhányszor hallotta, hogy rákiáltanak, de nem figyelt rá. A lovak maguktól kocogásra váltottak, bár Bezajsz gépiesen tovább csapkodta őket az ostorral. Megtapintotta az állát, érezte, hogy fáj. „Biztosan bevágtam a szán elejébe" — találgatta.

— Bezajsz! — hallotta megint. — Állj már meg! Megőrültél?

Bezajsz lassan összeszedte a gondolatait. Csak most vette észre, hogy nincs rajta sapka: a homloka és az arca merő víz a hótól meg az izzadságtól.

— Mi van veled? Nem hallod, hogy szólok? Nézd meg Matvejevet! Gyorsabban, az isten szerelméért!

Bezajsz megtörölte a homlokát:

— Mi van vele? — kérdezte. Lába alatt kitapogatta az összetaposott sapkát, és föltette. — Mit kiabálsz? Csöndesebben!

Megállította a lovakat, és gyufát gyújtott. Egy ideig gondolattalanul állt, megpróbálta elképzelni, mi történt. Matvejev arca fehér, a szája összeharapva. Ült, bal keze görcsösen markolta a szánoldalt. A feje hátravetve és oldalra billenve. Bezajsznak elakadt a lélegzete. Megölték?

— Matvejev! — szólította meg csendesen.

De Matvejev hallgatott: Bezajsz fölemelte a karját, amely tehetetlenül lecsüngött. Ahogy végigfutott a pillantása Matvejev testén, hirtelen észrevette, hogy a bal lába véres. Még egy gyufát gyújtott. A térd alatt, a lábfej közelében vastagon bugyogott a vér. A ruhacafatok között valami fehér látszott. Bezajsz először azt gondolta, hogy fehérnemű. A vérbe néhány szalmaszál tapadt. Aztán hirtelen kínzó világossággal döbbent rá, hogy az a fehérség egy csontszilánk, ovális, csipkésre tört szélű szilánk. Megfordult benne a lélek. Varja meghökkent Bezajsz eszelős arcától.

— Él? — kérdezte a lány.

Bezajsz ismét fölemelte Matvejev kezét, és tapogatni kezdte a pulzusát. A szemközti járdán megállt egy ember: álldogált egy darabig, aztán továbbment.

– Na? – kérdezte a lány.

Bezajsz sehogy se találta a pulzust. Az agyát erőltetve igyekezett felidézni az elsősegély-nyújtás szabályait. Matvejev keze ebben a pillanatban gyöngén megrándult. Bezajsz óvatosan leengedte barátja karját.

– Na, mi van? – kérdezte még egyszer Varja. – Ugye, már meghalt? Szólalj már meg!

– Még él! – kiáltott fel Bezajsz. – Tudod, hol lakik itt valami jó orvos? A legjobb orvos? A legdrágább?

– A Naberezsnaján van egy jó orvos. Szonya nénit is ő kezelte. De ugye sietni fogsz, Bezajsz, kedves? Hiszen él még, ugye Bezajsz?

– Persze, hogy él.

Már kanyarodott volna, amikor Varjának hirtelen eszébe jutott, hogy Naberezsnaján lakó orvos tüdőspecialista.

– Hülye! – mondta dühösen Bezajsz.

– Egészen megzavarodtam. Várj csak!... – Varja a halántékára szorította a kezét. – Milyen orvosra van szükségünk? Hogy hívják az ilyen orvost?

– Sebész.

– Sebész? Azonnal, várj csak, azonnal! – Erősen lehunyta a szemét, és ide-oda ingatta a fejét.

Bezajsz türelmetlenül nézett a lányra.

– Eszedbe jut már? Mi van a fejedben? Fűrészpor?

– Várj egy kicsit, Bezajsz! – ismételgette könyörögve a lány. – Igyekszem visszaemlékezni, de nem sikerül. Sebész?

Bezajsz türelmetlenül toporgott és várt. Ebben a pillanatban gyűlölte a lányt. Sietni kellene, hogy egy percet se veszítsenek, ez meg csak ül, és nem jut eszébe semmi! A lány iránt érzett szerelméből semmi se maradt, a legszívesebben alaposan eldöngette volna.

– Amíg üldögélsz, elvérzik! – kiáltott fel. – Ertsd már meg, hogy meghalhat!

A lány hallgatott.

– Te hülye tuskó! – nyögte Bezajsz.

Varjának megrezzent a válla, elsírta magát:

– Én... nekem... semmi se jut eszembe... – mondta hüppögve. – Teljesen összezavarodtam. Még nem halt meg?

Bezajsz felugrott a szánra, és a gyeplővel meglegyintette a lovakat.

– Ide figyelj! – mondta Varja, és gyorsan letörülte a könnyeit. – Nem azok a sebészek, akik himlő ellen oltanak?

– Hol van itt a legközelebbi patika?

– Egyenesen, aztán jobbra. Ne ilyen gyorsan, nagyon ráz.

Messzire elnyúló, egyenes utca volt. A spaletták réseiből puha fény csordogált az úttestre. Az alacsony ég még mindig tiszta volt, és hidegen szikráztak rajta a nagy, fénylő csillagok.

AZ ÖTLET NEM AKTUÁLIS

Két nap múlva megtudta, mi az igazi unalom. Olyan volt, mint valami betegség. Minden óra elviselhetetlen súllyal nehezedett rá, s estére olyan összetörtnek érezte magát, mintha napszámba kapált volna. Álmatlanság kínozta és felszökött a láza; Varja azt mondta, hogy a hideg leli, de Matvejev tudta, hogy másról van szó. Bezajsz őszintén iparkodott, hogy felvidítsa, még társasjátékokat is kitalált, amitől az unalom végképp kibírhatatlan lett. Lesújtva, kétvállra fektetve hevert az ágyban. Egyszer már odáig süllyedt, hogy gyufásdobozokból házikókat kezdett építgetni. Bezajsz kártyát hozott, s elkezdtek Fekete Pétert játszani. Lejátszottak néhány partit, és Bezajsz olyannyira szívből kacarászott közben, hogy Matvejev levágta a kártyát:

— Ez csak társaságkedvelő hulláknak való — mondta, és megcsóválta a fejét. — Amikor nincs jobb dolguk a temetőben. Menj csak, Bezajsz, talán alszom egyet.

Az oldalára fordult, és néhány óráig mozdulatlanul feküdt, amíg valóban elaludt. De az unalom még álmában is kísértette.

Amikor Liza kilépett a szobából, Matvejev arra gondolt, hogy minden befejeződött — pedig csak most kezdődött el istenigazában. Matvejev sose volt még ennyire szerelmes; mit jelentett a többi lány, akiktől sietős csókokat rabolt a klubfolyosón, mit jelentettek vidám kis bűnei és első titkai?

Szóval, szerelem?... Minden élő szeret — az emberek, a virágok, a lovak, ebben nincs semmi különös. Csak az a baj, hogy ez a szerelem alaposan el volt fuserálva. Gyűlölte magát, ha eszébe jutottak átkozott eszmefuttatásai a szerelemről, a nőkről, s hogy mily nevetségesen büszke volt arra, hogy ily hidegen és józanul vélekedik ezekről a dolgokról. Szerette volna megtalálni azt az embert, aki mindezt kitalálta, hogy agyonverje. Ezek csak addig jók valamire, amíg az ember bajba nem kerül, amikor hirtelen oly nagy szüksége lesz egyetlen egyszerű és meleg szóra.

Elvtárs? Igen, persze, az elvtárs szó sokat jelent. De mégse tudna odamenni Bezajszhoz, s elmondani neki, hogy az élete porrá omlott, a sors tönkre taposta. Nem jó dolog az, ha egy férfi egy másik férfihoz fordul, hogy mint a nők, vigaszt kunyeráljon; egyszerűen lehetetlen, hisz Bezajsz úgyse mondhatna semmit. „A pokolba is! — mondaná, s izgatottan vakarná a fülét, tehetetlenül, mert okvetlenül csinálni akarna valamit, de mit? — Szép kis helyzet!"

Matvejevnek az volt a véleménye, hogy jobb, ha az ilyesmit az ember megtartja magának, és nem köti mások orrára.

Ez kellett még neki, ez az ostoba, silány história, rövid hajú, szexuális problémákkal küszködő nők. Ha becsületesen, emberi módon próbálja megfejteni ezeket a problémákat, kiderül, hogy voltaképp nem is léteznek. Neuraszténiások izgatott, kíváncsiságot piszkáló beszélgetése az egész, a szégyellnivalóról, a taburól, és ő a hibás, hogy nagy naivan, lelkesen hitt nekik.

A második nap estéjén Bezajsz nagy zajjal lépett a szobába.

— Gyerünk, öregem! — mondta. — Tudod, eszembe jutott, és rábeszéltem a fiúkat, hogy itt tartsuk meg az értekezletet. Akarod hallani, miről lesz szó?

— És mikor jönnek?

— Már itt vannak.

— Jó.

Matvejev feküdt még egy darabig, győzködte magát, hogy ne legyen lusta, keljen már föl, aztán kelletlenül felöltözött, és átment az ebédlőbe, ahol halk, mormogó beszélgetés, nevetés és sűrű dohányfüst fogadta, alig tudta kivenni a számára idegen arcokat meg az égő cigaretták izzó pontocskáit. Bezajszon kívül, aki edényekkel csörömpölt az asztal körül, és leplezetlenül büszke volt arra, hogy teával traktálhatja az illegális gyűlést, öten voltak a szobában. A tiszta abroszon szamovár és csészék álltak, s egy házikenyér fényesre sült héja rózsállott. Matvejev meghajolt és leült. Egy ideig csönd volt, majd újra megindult a beszélgetés — mindenki egyszerre szólalt meg, s a szobában még sűrűbb lett a kékesen imbolygó dohányfüst.

— Ki szereti erősen? — kérdezte Bezajsz. — Hagyjátok azt a széket, csak három lába van.

Egy alacsony, kancsal férfi elmondta, mi a helyzet a fronton. Ez volt Csuzsoj elvtárs. Értesülései igazán nem voltak frissek, s mintha csak önmagának beszélne, mert a többiek alig figyeltek rá: teáztak és félhangosan beszélgettek; csak egy fekete szakállas férfi hallgatott maga elé meredve, láthatóan tűnődött valamin. Hanyagul elengedte súlyos, erős testét, rövid ujjú kezében szopókás cigaretta füstölt. Olyan volt a szakálla, mint egy pátriárkának.

Mellette egy idős ember teázott, ujjheggyel tartva a csészealjat. Nem mondott semmit, de mohón és készségesen helyeselt mindenkinek. A sarokban egy fiatal, szép arcú fiú ült, Matvejev magán érezte barna szemének pillantását. A társaság ötödik tagját eltakarta a szamovár, csak az egyik vállát és vattával bedugott fülét lehetett látni.

Matvejev csak ült, körbe-körbepillantott, vár valamire; mindig így van a gyűléseken, ahol először csak jelentéktelen, unalmas dolgokról beszélnek, mert a lényeg olyan súlyos, hogy nehéz azonnal szóba hozni. Mintha szándékosan állították volna az asztalra a virágos csészéket, a házikenyeret s a barátságosan dörmögő szamovárt, hogy elfedjék ezt a fenyegető lényeget, amely ott rejtőzött valahol kint, az ablakon túl, a fekete ég alatt, az alvó város kihalt utcáin. S az emberek is úgy üldögéltek, mintha álruhát viselnének, mintha csak azért jöttek volna el, hogy megigyanak egy teát ezeknél az idegeneknél, s csöndesen elbeszélgessenek mindenféle hétköznapi dolgokról. Csak az ujjak alig észrevehető remegése, a szemek szokatlan fénye árulkodott arról a forró bajtársi testvériségről, amelyért az emberek végső tromfként az életüket adják.

Csuzsojnak meg se rezzent az arca, a hangja fakó, kifejezéstelen. Amíg beszélt, Matvejev néhányszor megpróbált odafigyelni, de aztán nyomban elfelejtette az egészet. Valami távíróról volt szó — hogy a saját emberüket kell odaültetni, vagy épp ellenkezőleg, hogy le kell váltani valakit; az is lehet, hogy Csuzsoj egyáltalán nem beszélt ilyesmiről: a szavak elsiklottak Matvejev tudata mellett, s elolvadtak, mint a könnyű hó. Bezajsz komikus ünnepélyességgel töltögette a teát, s időnként Matvejevre sandított.

Csuzsoj végre elhallgatott; hosszú szünet után valaki kérdezett tőle valamit, ami senkit sem érdekelt, s amikor Csuzsoj buzgón és terjengősen válaszolni kezdett, megszólalt az ötödik férfi, az, akit eltakart a szamovár, s egyenesen a lényegre tapintott. Hevesen, a szavakat elharapva bizonygatott valamit, de Matvejev sok mindent nem értett, mert nem ismerte sem a várost, sem a csapatok elhelyezkedését, sem a közelmúlt eseményeit, s az izgatott beszédnek csak foszlányai jutottak el hozzá.

— A szervezetet szétverték — mondta a férfi. — Nincsen se összeköttetés, se fegyelem, az ördög tudja, mi van! Információs szolgálat szintén nincs, hiteles hírek sincsenek, tavalyi pletykákat szednek össze. Unom már, hogy mindig erről kell beszélni. Tervszerű munka helyett az elvtársak kalandokba bocsátkoznak. Kinek a fejében született meg az ötlet, hogy rajtaüssenek a városon? Mit jelent az, hogy meg akarják ijeszteni a fehéreket? Ragyogó ötlet, mondhatom! S közben kockára tesszük a kapcsolatokat, az embereket, az egész apparátust, a munkát. Veszélybe hozták az egész szervezetet, és miért? Most először is össze kell szedni az erőnket, újra kell kezdeni az agitációt, a plakátragasztást. Kuharenko megőrült. Jó, siklasson ki vonatokat, de minek akart bejönni, rajtaütni a városon?

Ezután egy sor helynevet, ember- és ezredszámot sorolt fel, amelyekbe Matvejev egészen belegabalyodott.

Azután a fekete szakállas szólalt fel, akit Nyikolának hívtak. Beláthatatlanul széles mellkasával az asztal szélének dőlt, és a szakállát borzolva felzúgott tömör basszusa, amely olyan volt, mint egy templomi énekes hangja, s közben súlyos szemhéja alatt komoran villogott a szeme fehérje. Időnként az asztalra csapott lapát nagyságú tenyerével, amitől megcsendültek a kanalak a poharakban.

— Miért kell most ütni őket? — dörögte a szakállas. — Azért, mert nem bírják erővel. Ez az utolsó főhadiszállásuk. Ha úgy látnánk, hogy sokáig ki tudnak tartani, akkor lenne értelme,

hogy kibővítsük az illegális mozgalmat, és propagandamunkával foglalkozzunk. De maholnap megpucolnak. A japánok már a kiürítést készítik elő. A frontot áttörték, hátrálnak. Épp ezért a harc a legfontosabb. Bekin alatt szorongatják őket, ezért kell pánikot kelteni a hátukban, összezavarni a kártyáikat. Most nincs időnk sejteket szervezni. Kuharenko forrófejű, mindig kitalál valamit. Azt mondom, ijesztgetjük őket? Azt is kell, ijesztgetni kell őket. Nem szabad hagyni, hogy nyugodtan evakuáljanak. Tudod-e, mi lesz, ha eljut a frontra a híre, hogy a hátországban, Habarovszkban parázs lövöldözés tört ki a vörösökkel?

A hangja dörgött-zúgott, mint a zongora basszus billentyűi. Hátradőlt a széken, s miközben vérszomjasan mozgatta az állkapcsát, sorban végigmérte a többieket. Mindenki hallgatott. Azután Csuzsoj szólalt meg:

– Hallottam, hogy a negyvenkettes elindult Dupeliből. Nem tudjuk, hol akarják átcsúsztatni, talán az áttörésnél, ha lesz rá idejük.

– A negyvenkettes már itt van.

Valaki elnevette magát.

– Mióta?

– A múlt héten indultak. Csak most kapsz észbe?

– És honnan jött ez a szerelvény?

– Tegnap érkezett Imanból. Tehervonat, lőszert szállít.

– Jó lenne értesíteni Kuharenkót, hogy figyeljen.

– Kemény dió: negyven vagonos szerelvény. Ha föl akarják robbantani, semmi se marad a fűtőházból.

– Na, ez a legkevesebb.

– A múltkor, annál a japán szerelvénynél jó nagy kavarodás támadt. És miért? Mert úgy viselkedtünk, mint valami csorda. Kerestem Petyka Szinyicint, az még a fűtőknél csellengett. Azután ő hajszolt engem, akkor meg a robbantók tűntek el valahová. És ki a bűnös? Senki. A nénikém. Így nem lehet dolgozni!

– Tartani kell a kapcsolatot. Már vagy hússzor mondtam, de akár a falra hányt borsó...

– Már megint kezdik! A könyökömön jön ki!

– Megint a magadét hajtogatod, Kaverin elvtárs?

– Semmit se hajtogatok.

– Ti is eltaláltátok, mikor kell a szavakon lovagolni!

– A lényegről kell döntenünk: támadunk vagy sem?

– Mi ez a mellébeszélés? Tessék engedelmeskedni!

Fülledt volt a szobában, de óvatosságból nem nyitották ki a szellőzőablakot. A szamovárban zubogott a víz, csikkek, kenyérmaradékok hányódtak az asztalon, foltokban sötétlett a kiöntött tea. Valaki kiégette az abroszt, s most zavartan takarta le a lyukat a poharával.

– Én a támadás mellett vagyok. Kaverin azt mondja, hogy kockáztatjuk a szervezet létét. Ná és? Van, amikor föl kell áldozni az embereket. E nélkül nincs háború. És végleg meg kell állapodnunk mindenben, hogy ne legyen további vita.

Matvejev most már nagyon figyelt, egyetlen szót sem akart elszalasztani. Úgy érezte, hazaérkezett: minden ismerős volt, a szavak is, a kemény, éles szavak. Ült ő már valahol, egy ugyanilyen gyűlésen, hallgatta a többieket, és beszívta a forró, veszéllyel telített levegőt.

Előre hajolt, felhörpintette a kihűlt teát. Reszketett a keze. „Megmutatjuk, hogy tudunk jól is dolgozni" – gondolta, és igyekezett megállítani a keze reszketését. A Mamontov-portya idején, Kalacs alatt többekkel együtt egy lovascsapathoz került: a derekára övezve kard és karabély. Vakítóan tűzött rájuk a delelő nap, amikor nekiindultak a mezőnek, üröm ropogott a lópatkók alatt, a levegőben forró por füstölgött. Tombolt alatta a nehéz testű ló. Elöl megpillantotta az ellenség beásott csatárláncát, a lelke ujjongva és türelmetlenül megreszketett, akár a kezében villogó penge.

– Egyszerre, egy ponton kell támadni. Az ötödik században szinte csak tatárok vannak.

— Ez mese.
— És az összevont ezred?
— Szétszórták a városban.
— Holnap elküldünk egy futárt Kuharenkóhoz. Előre meghatározzuk, kinek mi lesz a dolga, hogy aztán ne legyen zűrzavar. Te meg próbálj a lelkére beszélni annak a sötét fejű bolondnak! A múltkor teljesen megőrült. Több helyen egyszerre támadunk. Ők mérik a fő csapást a teherpályaudvarra. Ha sikerül, felrobbantják a lőszeres szerelvényt.
— Veszélyes.
— Miért?
— Mert egy egész szerelvényről, negyven vagonról van szó.
— Mi lesz ebből?
— A legjobb erőket a főhadiszállásra koncentráljuk. Veszélyes feladat, a legbátrabbakat kell kiválasztani. Aztán egy öt emberből álló csoportnak át kell vágnia a telefonvezetéket. Ezt rábízhatjuk a komszomolistákra, akár a lányokra is. Azokat nem figyelik annyira.
— Ismétlem, hogy ellene vagyok, annál inkább, mert többször megkaptuk a magunkét. Miért pusztult el Szajecsnyikov? Semmiért. De ha mégis a támadás mellett döntünk, javaslom, hogy az elhárításra is akkor csapjunk le, amikor a törzsre. S ugyanakkor próbáljuk meg kiszabadítani Protaszovot és Bermant.
— Helyes.
— Másodszor pedig a kapcsolattartásról: minden csoportban ki kell jelölni egy embert, aki felelős ezért. Még a hülyék is kiröhögnek, ahogy fogócskázunk egymással.
— A plakátokról is beszélni kell. Tegnapelőtt a saját szememmel láttam a forradalmi népbiztosság néhány felhívását: volt, amelyiket fordítva ragasztották a falra, volt, amelyiket fejjel lefelé.
— A főhadiszállást magamra vállalom — mondta Nyikola.
Matvejevnek most eszébe jutott, hol is történt mindez: kilencszázhúszban a csapatuk elfogott néhány loboncos hajú legényt Szvekolnyikov bandájából. Havas-nyúlós szürkület volt, beleveszett az ellenséges csatárlánc. A kolostor mellett egy golyószóró ugatott, a golyók mohón keresték az emberhúst. A csatárláncuk széllel szemben haladt, s amikor hirtelen oldalba kapta őket egy sortűz, megtorpantak, a hóra buktak. Közel volt a halál, akár megérinthették. Agyonhajszolt lován megérkezett a komisszár, előszólította a parancsnokot, és a süvítő szélben azt mondta:
— A bal szárnyat magamra vállalom.
Most eszébe jutott az egész. Sok ilyen nappal és éjszaka volt már a háta mögött, s most mindegyik hívta, szólította. Kihúzta magát. Ez hiányzott eddig: tovább kell haladnia az úton, dolgozni kell, és akkor bátran farkasszemet nézhet a sorssal. Ez a sorsa, s tudnia kell immár, hogy a végsőkig jutott: a sorsa szorosan fölzárkózott a többiekéhez — ahogy a katonák menetelnek egymás mellett.
Amikor felálltak az asztaltól, s egymást lökdösve a kabátjukat, sapkájukat keresgélték, Matvejev odalépett Nyikolához, és félrevonta:
— És én? — kérdezte kicsit szorongva.
Nyikola kétkedve pillantott rá:
— De hát maga... maga... Hisz maga beteg.
— Már egészséges vagyok. Majdnem.
— És a seb?
— Márhogy ez? Egy kicsit zavar.
— Nézze, ez nem tartozik a könnyű munkák közé.
— Nem baj. Volt már rosszabb is. Meg én se vagyok annyira gyönge.
Nyikola megtörülte a homlokát, és elfordította a tekintetét Matvejev lábáról:

— Tudja, mit? Várjunk egy kicsit, amíg megerősödik. Aztán majd meglátjuk.

— Úgyse nő új lábam — ellenkezett Matvejev, és idegesen megvonta a vállát. — Igazán nem kell vele törődni, vegyen be a csapatba, így, ahogy vagyok. Mankóstul. Mindegy, milyen munkát ad.

— Éppen az a baj, hogy nincsen magának való munka.

— Az lehetetlen! Akkor adjon olyan munkát, ami nem nekem való. Ne bámulja a lábamat, nem kell törődni vele!

Matvejev kezdett nyugtalan lenni. Nyikola markáns arca meg se rezdült, s ő rájött, hogy nem lesz könnyű meggyőzni.

— De nem ez a lényeg. Csak van valami munka, amit el tudok végezni. Például a plakátragasztás. Aztán a fiúkkal is mehetek, hogy átvágjuk a telefonvezetéket. Azt mondta, ezt a munkát akár a lányok is elvégezhetik. Én talán náluk is gyöngébb vagyok? — Elkeseredve fújt egyet, várta a választ, merőn Nyikola szemébe nézve. „Vigye el az ördög! — gondolta. — Micsoda makacs állat ez!"

Nyikola kínjában a lábát váltogatta:

— Igazán nem tudom — kezdte határozatlanul —, hogy legyen?

Matvejev közelebb hajolt:

— Azt akarja mondani — kezdte megbántva —, hogy semmire se vagyok alkalmas? Igen?

— Én ezt nem mondtam.

— De gondolta. Látom.

— Én azt gondolom, hogy magának még sokat kell pihenni.

— Néhány hétig feküdtem. De mi köze hozzá? Mondja meg kereken, fölvesz a csapatba, vagy sem?

Matvejev kezdett kijönni a sodrából: ez volt az utolsó esélye, s már nem tudott uralkodni a hangján.

— Az ilyesmit nem lehet kutyafuttában elintézni. De kérem, ne nyugtalankodjék!

— Ne csűrje-csavarja! Hogy milyen állapotban vagyok, az orvosok dolga! Unom már, hogy tétlenül üljek. Ha nem kellek, mondja meg azonnal!

Nyikola fekete szemében megpillantotta az ítéletét, rémület vágta mellbe: olyan volt, mint egy ökölcsapás.

— Nem — mondta Nyikola.

— Nem?

Lovak, ropogó üröm, villogó szablyák és sárga por, összefolyva a szeme előtt. Elfogta a pánik, mert semmivé foszlott az utolsó reménye, amelybe pedig két kézzel kapaszkodott:

— Talán mégis lehetne valamit? — kérdezte engedékenyen, alázatosan. — Legalább valamit?

Nyikola megrázta a fejét.

Matvejev felbőszült: elpattant benne valami, mint a túlságig feszített húr. Később, visszaemlékezve a jelenetre, keservesen szégyellte magát azért, amit mondott. De minden embernek joga van rá, hogy egyszer az életben megvaduljon, és Matvejev számára most érkezett el ez a pillanat:

— Azt hiszi, már semmire se vagyok jó? — kérdezte lihegve. — Hogy már megszolgáltam a magamét?

Így kezdte, aztán lecsirkefogózta Nyikolát, feldöntött egy poharat, és kijelentette, hogy köp az egészre. Be akarta panaszolni Nyikolát, megfenyegette, maga se tudta, mivel. Egy villanásra látta Bezajsz vörös arcát, aki az asztalnál ült, és az abrosz szélét morzsolgatta. De már nem tudta megállítani magát, s addig beszélt, amíg ki nem fogyott az értelmetlen, sértő szavakból. Szeretett volna ízzé-porrá törni valamit. Aztán elhallgatott, és kis gondolkodás után, teljesen illogikusan még azt mondta:

— Tizennyolc óta vagyok párttag.

Csak most vette észre, hogy mindenki hallgat, és őt nézi. De már mindegy volt. Menjenek a fe-

nébe! Egyvalamit szeretett volna még: elkapni Nyikolát, és addig rázni, amíg belekékül. Még sose kínozta így a tudat, hogy erőtlen, mint most.

Nyikola lesütötte a szemét, és a cipője orrával arrébb pöckölt egy csikket a padlón.

— Akár meg is sértődhet! — folytatta Matvejev zihálva. — Köpök rá! De majd megmutatom én maguknak!

Nyikola karon fogta:

— Tudja, mit mondok magának? — kezdte csöndesen, hogy a többiek ne hallják. — Maga heves fickó, de mégse sértődtem meg. Maga akarta, hogy őszintén beszéljek, hát megkaphatja!

— Nem akarok én semmit! — tiltakozott Matvejev, s megpróbálta kirántani karját Nyikola kezéből. — Mindegy. Köpök az egészre.

Nyikola nem engedte el a karját, a sarokba vonta. Matvejev közömbösen nézte Nyikola tömör figuráját. Igazat mondott: mindegy volt neki.

— Ide figyeljen, fiatalember! — kezdte Nyikola. — Maga kommunista. Tegyük fel, hogy valami munkát bíznak magára, amit mindenképpen el kell végeznie. Pártfeladatot kap, világos? Ráadásul veszélyeset. Mindent megtesz, hogy a lehető legjobban megcsinálja. Így van? S akkor odamegy magához valaki, és arra kéri, vigye magával. Magával viszi, ha előre tudja, hogy csak zavarni fogja? Érti? Zavarni. Nem viszi magával, akkor se, ha az édes testvéréről van szó. A munkának megvannak a maga szabályai, s nem tűri az ilyesmit. Erről van szó. Ha magánügyről lenne szó, magammal vinném. De ez pártmunka. Ezért nem viszem magammal. Nem azért, mert nincs rá jogom, vagy félek, hogy megölik, hanem azért, mert mindnyájunkat zavarna.

— Mivel zavarnám magukat?

— Mivel? Nagyon egyszerű. Ez nem játék. Verekedni fogunk. És világos, hogy maga nem tud verekedni. Ne sértődjék meg! Ez azt jelenti, hogy valakinek vigyázni kellene magára. A mankóján igazán nem jutna messzire, tehát föltartaná a többieket. Értsen már meg, és hagyjon fel ezzel az ostobasággal! Hiszen párttag, tudja, mi a munka!

Matvejev összegörnyedt. Elhúzta a karját, megfordult, és az ajtó felé indult. Érezte, hogy mindenki az ő hátát nézi.

Sűrű sötétség fogadta a szobájában, a holdfény narancsszín foltokat vetett a padlóra. A könyökét beverte az asztalba, de csak később érezte, hogy fáj is. Elsántikált az ágyig, leült: úgy érezte magát, mintha kifosztották volna.

Üldögélt vagy egy órahosszat, amíg a szomszéd szobában el nem csöndesült minden.

Akkor a párnája alól előhúzta a revolverét, s az ablak felé fordulva belenézett a csőbe.

— Hogy élhetnék tovább? — mormogta.

A revolvercső hűségesen nézett vissza rá. A revolver egyszerű, becsületes lélek volt, akár a hatalmas, erős kutyák. Már korábban is a kellő pillanatban szabadította ki Matvejevet a bajból, s most is kész volt megszabadítani.

Elvégre vannak olyan esetek, amikor jobb, ha az ember maga húzza be maga után az ajtót. Mire alkalmas így, láb nélkül, amikor az övei is kikerülik? Hozzászokott, hogy teljes életet él, hogy a többiek előtt halad; s most arra kérik, álljon félre, ne zavarja a többieket.

Nézte a revolvert: nehéz volt az elhatározás, ahogy a régi, törött holmit is nehezen dobja ki az ember, hisz úgy megszokta. A halál mégiscsak förtelmes dolog, akármit beszélnek róla.

— Nem áll rá a kezem — mormogta, és felhúzta a ravaszt.

Fölemelte a kezét, hogy egyetlen mozdulattal pontot tegyen az egészre, ahogy egy pohár vizet loccsantanak ki a földre. Rossz megoldás volt, de hát nem is akart dicsekedni vele.

De úgy látszik, mégis volt valami visszatartó erő, amely évek óta izmosodott benne, s amelyről mindeddig nem is tudott. A padlón, az egyik holdvilágította négyszögben megpillantotta az árnyékát, a fejéhez emelt revolverrel, s azonnal eszébe jutottak az elcsépelt frázisok a gyávaságról, a színpadiasságról, a halállal való rosszízű játékról. S nevetségesnek látta az öngyilkosságnak ezt a banális pózát. A hírrovatok, a teázóasztal melletti üres, posványos társalgások már az egész vi-

lágon agyonkoptatták ezt a fajta halált – meg aztán ő maga is a legrosszabb fajta halottaknak tartotta az öngyilkosokat. Néhány pillanatig csak ült, határozatlanul vakargatta az állát, s aztán óvatosan visszaeresztette a ravaszt. Végül is az embernek mindig marad elég ideje, hogy főbe lője magát.

– Az ötlet nem aktuális – suttogta, és magára húzta a takarót.

NEM IS VAGYOK OLYAN GYÖNGE

Nyúlósan, szürkén indult a reggel, kint szél rázta a fenyőágakat. Matvejev kábán ébredt, sokáig feküdt, megpróbálta kitalálni, hány óra lehet.

Azután fölkelt, lustán felöltözött, és tétován járkálni kezdett a házban. A mankó kopogása kihozta a sodrából; akkor bement Alekszandra Vasziljevnához, rongyokat kért tőle, és sokáig vesződött, amíg bepólyálta a két mankó végét. Ezzel sikerült agyonütni másfél órát, de még az egész nap előtte volt. Megint visszament a szobájába, régi leveleket, följegyzéseket, iratokat, papírfecniket vett elő: mindazt a limlomot, ami fel szokott gyűlni a zsebekben. Nézegetni kezdte. Először nagyon unta, aztán magára disputálta, hogy igazán érdekes. Felszólalás-töredékeket talált, egy-két részletet az útiélményeiről, egy verset a német forradalomról – rossz vers volt, de olyan rossz, hogy elmosolyodott: hogy írhatott ilyen marhaságot? Egy összegyűrt papírlapon, amit telirajzolt házakkal, lovakkal, emberprofilokkal, megtalálta a Lizának írott levele elejét:

„Kedvesem! Három órája állunk egy állomáson, és még öt órát fogunk állni. Bezajsz..." – Ezután húsz sor következett arról, mit csinált Bezajsz. Aztán valami tüzelőről írt.

„Vágyódom utánad – olvasta tovább. – Milyen boldog lennék, ha láthatnálak. Lángragyúl a szívem, ha rád gondolok..."

Megcsóválta a fejét. „Lángragyúl a szívem!" Furcsa: miért van az, hogy leírva szebb, mintha kimondaná? Soha nem jutottak ilyen szavak az eszébe, amikor beszélgetett vele. Csak mindenféle ostobaság, hogy mi újság, meg hogy érzi magát.

„Ezt a levelet inkább magamnak írom, mert velem egyszerre fog megérkezni – olvasta tovább. – Az az érzésem így, mintha beszélgetnék veled, mintha megint fagyos este lenne, s látnám azt a padot a kollégium mellett. Még sose szerettem senkit úgy, mint téged. Furcsamód biztos vagyok benne, hogy sokáig, évekig együtt leszünk..."

Szégyenfélét érzett, és apró darabokra tépte a levelet.

Aztán mindenféle papír került a kezébe, amelyek az utazásuk alatt gyűltek össze: néhány kockás jegyzetfüzetlap, amelyeken torpedóztak, vonatjegyek, karikatúrák, amelyeket egymásról rajzoltak. Mindez arra az időre emlékeztette, amikor még minden rendben volt: a kályhára, a piszokfoltos teáskannára, az öreg, rozoga vagonra, amely a sorsuk elé vitte őket. Milyen furcsa, hogy az emberek épp arra vágynak, amit nem szabad csinálniuk?

Erről másvalami jutott az eszébe: ő se nézett körül, az ő lova is végigtaposott bajtársai fűbe hanyatlott testén; csak repült előre, ahol az ellenséges csatárlánc fegyverei villogtak, mert nem volt idő és nem volt lehetőség, hogy elbúcsúzzék tőlük. Mások is el tudtak esni némán, ő is meg tudja csinálni.

„Csak van ennyi tartásom" – gondolta.

A zakó zsebe lyukas volt, s a bélés alatt valami négyszögletes, kemény tárgyat tapintott ki; felhúzta a szemöldökét:

– Nézzük csak! – suttogta. – Nézzük csak, mi lehet ez? – S a bélés alá dugta a kezét, pedig tudta már, mi az.

Liza fényképe volt, amelyet valami igazolványból szedett ki; a fényképen maszatos pecsét, tintafoltok. Kihúzta a bélés alól, és kettétépte, mielőtt megbánhatta volna.

A legjobban az bántotta, hogy az emberek ennek a hideg városnak minden egyes szögletében teszik a dolgukat. A munka együvé fogja őket, mint töltényeket a tölténytár; ő pedig olyan, mint egy használt töltény, amely kiesett a többi közül, a földbe fúródott, s most mindenki rátapos.

Eszébe jutott a tegnap este: a dohányfüst, Nyikola fekete szeme, a szamovár. Tudta, hogy ostobán viselkedett. Egészen mást kellett volna mondania. A falhoz vetve hátát, a mankóra támaszkodva most megint Nyikolával beszélgetett: felháborodva, kérlelőn, viccesen, s közben a tükörben nézegette magát. Hiszen még a lányoknak — a lányoknak is! — adnak munkát. Ez különösen dühítette. Mégse lehet olyan gyönge, ahogy első látásra képzelik. Még lőni is tudna, ha térdelve is lehetne lőni.

Elővette a revolvert, kiürítette a dobtárat, fél térdre ereszkedett a szoba közepén, s figyelmesen megcélozva a tintatartót, csattogtatni kezdte a ravaszt. Valami elégtételfélét érzett. A sorsát célozta meg: a múltat, amelyre pontot tett az az ostoba golyó, s a kiürült jövőt. A vonat vadul ragadta magával, ezer és ezer versztán át, a kerekek alatt hidak nyögtek, hó kavargott. Sietett, számolta a perceket, hogy aztán este, a kerítés és a galambdúc között egy golyó szétroncsolja a csontot a bal lábában. A jövőjét a mankók jelentik, s heti két alkalommal valami nyugalmas politikai szeminárium. A gyűléseken az asszonyok átengedik majd a helyüket: „Üljön le, Matvejev elvtárs, mi majd állunk!"

A politikai szemináriumtól megint ideges lett. Persze, minden munka jó és szükséges. De egyszer volt egy óvodában, amelyet vak gyermekeknek tartottak fenn. A gyerekek egy ronda szobában ültek, és a kezükre hagyatkozva kosarat fontak. Matvejev sajgó szánalommal szemlélte halott szemüket, és öt perc múlva elment: nem bírta nézni ezt az ostoba munkát. Mert a két dolgot nem szabad összekeverni: más dolog politikai szemináriumot vezetni akkor, amikor arra van szükség, és megint más, ha azért csinálja, mert semmi másra nem képes.

Nehézkesen fölemelkedett a padlóról, és újra megtöltötte a revolvert. Szó, szó, szó. Jó lenne valami különlegeset, nekibúsultat tenni. Az orruk alá kenni. Megmenteni valakit. Vagy felrobbantani a kaszárnyát. Vagy lelőni a városparancsnokot. Akkor aztán szaladna Nyikola, szorongatná a kezét, s mondaná, hogy bocsásson meg, tévedtem, becsületszavamra, maga különb sok egészségesnél.

De azonnal rajta is kapta magát, hogy mindez ostobaság, hülyeség. Ha már be akarja csapni magát, legalább ne ilyen marhasággal. Ennél az is elmésebb dolog, ha megeszi a kását, és újra lefekszik aludni. Most meg inkább azon gondolkozzék, hogy üsse agyon az időt ebédig.

Bezajsznak is jönnie kellett volna, de nem volt sehol. Matvejev járkálni kezdett a szobában, a padlódeszkákat számolgatta. Nem tudott mit kezdeni magával.

S hirtelen olyan ötlete támadt, amelyet nagyszerűnek tartott. Elhatározta, hogy ír egy elbeszélést: ez mégsem annyira ostoba dolog, mint torpedót játszani, vagy régi papirosok között vájkálni. Fölélénkült, már jobb véleménye volt önmagáról. Ezer ragyogó színben rajzolódott ki előtte az elbeszélés, s máris izgult. Félórát rohangált ide-oda a szobában, beverte magát a székekbe, papírt és tollat keresgélt, aztán leült az asztalhoz, és egy ültő helyében megírt néhány oldalt. Amikor Bezajsz megérkezett, sápadtnak, elgyötörtnek, de nagyon elégedettnek találta a barátját.

— Nyakig vagyok a munkában — mondta neki Matvejev. — Gyorsan mondd el, ha akarsz valamit!

— Csak egy pillanatra jöttem. A lányok az egészségügyi osztaggal terveznek valamit. Kaverin ötlete. Nagyon sürgölődnek, s úgy csinálnak, mintha nélkülük dugába dőlne minden.

Matvejev fölállt, és az ágyhoz lépett:

— Meg akarlak lepni. Szeretnék neked ajándékozni valamit — mondta. — Ezt a revolvert. A te kis Smithed csak kalapácsnak jó. Ócskavas. De az enyém...

Matvejev kihúzta a párna alól a hatalmas, gondosan bezsírozott revolvert. Bezajsznak csak egy 32-es Smith and Wessonja volt, csillogó és szánalmas, mint valami olcsó játék. Inkább erkölcsi, mint tényleges védelmet jelentett a gazdájának. Matvejev revolvere fekete volt, masszív, ne-

mesen tompa fényű, egyszerű és puritán formájú, igazi fegyver, tévedhetetlen és hűséges, amelyet azért készítettek, hogy gyilkoljon. Matvejev behunyta a bal szemét, célzott, és felhúzta a ravaszt. Tiszta, magas hangon csendült meg a jól edzett acél. Matvejev leengedte a karját.

— Amikor célzol, egy kicsit balra és alulra célozz! Ne hagyd, hogy minden hülye lődözzön vele, még elrontják.

Megszorította a revolver markolatát, ahogy a bajtárs kezét szokás.

— A területi Csekánál szereztem, amikor megöltünk egy ügynököt. Nesze!

— Nem kell — mondta csöndesen Bezajsz.

Szeretett volna elmenni. Komor és ijesztő szertartásnak érezte ezt a revolverajándékozást.

— Fogd csak! Kétszáz lépésre hord, s amióta nálam van, most már néhány éve, egyszer se mondott csütörtököt.

— Már nálam van a késed.

— Most majd nálad lesz a revolver is.

— Még szükséged lehet rá. Minek akarod nekem adni?

Matvejev Bezajsz térdére tette a revolvert:

— Fogd csak! Ráuntam...

Ezzel sietve visszament az asztalhoz, és kezébe fogta a tollat:

— És mit akartál mondani? — kérdezte Bezajsztól.

— Azért jöttem, tudod, hogy ezt el kéne dugni. A törzs kiáltványai. Csak mellékesen: én csináltam... Voltál te már nyomdában? Olyan fekete lettem a festéktől, mint egy néger. Tudod, ha az ebédlőben, vagy a többi szobában hagyjuk, megtalálhatják a gyerekek, repülőgépet hajtogatnak belőlük, aztán nézhetünk, piszok história lehet belőle. Itt hagyom az ablakpárkányon, jó?

— Jó.

— Ez a tartalék, vagy harminc darab. Ma nem én vagyok a soros, most Csuzsoj ötös csoportja ragasztja a plakátokat. Én holnap éjszaka kerülök sorra. Megnézed, milyen lett? Annyit vesződtem velük!

— Miért, olyan különleges? Azt hiszed, nem láttam még nyomtatott papirost?

Bezajsz igen csodálkozva ment el. De alighogy becsukódott mögötte az ajtó, Matvejev odasántikált az ablakpárkányhoz, és kihúzott egy ív vastag, érdes papírt a kötegből. Sokáig és homályos irigységgel nézegette. Szóval ezt Bezajsz csinálta!

Aztán visszament az asztalhoz, és újra nekifeküdt az írásnak. Tényleg jól elütötte vele az időt. A szavak sietősen, tolongva, szinte egymást átugorva tódultak a tollára. Még nem tudta, mi lesz a vége, de ez nem is zavarta. Azt volt a fontos, hogy lekösse a kezét, és valami célja legyen, mint azelőtt.

„Meg kell dolgozni érte, aztán már megy magától" — gondolta.

Fakó, ködös nappal kedvetlenkedett odakint. Egy hegyes ágacska himbálózott szüntelenül, szinte a másodperceket mérte. Megérkezett Dmitrij Petrovics, el akart mondani valami új viccet, de Matvejev kíméletlenül kitessékelte. Aztán hízelkedőn, felgörbített háttal besompolygott a tigriscsíkos macska, leült Matvejevvel szemben, és reászegezte villogó, zöld szemét. Matvejev csak néhány percig tűrte meg a macskát, aztán megharagudott rá, hozzávágott egy gyufaskatulyát, és azt mondta neki: „Hülye!"

Tetszett neki az elbeszélés. Leírva a leghétköznapibb szavak is különlegesnek hatottak, és szinte megújultak; rendetlen, tarka tömegük lassanként csinosodott, eseményekről, emberekről, nevekről adtak hírt. A szavak megtalálták a maguk helyét, és sorba álltak, mint a katonák. Mindent terv nélkül leírt, mindent, ami csak eszébe jutott.

Úgy gondolta, neki csak az a dolga, hogy minél több szereplőt találjon ki, akik mind csinálnak valamit, aztán a figurák már maguktól is tudni fogják, mi a dolguk. Alkotói révületben embereket írt le, a külsejüket, a szokásaikat, kényszerítette őket, hogy szeressék vagy gyűlöljék egymást. Először is egy munkással elvétette egy gyáros leányát; kíváncsi volt, mi lesz ebből. A lány a haját

csavargatta, a virágait öntözte, és suttogva a helyi pletykákat mesélgette vörös kandúrjának. A gyáros-atya legyeket fogdosott, és kitépte a szárnyukat: edénye volt minden bűnöknek. Matvejev csak undorodva tudott még rágondolni is.

Tetszettek neki az izgalmas helyzetek, amelyektől megfagy a vér, megáll az ész. Nem szerette a halk, félszeg könyveket, amelyekben hétköznapi emberek szerepelnek, s hétköznapi szavakkal szólnak egymáshoz. Szeretett volna sosem hallott szépségű szavakat kitalálni, hogy csattogjanak, ragyogjanak az elbeszélésben. Tűzre és lángra van szükség, úgy gondolta. Hát kitalálta, hogy rajtaütnek a városon, s megittasulva gyilkolni kezdte az embereket — az ellenséget meg az övéit is, mindenkit —, felgyújtotta a várost, felrobbantotta a szivattyúházat. A papír iszamos lett a vértől, tolla felforrósodott a lángoló szavaktól. Újra elolvasta, amit leírt, és sok-sok három pontot meg felkiáltójelet szórt szét a szövegben, hogy még élénkebbé, még lázasabbá tegye. Amikor lefeküdt aludni, elégedetten mosolygott, s arra gondolt, ez a napja nem telt el hiába.

Reggel borzasan és kialvatlanul újra asztalhoz ült, és ebédig írt. Teljes erőből dolgozott, mint egy igásló, és teljesen kimerült. Bezajsz aznap nem jött, és Matvejev hálás volt ezért. Föl se nézett, s igyekezett semmire se gondolni.

Ebéd után, a szobában kóválygva, odament az ablakhoz, és gépiesen elvett egy kiáltványt. A szedés egyenetlen volt, a betűk csoportosan, mintha kaviárpöttyök lennének, botladoztak a papíron. Végigolvasta a kiáltványt, aztán még egyszer elolvasta. A kiáltvány végén nagybetűs szedés:

„Mindenki fogjon fegyvert, és álljon csatasorba! Éljen a munkáshatalom! Halál a gyilkosokra!"

Letette a kiáltványt, s ellépett az ablaktól. Mintha mérget szívott volna föl: a mindennapi, régóta ismerős szavak a szíve legközepébe sújtottak: úgy érezte, egyenesen neki szólnak.

S amikor megint leült írni, már tudta, hogy sose fejezi be az elbeszélést. Újra elolvasta. Nem értette: tényleg ő írta ezt a hülyeséget? Annyi volt benne a hulla, mint egy temetőben, olyan volt, mint egy tömegsír. Hát, ez nem sikerült. Kiderült, hogy az írás sokkal nehezebb, mint kezdetben gondolta. A hőseit ő alkotta, a beszédüket is ő formálta, a helyüket is ő jelölte ki, aztán a hősök élni kezdték a maguk külön életét. Kikerültek a hatalmából, és a maguk szája íze szerint cselekedtek. A főhős, egy kommunista, egy igen fontos gyűlésen, amikor banditák fenyegették a várost, felállt és annyi butaságot mondott, hogy Matvejev helyette is szégyellte magát. Pedig igyekezett, hogy minden a lehető legjobb legyen, s közben az egész elromlott.

Félretolta a papírt. Az egész elbeszélése nem ért annyit, mint egy vessző abban a kiáltványban, amelyet sebtében megírt valaki.

Alekszandra Vasziljevna behozott egy öl fát, és begyújtott a kályhába. Besötétedett, de Matvejev nem gyújtott lámpát, odament a kályhához, s egy óra hosszat gondolattalanul bámulta a tüzet. Ez volt a vég — most már ő is úgy érezte, hogy semmire se való.

Megcsapta a hideg, mintha valaki kinyitotta volna az ajtót. Mérhetetlen csend surrant a szobába, lélegzete végigborzolta Matvejev haját. A jégvirág áttetsző mohaként fedte az ablaküveget. Az ablakon merőn bámult be a telihold, halott fénye összevegyült a kályha élő — lihegő hunyorgásával, ahogy a palettán keveredik össze a kék meg a piros. Árnyékok bujdokoltak a falak mentén, mint az elhagyott házakban.

Matvejev ekkor fölállt, és komótosan öltözködni kezdett.

Sötétben, a bútorokba ütközve és félhangosan káromkodva, hogy minden útjába akad, megkereste a köpenyét. A sapkája eltűnt valahová: az egész szobát feltúrta, de mintha a föld nyelte volna el. Huszadszor is a kezébe akadt a bal cipője, majdnem őrjöngeni kezdett tőle. A sarokba hajította és centiméterenként tapogatni kezdte a padlót, de pár pillanat múlva megint a bal cipő akadt a kezébe. Leült a padlóra, és megtörölte a homlokát:

— Pihennem kell és gondolkozni — mondta magának. — Nem kell rohanni, annyi időm van, amennyit akarok. Mégis, hová tűnhetett ez a rohadt sapka?

Kifújta magát, s újra keresni kezdte a sapkát. Az ablaktól indult el, és szabályos házkutatást tartott, nem hagyott ki semmit. Először is bevágta a fejét a komód élébe, aztán leejtette az árvalányhajjal teli zöld vázát. A váza akkorát csattant, hogy összerezzent tőle.

— Tudtam — suttogta, és megtapogatta a fejét.

Tíz perc múlva megtalálta a sapkáját. Persze, a legfeltűnőbb helyen volt, a széken. Úgy ragadta meg, ahogy a vadász kapja el a régóta üldözött erdei vadat.

Oda kellett mennie az ágyhoz, hogy fel tudjon öltözni: egyik kezével megkapaszkodott az ágytámlában, fölvette a köpenyét, begombolta. Azután fogta a kiáltványtekercset meg egy doboz enyvet, az ajtóhoz lépett, de hirtelen megtorpant, és elnevette magát. Csak nem hagyja ezt itt! Felmarkolta az asztalról a teleírt lapokat, a kályhához lépett, és kárörvendve, elégedetten a parázsra tette a papírokat. A tűz mindent jóvátett: egy perc múlva már csak zizegő, könnyű hamu maradt az elbeszélésből. Matvejev megkönnyebbült szívvel lépett ki a szobából.

Az ebédlőben nem volt senki. Odalépett a másik ajtóhoz, és óvatosan belesett rajta. Alekszandra Vasziljevna térden állva vetkőztette a kisebbik fiát, és félhangosan az örök anyai hazugságok egyikét mondogatta neki: hogy a jó kisfiú sose szakítja el a nadrágját, szereti a csukamájolajat, és soha nem csen cukrot a tálalóból. Az „enyveskezűek" romlottságuktól lesújtva, komoran hallgattak.

Az asszony lassan vetkőztette a gyerekeket, és Matvejev félni kezdett, hogy Bezajsz közben megérkezik. Alekszandra Vasziljevna végre lefektette a kicsiket, elfújta a lámpát és kiment a szobából. Matvejev a falhoz lapult, az asszony ott ment el mellette, majdnem súrolta őt. Várt egy kicsit, majd gyorsan kiosont az előszobába. A pitvarban néhány pillanatig tapogatózva kereste a kampót, halálosan rettegett, hogy rajtacsípik, s amikor már majdnem azt hitte, hogy mindennek vége, az ajtó hangtalanul kinyílt. Kilépett az udvarra.

Úgy érezte, egy örökkévalóság óta nem szívott friss levegőt. Teleszívta a mellét ezzel a sűrű, pompás levegővel, érezte, hogy fölmelegszik a vére, és játékos erővel telik meg a teste. Túl sokáig hevert az ágyban, és itta a gyógyszereket. Inkább húst kellett volna ennie, s ha időnként kiengedik az udvarra, hogy igazi levegőt szívjon, akkor talán minden másként történik.

Éles, koromfekete árnyékok hevertek az udvaron, s csupán a hófedte kerítés tetejét rajzolta ki egy vékony fénycsík. Kinyitotta a kertajtót, és melléhez szorítva a súlyos csomagot, kilépett az utcára. Az utca kihalt volt, csupán nagyon messzi, nagyon halványan pislogott egy-egy lámpa. A tündöklő holdfényben barátságosnak látszott, gyertyákkal és nyulacskákkal telirajzolt üdvözlő lapokra emlékeztetett, amelyen újévi jókívánságokat küldözgetnek egymásnak az emberek. Nyírfaárnyékok csipkézték az úttestet. Egy padon magányos párocska simult össze: ilyen éjszakán hallgatni a legjobb, csókolózni, és egymás kezét melengetni. A hold magasról tekintett a városra, a hó kéken lángolt. Matvejev átvágott az utcán, s kimért léptekkel elindult az árnyékos oldalon: úgy ment, mint akinek kedve támadt sétálni.

Csak azt sajnálta, mért csak most jutott eszébe, hogy nekivágjon, és bebizonyítsa, mire képes.

Újra magabiztos lett, mintha egészséges lenne, tudta, hogy senkinek se marad adósa. Nevetni lett volna kedve, amikor eszébe jutott, mit mondott Nyikola, hogy valakinek gondoskodni kell róla, Matvejevről.

— Én is csak tudok valamit — mondta magában boldogan, s érezte, hogy erős a karja, válla.

Átment a hídon, a deszkák tompán dübögtek léptei alatt. A hosszú, alacsony raktár előtt egy őr szundikált, behúzva magát a bárányбőr bundába. Matvejev óvatosan megkerülte, a kerítéshez simult, s kicsit izgatottan előhúzott egy ív papírt, amely meleg volt a testétől. Le kellett tennie az enyvesdobozt a földre, s beenyvezni a papírt. Az első kísérlet kudarcot vallott: a papír két helyen is elszakadt, összeenyvezte a köpenye ujját, aztán leejtette az ecsetet, pedig nagyon nehezére esett, hogy lehajoljon. Elkeseredetten nézte a tépett kiáltványt.

— Nem kell kapkodni, és nem kell izgulni — suttogta. — Bezajsz azt mondta, hogy az ilyesmi árt nekem.

Észrevette, hogy a humorérzékét nem veszítette el, s ettől vidámabb lett. Néhány percig matatva-tapogatózva kereste az ecsetet, közben káromkodott, mint a jégeső, aztán újra nekilátott a ragasztásnak. A térdével a kerítéshez szorította a dobozt, s így mind a két keze felszabadult. A papírt kiválóan tudta tartani a fogával, sőt az állával is. Kisimította a kerítésen, aztán hátralépett: elgyönyörködött a munkájában. Nyikola hülyeségeket beszél — ő is meg tudja úgy csinálni, mint mások.

Aztán új módszer jutott az eszébe: a padok környékén kezdte fölragasztani a kiáltványokat, mert a padokra rátehette a dobozt. Rájött a dolog ízére, és már egyáltalán nem félt. Az utcasarkon bérkocsisok kuporogtak dideregve a bakon. Megkérdezte tőlük, hány óra, aztán azt mondta, holnapra megenyhül az idő, és jókat nevetgélve magában, továbbment. Holnap valami jó történik, az olvadásnál is jobb, legalábbis az ő számára. Ettől egészen fölvidult: megállt egy távíróoszlopnál, s a teljes kivilágításban hidegvérűen és pimaszul fölragasztott egy kiáltványt, majd kényelmesen befordult a sarkon. Egy postaláda, majd néhány lépés után egy szivattyútelep akadt az útjába. Hátranézve már messziről látta a holdfényben csillogó papírlapot.

A városnak ebben a részében új, kertes házak álltak, a fákat beezüstözte a dér, a környék csendes volt és álmos. Kicsit fújt a szél, pirosra csípte az arcát. Matvejev kigombolta a köpenyét, s csak ment, széllel szemben, talán nem is volt egészen magánál, oly szokatlan, szinte kínzó lelkesültség lobogott benne. Ment, hogy utolérje az övéit: mindegy, milyen úton — a fűvel benőtt Ukrajnán át, amelyet egyik végétől a másikig beszáguldott jó lovával, vagy ezen a gyöngyházfényű havon. Irreális ködben vonultak előtte a kísértetezredek, nyikorogtak a nyergek, parázslottak a cigaretták, s ezeken az elvarázsolt utcákon lépkedve hallotta, hogy csörrennek meg, a kengyelhez csapódva, a kubányi kardok. Lovak, lovak, párává, füstté vált boldog napok.

S amikor a háta mögött, ezernyi csengő szilánkra törve, lövés dördült, nem ijedt meg. Ez a lövés volt az utolsó hangja a benne ujjongó muzsikának. A zsebébe nyúlt, ahol a fekete revolver szokott fészkelni, s akkor hirtelen eszébe jutott, hogy a revolvert Bezajsznak adta.

— Szép kis helyzet! — suttogta döbbenten.

A háta mögött most már egymás után csattantak a lövések, repültek a golyók, hogy átlyuggassák a kékes ködöt. Lépteket hallott, és egy izgatott kiáltást:

— Állj!

Maga rontotta el a játékot, de most már késő a bánat. Teljes erőből futott, bicegve, a mankóra támaszkodva. Egészen jól sikerült, mindenesetre rosszabbul is elsülhetett volna. Nyitott kertajtót, kaput keresett, de sehol egy rés...

Hátul már nem lőttek: némán szaladtak utána. Amikor befordult a sarkon, egy villanásra két puskás-köpenyes alakot pillantott meg. Megfeszítette minden erejét, s úgy érezte, eszeveszett gyorsasággal rohan a mankóján. „Meglógok" — vélte, s a szíve felujjongott.

De ekkor észrevette, hogy szemből is szaladnak felé, hárman; már látta a szuronyokat és a sárga tölténytáskákat, legelöl csapkodó köpenyben egy tiszt futott, kitűnően lehetett látni mellén a szíjakat meg a kardját, amelyet futás közben a kezével tartott. Matvejev ekkor eldobta a papírtekercset meg az enyvesdobozt — a doboz csörömpölve gurult tovább, berohant egy két ház között feketéllő zugba, s égő arcát a hideg kövekre szorítva, meglapult. Fekete, rezzenéstelen sötétség vette körül, ott elöl úgy világított a kijárat, mint egy ezüstkapu.

Mindkét irányból egyre hangosabb lett a csizmadübörgés. Először az a kettő ért oda, akik űzőbe fogták, s csörömpölő puskával eltűntek a fal mögött. Néhány pillanat múlva a többi is megérkezett balról — most már lépésben — a köpenyükkel végigsúrolták a falat: Matvejevnek már nem volt hová szaladnia. Rákiáltottak a másik kettőre:

— Te vagy az, Hamidulin? — S a jobb oldalról érkezett katona válaszolt valamit.

— Fegyvere van?

Ezt már Matvejevről kérdezték.

— Nincs.

Ismét sietős hangok, sietős léptek: megjelent a tiszt, idős, bajuszos ember, a fején kötés. Revolvert tartott maga elé:

— Emeld fel a kezed!

Matvejev hallgatott. Úgy érezte, igen kényelmesen akarják elfogni. Ezt azért talán mégse.

— Gyere ide, hadd simogassalak meg! — válaszolta.

Üres, szánalmas fenyegetőzés volt, a tiszt tudta is: fegyver nem lehetett Matvejevnél, különben már lőtt volna.

— Mássz elő!

— Nem megyek! — feleselt tompán Matvejev.

A tiszt felsóhajtott, aztán visszadugta a revolvert a pisztolytáskába, és megigazgatta a kötést. Már sokszor hallotta ezt a mondatot, s nem érzett már se felháborodást, se kíváncsiságot, se félelmet, semmit. Mindegyik eszelősen reménykedik valami utolsó, irreális esélyben, s mily komikus, hogy nem értik meg: a törvény egyértelmű és néma; s ugyanúgy nem lehet vitába szállni vele, mint egy kősziklával. Az emberek betegesen nagyra vannak a saját halálukkal. Persze, hogy ez is úgy érzi, itt a sarokban, hogy ő az első, akinek meg kell halnia.

— Na, bújj már elő! — nógatta türelmesen a tiszt.

Matvejev hallgatott. Hátát megvetette a sarokban, és a két mankót előretartotta. Ez biztonsággal töltötte el. A hely szűk volt, alig egy arsin a két házfal között: balról egy ház, jobbra egy pohos, otromba kőhombár. Elöl szíjon tartott puskával félkörben álltak a katonák. A puskacsöveken, a szuronyok pengéjén üvegcserépként villant meg a holdfény. Közvetlenül Matvejev feje fölött egy bespalettázott ablak, a réseken kiszüremlő sárga fény a hombár rücskös falán. Az ablak mögött valaki skálázott a zongorán: makacsul, kitartóan, mintha fát vágna. A hangok fokozatosan kacskaringóztak fölfelé, a legmagasabb hangig, aztán megint vissza, a dübörgő basszusig.

— Gyere már elő! Meddig vesződjünk veled?

Matvejeven egy pillanatra átvillant, hogy előjön. „Hamarébb túl leszek rajta" — gondolta De egész belseje tiltakozott ez ellen: ha mindhalálig, hát mindhalálig, és a helyén maradt. Csönd lett, aztán elsötétült az ezüstkapu: az egyik katona a falnak támasztotta a puskáját és előre lépett, hogy előhúzza Matvejevet, ahogy a makacskodó borjút vezetik a kés alá. A katona a falat tapogatva közeledett, aztán hirtelen megtorpant, mert egy kurta ütés érte az orrnyergét. Mielőtt meglepődhetett volna, máris újabb ütés érte, ezúttal az álla és a torka között, hogy egész teste belerendült: a feje hátranyaklott, s mint egy zsák, a hóra puffant.

A katona felállt, támolyogva a meglepetéstől, a fülében dörömbölt a vér. Nem értette, mi történhetett, vakon, vérbe borult szemmel rohant előre, hogy testének súlyával legyűrje a másikat, és kincstári csizmájával kegyetlenül megtapossa. Egy védtelen nyomorék állt előtte a mankóján, ez merte megütni? A katona nekihuzakodott, meglendítette a karját: a fülét vagy a mellét találta el a másiknak, az ütés tompán döndült.

De sokba került neki ez az ökölcsapás. Biztos szemre és súlyos kézre valló, gyors és pontos ütések záporoztak az állára, a szájára, az orrára. A katona megdöbbent, elveszítette a fejét: ezek az ütések pajzsként védelmezték a másikat; érezte, hogy ez már művészet, amellyel szemben semmit sem ér darabos falusi virtusa, széles, lomha lengői és céltalan kegyetlensége.

Nekihuzakodott, megint visszarepült: a tévedhetetlenül lesújtó erő megint visszaverte. Aztán szünet, aztán megint egy ütés, ismét az álla és a torka között. S végül az utolsó, szörnyű, végső elkeseredés tüzelte ütés a gyomrára, amelybe a másik minden erejét beleadta. A katonát semmi se védhette meg ettől az ütéstől: sem a köpeny, sem a vattázott lélekmelegítő, sem a bolyhozott japán fehérnemű; a térde megroggyant, kétrét görnyedt. Sokkal több volt annál, amit még el tudott viselni. A katona visszamászott az utcára, s már nem emlékezett arra, hogy kezdődött ez az egész.

Néhány értetlenség feszítette percig hallani lehetett, hogy az a hülye az ablak mögött, le-föl ro-

hangászva a billentyűkön még mindig az értelmetlen skálát ismételgeti; először egy vastagon bőgő „dó" hallatszott, azután feljebb, egyre följebb, az utolsó, cérnavékony hangig.

Azután egymást taposva, egyszerre három katona rontott befelé. Látszott rajtuk, hogy el akarják verni ezt az embert: no, nem nagyon, nem éppen véresre, inkább játéknak, mintsem komoly verésnek szánják az egészet. De már az első pillanatban észrevették, hogy ez az ember komolyan veszi a játékot. Egy szempillantás alatt megkapták a magukét: Matvejev leginkább az arcukat ütötte. Bőkezűen, lendületesen, káprázatos hozzáértéssel szórta a pofonokat, s a három katona egy tapodtat se tudott előbbre jutni: Matvejev kinyújtott karja megállította őket.

Van úgy, hogy a lehetetlen, az irreális valóra válik. Egyetlen nagyszerű, vakítóan fénylő pillanat felülkerekedik a többin, de aztán újra a megszokott kerékvágásba zökkennek a dolgok: így van ez, amióta világ a világ. Matvejev egyszerre ütötte a másik hármat — ő, a sánta! —, de ez a pillanat már hamvadóban volt. Elképzelhetetlen, hogy egyetlen féllábú ember megverhessen három jól táplált férfit. A mankó reccsent egyet, s Matvejev nagyszerű pillanata a semmibe lobbant. A földre esett, a három katona, bele-beleütközve a falba, csörömpölő tölténytáskával ott tülekedett fölötte.

— Hülyék vagytok mind a hárman! — mondta a tiszt, aki türelmetlenül hallgatózott odakint. — Hozzátok már ide!

Ezt könnyebb volt mondani, mint megtenni. Matvejev makacsul és vadul küzdött, s egyáltalán nem akarta megadni magát. Most már csak verni lehetett: s a három katona megkönnyebbülten, felszabadultan, komótosan és alaposan verte, ahogy a matracot szokás kiporolni. Végül is lihegve, nagyokat rántva rajta, a karjánál fogva kivonszolták Matvejevet az utcára.

Matvejev ismét megpillantotta a vakító pompájú holdat s a kéken borongó havat. A tiszt Matvejev lábát nézte. A negyedik katona a falnak támaszkodva vadul köpködött: arca halottfehér volt a holdfényben. A földön ott hányódtak a szétszóródott kiáltványok, haldokolva meg-megrezzentek a szélben.

— Tudsz járni?

Matvejevet alaposan helybenhagyták. Valami történt a bal karjával is, valószínű, hogy rátapostak, mert az ujjai megdagadtak, s csak nehezen tudta behajlítani őket. De különösen a fejének jutott ki: a szája felhasadt, vérzett, a tarkóján felszakadt a bőr. Kiköpte a szájában összegyűlt vért, és azt mondta:

— Mankó nélkül nem. S az egyik eltörött.

Matvejev hirtelen megérezte, hogy a kimerültségtől és idegfáradtságtól merev arcán könnyek folynak végig, ez meglepte.

— Talán itt kéne, nagyságos úr? — kérdezte valaki hátul.

— Abbahagyni a fecsegést, ne ugrálj! Szedjétek össze a papírokat! Te meg mit állsz ott? Add oda a mankóját!

A tiszt dermedt kezét lehelgette, és szigorúan nézett a fecsegőre.

Amikor a katona, aki a bal karját fogta, lehajolt, Matvejev forrón felfohászkodott: csak néhány másodpercig tudná megtartani az egyensúlyát! Visszafojtotta a lélegzetét, hirtelen kirántotta a bal karját, élesen sarkon fordult, és dagadt öklével behúzott egyet a másik katonának. Akkorát ütött, hogy maga is hátratántorodott, belekapaszkodott a katona köpenyujjába; együtt estek a földre.

Ez volt az utolsó verekedése: megtette, ami erejéből tellett. A katonák néha már-már két vállra fektették, de aztán egyetlen mozdulattal megint kitépte magát, s ütött, ahogy csak bírt. Már nem volt hátra sok ideje, sietett, hogy minél többet üthessen. Az egyik katona egész idő alatt azon mesterkedett, hogy aljas banditafogással lágyékon öklözze, de Matvejev figyelt, és óriási elégedettséggel rúgta mellbe.

Sikerült kiszabadítania a fejét, s görcsösen beleharapott valakinek a kezébe. Egy pillanatig sem áltatta magát: a kétszer kettő mindig négy, s még senkinek se sikerült túllépni ezen az átko-

zott igazságon. A számtan makacsul ragaszkodik a négy alapművelethez, és nem érdekli sem a tiltakozás, sem a könyörgés.

— Harapsz... még harapsz is!?... — hallott egy lihegő hangot.

Elkeseredett erőfeszítéssel dobta le magáról a katonát, aki a torkát szorította, s ekkor siketítő dörrenéssel rászakadt az ég és a föld. Egy pillanatra megállt benne a vér, aztán forrón újra nyargalni kezdett a testében. A hold őrült cikcakkban hullott alá az égről, a hó felforrósodott. Közelről, nagyon közelről egy csizmát pillantott meg, tömör volt és súlyos, mint egy vasaló.

Minden szívdobbanása az életet szivárogtatta ki a testéből, hatalmas, piros folt terjengett a havon, de túl egészséges volt ahhoz, hogy azonnal meghaljon. Nem is tudta, mit csinál: gépiesen a hasára fordult, és lassan maga alá húzta a térdét. Azután minden erejét megfeszítve, a centiméterekkel küszködve négykézlábra állt, és fölemelte a fejét: halottfehér arcát a katonák felé fordította. Érezte, hogy be kell fejezni az egészet, és itthagyni mindent: de hát megszokta, hogy él, és sehogy se tudott megszabadulni ettől a komikus szokásától.

— Micsoda... veszett fickó... — hallotta még. — Jól megkínlódtunk vele!

Esztelen büszkeség töltötte el: az elismerés kicsit késett, de végül mégis megkapta. Ezzel mindent megkapott, ami részéül juthatott. Újra ott állt a sorban, egyenrangúként nézhetett a társaira, megállíthatatlanul, véren-tűzön-halálon át együtt menetelt a többivel. Roskadozott: elviselhetetlen súly nyomta a havas földre, egyre lankadt az ereje — szétvert ajka mosolyra húzódott.

Hirtelen hatalmas árnyékot pillantott meg. A kihalt város fölé magasodva a lova állott előtte, homlokán a szív alakú fehér csillag, és sötét, hűséges szemével arcába bámult. Sörénye óezüst fényben szikrázott, karcsú lába mozdulatlanul tapadt a földre.

— Te vagy az?...

Elkapta a gyeplőt, felszökkent a hideg nyeregbe, s repülni kezdett a hosszú, holdfényes úton, hogy utolérje az övéit.

— Hát... nem is vagyok olyan gyönge... — suttogta, mintha valami régen elhangzott kérdésre válaszolna.

Ez volt az utolsó dicsekvése.

1928

KIRÁLY ZSUZSA fordítása

Kuzma Petrov-Vodkin: Petrográd, 1918.

KONSZTANTYIN PAUSZTOVSZKIJ

Blücher marsall

Még ma is csak keveset tudunk arról, hogyan születnek a népi legendák. A haza szívében keletkeznek: sztyeppek sátraiban, erdők mélyén, éjszaka lassan kihunyó tábortüzek mellett. Hajdani katonák mondják el őket, falusi kisiskolások, pásztorok, kobzosok, lantosok, regösök éneklik reszkető hangon.

A legendák úgy születnek, akár a szél. Átzúgnak az ország fölött, szájról szájra szállanak. A nép fiai és leányai viszik szét a győzelmek dicső hírét, a büszkeséget. Legjobb gyermekeit a nép gyönyörű legendákkal tiszteli meg, ahogyan a kormány a hős névvel tünteti ki őket.

A legenda az egész nép vallomása, a szeretet s a hála jele. Ismerünk Leninről és Dzserzsinszkijről, Puskinról és Gorkijról, Vorosilovról és Blücherről, Kirovról és Frunzéról szóló legendákat.

Blücher nevét a felszabadító dicsfénye övezi. A múlt egyetlen hódítója, hadvezére sem mondhatta el azt, amit Blücher: „A volocsajevszki hőstett az egész világnak megmutatta, hogyan tudnak harcolni a szabadságra vágyó emberek."

Blücher dicsősége a világ legmagasztosabb forradalma dicsőségének visszfénye. Blüchert a forradalom szülte és nevelte. Ő a forradalom fia és katonája, egyik hadvezére. Azok a legjobb tulajdonságok jellemzik, amelyek a szocialista ország állampolgárának és a munkáshadsereg parancsnokának sajátjai. Nyugodt, egyszerű, bátor és leleményes, állhatatos és kemény.

Vaszilij Konsztantyinovics Blücher a Volga mentén született 1889-ben. Mindössze másfél évig tanult a falusi iskolában, később Pétervárra vitték, és kifutónak adták egy boltba.

Ezeknek a bolti kifutóknak az élete elviselhetetlen volt. Ütötték-verték őket minden jelentéktelen mulasztás miatt, vagy egyszerűen csak azért, hogy „kiverjék a butaságot" belőlük. A segédek között valóságos hagyománya volt annak, hogyan kell őket szüntelenül csúfolni. A kifutókat szinte éjjel-nappal dolgoztatták: ők söpörték és mosták a padlót, súlyos árukat cipeltek, a városban széthordták a vásárolt holmit, cselédkedtek a főnöknél meg a segédeknél. Kupecmód nevelték őket: „ha nem csalsz, nem adsz el", „ha nem csípnek el, nem vagy tolvaj". Ezeket a sápadt arcú, sovány kis rabszolgákat a kisszerű tolvajlások és gonoszság világa vette körül.

Blüchernek nem volt gyerekkora. A pétervári boltban, kifutófiúként egy csapásra, minden előkészület nélkül megismerte és meggyűlölte az akkori életet, a régi rendszer visszataszító ábrázatát.

A boltból még kamaszként gyári munkásnak állt. Berg francia–orosz gyárában dolgozott. Szabad idejében mohón olvasott mindent, ami a keze ügyébe akadt.

Blüchernek is, akárcsak Gorkijnak, fiatalságában a könyvek és az emberek voltak az iskolája, az egyeteme.

A könyv, a könyvekben fölhalmozott tudás az idő tájt különbözőképpen hatott a különböző osztályokhoz tartozókra. Blücher a könyvekből maga hüvelyezte ki a tudást, amelyet mindenütt keresett. Tudásszomja kifogyhatatlan volt. Éppen ezért százszorosan gazdagabbá tette őt a tudás, mint más osztályok fiait, a polgárságét, akik kötelességből vagy hagyománytiszteletből tanultak gimnáziumokban és egyetemeken.

A széles körű tudás megacélozza a forradalmi temperamentumot. Ezt az edzettséget Blücher már kamaszfővel kezdte megszerezni.

1909-ben, amikor a Moszkva környéki Mityiscsi vagongyárának munkása lett, már világos ítélőképességű, kemény akaratú, ifjú forradalmárnak számított.

A reakció esztendei jártak akkor. Az idő tájt a társadalmi tespedés időszakának nevezték. Ennek a szónak a jelentése szinte fölfoghatatlan a fiatal szovjet nemzedékek számára. Ez a szó a forradalom első napján azonnal kihalt.

Társadalmi tespedés: a szabad gondolat eltompításának, csaknem teljes elhallgattatásának hosszú, szürke évei; a várakozás évei, amikor a cári kormány könyörtelenül megtorolt minden mozgolódást és nyugtalanságot, ami még maradt a honban.

De a társadalmi tespedés főként az értelmiségre terjedt ki. A füst marta gyárakban, a munkáskülvárosok faházaiban az élet feszülten folyt. A forradalmi gondolat és a forradalmi harag nőttön-nőtt, erősödött, a munkásosztály és a városi szegénység, a kézművesek és a parasztok egyre szélesebb rétegeit ragadta magával. A bolsevik párt szüntelenül dolgozott a föld alatt.

Blücher, a fiatal mityiscsi munkás 1910-ben szerepelt először forradalmárként. A gyár udvarán, egy kerékvető kőről gyújtó hatású beszédet mondott a munkások előtt: sztrájkra szólította fel őket. Két év és nyolc hónap börtönre ítélték érte.

A börtön lett Blücher forradalmi iskolájának folytatása. Az igazi forradalmárok életében még a bezártság évei sem mentek veszendőbe: engesztelhetetlenné tette őket a börtön; véglegesen kiirtotta belőlük azt a gondolatot, hogy a társadalom rendje békés úton megváltoztatható.

A világháború kitörésének első napján katonának vitték Blüchert. Egyszerű közkatona volt, sorkatona, de mindenekelőtt forradalmár.

A forradalmi öntudat növekedéséhez és a forradalmi munkához nem is lehetett jobb talaj, mint a gránát szaggatta mezők, az égő kisvárosok, az agyagos vízzel teli lövészárkok. Hatalmas hadseregeket hajtottak ezekre a harcmezőkre, munkások és parasztok köpenybe-kucsmába bújtatott millióit, hogy öljenek és meghaljanak a profit, a piac, a kereskedelmi ügyletek nevében.

Saját nyomorúságuktól elfásult, koldus parasztok, megzavarodottan — nem tudván: hol az ellenség, hol a jó barát — dagasztották a véres sarat, felszerelés és lőszer nélkül vonultak vissza, elkeseredetten, minden pillanatban készen a fölkelésre. Az „árulás" szó végiggördült az arcvonalon, és még inkább megzavarta a katonák fejét.

Hátul, az arcvonal mögött szegénység, jogfosztottság, és tífusz várt rájuk. Előttük: pergőtűz, németek, értelmetlen halál. Mindannyiuk szeme láttára ment végbe a néptömegnek a világtörténelemben egyedülálló, hajmeresztő becsapása.

Blücher mindenütt — a lövészárkokban, a csűrök éjszakai szálláshelyein, menetelés közben, ütközet alatt — leleplezte ezt a csalást, a katonák fölingerelt elméjébe egyszerű, világos szavakat hullatott a háború okairól, ocsmány céljairól, s arról, hogy a proletárforradalom az egyetlen eszköz arra, hogy az emberiséget megmentsük a háború és a kizsákmányolás szörnyűségeitől.

Blücher 1916-ban súlyosan megsebesült; elbocsátották a cári hadseregből. Visszatért szülőföldjére, a Volga mellé, esztergályosként dolgozott a szormovói hajógyárban, onnét átkerült Oszterman kazanyi gépgyárába.

Kazanyban, 1916-ban lépett be Blücher a pártba.

Sokat és szorgalmasan tanult, még a gimnáziumi érettségit is le akarta tenni. Munka után minden este eljárt a Szobacsij utcába, egy Nagornij nevű egyetemista házitanítóhoz.

Nagornij energikus fiatalember volt, arra törekedett, hogy növendékeivel egy tél alatt átvegye a teljes gimnáziumi anyagot. Csodálatos órákat adott Blüchernek. Nagornij egyik tanítványa, aki Blücherrel együtt tanult nála, visszaemlékezve erre az időszakra, bevallja, hogy a rengeteg föladott leckétől Nagornij majd minden növendéke csaknem megbolondult, egyedül Blücher teljesítette makacsul és pontosan azt, amit a könyörtelen házitanító megkövetelt.

Oszterman gyárában sok fiatal munkás dolgozott. Akkor minden gyár a „honvédelemnek" termelt; hiányoztak a tapasztalt öreg munkások. Az Oszterman gyár munkásainak zöme tapasztalatlan volt, új volt még nekik a proletár környezet, hiányzott belőlük a legegyszerűbb műszaki készség is. A fiatal munkások között sok volt a „mustártapasz": így nevezték a Volga középső vidékén a városi nincsteleneket, kézműveseket, lumpenelemeket.

A „mustártapaszok" sokáig nem tudtak hozzászokni ahhoz, hogy Blücher ugyanolyan munkás, mint ők. Lenyűgözte őket Blücher fegyelmezettsége, udvariassága; az, hogy tisztán öltözködött; hibátlan orosz beszéde. A „mustártapaszokat" nemcsak esztergályozni tanította, hanem a politika ábécéjére is.

Blücher ülősztrájkot szervezett a gyárban egy elbocsátott munkástársuk érdekében. Akkortájt a gyárból elbocsátottakat a frontra küldés veszélye fenyegette.

A februári forradalom Blüchert Petrovszkban érte, a régi szamarai kormányzóságban. Ott dolgozott, az olajütő üzemben. Amikor a forradalom első híreit meghallotta, elhagyta Petrovszkot, és Szamarába ment.

Közeledett Október. Szamarában, a helyi bolsevikok élén Kujbisev állt. Blücher vele együtt dolgozott; ő vezetett mindent, ami a háborúval, a katonákkal, a felfegyverzett munkásosztagokkal függött össze.

Blücher óriási népszerűségre tett szert a Szamarában állomásozó tartalékos katonák között. Ezek az egységek formálisan az Ideiglenes Kormány alá tartoztak, valójában egy szerény és bátor bolsevik, Blücher vasesztergályos irányította őket.

Október napjaiban Blücher a szamarai forradalmi bizottság tagja és a kormányzósági védelem parancsnoka lett.

Pályafutásának gyors emelkedése 1917 októberében kezdődött. Ugyanolyan gyors volt, mint a forradalom terjedése.

Egyszeriben múlttá váltak az előző évek, amelyeket következetes, de szerény méretű forradalmi munka jellemzett; a háborús évek, a lassú, fáradságos önművelés, amikor Blücher a párt segítségével élesen látó, művelt forradalmárt nevelt magából. Ezek az esztendők csak szükséges előkészületnek, bevezetőnek számítanak egy új életszakaszhoz, amely bővelkedik nagy tettekben, diadalokban, győzelmekben.

Blücher hadvezéri tehetsége az Urálban bontakozott ki, 1918-ban, a hősies meneteléskor a hátországba, a fehérek megszállta területeken át.

1918-ban föllázadtak a cseh zászlóaljak. A csehek csapatszállító szerelvényeken mentek Vlagyivosztok felé. A csehekkel teli vonatok Penzától Irkutszkig húzódtak. A zászlóaljak fölkelése ezen a hosszú vonalon egy időben kezdődött.

A fölfegyverzett cseh fehérgárdisták egymás után foglalták el a városokat, fogságba vetették és agyonlőtték a szovjet munkásokat, s az elfoglalt területeken fehér kormányt hoztak létre.

Rosszul fölfegyverzett, egymástól elszigetelt partizánosztagok keltek birokra a csehekkel, de vissza kellett vonulniuk: hiányzott a lőszer, hiányzott a géppuskaheveder. Géppuska helyett, hogy legalább egy időre megtévesszék az ellenséget, maguk készítette falusi kereplőket forgattak.

Az Urálban a partizánosztagok súlyos harcok közepette vonultak vissza a csehek nyomásának engedve a belorecki gyárba.

Nyugaton, keleten és északon: csehek; délen Dutov atamán bandái. A vörös egységek a fehérek gyűrűjébe kerültek. Ahhoz, hogy övéikhez, a Vörös Hadsereg legközelebbi reguláris egységeihez jussanak, több mint ezer kilométernyi utat kellett volna megtenniük fehérek megszállta területeken át.

Blücher délen volt, Orenburgban, s miután kiverte a városból Dutov ezredének kozákjait, az uráli munkásosztagok segítségére indult, és Beloreckben egyesült velük. Így jött létre a Dél-uráli Egység, amely mintegy tízezer főt számlált. Ez a sereg abban különbözött a többi partizáncsoporttól, hogy magvát forradalmi harcban edzett, tapasztalt, kemény munkások alkották; ők hozták létre a belorecki szocialista ezredet. Ebbe tartoztak a belorecki, a tyirljanszki, a kagai és az uzjani gyárak dolgozói.

A belorecki öreg gyár dugig megtelt egységüktől elszakadt, harcokban elcsigázott, porlepte emberek tömegével, és több ezer menekülttel.

Bármi áron is, de át kellett magukat vágniuk az övéikhez. Az út délnek, Taskent felé, hosszú volt, és a nyílt sivatagon át vezetett. Északra, Jekatyerinburg felé lehetett volna áttörni, amelyet a Vörös Hadsereg tartott a kezében; és keletre.

A Jekatyerinburgba vivő úton feküdt Verhnyeuralszk. Oda óriási erőket vontak össze a fehérek. Csak úgy lehetett volna északra jutni, ha Verhnyeuralszkból kiverik a fehéreket.

A vörös csapatok tíz napig, harcok közben, törték át magukat sűrű rengetegeken. Rekkenő meleg, száraz volt a nyár.

Erdőben harcolni: az a legnehezebb és leghosszadalmasabb. Minden egyes fa újabb erőddé válik; minden málnabokor: megfigyelőállássá. A harcosok mindezek ellenére, szűkös „lőszer-fejadaggal", lassan, lépésről lépésre üldözték a fehér kozák osztagokat, a tiszti századokat, és eljuttatták Verhnyeuralszkig.

A fehérek a város előtt az alacsony, tüskés gazzal benőtt, kopár, poros Izvoz-hegyen beásták magukat. A hegyet sűrűn keresztül-kasul szelték a szögesdrótakadályok, és farkasvermek szabdalták összevissza. A drótakadályok húsz kilométernyi hosszúságúra nyúltak, amire nincs még egy példa a polgárháború történetében. És a vörösöknek nem voltak még metszőollóik sem, hogy elvágják a szögesdrótokat.

Megkezdődött Izvoz ellen a véres roham. A vörös egységek kúszva indultak fölfelé a pergőtűzben a meredek, csupasz hegyoldalon, ahol az égvilágon semmiféle fedezéklehetőség sem volt. Sűrű porfelhőt vertek föl a géppuskagolyók.

A harcosok a puszta kezükkel tépték a szögesdrótot, vagy nekidőltek testük teljes súlyával, úgy szakították szét; bőrük és ruhájuk foszlányai ott maradtak a drótokon. Sokan a drótakadály alatt kúsztak keresztül.

Hamar elfogyott a lőszer. Az egyetlen megoldás az volt, hogy mielőbb átjussanak a drótakadályokon, és szuronyrohamot kezdjenek a fehérek ellen.

Estére szétszaggatták a drótakadályokat, és megkezdődött a néma kézitusa. A fehérek meginogtak. És éjszakára a vörösök bevették Izvozt, az északra vezető út fölszabadult; de a csapatok még ugyanazon az éjszakán megtudták, hogy Jekatyerinburg elesett: a fehérek kezére jutott.

Továbbvonulni északnak hiábavaló lett volna. Más utat kellett találni.

Összehívták a parancsnokok tanácskozását. Itt Blücher előterjesztette tervét, hogyan egyesüljenek a Vörös Hadsereggel.

Vissza kellett fordulniuk Beloreck felé, onnét pedig a hegyeken át, elhagyatott ösvényeken nyugatnak, hogy elérjék a Belaja partját. A folyó mentén északra kellett fordulniuk, átszelni a vasútvonalat, hogy Kungur környékén egyesüljenek a Vörös Hadsereg egységeivel. Ezen az útvonalon kevesebb volt a fehér. A magas hegyláncok megvédték őket az oldaltámadásoktól, ezen kívül tudomásukra jutott, hogy a környéken kisebb partizánegységek működnek.

Blücher tervét minden parancsnok elfogadta. Ugyanezen a megbeszélésen megválasztották a Dél-uráli Egység főparancsnokává.

Harcolva vonultak vissza Verhnyeuralszkból Beloreck felé. A kozákok mindennap támadtak. Az egyik összecsapás közben kozákok körülzárták Bacsurin géppuskást. Kilőtte az utolsó töltényhevedert, majd ráfeküdt a géppuskára, és géppuskástul kézigránáttal fölrobbantotta magát.

Sok évvel ezután Blücher a következőket írta: „A példátlan hősiesség megnyilatkozásainak végtelen sorára emlékszem." Bacsurin hősi halála egy eset volt ebben a végtelen sorban.

A forradalom előtt, a régi hadseregben, más országok hadseregeiben is sok példája akadt a vitézségnek. De soha és sehol nem fordult még elő, hogy egy egész hadseregnek vérévé vált volna a hősiesség: ahogyan ez jellemezte és ma is ez jellemzi a Vörös Hadsereget.

A hősiesség nemcsak személyes bátorságból táplálkozik, hanem mindenekelőtt annak az eszmének erejéből, amelyért az emberek harcolnak. Ebben rejlik a Vörös Hadsereg hősiességének forrása, legyőzhetetlenségének ez a záloga.

Rövid belorecki pihenő után megkezdődött a Dél-uráli Egység példátlan menetelése nyugat felé, a fehérek elfoglalta területeken keresztül.

1918. augusztus 5-én indult az egység Beloreckből. Elhagyatott hegyi ösvényeken át, húsz kilométer szélességben húzódtak szét. Ment a mezítlábas gyalogság, ment az elcsigázott lovasság, zörögtek az elhasznált, öreg ágyúk, mentek százával a szekerek, rajtuk sebesült harcosok, lőszer, élelem. Több száz belorecki munkás is együtt gyalogolt az egységgel.

Gyötrelmes út volt. Áttüzesedtek a kenetlen kocsikerekek; a csaknem áthatolhatatlan, meredek kaptatókon a lovakat elhagyta erejük; ennivalójuk nem volt.

A mezítlábas, éhes sereg lassan, folyamatosan, kitartóan haladt nyugat felé, könnyen visszaverve a rátörő kozák osztagokat. Ebben a csapatmozgásban annyi volt az állhatatosság és a nyugalom, hogy a fehéreket eleinte megzavarta.

Blücher neve félelmet keltett. Kicsoda ő, honnét került elő ez a nagy tehetségű, rettenthetetlen hadvezér, akinek rongyos századai annyira összeforrtak, mint a legendás hírű római légiók?! Kicsoda ő, ki ez a hadvezér, akit nem lehet megállítani, mint ahogyan nem állhatjuk útját a hömpölygő, bővizű, mély folyónak?! Lehetetlenség, hogy csak egyszerű munkás, vasesztergályos, a cári hadsereg bakája. A fehér újságok szenzációs híreket közöltek arról, hogy Blücher német generális, és a Népbiztosok Tanácsa nagy pénzen vásárolta meg. A fehér hadvezetés húszezer rubel vérdíjat tűzött ki a fejére. Amikor Blücher elolvasta az erről szóló hirdetményt, tartózkodón elmosolyodott: egyáltalán nem féltette a fejét.

A törzsnél a térképeket tanulmányozta, és rendkívül könnyen kiismerte magát rajtuk. Kezében megelevenedett a térkép; minden titkát, kelepcéjét, lappangó veszélyét elárulta.

Útközben a harcosok mellett tartózkodott. Kilőtték alóla a lovát, de rajta nem fogott a golyó. Az egységben mindenütt ott látták ezt a nagyon figyelmes, kissé hunyorgó, szürke szemű, nyugodt, férfias hangú, arányos testalkatú, életvidám embert. Színtelenné nyűtt bőrzekéje, öreg katonasapkája mindenütt föltűnt.

Ritkán nevetett. A nevetést nála a mosoly helyettesítette. A menetelés alatt a harcosok mindössze egyszer látták, hogy a főparancsnok harsogva, szívből kacag.

Ez a Szarigan folyó partján történt. Az agyonfáradt lovasok megálltak pihenőre a sűrű, sötét füzek alatt; levetkőztek, és fürdeni kezdtek. Hirtelen kozákok tűntek föl, és tüzet nyitottak a lovasokra. A lövedékek nagy csattanással fröcskölték fel a vizet. A lovasoknak nem volt idejük, hogy felöltözzenek: amúgy meztelenül pattantak föl lovukra, és pokoli rikkantásokkal támadtak rá a kozákokra. A kozákok megfutottak. Blücher kacagott. Nyilván először esett meg a háborúk históriájában, hogy a lovasság meztelenül indított támadást.

Bent jártak már a rozsdás, zengő uráli őszben. Hervadt levél lepte az utakat, az erdőket; hűvös, fanyar illata fölfrissítette a fáradt harcosokat. Pihenők alatt kövi szedret szedtek, „véres könnycsepp"-nek nevezték el. Szerencsére száraz ősz járta, derült volt az ég, eső szinte nem is esett.

Bogojavlenszkijben Blücher egységéhez csatlakozott Kalmikov partizánosztaga. A bogojavlenszkij munkások elhatározták, hogy a vörös egységgel együtt mennek el a fehérek közeléből.

Az egész településen megkongatták az ősi öntöttvas jelzőlapokat, összehívták a falusi gyűlést. El kellett dönteni, magukkal vigyék-e a családokat, vagy Bogojavlenszkijben hagyják-e őket. A munkások úgy határoztak, hogy nem viszik a családokat, nehogy a sok szekér akadályozza az egység menetelését; így gyorsabban egyesülhetnek a Vörös Hadsereg fő erőivel.

Bogojavlenszkaja után alacsonyabbak lettek a hegyek, föltűntek az első hárserdők, az egység az Urál előhegyeihez ért.

Makarova falunál északnak fordultak, Kungur felé, nyugatra hagyva Ufát. Ufában pánik tört ki. A fehérek újságjai azt írták, hogy Blüchert megölték, ám ezt senki sem hitte el.

Az egység a mély és gyors Szim folyónál állt meg. Elkezdődött a hídverés. Szög nem volt, kötéllel kötözték össze a rönköket.

A fehérek ki akarták használni, hogy Blücher megállt: heves támadást indítottak. Blücher fölvette a harcot.

Az ütközet széles arcvonalra terjedt ki, mintegy harminc kilométernyire. Hogy elvonja a fehérek figyelmét a Szimen épülő hídról, Blücher a Belaja folyón, Bergyina Poljanánál színlelt átkelésbe kezdett.

A harc Zilim, Irniksi és Bergyina Poljana falvakban folyt. A falvak égtek. Blücher alól kilőtték kedvenc lovát. A fehérek rendkívül elkeseredetten támadtak. Főként a falvak határjelző sövényénél folyt a harc. Ezért aztán a Szimen való átkelésért vívott ütközetet a harcosok „sövényesnek" keresztelték el. A fehérek néhányszor megszorították a vörös osztagokat, de a hirtelen ellentámadások megmentették a helyzetet.

A főerők fölértek a hídra. Csupán az utóvédek tartották vissza a fehéreket. Éjfélre az egész Uráli Egység átkelt a folyón.

A hidat fölgyújtották, és az egység gyors ütemben vonult tovább észak felé, Iglino állomásnál (Ufától keletre) átvágta a Szamara-Zlatouszt vasútvonalat, Ufa felé visszavetve a fehérek zárósztagait.

A cseh zászlóaljak nem is bocsátkoztak harcba, visszavonultak Ufa irányába; az összevont, tiszta cseh századok nem állták a harcot a dühös, bátor, éhes hadsereggel.

Visszavonulásuk növelte a pánikot Ufában. A helyzet szinte már a pattanásig feszült, amikor a vörös osztagok tűz alá vették a vonatot, amelyen az ufai hírhedt alapító közgyűlés tagjai utaztak. A lelőttek között volt Csornov és Bresko-Breskovszkaja.

Blücher alakulatai húsz kilométer hosszúságban elpusztították a vasútvonalat, és tovább vonultak észak felé. Várt rájuk az utolsó akadály, az Ufa folyó.

A fehér hadvezetőség válogatott alakulatokat indított Blücher üldözésére, a kézrekeríthetetlen Blücher azonban kikerült a kelepcéből, a bekerítésből, gyors ütemben haladt a partvonal felé, amelyen túl már lehetetlenné vált az üldözése. Feltétlenül még az Ufa folyón innét kellett volna megállítani. A fehérek avval számoltak, hogy Blüchernek nem sikerül átkelnie a folyón: a környéken nincsenek erdők, nem volt miből hidat verni, a folyó pedig bővizű és gyors folyású, partjai süppedékesek, mocsarasak.

Amikor az uráli egység kivonult Iglinóból, Blücher egy falusi ház tornácán állt, és nézte harcosait.

Egy erősen lesoványodott, a folytonos meneteléstől és ütközetektől poros-fekete, fantasztikus hadsereg vonult előtte. A harcosok maguk készítette zászlókat vittek, belepte mindet a por, rongyosra szaggatták a csaták. A hadsereg öltözéke: háncsbocskor, daróckaftán, civil zakó, agyonhordott katonaköpeny. Különböző kaliberű, ócska puskák ingtak-lengtek a vállakon, a lovasok kardja nem hüvelyben volt, hanem fatokban.

Vonultak ott oroszok, baskírok, lettek, uráli kozákok, ukránok, kínaiak; mentek szótlanul, összekeveredve a szekerekkel. Amikor elhaladtak Blücher előtt, a kocsihajtók lekapták sapkájukat, a sebesültek fölemelték mankóikat, így köszöntötték a főparancsnokot.

Blücher hallgatott. A dicsőség-övezte, éhes hadseregre, a forradalom első napjainak hadsere-

gére új megpróbáltatások vártak. Nem kellett lelkesíteni őket, nem volt szükségük köszönetre, mindegyik harcos a maga életbevágón fontos ügyéért verekedett.

Az Urál folyó partján nem voltak erdők. Pergőtűzben kellett hidat verniük, kemény harcok között. A több mint kétszáz méteres hidat szétszedett faházak gerendáiból rakták. Baskír parasztok cipelték oda a gerendákat; ágyútűzben vitték a mocsarakon át a partra.

Rőzsével szórták meg a gerendákat, és óvatosan nekikezdtek az átkelésnek. Blücher lovasai oldalba kapták a fehéreket, magukra vonták a tüzelést, amíg az egység át nem ért az Ufa túlsó partjára.

Túl a folyón Blücher kikerült az erdők és a hegyek közül a csöndes, lakatlan síkságra, amelyen ritka nyíresek nőttek. Mezei utakon mentek tovább. A Vörös Hadsereg fő erői már nem lehettek messze.

Egy nyirkos, szürke őszi nap Blücher földerítői találkoztak a Vörös Hadsereg előosztagaival. Ez Kungurtól délre, Aszkino falunál történt. Néhány óra múlva pedig a Birszki Brigád reguláris alakulatai felsorakozva fogadták az uráli tájakról váratlanul előtűnt Blücher-hadsereget.

Országszerte és a frontokon is gyorsan szétfutott a hír, hogy föltűnt egy hadsereg, amely a fehérekkel vívott harcok közben ezerötszáz kilométert tett meg. Működni kezdtek a közvetlen távbeszélővonalak: vitték Blücher jelentéseit, hozták a Kreml örvendező válaszait.

Blüchert 1918. október 30-án a hősies uráli menetelésért a Vörös Zászló-renddel tüntették ki; ő kapta meg elsőként ezt a kitüntetést.

És tizenhét év múlva, 1935-ben, a belorecki gyár fiatal munkásai gyalog tették meg ugyanezt a heroikus utat, hogy megismerjék, és életükben soha el ne feledjék azokat a helyeket, ahol apáik és nagyapáik Blücherrel együtt a fehérek ellen csatázva vonultak. Három öreg partizán, a legendás hírű menetelés három részvevője vezette végig a fiatal munkásokat az útvonalon.

Blücher 1919-ben az 51. gyalogos hadosztállyal bejárja egész Szibériát, és megtisztítja Kolcsaéktól. Az 51. hadosztályt edzett harcosokból, uráli munkásokból és szibériai partizánokból szervezte meg.

1920-ban Kahovkához és Perekophoz vezényelték át a hadosztályt, Vrangel ellen.

A perekopi ütközetre emlékezve Blücher egy Bagrickij-idézetet írt föl jeligéül:

> A füst hullámait már szerteszórva,
> Vértől lucskosan, portól belepetten,
> A hangosan zúgó krími homokra
> Elvisszük a vöröslő selymeket.
>
> (Migray Emőd fordítása)

Így találkozott a hadvezér meg a költő. Ez a látszólag jelentéktelen vonás is szinte jellemzi korunkat.

A proletárhadsereg parancsnoka ismeri és szereti a költészetet; egy tőről fakadtak. Jellemző az a gyűlölet is, amellyel Blücher az idegen tábornokok és tisztek katonai durvaságát említi. Neki, a született proletárnak gyűlöletes a régi hadseregek szelleme. Harc közben Blücher merész és határozott, a magánéletben gyengéd és kulturált, e szó legmélyebb értelmében.

Az 51. hadosztály parancsot kapott Perekop bevételére. Nincs a Szovjetunióban senki, aki legalább nagy vonásokban ne ismerné ezt az elkeseredett, óriási ütközetet. Austerlitz, Borogyino, Waterloo elhalványul mellette.

Az 51. hadosztály egységei rohamra indultak a perekopi betonerődítmények és a Török-sánc ellen, amelyek teljesen eltorlaszolták a Krím felé vezető utat. Európa tapasztalt nagy hadiszakértői szerint Perekop bevehetetlen.

Perekopot mégis bevették. Tartózkodó, szófukar emlékezéseiben Blücher ezeket mondja: „Egy sosem volt méretű ütközet grandiózus panorámáját figyelhettük meg. Fallal találtuk magunkat szemben, amely ágyúk és géppuskák torkolatából állt."

Szárazföldről és tengerről egyaránt hullámokban zúdult a tűz az 51. hadosztály katonáira. A hadosztály rohamra indult, a Török-sáncnál megállította őket a tüzelés; a katonákat elvakította a reflektorok fénye, de újra meg újra szuronyrohamba kezdtek, és estére a fehér tiszti századokat kiverték az erődítményekből: azok rendezetlenül vonultak vissza a jusunszki hadállásba.

November 11-én az 51. hadosztály áttörte a fehérek jusunszki állásait is. Blücher aznap ezt táviratozta: „Ma reggel kilenc órakor a hadosztály szilárdan megvetette lábát a Krím sík mezején."

November 15-én a hadosztály bevonult Szevasztopolba. A gyönyörű város, a fekete-tengeri hajóhad és a forradalmi hagyományok városa, a gyönyörű déli föld visszatért a forradalomhoz.

Az 51. hadosztály azóta viseli a perekopi jelzőt. A kahovkai és a perekopi ütközetért Blücher még két Vörös Zászló-rendet kapott.

Blüchert 1921-ben a Katonai Tanács elnökévé és a távol-keleti összes fegyveres erők főparancsnokává nevezték ki.

A távol-keleti partvidéket megszállták a japánok. Mint minden intervenciós hatalom, a japánok is a bevált sablonhoz folyamodtak: létrehozták Vlagyivosztokban Merkulov fehér kormányát. Megjátszották azt, hogy csak rövid ideig, barátként tartózkodnak ott, a kormány hívására, hogy védelmet nyújtsanak a bolsevikok ellen. Az intervenciósok mindig pökhendiek voltak, ez esetben ráadásul ostobák is. Teljesen érthetetlen, kit akartak meggyőzni a maguk „békés szándékáról". A világon senki sem hihetett ebben.

Igazi arcukat a japánok akkor mutatták meg, amikor Dajrenban, a Távol-keleti Köztársaság képviselőivel 1921-ben tárgyalások folytak; ezeken Blücher is részt vett.

A japánok egy sereg szemtelen és rabló követeléssel hozakodtak elő. Azt követelték, hogy a Távol-keleti Köztársaság területein ne vezessenek be „kommunista rezsimet"; követelték a magántulajdon fenntartását, valamennyi erőd és part menti üteg megsemmisítését, valamint azt, hogy nyolcvan évre adják oda nekik Észak-Szahalint. Végül pedig azt követelték, hogy a Távol-keleti Köztársaságnak egyetlen hajója se legyen a Csendes-óceánon.

A Távol-keleti Köztársaság képviselői határozott nemmel válaszoltak, és elutaztak Dajrenból.

Ekkor a japánok Kalmikov atamán és Molcsanov generális bandáit küldték a Távol-keleti Köztársaság forradalmi-népi hadserege ellen. Jellemzésül elég Graves amerikai tábornoknak, a távol-keleti amerikai expedíciós hadsereg parancsnokának véleményét idézni Kalmikovról, hogy képet alkothassunk, miféle emberek voltak azok. Graves-nek már semmi szüksége nem volt arra, hogy leleplezze Kalmikovot. „Kalmikov — mondta — a legalábbvaló gazember, akit valaha láttam."

Kalmikovot Molcsanov váltotta föl. Ez volt a jelszava: „Előre a Kremlig!"

1921 decemberében Molcsanov csapatai átléptek a semleges övezeten, amely Vlagyivosztok és Habarovszk között húzódott, és elfoglalták Habarovszkot. A forradalmi-népi hadsereg alakulatai visszavonultak.

„Elkerülhetetlen volt — említi Blücher —, hogy el ne lássuk a fehér intervenciósok baját."

Nem sokkal azután, hogy a fehérek bevették Habarovszkot, Blücher lett a forradalmi-népi hadsereg főparancsnoka. Blücher megszüntette a hadsereg partizán-jellegét, reguláris hadsereggé alakította át, és bár továbbra is rosszul öltözött, gyöngén fölfegyverzett volt ez a sereg, mégis sokkalta keményebb és fegyelmezettebb lett, mint azelőtt.

Katonai működése első napjaitól arra törekedett Blücher, hogy a fölfegyverzett munkásönkénteseket és partizánosztagokat reguláris vöröshadsereg-egységekké formálja át. Küzdött a hadsereg fegyelméért, pontosságáért, kulturáltságáért, a korszerű felszerelésért, és hogy mindazt fölhasználja, ami más országok katonai gyakorlatában értékes, vagyis mindig arra törekedett, hogy a világ első szocialista államának hadserege legyőzhetetlen legyen.

Miután a Távol-keleti Köztársaság hadseregének főparancsnoka lett, nyomban tervet dolgozott ki, hogy Molcsanov tábornok hadseregére megsemmisítő csapást mérjen.

A Távol-keletre haladva, a vonaton levelet írt Molcsanov tábornoknak; ez a levél az agitáció ragyogó példája. A levél széltében-hosszában terjedt a fehér hadseregben, csak utána küldték el Molcsanovnak.

„A forradalom katonája vagyok – írta Blücher –, és beszélni szeretnék önnel, mielőtt az ágyúk kezdenék meg az utolsó párbeszédet.

Miféle napot szeretne Ön látni a Távol-Kelet egén? Azt-e, amelyik a japán lobogón díszeleg, vagy az új orosz állam fölkelő napját, amely a megtisztító forradalom viharának elcsitulása után kezdte fölmelegíteni szülőföldünket."

Volocsajevka állomáson a fehérek egy második, egy távol-keleti Perekopot hoztak létre. Az állomás mellett, a Karany nevű magaslaton hat sorban húzódtak a szögesdrótakadályok. Az egész dombot lövészárkok, fedezékek, bunkerek szabdalták föl. A fehéreknek voltak lövegeik, páncélvonataik, tankjaik. „Volocsajevkát Verdunné tettük" – írták a fehér újságok hivalkodva.

A forradalmi-népi hadsereg ruházattal is, lábbelivel is rosszul volt ellátva. A hadseregnek mindössze egy ócska tankja volt.

Kegyetlen, elviselhetetlen negyven-negyvenöt fokos fagyok járták. Ennek ellenére Blücher úgy döntött, hogy elfoglalja Volocsajevkát. Öreg hadászati szakértők véleménye szerint esztelenség télen megostromolni Volocsajevkát, hiszen a hadsereg elhull a hidegtől; még tüzelni is lehetetlenség, a hadműveletet el kell halasztani tavaszra. Blücher azonban február 10-re tűzte ki a támadás napját. Nem lehetett várakozni; minden nap késlekedés a fehéreket erősítette, és az intervenciósok arcátlanságát növelte.

Február 10-én késő délelőtt a hólepte, alacsony, zsombékos síkságon, a jeges szélben sivító ritka nyírfák között, szörnyű fagyban, sűrű téli ködben a népi hadsereg katonái támadásra indultak Karany dombja, Volocsajevka bejárata ellen.

Ujjuk odaragadt a závárzathoz, a fagy fojtogatta, vakította őket; a golyók úgy szóltak a dermedt levegőben, mintha üvegcserepet zörgetnének.

Nyakig a hóban a harcosok a kezükkel szaggatták szét a drótakadályokat, és többször is szuronyrohamra indultak a fehérek ellen. A páncélvonatok összpontosított tüzet zúdítottak a népi hadsereg osztagaira. A fehérek puskagolyózáporral öntötték el a síkságot. Kevés volt a sebesült, mert belesüppedtek a hóba és megfagytak a borzalmas hidegben. Sokukat kötözés közben érte a fagyhalál. Estére elcsöndesedett az ütközet, de még semmi sem dőlt el. A népi hadsereg agyonfagyott osztagai megálltak.

Február 11-én nem ütköztek meg. Egységeink a hóban feküdtek, az ellenfél drótakadálya körül.

„A fagyban, amelytől meghűl a vér – írja a volocsajevkai harcok egyik részvevője – feküdt a keleti front hadserege."

Blücher a hóban kúszva járta végig az osztagokat. Derűs volt, egyszerű, tréfálkozott a népi-hadseregbeliekkel, figyelmesen meghallgatott mindenkit, és szívesen válaszolt. Lebarnult, nyílt arca beszéd közben gyorsan változtatta kifejezését. Ha elégedetlen volt valamivel, fekete szemöldökét szorosan összevonta. Blücher még csak nemrég tartózkodott az arcvonalban, de a népi hadsereg katonái már jól ismerték és szerették.

Volocsajevka körül lakatlan, puszta vidék terült el. Nem volt a közelében sem falu, sem telep. Csak három kis ház állt a síkságon.

Február 11-én egész nap ezekben a házakban melegedtek a harcosok. Sokuknak megfagyott a füle, a keze. A házakat erősen befűtötték. Egyetlen kis szobában több tucat harcos zsúfolódott össze, az emberek egymás hegyén-hátán feküdtek.

A fehérek zavarba estek. Valamiféle hadicselnek vélték a népi-hadsereg hallgatását; idegesség fogta el őket.

Február 12-én, a hajnali szürkületben a népi hadsereg megindította második támadását Volocsajevka ellen. Az ütközet rövid idő alatt szörnyűségessé nőtt. Délelőtt tíz órakor már az egész síkság dörgött az ágyúzajtól, és a támadó alakulatok kiáltásaitól. A fehérek meginogtak.

A népi hadsereg hólepte, zúzmarás, saját lélegzetük párájába burkolt harcosai szuronyrohamra indultak. Bágyadt napfény világította meg a havas jégtömbökhöz hasonló emberek láncát. De ezek az emberek nem a földön elnyúlva hevertek: rohantak előre a hóban, amely kihullott vércseppektől vöröslött — senki a világon meg nem állíthatta őket.

A fehérek nem bírták magukat tartani. Lassan vonultak visszafelé, s úgy lőtték őket a népi hadsereg harcosai, mint valami fantomok. A visszavonulás hamarosan meneküléssé fajult. Délre a népi hadsereg elfoglalta Volocsajevkát, és február 14-én bevette Habarovszkot is.

Volocsajevkánál példátlan hősiességet tanúsítottak a vörös egységek. Még a mértéktartó Blücher is arról szólt, bejárva a csatateret, hogy nehezen tudná egyik vagy másik egységét kiemelni, melyik harcolt hősiesebben: mindenki heroikusan harcolt, és önfeláldozóan nézett a halál szeme közé.

Még a fehéreket is tisztelettel töltötte el egységeink bátorsága. Argunov ezredes, a Volocsajevka térségében levő fehér egységek parancsnoka, aki Iman felé menekült, azt mondta, hogy minden hős vöröskatonának György-keresztet adott volna.

Semmi sem segített a fehéreken, sem a nagyszerű fegyverzet, sem a tapasztalt parancsnoki kar; az sem, hogy a fehér hadseregnek jó volt az élelmezése és meleg ruhát viselt. Nem segítettek Molcsanov generális felhívásai sem, amelyeket főparancsnokaihoz intézett: „A győzelem szenvedélyes szellemét kell a katonákban táplálni, föl kell mindenkit tüzelni."

Néhány nap múlva a népi hadsereg Szpasszkban találkozott a japánokkal. A japánok megkezdték visszavonulásukat Vlagyivosztok felé; szándékuk meghiúsult. Vlagyivosztok hamarosan szovjet város lett; a „miénk", ahogyan Lenin mondotta.

Blüchert a fehérek és intervenciósok távol-keleti megsemmisítéséért negyedszer tüntették ki a Vörös Zászló-renddel. Hadvezéri híre-neve túljutott a szovjet állam határain. Külföldi katonai szakértők úgy írtak róla, mint ragyogó stratégáról; kénytelen-kelletlen, lelkükben titkolt félelemmel írtak így.

Még Vrangel újságjai is úgy beszéltek Blücherről, hogy „nagy erejű, agyafúrt, ám a mi katonáink Isten segítségével le fogják győzni".

Vrangelen nem segíthetett sem az Isten, sem az ördög, még a kiváló haditechnika sem, amelylyel a megszállók ellátták, mert az osztályharcban a győzelem forrása: az osztálygyűlölet és az igaz ügybe vetett hit.

1924 és 1927 között Blücher Kínában dolgozott, Kína nemzeti kormányának katonai főtanácsadója, Szun Jat-szen tanácsadója volt. Ezután visszatért a Szovjetunióba, és tovább munkálkodott a Vörös Hadsereg megerősítésén.

1929 őszén, amikor a kínai fehér banditák elfoglalták a kelet-kínai vasútvonalat, és átlépték a Szovjetunió határát, Blüchert nevezték ki a Távol-keleti Különleges Hadsereg parancsnokává.

Mindenkinek emlékezetes az a rövid háború, amely a „konfliktus" nevet kapta. Blücher egyetlen gyors, biztos csapással megsemmisítette a fehér banditák magját. Még mindenki emlékszik rá, mennyi hadifoglyot ejtett, és mekkora hadizsákmányra tett szert.

Ennek a háborúnak módszerét és jellegét Blücher következő parancsa jellemzi: „A legnagyobb éberségre szólítok föl mindenkit. Ismét kijelentem, hogy kormányunk ebben a konfliktusban is ragaszkodik megmásíthatatlan békepolitikájához.

A provokációra szilárdan és nyugalommal kell válaszolnunk, és mint eddig, ezután is csak akkor nyúljunk fegyverhez, ha saját magunkat kell megvédenünk a rablóktól."

Ebben a háborúban a Távol-keleti Vörös Hadsereg és Blücher, a hadsereg parancsnoka ismét megmutatta a világnak nemcsak harci erejét, hanem a forradalmár erkölcsi erejét is.

A háború első napjaiban kiderült, hogy a kínaiakat páni félelem fogta el a hadifogságnak még a gondolatától is. Némelyik fogoly öngyilkosságot kísérelt meg. Blücher is értesült erről. Meg kellett találnia az indokolatlan félelem okát. Ezért áttanulmányozta a fehérek teljes agitációs anyagát, és rájött, hogy a félelem külső forrásból származik, tehát nem spontán.

Kiderült, hogy a fehér röplapok tele voltak az oroszok kegyetlenkedéséről szóló történetekkel. Emlékeztették a kínaiakat az úgynevezett boxerlázadásra, amikor a cári orosz tábornokok parancsára ezer meg ezer kínai parasztot fojtottak az Amurba. A fehérek ezt az esetet használták föl a Távol-keleti Hadsereg elleni agitációul, hiszen a hadsereg nemzeti hovatartozás szerint zömében orosz volt.

Nem is kellett megcáfolni ezt az agitációs érvet; az események folyása maga semmisítette meg: az emberiesség, ahogyan a fogságba esett kínai katonákkal bántak.

A Távol-keleti Hadsereg volt az első a világon, amely nemcsak lőszert, gránátot vitt a harctérre, hanem lisztet és más élelmiszereket is. A lisztet ingyen osztották szét az ínséges kínaiak között. A nincstelen kínai falvak áldották az ilyen szokatlan „ellenséget". De ez nem haditaktika volt, nem eszköz arra, hogy megnyerjék a lakosság rokonszenvét; egyszerűen csak együttérzés minden ország, minden nép szegényei iránt.

Szép szokások születnek a mi Vörös Hadseregünkben. Az egyik ilyen szokás: a hadsereg és a harcosok szüleinek szoros kapcsolata. Ez különösen erős a Távol-keleti Hadseregnél. Blücher a sugallója: kitartón ápolja ezt a kapcsolatot. Leveleket vált a katonák családjával; mindennap szorosabbra vonja azokat az erős szálakat, amelyek a hadsereget a néppel összefűzik. Meghívja a harcosok szüleit, látogassanak el a hadseregbe, kedves és megbecsült vendégként fogadja őket.

A Távol-keleti Hadseregnél különös éberséget kíván a szolgálat. Lépten-nyomon fehér és japán bandák kelnek át a határon, de kemény ellenállásba ütköznek. Ezeknek az összecsapásoknak vannak halottaik és sebesültjeik; Blücher minden egyes esetben ír a katonák szüleinek, hogy enyhítse szomorúságukat. Jól ismeri az egyszerű, népi bölcsesség értékét, a szavak értékét: „A vér nem válik vízzé." Tudja, hogy a katonák mögött nem kevésbé bátor, merész apák, fivérek, nővérek állnak. És a hősi halált halt helyébe csaknem mindig ad a család egy másik katonát.

Mihejev, az öreg kolhozparaszt miután meglátogatta a Távol-keleti hadsereget, ahol négy fia, egy harckocsi legénysége szolgál, jogosan írta Blüchernek:

„Ősz hajú öreg vagyok, sokat láttam életemben, de becsületemre mondom: sosem láttam még olyan gyönyörű vidéket, mint a Távol-Kelet. Ön, Blücher elvtárs, a mi fiainkkal együtt éberen őrzi azt. A Vörös Zászlós hadsereg, a katonái meg a parancsnokai külön is széppé teszik a Távol-Keletet."

„Levelében — válaszolta Blücher Mihejevnek — ön őszinte örömmel nyilatkozik a hadsereg harcosairól és parancsnokairól, megemlítve, milyen derék emberek vannak a Vörös Hadseregben. De hiszen ezek az emberek az ön fiai, kedves Dmitrij Fjodorovics."

Fiataljaink arra vágynak, hogy Blücher tábornagy parancsnoksága alatt szolgáljanak. Blücher százszámra kapja a leveleket a fiataloktól: arra kérik, vegye be őket a Távol-keleti Hadseregbe.

Ebből a levélrengetegből egyet választok ki. Ez olvasható benne:

„Talán emlékszik ön Kazanyra, ahol Oszterman gyárában esztergályosként dolgozott; talán emlékszik, hogyan járt át önhöz a szomszédból két kis lurkó. Ön fapisztolyt faragott nekik, és fagolyókat készített, bevonta őket ezüstpapírral. Nos, a két fiú közül az egyik már felnőtt, és csupán arról ábrándozik, hogy katonaéveit abban a hősi hadseregben szolgálhassa le, amelynek ön a parancsnoka."

Blücher neve elválaszthatatlanul összeforrt a Távol-Kelettel; vezetése alatt távol-keleti határunk „betonhatárrá" vált.

Blücher, a Szovjetunió marsallja, a harcedzett forradalmár bátor, kitartó, egyenes ember, katonai tehetség, egy új kor és egy új, szocialista kultúra fia.

1938

DALOS LÁSZLÓ fordítása

LÍRA

VALERIJ BRJUSZOV

A munka

Az egy-igaz öröm – a munka.
Mezőn, gyárban, könyvek felett
forró gyöngyöt ver homlokunkra,
arra van gondunk, nem magunkra,
mert dolgozni csak így lehet.

Lépkedj vígan eked nyomába,
dőljön a rend kaszád alatt,
dolgos lovadat fogd igába,
míg gyémántját szét nem dobálja
a réteken az alkonyat.

Gépek robajlanak a gyárban,
kerekek, szíjak és karok.
Végezd napod töretlen-bátran:
a milliónyi nap sorában
a te munkád is ott ragyog.

Vagy papírív fölé hajolva
írd, amire szived tanít.
Lángoljon az ég hajnalodva –
ródd a fehér papírlapokra
legbensőbb gondolataid.

Az elvetett mag a világnak
kalászt nevel, kenyeret ad,
a lármás gépből élet árad,
s az emberekben újratámad
a kinyomtatott gondolat.

Dolgozz! Munkád úgy szökken szárba,
mint vetés, láthatatlanul.
Nem tudni még, kinek javára,
de mint várt eső a határra,
egész néped földjére hull.

A legfőbb boldogság – a munka.
Mezőn, gyárban, könyvek felett
verjen gyöngyöket homlokunkra,
arra gondoljunk, ne magunkra.
A föld boldog csak így lehet.

RAB ZSUZSA fordítása

Kantáta

Hősök, aludjatok árnyban.
Rendül, elindul a rög,
szikla-erő, csatalázban,
Kreml-fal alatt dübörög.

Új foganás a világban,
véres a hajnali pir —
hősök, aludjatok árnyban,
s fénylik örökre a sir.

Nap, szinarany-karimásan,
őrzi jövőnk kapuját —
hősök, aludjatok árnyban,
mig viharos vonulásban
nép kel a hajnalon át.

1918

WEÖRES SÁNDOR fordítása

Majakovszkij rajza
Burljukról. 1913

A szabadság dalaiból

Kalapácsunk, te, vérrel áradt
harcban, munkában jó barát!
Mi szétzúzzuk a koronákat,
Népek, ide a koronát!
Hogy ne gyémántos ék ragyogjon
Gőgtől üres fejek felett,
Hogy éjt legyőző fény árasszon
El, távoli vidékeket.

Ki zsarnok előtt porba görnyedt,
Az még sokáig rab marad.
De szabad országok s a földek
Hős munkától hatalmasak.
Nyakunkra fel, őrültek ültek,
Nem volt fölöttük úr, nagyobb,
Túl hosszasan hordoztuk őket,
S nyertünk kései bánatot.

Mindaz, mi volt, széthullt, elégett,
Vér visz dühöt az éren át,
Jövendő korszakokban, népek,
Vegyetek észre ily hibát...
A talmi fény, kitüntetések,
Miket az ember sokra tart,
Adassanak vissza a népnek
A számadás napjára majd.

1917–1920

Útvesztő köd maradt mögöttünk,
Új út vezet a téren át,
S tán tengerekig viszi röptünk
A szabadság szent zászlaját.
Bunker után új lövészárok
Fölé terjednek lángjaink,
S lehullnak – éji látomások –
Európa trónjai mind.

S a bánat rongyait lerázva
A fellázadt nép felkiált:
Mily szörnyű volt az éj, s az álma,
Élettel vegyítve halált!
Az égő sebek ajka zárul,
Zárt kripta nyitja ajtaját,
Nem lesznek trónok akkorától,
S a trón körül rabok tovább.

S a vörös zászló alkot fátyolt
Kalapácsunk: szívünk fölött,
Mely hősök által kikovácsolt
Fegyver volt, harcolt, őrködött.
Kohót építünk, izzót, tágat,
S megtölti érccel a lapát...
Mi szétzúzzuk a koronákat,
Népek, ide a koronát!

GYÖRE IMRE fordítása

A forradalom bíbora

Hajnali csóva:
lobot vet a láng,
vért szít a szó a
Vörös kapunál.
S a Vörös
téren a nép: a vörös
tömeg áll.

Kunyhónk csupa pír, ha
pirog sül; a rőt
pipacs beborítja
a zsenge mezőt.

Lányfürtbe: szalag,
ingünkre: piros csík,
s őrjít az ajak,
ha csókra piroslik.

Bújdos a rőt vad
vérbükk-vadonban...
S te hallod: ez ő; a
halál oson ottan!

– Kiket tömegekbe
terelt bikacsök:
csizmánk az egekbe
vágtuk, vörösök!

Vascsövű erdők,
sor sor után –
cáratyust, cárnőt
elfútt a láng.

Ne ostoba daccal,
de élj szigorún,
s parázspiros arccal
lobogd a dalunk.

Kalita Iván, ki
szoborként meredsz:
nézd, hogy elönti
a tűz a teret!

A pír pirosával,
a vér vörösével,
a Vörös kapunál a
zászlók özönével

tarajlik a láng:

vörös
népem bíborvörös
hajnala fut be, világ!

1921 *RÓZSA ENDRE fordítása*

VELEMIR HLEBNYIKOV

Csitt

Hej, ti kupecfi-csibészek,
széltolók hadai!
Moszkván át fütyörészek,
subám pugacsovi!
Az akarat e korban
igazságért konok,
s nem azért, hogy cobolyban
ti kacarásszatok.
Hullt ellenség vére
potom áron is sokszor
tán, hogy lógjon kövérre
hízlalt kofán a gyöngysor?
Nem kell már fogcsikor,
az gyávák dolga:
dalolok – úgy sodor
a Don meg a Volga!
Bárkám röpíti majd
sötétebben az estnél.
Röpülünk – velem ki tart?
Velem – megannyi testvér!

1922 *VERESS MIKLÓS fordítása*

Szovjet őrszem

(Ballada)

Ködlepel lepi a fákat
Lenn, a part bal oldalán.
Minden lépést jól kivágva,
Szovjet őrszem fel-le jár.

Hófehér köd átellenben,
Csak a Dnyeszter csíkja kék.
Puskájára dől az ellen,
Szíve gyűlöletben ég.

Ki az? Tán román bitorló?
Orosz fehértiszt? Avagy
Hazájából elbitangló
Mahnóista fenevad?

Bosszantja távol egy dallam,
Mert a part bal oldalán,
Ajkán munkás harcidallal
Szovjet őrszem fel-le jár.

A bandita keze biztos,
Golyója nem téveszt célt.
Hiába futsz álnok gyilkos,
Sorsod ugyis utolér:

S gyilkosok közt vagy magában,
Bárhová fordul vadul,
Lelke dúló viharában,
E képtől nem szabadul:

Ott, hol mindent ködlepel lep,
Egyre dúdolja dalát,
Lépte csattog rendületlen –
Szovjet őrszem fel-le jár!

1922 *SZILÁGYI ÁKOS fordítása*

Vörös Hadsereg

A nyughatatlan út bejárva végül.
Szurony virít, zászlók pirossa leng.
A szemle döng: a föld sötét öléből
a léptek sűrű súlya visszareng.
Megemlegetjük még az admirálist:
az éhezést, a döghalálnyi vészt.
S uralkodónk? Az ő tar homlokát is
csak átütötte végül egy lövés.
Még itt röpülnek, át a csöndbe-húnyt éj
csapásain, halotti szurdokán
a kardosok, velük röpült Bugyonnij,
nemezköpenyegük száll, mint a szárny –
és nem hőköltünk sem hőben, se hóban:
Nyeregbe!
Támadunk. S mentünk, ha vitt,
bozontos éjbe bár, a tömzsi Zslóba,
a vasfejű, akármi ellenig.
A kucsma félrecsapva, repke por száll,
megyünk a széllel szembe félvakon.
Hová megyünk? Miféle úttalan táj
repíttet át erdőkön-falvakon?
S a robbanások – mintha csak ma lenne –,
talpfák szilánkja fröccsen és ül el.
Galambszín árként jött reánk a lengyel:
szurony szuronynak és mellnek a mell.
És táraik csak tömték ott a fegyvert.
Sötétedett a fásztovói ég.
De töltéstől takart fenyőberekben
rohamra porzanak Bugyonnijék.
És reng, amerre döndül a gyalogság,
az idegen föld léptüktől dobog.
Hozzák a komisszárokat a bricskák,
ficánkodó lovon parancsnokok.
És zászlók, ágyúk, ezredek riadnak,
s a kürtre földühöng az ütközet.
S a célra cél: üvöltő árny a vasmag,
golyó visong a szuronyok között.
S emlékezünk: akár a lávaáram,
szuronyroham szuronyrohamra jött,
és ott álltunk a végzetes határon,
a táborunk megállt Varsó előtt.

Ének a szélről

Íme, éneket kezdek a szélről,
a szélről, szárvédős közlegényről,
a szárvédőkről háború-szerte,
s a háborúról, hol nem kell a vers se.

Elindul az ének, segítve a lábnak,
szuronyerdőt hordva nyomán Ulagájnak*,
csehül és lengyelül és oroszul szól
a Hétfolyónál, Donon s Uralon túl.

Csehül cseveg, sír lengyelül egyre,
kazak füttyét kanyarítja a sztyeppre,
s a moszkvai ajtókból kötelékbe
vonul a tajgán át brit sziklavidékre.

A tajga beszélget,
beszél a főhad,
várja a percet
az ifju osztag.

A percet várja,
a fejsze járja,
a tanács végez...
Gyönyörü éj ez.

Széles a puszta. Holdja kék.
Töltsd be a tárt, szoruljon az ék!
Hold strázsálja az őrhelyeket,
a vasút alig egy verszta lehet.

Fölszaggatva a sín, szüzanyám!
Fenyő fekszik a pálya vasán.
Járőr – fedezékbe, elővéd – feküdj –,
hiúz vagy ember? motoz mindenütt.

Jaj, zörgött, dörgött, szememre ködlött,
a barázdából valaki rám lőtt.

* *Ulagáj*, Sz. G., fehérgárdista altábornagy 1919-ben.

Vöröshadunk elé nem állhatott gát:
akár a szél, a sztyeppen átrivallt.
Zászlónk, a véres, végül eljutott hát
odáig, hol sárgáll a káspi part.
A nyughatatlan út bejárva végül.
Szurony virít, zászló pirossa leng.
A szemle döng: a föld sötét öléből
a léptek sűrű súlya visszareng.

1923 *HÁRS GYÖRGY fordítása*

Burljuk rajza
Majakovszkijról. 1915–1916

Bocsáss meg, bocsáss, isten áldjon!
Most bucsuzunk,
addig is, sose váljon
gyáva belőled, az utunk
járjad, ne siránkozz,
senkinek ne imádkozz,

vágj gépfegyversorozattal utat,
lődd a fenyőknél a fehér nyulakat.

A mozdony felpöfög,
köpköd a kocsira,
Kolcsak után döcög
egy ezred katona.
Ő nyargal legelöl,
a kevély atamán,
zörög a sok medál
melle két oldalán.
A légszomj vesz erőt
a vezérmozdonyon,
a domboldal előtt –,
meghal a dombokon!

De még a tiszt urak isszák a sörüket,
de még a katonák fújják éneküket:

„Oroszország, Oroszország te, orosz haza,
faeke szántott rajtad, boronált borona.
Hej, bal (és) jobb (és) – a baj nem lesz kevesebb,
erről kutya mar meg, s arról megmar az eb.

Te út, te út, szibérjai vasút,
a lelkünknek levegő kéne fiúk.
Jaj, kutyafajzat, szibérjai gép,
hová viszel engem, jaj, messzire még?
Jaj, te parasztlány, árva fiad
miért is szülted rossz csillag alatt?

Mért hogy fiatalon az élettől bucsuzom?
Mért hogy fiatalon Kolcsak ül a nyakamon?
Hej, bal (és) jobb (és) – a baj nem lesz kevesebb,
erről kutya mar meg, s arról megmar az eb."

...Rádió...bemondják...
(zászlók forrnak körötte):
„Január nyolcadikán
az ötödik hadsereg
Krasznojarszkot bevette!"

Halljátok a lassu kiáltást –
Hej, Szovjetek, Gyenyikin, Oroszország! –
Ez a tág, fagyverte fehér
nap kipirul már,
ha vörös zászlókkal fellobogózzák.

Szibéria ölében
elhallgatott.
Puszta kézzel
leverték Kolcsakot.

Hivjátok farkasok,
farkas fattyaitok,
Kolcsak megteritett,
halott ezredeket
a havon itthagyott.
Hej, partizán!
Fusson a szán:
Sebeit nyaldosva
ne szökjön el ujra.

Kopog a táviró:
vonal, vonal párja...
Hej, hej Angara,
Kolcsak kedves lánya!

A szürke havon farkasok étke,
öt tiszt, mint öt konzerv ebédre.
„Hej, könnyü kocsim, gördülj elébbre!
Kis fruska vagyok, csélcsap, aféle!"
Állj!
Ki az?
Tűz! Vége.

1926 *MEZEY KATALIN fordítása*

KÉT NYELVEN

МИХАИЛ ЗОЩЕНКО

Ленин и жандармы

Когда Ленину было двадцать шесть лет, он уже был всем известный революционер и царское правительство боялось его как огня.

Царь велел посадить Ленина в тюрьму.

И Владимир Ильич просидел в тюрьме четырнадцать месяцев.

А после этого жандармы выслали его в Сибирь. И там, в Сибири, Ленин прожил в деревне целых три года.

А это была глухая деревушка. Она стояла в тайге. И ничего хорошего там не было.

Но Владимир Ильич не огорчался, что его сослали в такую глушь. Он там много работал, писал революционные книги, беседовал с крестьянами и помогал им советами.

А в свободное время Ленин ходил на охоту со своей охотничьей собакой Женькой, купался, играл в шахматы. Причем шахматы он сам вырезал из коры дерева. И вырезал очень хорошо, даже великолепно.

И вот время проходило незаметно. Протекло почти три года. Приближался конец ссылки.

Уже Владимир Ильич начинал обдумывать, куда ему поехать, чтобы снова продолжать революционную работу.

Но незадолго до конца ссылки в избу, где жил Ленин, пришли царские жандармы.

MIHAIL ZOSCSENKO

Lenin és a zsandárok

Lenin huszonhat éves korában már jól ismert forradalmár volt, és a cári kormány úgy félt tőle, mint a tűztől.

A cár börtönbe csukatta.

Vlagyimir Iljics tizennégy hónapot ült börtönben.

Utána pedig Szibériába száműzték a csendőrök. Lenin teljes három évet töltött ott, Szibériában, egy faluban.

Isten háta mögötti falucska volt. A tajgában terült el. Ott aztán nem volt semmi jó.

De Vlagyimir Iljics nem kesergett, hogy ilyen eldugott helyre száműzték. Sokat dolgozott, forradalmi könyveket írt, el-elbeszélgetett a parasztokkal, és segített rajtuk tanácsaival.

Szabad idejében pedig vadászni járt a Zsenykával, vadászkutyájával, fürdött, sakkozott. A figurákat saját maga faragta fakéregből. Nagyon jól, sőt kitűnően faragott.

Így hát észrevétlenül telt az idő. Elmúlt csaknem három esztendő. Közeledett a száműzetés vége.

Vlagyimir Iljics már azt kezdte latolgatni, hová menjen, hogy folytassa a forradalmi munkát.

De röviddel a száműzetés lejárta előtt cári zsandárok állítottak be abba a faházba, ahol Lenin lakott.

Они сказали:

— Вот что. Сейчас мы сделаем у вас обыск. И если найдем что-нибудь запрещенное царским правительством, то берегитесь. Тогда вместо освобождения мы оставим вас в этой глухой деревне еще по крайней мере три года.

А у Ленина были запрещенные книжки и разные революционные документы. И все эти книги и документы лежали в книжном шкафу на нижней полке.

Вот один толстый усатый жандарм встает у двери, чтоб никто не пришел и не вышел. А другой жандарм, маленького роста, но тоже усатый и свирепый, ходит по комнате и во все нос сует.

Он осмотрел стол, комод, заглянул в печку и даже не поленился залезть под кровать, чтоб увидеть, что там такое.

Потом он подходит к книжному шкафу и говорит:

— А это что у вас там, в шкафу?

Ленин говорит:

— Это мои книги в шкафу.

Жандарм говорит:

— А вот я сейчас посмотрю эти ваши книги и увижу, что это такое.

И вот жандарм стоит около этого шкафа и думает, с чего ему начать осмотр: с верхней полки или с нижней?

Жена Ленина, Надежда Константиновна Крупская, смотрит на этого жандарма и думает:

«Только бы он начал обыск с верхней полки. Если он начнет с верхней полки, тогда хорошо, тогда под конец обыска он устанет и последнюю полку не будет внимательно осматривать. Но если он начнет обыск с нижней полки, тогда плохо: как раз на этой полке среди других книг имеются запрещенные».

Ленин тоже смотрит на жандарма и тоже об этом думает.

Вдруг Ленин, чуть улыбнувшись своим мыслям, берет стул и ставит этот стул к шкафу. И говорит жандарму:

— Чем при вашем маленьком росте тянуться, встаньте на этот стул и начинайте проверять мои книги.

Маленький усатый жандарм, увидев такую

Azt mondták:

— Nos hát mi most házkutatást tartunk — mondták. — És ha találunk valamit, amit a cári kormány tilt, akkor vigyázzon magára! Akkor nem bocsátjuk szabadon, hanem legalább még három évig itt tartjuk ebben az isten háta megetti faluban.

Leninnek pedig voltak tiltott könyvei és különféle forradalmi iratai. Ezek a könyvek és iratok mind a könyvszekrény legalsó polcán hevertek.

Az egyik csendőr — kövér, bajuszos — megállt az ajtónál, hogy senki se jöjjön be, és ne menjen ki. A másik csendőr meg — alacsony, de szintén bajuszos és mérges — fel s alá járkált a szobában, és mindenüvé bedugta az orrát.

Átkutatta a komódot, az asztalt, benézett a kemencébe, sőt arra se volt rest, hogy bemásszon az ágy alá: lássa, mi van ott.

Aztán odament a könyvszekrényhez, és azt mondta:

— Hát ebben a szekrényben meg mi van?

— A könyveim vannak benne — válaszolta Lenin.

— No, mindjárt megnézem én a könyveit, és majd meglátom, mik is ezek — szólt a zsandár.

Ott állt hát a szekrény előtt, és azon gondolkozott, mivel kezdje a kutatást: a felső polccal vagy az alsóval.

Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja, Lenin felesége a csendőrre nézett, és azt gondolta:

„Bárcsak a felső polccal kezdené a kutatást. Ha a felső polccal kezdi, akkor jó: akkor a keresgélés vége felé elfárad, és az utolsó polcot nem fogja figyelmesen szemügyre venni. De ha az alsó polccal kezdi a kutatást, akkor baj lesz: éppen azon a polcon vannak a tiltott könyvek is a többi közt."

Lenin is ránézett a csendőrre, és ugyanezt gondolta.

Ezen a gondolatán egy kicsit elmosolyodva fogott egy széket, és odatette a szekrény elé.

— Miért nyújtózkodna, ha már ilyen alacsony? — mondta a zsandárnak. — Álljon fel erre a székre, és kezdje el a könyveim átnézését.

Az alacsony, bajuszos csendőr látva, milyen

любезиость со стороны революционера, поблагодарил и влез на стул. Но поскольку он влез на стул, то он, ясно, и начал осматривать с верхней полки. То есть то, что и надо было Ленину.

И, глядя на жандарма, Владимир Ильич улыбнулся.

И Крупская тоже улыбалась, видя, что Ленин заставил жандарма сделать так, как ему было надо.

Вот жандарм роется на верхних полках, читает заглавия и перетряхивает каждую книжку. А время идет. Книг много. И за три часа жандарм едва успел просмотреть четыре полки.

Пятую полку жандарм стал осматривать уже не так внимательно. Тем более что толстый жандарм, стоявший у двери, начал вздыхать и хандрить. И даже сказал своему приятелю:

— Ох, как долго идет обыск! Я устал и кушать хочу.

Маленький жандарм говорит:

— Скоро пойдем обедать. Вот осталась последняя полка. Ну, да, наверно, и на этой полке у них ничего нет, раз во всем шкафу ничего не обнаружено.

Толстый жандарм говорит:

— Ясно, у них ничего нет. Пойдемте кушать.

Почти не осматривая нижнюю полку, маленький жандарм сказал Ленину:

— Выходит, что ничего запрещенного мы у вас не нашли. Честь имею кланяться.

И с этими словами жандармы уходят.

И когда закрылась за ними дверь, Владимир Ильич и Крупская начали весело смеяться над тем, как были одурачены жандармы.

kedves hozzá a forradalmár, köszönetet mondott, és felállt a székre.

De mivel felállt a székre, természetesen a felső polccal kezdte a kutatást. Vagyis azt tette, amit Lenin akart.

Vlagyimir Iljics a csendőrre tekintve elmosolyodott.

Krupszkaja is mosolygott, mikor látta, hogy Lenin arra késztette a csendőrt, hogy úgy cselekedjen, ahogy neki kell.

Hát a csendőr ott kotorászott a felső polcokon, olvasta a címeket, és minden egyes könyvet kirázott. Az idő pedig telt. Sok könyv volt. Három óra alatt alig négy polcot sikerült átvizsgálni a csendőrnek.

Az ötödik polcot már nem olyan figyelmesen kezdte vizsgálgatni. Annál kevésbé, mert az ajtónál álló kövér zsandár kezdett sóhajtozni — elunta magát. Oda is szólt a cimborájának:

— Jaj de sokáig tart ez a házkutatás! Én már elfáradtam, és éhes vagyok.

— Mindjárt megyünk ebédelni — válaszolta az alacsony csendőr. — Már csak az utolsó polc maradt hátra. De bizonyára ezen a polcon sincs semmi, ha egyszer az egész szekrényben nem találtam semmit.

— Világos, hogy nincs náluk semmi — mondta a kövér. — Menjünk enni.

Az alacsony zsandár jóformán meg se nézte az alsó polcot.

— Eszerint semmiféle tiltott könyvet nem találtunk maguknál. Volt szerencsém!

Ezekkel a szavakkal elment a két csendőr.

Amikor becsukódott mögöttük az ajtó, Vlagyimir Iljics és Krupszkaja vidáman nevetni kezdett azon, hogy sikerült lóvá tenni a zsandárokat.

MAKAI IMRE fordítása

EGY VERS TIZENKÉT FORDÍTÁSBAN

Vlagyimir Majakovszkij

KARDOS LÁSZLÓ

Rokoni hangok keresése

Majakovszkij verseit sokan tolmácsolták nálunk — szinte egész életműve olvasható nyelvünkön. Sok olyan verse van, amelyet többen is megszólaltattak magyarul, s amely kedvelt produkciója lett a hazai pódiumok versmondóinak, állandó olvasmánya a költészet barátainak. Mindazonáltal nem vagyunk fenntartás nélkül elégedettek a magyar Majakovszkijjal. Műfordítóink eredményeit ezen a területen is sokra tartjuk, de a feladatot — az adekvát magyar nyelvű Majakovszkij megteremtését — nem érezzük hibátlanul, hiánytalanul megoldottnak. Hogy ezek a fordítások egy árnyalattal alatta maradnak a magyar versfordítás általános szintjének, azon aligha szabad csodálkoznunk.

A Majakovszkij-versek szövegét olyan váratlan ellentétek, egymásnak ugró vakmerőségek jellemzik, amelyeknek a mi költészetünkben nincsen vagy alig van hagyománya. A drasztikus-plasztikus szavak, szólamok kedvelése, a kiáltványos, plakátos pátosz és a villogó irónia váltakozása, a csúfondárosan használt „költői" képek és a velük szembevetett nyers „prózaiságok" feszültsége, a költői szótár felszaporítása tradíciótlanul friss, majdnemhogy malter szagú szavakkal — mindez és sok más jelensége a Majakovszkij-versnek igencsak próbára teszi a legedzettebb műfordítói tollakat is.

Mikor folyóiratunk egy Majakovszkij-vers tolmácsolására kérte-hívta fel műfordítóink egész sorát, voltaképpen kimondatlanul is kísérletezett-puhatolózott: azokat a hazai hangokat kereste, amelyek rokonian, a legrokoniabban zenghetnek a nagy szovjet költő énekével. S amelyek ilyenformán utat mutathatnak a „magyar Majakovszkij" problémájának megnyugtatóbb, talán véglegesebb megoldásához.

Мы идём

Кто вы?
Мы
разносчики новой веры,
красоте задающей железный тон.
Чтоб природами хилыми не сквернили скверы,
в небеса шарахаем железобетон.
Победители,
шествуем по свету
сквозь рев стариков злючий.
И всем,
кто против,
советуем
следующий вспомнить случай.
Раз
на радугу
кулаком
замахнулся городовой:
— чего, мол, меня нарядней и чище! —
а радуга
вырвалась
и давай
опять сиять на полицейском кулачище.
Коммунисту ль
распластываться
перед тем, кто старей?
Беречь сохранность насиженных мест?
Это революция
и на Страстном монастыре
начертила:
«Не трудящийся не ест».
Революция
отшвырнула
тех, кто
рушащееся
оплакивал тысячью родов,
ибо знает:
новый грядет архитектор —
это мы,
иллюминаторы завтрашних городов.
Мы идем
неруши́мо,
бодро.
Эй, двадцатилетние!
взываем к вам.
Барабаня,
тащите красок вёдра.
Заново обкрасимся.
Сияй, Москва!
И пускай
с газеты
какой-нибудь выродок
сражается с нами
(не на смерть, а на живот).
Всех младенцев перебили по приказу Ирода;
а молодость,
ничего —
живет.

1919

Jövünk már

Kik vagyunk?
Új
hitek távirászai,
a vajúdó szépnek érchangot adók.
S hogy ne tudjon többé satnya gaz a térre nőni,
mi majd egekbe verjük a vasbetont.
Fényes léptekkel
gázolunk át vének
jajain, mi – győztesek.
És ki
elénk
merészel állni,
azt okítsa e bölcs eset.
Volt,
hogy a csendőr
ököllel
csapott a szivárványra:
– tőlem lennél te tisztább és fényesebb! –,
a szivárvány
azonban
libbent egyet,
és felfénylett ismét a kegyetlen rút kezen.
Ki elernyed
múltbéli előtt,
az kommunista-e?
S óvni kell azt, mi dőre régiség?
Ez a forradalom
szent kolostorok falát is
teleírta:
„Ki nem dolgozik, ne egyék."
A forradalom
félredobta,
ki csak
magába hullva
gyászolt ezrével nemzedékeket,
mert ránk vár ő;
s új hitek konstruktőrjei –
jövünk már,
szebb holnapokba dobni a fényeket.
Közelgünk
rendületlen,
tisztán.
Hej, fiatalemberek,
testvéreink!
Doboljátok
szét a derű színeit.
Magunkat átszinezni.
Moszkva, ragyogj!
S csatázzon
bár velünk
valahány korcsszülött
újságok lapjain
(ez nem élet-halál).
Heródes parancsára hiába verték mind agyon,
nézzétek, hogy
zsibong s feszül – az
ifjúság.

ACZÉL GÉZA fordítása

Megyünk

Hát ti?
Mi
vagyunk az új hit szétkürtölői,
kik a vas hangját intonáljuk itten,
a levegőt fals szóval szennyeződni
nem hagyjuk páncél-egű tereinken.
Mi, győztesek,
átlendülünk a földön,
bár ránk üvöltenek öreg sakálok.
Hát mind,
ki ellenünk van,
jól füleljen,
mert tanulságos esetet mesélek:
Öklöt
emelt
a szivárványra és
rásózott volna egy otromba fogdmeg –
hogy' mersz tisztább s tündöklőbb lenni nálam?
S a szivárvány
ettől
még ragyogóbb lett,
s rendőr-öklöcskét fürdet sugarában.
A kommunista
miért esne hasra
a vénség trónusánál?
Bérelt páholyok őre legyen?
Forradalmunk
törvénye már a Sztrasztnij-
klastrom homlokán áll:
„Aki nem dolgozik, ne is egyen!"
A forradalom
azokkal
rendre végzett,
kik visszasírják
bukottan is a múlt ezer esélyét,
hisz itt vagyunk
mi, ifjú épitészek,
kiktől jövőnk
városainak fénye örökké ég!
Megyünk,
konokul és
vidáman.
Húszévesek, hé!
Gyertek hamar,
hozzátok a
festékesvödröket szaporábban!
Frissen mázolva éljünk –
s Moszkvánk is, ragyogásban!
Korcsokkal már
csak babra megy
a játék –
hasábokon
hadakoznak vadul.
Legyilkolt minden csecsemőt Heródes,
de az ifjúság
mégis él
s virul!

BARANYI FERENC fordítása

Megyünk

Kik vagytok?
Mi
az új hit gyalogpostásai,
akik által a szépség eztán vashangra bong.
Természettel a tereket nem hagyjuk elcsufítani,
a firmamentumig verjük a vasbetont.
Győztesként léptetünk
a földön, míg közöttünk
vének acsargó mérge.
Mindenkinek,
ki ellenünk van,
javaslom, ezt jól vegye eszébe.
Egyszer
a szivárványra
ökölle!
támadt a rendőr:
— mért vagy — úgymond — diszesebb, tisztább mint én?!
de a szivárvány
kibukkant újra,
s lám,
ott csillámolt megint a rendőr fölemelt öklén.
Vajon a kommunista
hajtson térdet, fejet
a vénebbek előtt?
Védje a sérthetetlenek foglalt helyét?
Ez a forradalom
a Sztrasztnij kolostorra is
fölírta:
„Aki nem dolgozik, ne is egyék."
A forradalom
elsöpörte
őket, kik
hulltában sirattak
ezer főrendi nemzetséget,
mert tudta, jő
új tervező,
a mi kezünktől
gyúlnak jövendő városokban ünnepi fények.
Megyünk
megtörhetetlenül,
vidáman.
Haj, húszévesek!
titeket hívunk.
Dobszóval gyorsan egy
vödör festéket hozzatok.
Újra festjük magunkat.
Moszkva, ragyogj!
Csak hadd
tüzeljen
ellenünk ujságok
ocsmány, szörnyszülött vakarcsa,
(ki nem halált, hasát rettegve fél).
Meggyilkolt minden csecsemőt Heródes zord parancsa;
de lám, az ifjuság,
oda se neki —
él.

FODOR ANDRÁS fordítása

Megyünk

Hát ti?
Mi
vagyunk az új hit postásai,
akik leütjük érc-hangját a Szépnek.
Hogy tereinket sok gyatra alak ne csufitsa, mi
vasbetont verünk föl az égre födémnek.
Mi, győztesei
a földnek, fény-uton
lépünk, vicsorogjanak a vének.
S ha ki
ellenünk,
az jól teszi,
ha az alábbi ügyből ítél meg.
Volt
egyszer egy rendőr:
szivárványt
vert volna ököllel az égen,
mondván – Hogy lehetsz te ékesebb nálam –,
de a szivárvány
csak tündökölt,
és éppen
a kis rendőr-ökölre ragyogott le vidáman.
S a kommunista
dobja el magát
az öregebb előtt?
Védje a vének sérthetetlen helyét?
Ez a forradalom
fölírta a Sztrasznijra is,
ott áll a kolostoron:
„Aki nem dolgozik, ne is egyék!"
A forradalom,
fájdalom,
kihajigált
hamvába holt
s elsiratott esélyt ezerszám,
mert tudja:
most az új épitészei jönnek –
s ők mi vagyunk,
s holnap-városokat világitunk ki eztán.
És megyünk,
eltántorítatlan,
vígan.
Hej, huszonévesek!
Titeket hívunk.
Cipeljetek
dübögve festékes vödröket.
Friss színt festünk magunkra.
Ragyogj, Moszkva!
Csatázzon
ujságokban
ellenünk az a rozzant szörnyszülött
(nem élet-halál harc – a teli has a cél).
Heródes parancsára minden csecsemőt megöltek;
az ifjúság
mégis,
mégiscsak él.

GARAI GÁBOR fordítása

Mi jövünk

Hát ti?
Mi
a vassal is ízes szépség
követe vagyunk: szökkenne szét e hit.
Hogy a köztereken ne a hervadt kosz tenyésszék,
nosza vasbetonunk fröccsen az egekig.
Diadalmasak,
átkelünk világon,
bőgvén, aki vén, hadd szíd.
Minden
rossz átka
hiába van –
lásd ez egyszer-jegyzett leckét:
Nos,
a rend ura,
ama zord,
a szivárványra kezet emelt:
– csudába, csinosabb nálam ez ott fönn! –
az ív pedig
megpendült
odafent,
s megint megült tüze a csendbiztosi öklön.
Kommunisták,
hasra esünk-é
pusztán a korostól?
Nekünk egy bérelt szék üdve elég?
Ez a forradalom
írta a Nagyheti kolostor
kapujára:
„Henye szerzet ne egyék."
Kidobálta
a forradalom,
kit
sirattatott a
dinasztiák romjain a gyász.
Hiszen új s új
építőket lát ma jönni:
mi vagyunk,
ami a holnapi városban ragyogás.
Mi jövünk.
Valahára.
S kedvnek.
Hej, ti huszonévesek!
ki most a friss?
Dobog a láb,
festékkel ide, vedrek.
Kifestezünk ma újra.
S ki Moszkva is!
S nyomoronc
lapokban
jöhet kifent gúnyirat:
böködjön (az élés
csak a tétje, nem a vér).
Ama Zsarnok letarolt bár valahány bimbó fiat –
a fiatalság:
nos,
élve él.

HÁRS GYÖRGY fordítása

Megyünk

Mifélék maguk?
Vagyunk mi
hírelői
új hiteknek,
velünk a szépség hangjai ércesülnek.
Hogy a sétányokat tenyészet-roncsok ne csufítsák,
lőkünk az égbe vasbeton-csodát.
Diadalmasok,
vonulunk
végig a földön, vének dühödt jajain át.
És kinek-kinek,
ellenségeinknek,
kívánjuk,
jegyezzék meg jól ezt a históriát.
Egyszer egy pandúr
eltűnődött a szivárványon.
Hát ez meg hogy lehet
nálamnál tisztább s ékesebb! –
szólt és nekigyürkőzött,
arra a nagy-ívre ökölllel ütött.
Elhajolt az előle,
majd nesze: visszacsapott-ragyogott
a rendtevő öklöcskére.
A kommunista
görbedjen meg
az előtt, aki öregebb?
Ő őrizze meg épnek a törzshelyeket?
Forradalom ez. Az agg
Sztrasztnij-kolostorra is fölmázolta:
„Nincs zaba, ha nincs munka".
Forradalom ez,
kihajítja,
azt, aki romlott elomlók szüntelen siratója,
mert tudja,
közeleg az új építész:
közelgünk mi,
holnapi városok fénygépészei.
Megyünk mi,
törhetetlenjei,
derüsei.
Hej, húszévesek!
Szavunk hozzátok kiált.
Dobok, ide ti
festékkel teli
vödröket taszítsatok.
Új színünk legyen.
Moszkva, süss-ragyogj!
Az újságokban meg
hadakozzon csak velünk
(nem halálra, életre)
bárki szó-kullancs,
betűk férgese.
Minden kisded leöletve,
ahogy Heródes elrendelte;
ám az ifjuság!
Semmi különös.
Él.

HÉRA ZOLTÁN fordítása

Indulunk

Kik vagytok?
Mi,
az új hit kézbesítői,
mi hangszereljük vaşhangra a szépet.
S hogy ne legyünk csak a gyér természet termelői,
vágunk beton-tetőket az égnek.
Mi, győztesek,
a világot járjuk a fényben,
míg irigyen kiabálnak a vének.
Minden
acsargónak
emlékezetébe
ajánlom alábbi mesémet.
Egyszer
ökölle1 ment
a szivárvány ellen
a rendőr:
– engem akarsz, úgymond, lepipálni, te szépség! –
ám a szivárvány
mégis
előtör
s rendőrökölre ragyogja a fényét.
A kommunista
essen hasra
a vének előtt?
Ezt a jogot védje, szokott helyekét?
Nézzék, mi áll
a Sztrásztnij klastromra írva előbb!
„Aki nem dolgozik, ne egyék!"
A forradalom
kihajítja
mind,
aki siratja
a múltat,
mert jönnek
új építészei, tudja,
mi vagyunk
fényszerelői az újnak.
Indulunk,
vidáman,
erőben.
Hej, húszévesek!
hívunk titeket.
Dobogva
a festékvödröt előre!
Ragyogj, Moszkva!
Mi festjük az új színeket.
Küzdjön csak
ellenünk
újságok
szörnyszülötte,
(nem a szív, de a has a vezér).
Heródes az összes kisdedet megölette;
s a fiatalság
ma is
él.

MEZEY KATALIN fordítása

Jövünk

Kik vagytok ti?
Mi
az új hitet hordjuk ki házról házra,
és áthangoljuk a széphangzást a vasra.
És hogy a tereket a gyarlóság meg ne gyalázza,
vasbetont verünk a magasba.
Diadalmasan
vágunk a világban
a gonosz vének üvöltésének.
És minden
ellenségünknek
melegen ajánljuk,
hogy jusson eszükbe egy történet.
Egyszer
a rendőr
le akarta ütni
a szivárványt
– méghogy te túlragyogj engem!, mondta –,
hanem a szivárvány
azért is feljött,
szikrát hányt
és a rendőr-öklöcskét túlragyogta.
A kommunista
talán hasra feküdjön
a vének előtt?
Védje, ha foglalt a szék?
Ez a forradalom
azt írta
még a Sztrasztnij-kolostor falára is:
„Aki nem dolgozik, ne is egyék!"
A forradalom
kihajította
azokat, akik
holtukban
ezer nemzetséget sirattak el itt,
mert tudja:
jön már az új építész –
azaz mi,
akik kivilágítjuk a holnap városait.
Jövünk,
törhetetlen,
vidám öklök.
Hej, húszévesek!
benneteket hívunk.
Dobogva
hozzátok a festékesvödröt.
Újra festjük magunkat.
Ragyogj, Moszkva!
És csak szavaljon
ütközetünkről
az újságokban
a nyomorékféle
(a nem a halálra, csak az evésre bátor bél).
Heródes a kisdedeket halálra ítélte;
de a fiatalságnak
semmi ez –
él.

ORBÁN OTTÓ fordítása

Seregünk

Hát ti?
Mi:
vagyunk az új hit hírnökei,
szépség új hangadói, gong és vasdorong.
S hogy satnya sarjadékkal ne nőhessen teli –
föl az ég-kupolára verjük a vasbetont.
Mi győztesekként,
nagy fényben gázolunk
a vének vad ricsaján át.
S mindenkinek,
ki ránk sziszeg,
ajánljuk
egy példázat tanulságát.
Egyszer
a szivárványra
ököllel
sújt le a rendőr:
– mért vagy, úgymond, nálam tisztább, tündöklőbb? –
s a szivárvány a
borúból
előtör,
s leragyogja a görcsbe kékült öklöt.
A kommunista
essen hasra vajon
az öregebb előtt?
Lesse a birtokon belüliek kegyét?
Ez a forradalom
– és kell-e több? –
a Sztrasztmij-kolostorra kiírta:
„Aki nem dolgozik – ne is egyék!"
Ez a forradalom
a szeméthalom
hegyébe
hajította, ki álmatagon
csak őseiről kántált –
mert tudta, hogy
a jövendő esélye:
mi jövünk,
kik majd új városokban gyújtunk gyöngysorba lámpát.
Hát lépünk
eltökélten,
vígan.
Hej, ti húszévesek!
Hívó szavunk elérjen.
A festékvödrökön
dobolva csörömpölőn –
ide mindannyian.
Megszépülünk ragyogva;
tündökölj, Moszkva!
És bízd ránk
a firkász
bandát, mely száz újsághasáb
sánca mögül sunyít ránk
(nemes a tét: mind félti a hasát)!
Heródes hajdan minden csecsemőre halált
küldött, s az ifjúság
– mi se történt –, él ma is, és:
tovább!

RÓZSA ENDRE fordítása

Megyünk

Kik vagytok ti?
Mi
vagyunk az új hittel házalók,
a szépségnek a vas csengésével adjuk meg a tónust.
Hogy a tereket el ne borítsa korcs mocskotok,
kezünk az ég boltjára vasbetont húz.
Mi győztesek,
a galád öregek
rikácsolása közben törünk ki a fényre.
S mindenkinek,
aki ellenünk van,
kéretik
emlékezni e röpke tényre:
Egyszer
a szivárványnak ököllel
ment volna
– hogy aszongya:
mért lennél nálam gyönyörűbb? – a rendőr.
Ám a szivárvány
újból kiragyogva
a rendőr-öklöcskére tűzött odafentről.
Boruljanak tán
az öregebbek előtt a porba
a kommunisták?
Pátyolják a páholyok bérelt helyét?
E forradalomban
a Sztrasznij-klastromra
is odaírták:
„Aki nem dolgozik, ne is egyék."
A forradalom
kivetette
mind, akik a régi világot
siratnák utolsó cafrangjaiig,
mert tudja, hogy
itt vannak az új építészek,
vagyis mi,
és fénybe boritjuk a holnap városait.
Mi megyünk,
és víg menetünk
özönöl.
Hej, ti húszévesek!
Gyertek, kezetekben
csörömpöljön a festékesvödör.
Ujra festjük magunkat.
Moszkva, ragyogj!
Vivjon csak
a hirlapok
ilyen-amolyan szörnyszülötte
(nem halálra-, csak hasra-menő)
harcot velünk konokul.
Heródes a csecsemőket egy szálig leölette;
de az ifjuság,
sebaj! –
él és virul.

SOMLYÓ GYÖRGY fordítása

Csak megyünk

Kik
ezek itt?
Uj hit
küldöncei vagyunk mi — mind!
melytől a szépség is vaslábon dobbant.
Hogy ne rondítsa korcs természet karcsú tereink,
a döngő égboltot verjük vasbetonba.
Győztesekként
haladunk rajtad át,
világ, acsarogjon csak sok agg.
S aki ellenünk van,
nem árt,
ha e kis eset eszébe jut,
mielőtt harap.
Egyszer a
szétszivárgó szivárványra
emelte öklét
az utcasarki rendőr:
— Hogyhogy takarosabb — bömböl —
s tisztább mint én vagyok?!
Ám a szivárvány
kiugrott markából rögtön,
s nosza,
már megint ott ragyog a magasba emelt rendőröklön.
Vagy a kommunista
essen tán hasra
minden öregebb előtt?
Sok fényesre koptatott helyecske őrzője ő legyen?
Ez a forradalom
mint az ostor, kolostor-falra is legelőbb
azt csördítette fel:
„Aki nem dolgozik, ne is egyen!"
S a forradalom
elsodorta
mind, aki
csak az összeomlót siratta ezerféleképp,
mert tudja:
uj épitész lépteit hallani —
a mi lépteinket
lepkekék egű, holnapi városok felé.
Csak megyünk,
könnyedén,
töretlen.
Rajtatok a sor,
hej, húszévesek!
Jobban doboljatok!
S ide a sok festékesvederrel,
a világot festjük ujra —
Moszkva, most nevess!
Kit érdekel,
ujsághasából
rontva ránk (végtére életről s hasáról
van szó) holmi korcs mit gagyog.
Minden kisdedet megöltek Heródes parancsára,
s lám, az ifjuság,
mégis
él s ragyog.

SZILÁGYI ÁKOS fordítása

Jövünk

Hát ti?
Velünk
már az új hit üzenget,
nyersvas hangja a szépségre kong.
Ragya ne verje, ha ütjük a szennyet:
vasalunk vígan az égre betont.
Győztesek –
járunk egy világnyi fényben,
a gonosz vének csak üvöltsenek.
S mind,
aki ellenünk,
tartsa eszében
e szépen megtörtént esetet.
Egyszer
egy rendőr
az öklét
rázta a szivárvány láttán:
– Nálam vagy fénylőbb s tisztább, te mocsok? –
De újra
előívelt
a szivárvány,
s a posztos ökölre ráragyogott.
Öregebbek előtt
bújjon
a kommunista?
Szentséget védjen? Bérelt helyekét?
Ez a forradalom
a Sztrasztnij-kolostorra
is kiírta:
„Aki nem dolgozik, ne is egyék!"
A forradalom
kitépte
a fércet,
mely bomolván száz rendet siratott el –
mert tudja:
jönnek az új építészek –
ezek vagyunk,
s a jövő városa velünk ragyog fel.
Jövünk,
gyűrhetetlen
vidáman.
Ej, húszévesek!
Hívunk titeket.
Festékesvödröket,
dobolva, utánam!
Friss színünk lesz.
Moszkva, ragyogj – lehet!
S hogy rajtunk
holmi korcs,
hinné, erőt vesz?
Újsággal-harcoló?
(Ki hiszi, fél; ott viszi szél!)
A csecsemőket leölette Heródes,
de az ifjúság,
mit neki –
él.

TANDORI DEZSŐ fordítása

KORTÁRSAK A KORTÁRSAKRÓL

FJODOR GLADKOV

Alekszandr Szerafimovics

1922-ben jó néhány író gyűlt össze Alekszandr Szerafimovics lakásán, a Bolsaja Trjohgornaja utcában. Alekszandr Szerafimovics az újonnan elkészült regényét, a *Vasáradat*ot készült felolvasni. Azokban az években gyakran rendezett ilyen baráti összejöveteleket. Befutott és kezdő írók egyaránt jártak hozzá. Ez az élénk, jó kedélyű, vidám és vendégszerető ember egykettőre megkedveltette magát bárkivel, minden ember szívét „megragadta".

Azokban az időkben, amikor az irodalom erői még éppen csak gyülekezni kezdtek, amikor még csak születőben volt a szovjet irodalom, Alekszandr Szerafimovics elmélyülten érdeklődött a fiatal irodalmárok sikerei iránt, maga köré gyűjtötte őket, bajlódott velük, okosan és finoman irányította a munkájukat, kielemzett minden sort, tanácsot adott, rámutatott a sikertelenség okaira, figyelmeztetett a veszélyekre, és elmélyülten hangsúlyozta a sikeres, világos fordulatokat, a nyelv sajátosságait, és gyakran kiáltott fel lelkesen: „Hej, maga ördögfióka! Csak dolgozzon, dolgozzon! Mert a maga ereje — a rengeteg munka..."

Vagy átfogta egy-egy fiatal író vállát, és ravaszkásan elmosolyodva, bátorítóan fölkiáltott:

— No-os? Hogy van, lelkecském? Pakoljon ki! Vallja be, hogy mit írt... Ismeri Nyeverovot? Lám, belebújt az ördög, ír! Csak úgy jön belőle, csak úgy jön!...

És a fiatal írók naponta felkeresték irodalmi nyavalyáikkal, és várták a biztató szót. Azt hiszem, nagyon zavarhatták a munkájában, és szemtelenül nem hagyták nyugton. Még betegen sem tért ki a baráti beszélgetések elől, és nem feledkezett meg senkiről.

Ezen az estén tizenkét irodalmár gyűlt össze nála, köztük volt Alekszandr Nyeverov is. Nyeverov már ismert író volt, mint az *Asszonyok* című dráma és számos kitűnő elbeszélés szerzője.

Alekszandr Szerafimovics először a legízletesebb piroggal kínálta a vendégeket, és megittunk egy pohár bort.

— Ravasz vagyok én, legények — tréfálkozott. — Mert először megetetlek titeket, ördögfiókák, jóllakatlak, hogy aztán ne ugassatok. Aztán szárazon nem csúszik a pirog.

Az asztalnál, mint rendesen, mindenki fesztelenül viselkedett, Nyeverov különösen jó hangulatban volt, de nem maradt el tőle Novikov-Priboj sem. Mégis volt valami feszült várakozás a levegőben. De Alekszandr Szerafimovics szándékosan húzta-halasztotta a felolvasást, még dalra is fakadt.

Vagy három óra hosszat olvasott, de az idő múlását nem éreztük: az első oldaltól kezdve mindenkit magával ragadott a népi megmozdulás átfogó tablója — a körülkerített tamanyi hadsereg

és a kis falvak népének hősi vonulása a fekete-tengeri utakon, hogy egyesülhessenek a Vörös Hadsereggel. Ezen a véget nem érő úton az emberek hihetetlen nélkülözést szenvednek, és már-már úgy tetszik, hogy nincs olyan emberi erő, ami elviselné az éhség kínjait, a rettenetes fáradtságot, a betegségeket, a gyermekek halálát... Megdöbbentő az orosz emberek kitartása, önfeláldozása, hite a jövőben, lelkük kiolthatatlan ereje. Itt van például Kozsuh, ez az erős, egyszerű, kemény férfi — a népből való, született vezér. Azóta is úgy él az emlékezetemben, mint eleven, öntörvényű ember. Mintha elveszne már-már abban a végtelen tömegben, amely sűrű áradatként elborítja a tengerparti vidéket, ugyanakkor mégis mindig szem előtt van: érezzük a jelenlétét elöl is, a tömeg sűrűjében is, de a leghátsó sorokban is. Mindig időben jelenik meg ott, ahol az emberek hite meginog és zúgolódni kezdenek, és vidám tréfával biztatja őket. Az emberek nevetnek, még ha kicserepesedett szájuk vérzik, kialvatlan szemük ég is, már nem félnek sem az éhségtől, sem a szomjúságtól, sem a további szenvedésektől, sem halálos útjuk tragikumától. Ahogy igazi vezérhez illik, a kellő pillanatban Kozsuh mennydörgő hangon tud kiáltani, ami lelkesedésre gyújtja az emberek — harcosok és parasztok — ezreit. Jóízűen nevet, élvezi a vidám nótát, magvas mondatokat mond, amitől az emberek úgy krákognak, mint a jó bortól. De a békebontók és kishitűek elleni haragjában rettenetes is tud lenni. Ő ismeri az útját, látja a célt, és ez az emberáradat hisz benne, és tudja, hogy Kozsuh oda vezeti őket, ahová kell. És bármilyen akadályok és veszélyek leselkedjenek is az úton, ezek az emberek minden akadályt leküzdenek, elsöpörnek útjukból minden ellenséges erőt. Nem pusztulásra ítélt emberek ezek — nem, ez a dolgozó, győzelmek felé haladó Oroszország.

A regény fenséges egyszerűsége és mély népisége ragadott meg minket. Úgy értettük akkor, mint egy valóságos hőskölteményt az orosz nép forradalmi szelleméről, kimeríthetetlen erejéről, önfeláldozásáról és nagyszerű hivatásáról. Az ilyen népet nem lehet leigázni, jellemétől megfosztani, az ilyen nép minden szenvedés ellenére mindent elvisel, mindent kiharcol, és maga aratja le a győzelmet.

Amikor Alekszandr Szerafimovics befejezte a felolvasást, valamennyien sokáig hallgattunk, olyan erős volt a hőskölteмény hatása. Nem találtunk szavakat mély felindultságunk kifejezésére. És ez a felindultság ott tükröződött mindannyiunk szemében — mind megértettük egymást ebben a hallgatásban. Úgy tetszett, hogy a kiejtett szó csak megzavarná mély érzéseinket. Alekszandr Szerafimovics hamiskás mosolyán is látszott, hogy jól érti hallgatásunk okát. Szívélyesen és ravaszkásan nézett ránk, és szinte elbátortalanodott.

— No, mi van? Hatott rátok? Erről van szó!

Számomra különösen érdekes volt ez a regény: szemtanúja voltam a „vasáradat" átvonulásának Novorosszijszkon. Az áruló Szorokin kiszolgáltatta a Kubányt a fehérgárdisták véres megtorlásának. Novorosszijszk maradt a szovjethatalom egyetlen védőbástyája a vidéken. A tengerészek és proletárok ezrei készek voltak fegyverrel a kézben a végsőkig verekedni Gyenyikin bandáival. Még friss volt a flotta Cemeszi-öbölben történt pusztulásának fájdalmas emléke, a vörös flotta matrózai szenvedélyesen gyűlölték az ellenséget. De a tamanyiak fenyegető és fájdalmas vonulása megrázta Novorosszijszk lakóit. A lelkeket megszállta a fenyegető veszedelem komor előérzete: a fehérgárdista ellenforradalom már közeledett a városhoz. A menysevik és eszer csibészek napról napra arcátlanabbak lettek. A *Vasáradat*ot hallgatva újra átéltem 1918 nyarának forró napjait.

Késő éjjel távoztunk Szerafimovics házából. Nyeverov sehogy sem tudott megnyugodni, és szokásos, szenvedélyes stílusában egyre ismételgette:

— Lám, az öreg! Lám, hogy megadta nekünk! Egyszerűen irigy vagyok, hogy miért olyan jó! Hallgattam, hallgattam és elállt a szívverésem. Most meg: csak úgy ver a szívem — csak úgy árad az erőm... Szeretnék mohón írni... mohón élni...

Alekszandr Szerafimovics az orosz irodalom legjobb hagyományainak példaképe volt számunkra, aki példát mutatott a közösség önfeláldozó szolgálatára éppúgy, mint az emberi és állampolgári személyes viselkedésre.

Életvidámsága, az emberek iránti fiatalos érdeklődése mindig vonzó volt. És ezt az őszinte érdeklődést mindenki rögtön megérezte. Soha nem volt nagyzoló, soha nem akarta a saját nagyságát fitogtatni, nem kívánt leereszkedő nagymester lenni. Érzésem szerint ő volt az egyik legállhatatosabb, legváltozatlanabb jellem, amit valaha is ismertem: amilyen volt, olyan maradt a sírig. És ez a nagyszerű állandóság – az emberek iránti szeretet és becsületesség. Érdekelte minden egyes ember, az ember minden egyes cselekedete, minden egyes szava. És ha találkoztál vele, olyan volt, mintha meg akarna ölelni – jólelkű óvatossággal, fölfelé fordított arccal, figyelmes, várakozó tekintettel. És éneklő hangon, mindig ravaszul csillogó szemmel kiáltotta:

– No-os, lelkecském! Mi van? Hogy van? Az a nő mondott valamit...

És el kell mondanod neki a legféltettebb gondolataidat is. Nem, nem fog vallatóra, de baráti érdeklődése és figyelme kitárulkozásra biztat. Különös képessége volt ahhoz, hogy figyelmesen, gondolkodva, türelmesen meghallgasson másokat. És ha nem értett egyet, vagy nem helyeselte a másik szavait, szemében gúnyos szemrehányással mondta:

– Nem, lelkecském, ebben nincs igaza. A legnehezebb – feltárni az emberi cselekedetek értelmét. Ha meg akarjuk érteni az embert, szigorúnak kell lennünk önmagunkkal szemben. Az elfogult ítélet csak árt a művésznek. Az alkotásban nincs helye a zaklatottságnak, idegességnek. Ez betegség, ha ugyan nem bűn.

A Trjohgornaja utcai lakásban többnyire munkásokkal, vöröskatonákkal, komszomolistákkal, diákokkal találkoztam. Szerafimovics általában a díványon ült, mellette szorongtak a vendégek, és élénken beszélgettek. Alekszandr Szerafimovics, rendszerint élénken kérdezett és figyelmesen hallgatta a válaszokat. Egyszerűsége, figyelmessége és együttérzése hatására mindenki fontosnak érezte a munkáját, és büszkén beszélt a munkájáról, alkotói kutatásairól a technológia területén. De nem csak azért jártak hozzá, hogy beszámoljanak a sikereikről, gyakran keservesen panaszkodtak a „megszorításokra", a lelketlen bürokráciára, a kezdeményezéseik útjába kerülő akadályokra, a kezdeményezés „elfojtására". Megmutatták neki ügyetlen vázlataikat, elmagyarázták, hogy mi és hogyan könnyíti meg a munkájukat és növeli a munka termelékenységét. Alekszandr Szerafimovics sokáig nézegette egyik-másik munkás rajzát, gondolkozott borotvált fejét simogatva, aztán hevesen felkiáltott:

– Az a nő meg is mondta neki... Nem panaszkodni, hanem ütni kell. Hogy is van ez, lelkecském? Hiszen a maga kezében legyőzhetetlen fegyver van. Még holnap elmegy az MK-ba, vagy Szergóhoz. Verekedjen, ne sajnálja az erejét és győzni fog. Mit bajlódik ezzel a bandával? Igen, lehet, hogy ezek kártevők... Ha pedig már hozzám jött: magam avatkozom a dologba...

A fiatalok között maga is megfiatalodott – pajkosan tréfált, nevetett, visszaemlékezett diákéveire, vidáman mesélt a moszkvai diákok derűs csínytevéseiről, az ifjúmunkások cselfogásairól a rendőrséggel vívott harcban. Tudott vidám történeteket még a Presznya decemberi felkelésének történelmi napjaiból is, és megemlítette saját „illegalitásának" tragikus tényeit, amikor munkáscsaládokkal együtt bujkált pincékben. A fiatalok kacagtak és ő is nevetett. És két kézzel vezényelve parancsolta:

– Tessék kórusban énekelni! „Bátran, testvérek, siessünk!!" A fiatalság nem halványul el az öregekben sem.

Sokéves barátságunk erős és szívélyes volt. Nemcsak az vonzott hozzá, hogy „ember volt a szó teljes értelmében", de az is, hogy azonos nézeteink voltak a szocialista irodalom céljáról és feladatairól, az alkotói módszerért vívott közös harc pedig örökre vérrokonokká tett minket. De néha leteremtett ideges temperamentumomért, és atyaian a lelkemre beszélt:

– A sírba viszi még, lelkecském, ez a viharos erkölcs. A maga lelke állandóan forr, lázong. Ez nagyszerű, de a művészi alkotáshoz nyugodt egyensúly kell inkább. Bölcsen mondta Csehov, hogy csak akkor szabad leülni az asztalhoz és kézbe venni a tollat, amikor odabent már minden kiégett és elviharzott, amikor már hideg vagy, mint a jég. De majd bizonyára helyrehozza magát a sír. Magánál minden alak, minden mondat olyan tüzes, a rajzok élesek, a színek túl élénkek, a

jellemvonások túl hangsúlyosak. Mindez nyugtalanítja az olvasót. Több kellene a puskini szenvedélymentességből. Az író legyen szigorú és fenséges, mint egy bíró, és tudjon uralkodni magán.

Tiltakoztam, és indulatosan ellentmondásokon akartam kapni: hogy lehet összeegyeztetni a szenvedélyes, izgatott *Vasáradat*ot a puskini szenvedélymentességgel? Szerintem Szerafimovics sem volt hideg, mint a jég, amikor ezt a poémát írta.

Nevetett, és borotvált fejét simogatta.

— Hej, maga madárijesztő! Mégiscsak elhessentette a vén verebet. Hiszen éppen ez a regény legnagyobb hibája. Egyébként meg figyelembe kell venni az időket is: amikor ez az izé íródott, forró napokat éltünk.

Hevesen bizonygattam neki, hogy a mi irodalmunk harcos, támadó irodalom. Biztosnak, élesnek kell lennie úgy, hogy minden egyes alak pusztítsa a régit, teremtse és igazolja az újat. Nem csak az a tipikus, ami megmaradt, megkövesedett, de az is, ami újonnan született, amit a forradalom hozott létre. Az élet nem a csökevényekben van, hanem a felszínre törő, a források napfényében tükröződő újban. Nemcsak a meglevőnek, de a kívánatosnak is tükröződnie kell a „teremtés remekében". A régi, az önmagát túlélt gátolja az előrehaladásunkat, és ezt a régit meg kell semmisítenünk, el kell pusztítanunk a művészet eszközeivel, az újat, a forradalom által létrehozottat pedig fel kell emelnünk, ragyogóan meg kell világítanunk, a túlzásoktól sem kell félnünk, mert az új fejlődése a holnap valósága, a mi reális valóságunk. Forradalmi romantika nélkül nincs igazi szocialista művészet. A mi korunk hősi kor, a nagy teremtő hőstettek kora, méltó arra, hogy ragyogó, nagy és mély alakokban testesítsük meg. Ezért a rajznak élesnek, a színeknek bátornak, az alakoknak izgalmasnak, vonzónak, lelkesítőnek kell lenniük: mindazt, ami zavarja életünk alkotói lendületét és felvirágzását, könyörtelenül meg kell bélyegeznünk. Nem félve a túlzásoktól, erősen alá kell húznunk a negatív jelenségeket. Meg nem alkuvó gyűlöletre kell nevelnünk a helybentopogás, a hanyagság, a karrierizmus, a nyerészkedés, minden egoista bűn ellen.

Alekszandr Szerafimovics figyelmesen hallgatott, elnevette magát, és összecsapta a kezeit.

— Villant a kocka, egy-kettő — és máris porba hullt a fő! Igen, uram, igaz: nem csehovi időket élünk. Most nem szabad arról ábrándozni, mint az ő hősei, hogy az élet majd egyszer, kétszáz-háromszáz év múlva, gyönyörű lesz. Ez az élet már a beteljesülés. Tele van feszült harccal. És ezt a gyönyörű világot kegyetlen ellenségek gyűrűjében építjük: ébernek kell lennünk, erősebben kell fognunk a fegyvert. Ugyanakkor meg kell teremtenünk a jövőt a mában, a kívánatost és az elkerülhetetlent úgy kell ábrázolnunk, mint a valót. Itt a művész nem lehet meg szenvedély nélkül, anélkül, hogy cselekvően részt ne venne az élet egyre tökéletesedő történelmi folyamatában.

És elgondolkodva még hozzátette:

— Igen, a történelem törvénye. Én más korszakban éltem és nőttem fel: a kapitalizmus korszakában. Sok minden belém ivódott a múlt század végének intellektuális előítéleteiből. Hiszen átéltem a narodnyik illúziókat, a társadalmi pangás időszakát és az irodalmi irányzatok minden ocsmányságát. Mindez nem múlt el nyom nélkül. A mi ifjúságunk azért boldog, mert a forradalom és a világok hatalmas harcának korában kezdhette az életét.

Aztán megrezzen, a szeme felszikrázik, és az ifjúi lelkesedés lázában ég. Türelmetlenül simogatja borotvált fejét, és hevesen felkiált:

— Tudja mit, lelkecském — utazzunk egyet! Szerezzünk egy csónakot... villám van... Egy hónapra, kettőre. Le a Donon. He? Ugye, pompás!

És mesélni kezd arról, hogyan hajózott egyedül a Don ismerős vizén, milyen vidám kalandok történtek vele. Szinte minden évben tett ilyen utazásokat. Ha elnézed ezt a vidám, élményekre szomjazó embert, arra gondolsz: hogy szereti ez az ember az életet! És úgy tetszik, sohasem volt beteg, soha nem volt kishitű, mindig pompás egészségnek örvendett. Bizonyára valaha olyan dalia volt, mint a fia, Igor, és talán minden erőfeszítés nélkül törte a patkókat. Talán ezért szomjazta olyan olthatatlanul a mozgást? Emlékszem közös autóutunkra Gorkijba. Gyakran ült a kor-

mányhoz és váltotta fel a fiát. A kocsi nehezen engedelmeskedett neki – szeszélyeskedett, leállt, hirtelen nekilódult – de ő kitartóan küzdött vele, és elérte a célját. Fia idegeskedett, és gyakran közbeavatkozott. Alekszandr Szerafimovics ösztönösen a fejét simogatta, zavartan nevetett, és felkiáltott:

– Ej te, az ördög vigyen! No várj csak! Ne zavarj, Igor!

Útközben gyakran megálltunk, ő kiszállt a kocsiból és tornázott: lengette a kezeit, leguggolt, körbeszaladta az autót. Mire Vlagyimirba értünk, mindannyian elfáradtunk, pihenni szerettünk volna, Vlagyimirban egy jót aludni. De Alekszandr Szerafimovics hirtelen élénken és kihívóan bejelentette:

– Tudjátok mit, fiúk... Mi az ördögnek!... Mit lötyögjünk itt: a szállodai szoba ócska, a tea pocsék, a poloskák csípnek... Utazzunk éjjel! Milyen jó lesz hajnalban megérkezni Gorkijba!... Az Oka! A Volga!

És egész éjjel utaztunk.

Kevés olyan embert ismertem, akik így szerették volna a baráti társaságot és ennyire szükségét érezték volna, hogy emberek vegyék körül őket. Ha összejöttek nála a barátok, mindig ő kezdett először énekelni. Élvezettel, önfeledten énekelt. És nagyon elégedetlen volt, ha valaki nem énekelt, félrehúzódott.

– Énekelj, hogy az ördög böködjön meg!... No, mind együtt!... – és vezényelt, mint egy karmester.

Az áradó, sodró orosz dalokat szerette, különösen a doni kozák nótákat.

Alekszandr Szerafimovics mélyen orosz ember volt, és kiválóan ismerte az orosz embert. Ellentétben az ernyedt entellektüelekkel, a kilencszázas évek hanyatló íróival, akik lényegében nem ismerték a népet, bár gyakran rágalmazták, ő mindig mélységesen hitt az orosz ember alkotó erejében, tehetségében, nagy jövőjében. Egész életében vállvetve haladt a néppel, akikkel már ifjúkorában összekötötte a sorsát. Az orosz társadalmi és munkásmozgalomnak közvetlen tanúja és résztvevője volt. Elmondhatjuk róla a költő szavaival: „Áldott, aki meglátogatta e világot, végzetes perceiben". És hány ilyen végzetes perc volt ezekben az években! És ő mindezekre a percekre ragyogó, okos regényekkel és elbeszélésekkel válaszolt. Az elmúlt öt évtized társadalmi harcainak igaz krónikása volt. A munkások nagy tömegei olvasták és szerették. Amikor a hatvanadik születésnapját ünnepelte, a munkások rengeteg ajándékot vittek neki. Egyszer egy nagyszerű gőzmozdony modellel a kezében, és ifjúi örömmel a szemében fogadott Trjohgornaja utcai szerény lakásában:

– Engedje meg, uram, hogy gyönyörködjem! A fűtőház munkásai hozták. Csak irigykedjen nyugodtan! Az a nő meg is mondta neki... Kieresztem a gőzt, és megyek, ahová akarok.

De a szeme könnyes volt a meghatottságtól.

Az öröm gyakrabban hozta ki a sodrából, mint a felháborodás. A haragja csöndes volt. De türelmetlen volt az igazságtalansággal, képmutatással, kétszínűséggel, lavírozással szemben. Egyik fellépésére a RAPP néhány szomorú emlékezetű vezetőjével szemben mindig emlékezni fogok. Leleplezőként állt előttük, dühösen, haragos arccal. Remegett a hangja, a keze, de szavai keményen ostorozták ezeket az embereket.

Szívből szerette az irodalmat, mint az emberi lélek kifejezőjét, az igazság és a lelkiismeret hangját, az emberi méltóság és jóság megnyilvánulását. A művészettel nem szabad játszani, a karrierista vágyak, a politikai zsarolás, az elvtelen harcok arénájává tenni nem lehet. Az irodalom – a nép ügye, szent ügy. Az a feladata, hogy a nemes eszmékre nevelje, azokhoz emelje az embereket. Az író alkotása a személyes magatartása is. Ezért volt Alekszandr Szerafimovics mindig kedves és gyöngéd a kezdő írókhoz. Nagyon sokaknak segített megerősödni, a saját lábukra állni és elindulni a nagy úton. Ma is hálával emlékszem baráti segítségére moszkvai tartózkodásom első évében. Ő jött el hozzám a Szmolenszki körúton levő alagsorba, türelmesen végighallgatta az elbeszéléseimet, és atyai tanácsokkal látott el. Ezzel az atyai kedvességgel lágyította meg

a kezdő irodalmárok számos éretlen alkotásáról mondott kemény bírálatát, erősítette meg hitüket a tehetségükben, és mutatta meg az utat a művészi tökéletesség eléréséhez.

Mindenkivel úgy bánt, mint egyenrangúval, mint barát és kortárs. Szívesen vitatkozott, és keményen védte az álláspontját, de sohasem mutatta, hogy többet tud, mint a tapasztalatlan, kezdő író. Senkit sem nyomott agyon személyiségével, tekintélyével, ellenkezőleg, igyekezett felemelni az embert, szárnyakat adni neki, föllelkesíteni új gondolatokra, további, még nehezebb küzdelmekre.

Alekszandr Szerafimovics csodálatos életet élt mint az igazság, a nagy realista művészet, az emberi szabadság és boldogság nemes eszméinek fáradhatatlan harcosa. Ez az erényes és becsületes, nemes lelkű lovag, ez a szerető szívű, szerény, egyszerű és kedves ember az önfeláldozóan harcos író, az alkotó hazafi példaképe volt és marad örökre.

1938–1955

ALEKSZEJ SZURKOV

Író, ember, hazafi

Ehrenburg élete több mint fél évszázadon át összefonódott az orosz irodalommal és újságírással. Bonyolult, nehéz, sok tekintetben ellentmondásos élet volt ez.

Ehrenburg ifjúkorától élete utolsó napjáig korának, ennek az óriási történelmi eseményekben bővelkedő korszaknak a fia volt. Aktív, elkötelezett, az eseményekbe mindig beavatkozni kész fia. Így volt ez az első világháború éveiben is, ami külföldön érte Ehrenburgot. Így volt ez a mi nagy forradalmunk éveiben is, amit ő nem rögtön értett meg és nem rögtön fogadott el, de ami aztán írói és társadalmi élete fél századának tartalmát alkotta.

Átlapozva Ehrenburg műveit első versköteteitől a második világháború utáni regényekig és az *Emberek, évek, életem* című nagyívű memoárig, nyomon követve emberi és irodalmi életrajzának korszakait, látjuk csak, hogy milyen nehéz utat járt be Ehrenburg, következetesen túljutva önmagán, és hogy új szovjet valóságunk mint segítette őt abban, hogy megtalálja a helyét az új világ felderítőinek és építőinek első soraiban.

Utazásai az iparosítás és a kollektivizálás nagy konfliktusait átélő országban, az utazások, melyek eredményeképpen született meg *A teremtés második napja* és a *Lélekszakadva*, már előre meghatározták emberi és írói helyét a Spanyol Köztársaság védőinek soraiban, helyét és szerepét a hitlerista hódítók ellen a Nagy Honvédő Háború éveiben vívott harcunkban.

Ehrenburg regényei, a *Párizs bukásá*tól kezdve tükrözték az író lelki fejlődését a harmincas és negyvenes években. Elég összehasonlítani Ehrenburg első, fiatalkori köteteinek verseit a spanyol polgárháború alatt írott verseivel, vagy a negyvenes és ötvenes években írott verseivel, hogy világosan lássuk azt a hatalmas szellemi fejlődést, amin az író irodalmi munkásságának ötven éve alatt keresztülment.

Ehrenburg regényeinek, elbeszéléseinek, verseinek művészi értékei — minden különcségük, minden bennük érződő külső hatás és a publicisztikus hangnem állandó kiütközése ellenére — vitathatatlanok. Jelentős szerepük van a Szovjetunió első fél évszázadának irodalomtörténetében.

A hazai és nemzetközi újságírásban és publicisztikában kiemelkedő, különleges helyet foglal el a karcolatíró, publicista Ehrenburg munkássága: a fasizmus sötét erői elleni harcnak szentelt, hazafias érzésekkel teli, szenvedélyes pamfletjei, a Nagy Honvédő Háború alatt írott, gyújtó erejű publicisztikája, és a háború utáni írásai, melyek témája a szakadatlan harc a békéért, a közvetlenül a háború után valóságos fenyegetéssé vált újabb világháború ellen.

Három háborús éven át szerencsém volt együtt dolgozni Ehrenburggal a központi katonaújság, a Krasznaja Zvezda baráti, a hazafias lelkesedésben összeforrott munkatársi közösségében. Ennek a kollektívának tagja volt Szimonov, Pavlenko, a blokáddal körülzárt Leningrádból író Tyihonov, Gabrilovics és számos tehetséges haditudósító is. Ehrenburg volt közöttünk a legidősebb, irodalmi és élettapasztalatokban leggazdagabb. Ekkor már ötvenen felül volt. De bármilyen odaadóan és önfeledten dolgoztunk is, a fiatal Szimonovon kívül senki nem vehette föl a versenyt kimeríthetetlen energia dolgában ezzel az „öreg rókával". A győzelemért folytatott harcra, a bosszúra felhívó, szenvedélyes pamfletjei gyakrabban jelentek meg az újság oldalain, mint bármelyik más munkatárs anyagai, és azonnal visszhangra találtak a haza védelmezőinek szívében, mind a front lövészárkaiban, mind a győzelemért önfeláldozóan dolgozó, éhező hátországban.

Ilja Ehrenburg neve az egyik legnépszerűbb név volt azokban a nehéz években. Nem véletlenül késztette ez a név dühödt csahol ásra Göbbels propagandista kutyafalkáját.

A hitleri fasizmus szétzúzása után a világuralom új trónkövetelői rákényszerítették az emberiségre a hidegháborút — atomzsarolással, véres „helyi" háborúkkal. És Ehrenburg, akinek emlékezetében elevenen élt az első világháború, a spanyol polgárháború és az alig befejeződött második világháború csatatereinek emléke, természetesen ott volt a világ értelmiségének azon képviselői között, akik a világ békemozgalmának soraiban egyesítették erejüket.

A Győzelem Napján, 1945. május 9-én, a moszkvaiak és a frissen érkezett frontkatonák ujjongó tömegével zsúfolt Vörös téren véletlenül találkoztam a zajos tömegben Ilja Grigorjeviccsel. Az emberek megismerték. A vállukra emelték. Megszorítottam a kezét, üdvözöltem a győzelem alkalmából, és a templomi zsoltár szavaival mondtam: „Most elbocsátod rabodat, Uram, a béke szavával." Ehrenburg elmosolyodott, és így szólt:

— Szeretnék ebben hinni, de félek. Mert meglátja, nem bocsát el minket az „úr". Az egyiknek vége, de bármikor elkezdődhet a másik.

Ehrenburgnak igaza lett. Nem bocsátott el minket az „úr" a béke szavával. Jóformán el sem hallgattak még az ágyúk keleten és nyugaton, amikor az atombomba robbanása Hirosima és Nagaszaki fölött hírt adott az emberiségnek a kimerítő hidegháború kezdetéről, ami időről időre „meleg" háborúba csapott át békétlen bolygónk különböző pontjain.

Fréderic Joliot-Curie-vel, John Bernallal, Diego Riverával, Pablo Nerudával, Alekszandr Fagyejevvel, Nyikolaj Tyihonovval és a béke sokezernyi más rettenthetetlen katonájával együtt Ilja Ehrenburg is részt vett az emberiség lelkiismeretét az újabb háború ellen mozgósító kongresszusokon, találkozókon, politikai kampányokban.

Beutazta a világ minden táját, szenvedélyes beszédekkel és cikkekkel hívta föl az emberiséget a békéért, bolygónk békés jövőjéért folytatott harcra.

A világ-békemozgalom olyan kezdeményezőinek nevei között, mint Frédéric Joliot-Curie, John Bernal, Artur Lundkvist, Kitchlu és Sahib Singh Sokhey, magától értetődő volt ott látni Ilja Ehrenburg nevét is Alekszandr Fagyejev, Nyikolaj Tyihonov és a kultúra más képviselőinek társaságában.

Nevének rendkívüli népszerűsége világszerte lehetővé tette számára, hogy kapcsolatba lépjen a politikusok, tudósok, írók és művészek legkülönbözőbb köreivel. Nehéz a földön olyan politikailag fontos helyet találni, legyen az Párizs, London, Bécs, Berlin, Stockholm, New York, Észak- és Dél-Amerika, Európa és Ázsia bármelyik nagyvárosa, ahol ne hangzott volna föl a béke szószékéről Ilja Ehrenburg szovjet író hangja, ahol parlamenti képviselőkkel, tudósokkal és

írókkal való találkozásai során ügyünkbe vetett hite ne toborzott volna új híveket a béke ügyének.

És most ez az utolsó percig szenvedélyesen verő szív megállt. És nehezen tudjuk elképzelni, hogy lesz békekongresszus, melynek szószékéről nem hangzanak föl Ehrenburg gyújtó erejű szavai, hogy nem látjuk többé a nevét a milliókat érintő kérdéseknek szentelt, szenvedélyes hangú cikkek alatt.

Népünk sohasem felejti nagyszerű tetteit a nagy háborús megpróbáltatások napjaiban. És mi, irodalmárok, akik életében nemegyszer vitatkoztunk Ehrenburggal a történelmi és esztétikai értékek kérdéseiről, örökre megőrizzük szívünkben ennek az embernek ragyogó képét, aki szíve minden tüzét, örökifjú tehetségét élete utolsó percéig a béke ügyének, a népek közötti barátságnak szentelte.

1967

KONSZTANTYIN FEGYIN

Vszevolod

Vidám napjaimnak
Sustorgó habja, —
Oda!...
(Vszevolod Ivanov: Elbeszélések magamról)

Mint mindig — futva jöttek, mondták:

— Ma reggel.

Furcsa dolog ez: tudod, várod, előre látod az elkerülhetetlen végzetet. Szinte percenként visszatérsz a gondolathoz: most már nemsokára, nagyon rövidesen, talán még ma. És futva jönnek, mondják: ma reggel — és úgy hasít beléd, mint a villámcsapás.

Vszevolod Ivanov meghalt.

Jó ismerősöd ment el? Nem. Közeli társad? Nem. Több. Kedves barátod? Még több.

Életed egy része ment el. Szíved egy darabját tépték ki.

Kicsit arra a pillanatra emlékeztet, amikor közölték — meghalt Gorkij. Akkor fiúi fájdalmat éreztük. A mostani fájdalmat csak testvéreinek nevezhetem. A fivérem halt meg. És akaratlanul is eszünkbe jut az apa halála. Mert Gorkij sok mindenkit kedvelt, de Vszevolodot apai érzéssel szerette.

Erről már sok szó esett, sok szó esik most is, de a legszebben maga Vszevolod beszélt róla. Ez már — történelem. És ez az életünk. Megismételhetetlen, csodálatra méltó...

Ülök, lapozgatom Vszevolod Ivanov régi, szinte ősrégi könyveit. Tarka, egyszerű, papírkötéses könyvek. Hogy mennyi szóródott szét közülük az ország minden tájára a forradalom és a polgárháború első éveiben — össze sem lehet számolni. Feketék, zöldek, pirosak, szürkék, képekkel, keretekkel, feliratokkal, rajzokkal, szolidak és ízléstelenek — ki mindenki adta ki őket és hány helyen, a Távol-Kelettől Petrográd-Pétervárig, Moszkvától az Urálig, északtól délig. És eljutottak messze, messze idegenbe, mint az újszülött első kiáltása — a szovjet próza elsőszülöttjének hangja.

Még egyre az „első" szó jár az eszembe, amikor egymás után kézbe veszem a köteteket. Vszevolod Ivanov volt az első prózaíró irodalmunk születésekor — az első irodalmunk reményteli ifjúságában.

Lángoló, narancssárga borító. Antikva betűk: „PARTIZÁNOK. Kisregény. Petrográd. Koszmiszt, 1921". A kötet végén feltüntetve: „1921. január 13. Omszk". A belső címlapon sietősen odakanyarított írás, ami furcsán egyesíti a gondosságot és a cikornyásságot, és kihívóan tükrözi a fiatalság boldogságát ezekben az oly szokványos szavakban: „A szerzőtől".

A szerző magával hozta a Szibériában írott kisregényt. Elvitte Gorkijhoz, és az ő figyelő tekintete alatt fejezte be a munkát Petrográdban. Első találkozásomat Vszevoloddal — Gorkij dolgozószobájában a Kronverszkij sugárúton 1921-ben — sohasem felejtem el.

— Ismerkedjenek össze — mondta Gorkij, és Vszevolod felé fordított. — Ő is író... Szibériából. Hát igen.

Aztán Gorkijjal együtt hallgatjuk a kolcsakisták pusztításairól, a partizánokról, Szibéria két keserves évéről szóló elbeszélését, és csodálkozva nézzük az elbeszélőt, ezt a nyűtt egyenruhát viselő férfit, sovány lábán lábszártekercs, és olyan megviselt az arca, mintha az egész utat Omszktól idáig gyalog tette volna meg.

Első partizánelbeszéléseinek megjelenése után a partizánok elismert énekese lett. És különleges tehetségének sajátosságai talán soha olyan erővel nem jelentkeztek, mint a partizántörténetekben. Ezekben az elbeszélésekben az élet kíméletlen igazsága együtt tajtékzott a képzelet gátat nem ismerő szárnyalásával, és a szó, amely úgy jelent meg a költőnek, mint valami csoda, sokszínű fénybe vonta ezt a tajtékot. Olyanok a könyvei, mint a habzó sör.

Vszevolod Ivanov mindenekelőtt fantaszta. Ez művészetének a magja, ez benne a „mazsola" (hogy Lev Tolsztoj kifejezésével éljek). De a képzelet szertelensége, az álom játéka, a természet átszellemítése mellett Vszevolod könyveiben megtalálható a pontos emberismeret, az ember útkeresésének kínjaival és eredményeinek, felfedezéseinek, győzelmeinek határtalan örömével együtt. Vszevolod könyveiben dalolni kezdenek a kövek, megélénkülnek az illatok, kiszíneződnek a szelek*. Számára nem létezett „élettelen természet", és még kevésbé élettelen ember. Könyveiben még a halottak is az életet hirdetik, mint ahogy az életet, a győzelmet hirdették a megölt partizánok is.

Vszevolod kedvenc szavai: öröm, örökkévalóság, szél.

Fáradhatatlan utazója volt a földnek, felderítője, kutatója minden újnak, még föl nem fedezettnek a világban, minden ismeretlennek az emberben.

Ilyennek ismertem meg 1921-ben, és ilyen emberként veszítettem el 1963-ban. És évtizedeken át fáradhatatlanul járva az élet útjait, mindig együtt meneteltünk. És még a legnehezebb években sem tudok visszaemlékezni olyan esetre, hogy a vele való találkozás után ne éreztem volna könnyebbnek magamat.

Még a közelmúltban is utazást tett kedves Szibériájában, Szibéria legendás folyóin, mesébe illő emberei között — tutajon, ami inkább a húszéves fenegyerekhez és fantasztához illett volna.

És gyönyörű prózai költeményt írt az átélt örömről, újjáteremtve benne fiatalságának elsőszülötteit, a színes szeleket, az éneklő köveket, a föld édes illatait és megénekelve az új Szibéria új embereit, akiknek apái az ő partizánjai voltak.

Prózai dalának ezt a címet adta: „Mámor, avagy az őszi madarak elébe."

És most elszállt a mámora, elröpültek a madarai.

De minket ma is megrészegít a mámora, ma is röpülni hívnak a madarai.

Köszönjük, Vszevolod!

1963

* *Színes szelek:* Vszevolod Ivanov elbeszéléskötetének címe.

TATYJANA TESSZ

Találkozások Babellel

Kialszik már a dúshabú este,
Barátom árnya a szivemen...
Nyikolaj Tyihonov

Nagy, lilás felhő takarta makacsul a napot, és ez a felhő nem ígért sem esőt, sem vihart, csupán kioltotta a nyári reggel színeit, a színek pedig eltompultak, elveszítették élénk ragyogásukat. A táj jámboran csöndessé és szürkévé vált, mint olykor ősz elején, és már-már úgy tetszett, hogy az ősz idő előtt hatalmába kerítette az erdőt és a kertet. De a fák lombjai megzizzentek, megremegtek, föltámadt a szél, a felhő lassan elúszott, előbukkant a vakító, kék ég, és megkezdődött az átalakulás csodája.

A fű, a bokrok, a virágok mind fölfrissültek, a nap meleg foltokat festett a földre, a levelek lángoltak, elővillantották gyöngéd, ezüstös visszájukat, kövér dongó röpült az ágra, alatta hintázott a vékony gally. Az ismerős, fehér foltos homlokú madár vörös farkát sebesen billegetve gyalog lépegetett az ösvényen. Mindez kedves volt a szívemnek. Minden olyan újszerűen szép volt, tisztára mosva a friss, reggeli fényben, hogy el is üldögéltem volna így, gyönyörködve a természet pompájában, ha nincs az az írógépembe fűzött, fehér papírlap. Nincs félelmetesebb ennél a fehér papírnál, amin még egyetlen sor sincs, és ugyanakkor semminek a világon nincs ilyen titokzatos vonzereje.

A fiatal „Szerapion testvérek", amikor összetalálkoztak, köszönés helyett ezt mondogatták: „Üdvözlégy, testvér, írni nagyon nehéz."

Azóta sok-sok év telt el, de az írás, hála istennek, azóta sem lett könnyebb dolog. És szerintem a legnehezebb olyan emberekről írni, akiket jól ismertünk, akik kedvesek a szívünknek.

Többször tettem én már tiszta papírt a gépbe, hogy megírjam találkozásaimat Iszaak Emmanuilovics Babellel, de mindig ki is vettem a papírt, és soha nem írtam egyetlen sort sem. Megmondom, mi vette el mindig a kedvemet: megpróbáltam elképzelni, hogy mit mondana Babel, ha elolvashatná, mit írnak róla mások. És ez a láthatatlan bíróság, amelynek benyújtottam még meg sem írott fogalmazványomat, annyira megijesztett, hogy rögtön elfutottam az írógéptől. És ilyenkor mindig ugyanaz jutott az eszembe: az a régi, téli reggel és a telefonhívás.

Azon a reggelen jelent meg az Izvesztyija legfrissebb számában a David Ojsztrahról írott karcolatom. Ojsztrah hatalmas tehetsége lázba hozott, és amikor a cikk megírása előtt fölkerestem őt az otthonában, lelkesedésem csak fokozódott. Ojsztrah asztalán Ysaye kezének szobormásolata feküdt, és én nem tudtam levenni a szememet erről a csodálatos kézről, ami széles és erős volt, mint a halász keze, de a zenész hosszú, érzékeny ujjaival. Először láttam közvetlen közelről Ojsztrah hegedűjét: a tokjából kivett, védtelenül hozzáférhető hangszer elbűvölt formájának kecses egyszerűségével, fájának titokzatos, halvány csillogásával. Hegedűversenyek partitúrái, kottacsomók, nagy karmesterek arcképei, a nagy, nyitott zongora — maga a zene volt ennek a háznak a gazdája, a lelke.

Mindez akkora hatással volt rám, hogy az áradó metaforák és díszes frázisok csak úgy peregtek a tollamból: írásom telis-tele volt velük. És úgy vigyáztam rájuk, hogy késő éjszakáig ültem a szerkesztőségben, és minden egyes sorra ügyeltem, nehogy a szerkesztő kihúzza.

Későn aludtam el. És kora reggel ébresztett a telefon.

— Itt Ojsztrah beszél — hangzott föl a kagylóból, a nevetéstől fuldokolva, Babel ismerős hangja. — Szeretném megköszönni, amit értem tett...

És abban a pillanatban, mintha valami könyörtelen reflektor fénye világítaná meg, már egész

más fényben láttam a fogalmazványomat. Hogy nem vettem észre ezt a sok-sok túlzást már tegnap? A sok „felsőfokért", amelyek semmivel sem gazdagíthatták az amúgy is hírneves hegedűművész hírnevét, elszalasztottam Ojsztrah lelkét, semmit sem mondtam megszállott szorgalmáról, kérlelhetetlen igényességéről önmagával szemben, meglepő szerénységéről, nyugodt egyszerűségéről, humoráról — mindarról, ami jellemezte őt mint embert és művészt. És valahányszor csak megkísértettek a díszes frázisok, hányszor jutott eszembe az az ismerős, nevetéstől fuldokló hang: „Szeretném megköszönni, amit értem tett..." És rögtön kihúztam a fölösleges sorokat...

De szeretném, ha nem lennének ilyen sorok a Babelről szóló írásomban! Mert mégiscsak rászántam magam, hogy írjak róla, mert rájöttem, hogy írnom kell róla.

Iszaak Babellel először Moszkvában találkoztam, Mihail Levidov írónál. Levidov, a kifinomult és ironikus gondolkodó, az éles eszű társalgó, mohón szomjazta a beszélgetést: kis dolgozószobájában, a diófa könyvespolcok között írók, újságírók, rendezők, színészek, festők gyűltek össze teázni, alkotói viták folytak, megvitatták az irodalmi élet eseményeit, a színházi bemutatókat, az új könyveket. Levidovhoz menni mindig érdekes volt. Egy jóindulatú, ismerős író vitt el engem, a kezdő irodalmárt először ebbe a vidám házba: és miután megismerkedtem a Levidov családdal, gyakori vendégük lettem.

Egy este csöngettek, és a háziasszony ment, hogy beengedje a soros vendéget. Levidov a könyvespolcok mellett sétált, és paradoxonokat sziporkázott. Hirtelen félbeszakította a beszédet, fölfigyelt, és a keskeny ajkai körül mindig ironikus fintorba torzuló, mozgékony arca szokatlanul komollyá vált.

— Ha az embert meghívják — zsémbelődött az előszobában egy ismeretlen hang —, ha az embert meghívják, és az ötödik emeleten laknak, illene talán előre közölni, hogy a lift nem működik, nem működött, és valószínűleg nem is fog működni soha...

— Ez Babel — mondta Levidov szokatlanul jelentőségteljesen. — Mégis eljött...

Levidov gyorsan az ajtóhoz ment.

De a vendég már belépett a szobába.

Sohasem találkoztam Babellel Odesszában, bár Odessza mindkettőnknek szülővárosa volt. Sokkal korábban jött el onnan, mint én, és Odesszába már csak Moszkvában megjelent első elbeszélései gyors sikerének a híre jutott el. Minket, fiatal irodalmárokat ezeknek az elbeszéléseknek az izmos energiája, új színei, merész metaforái fogtak meg: Babel prózája egyszerre volt számunkra fölfedezés és megrázó élmény.

És most Babel belépett a szobába, és a saját szememmel láthattam.

Babel megjelenése az első pillantásra jelentéktelen volt, de aki egyszer is látta, mégsem felejthette el, vagy téveszthette össze senkivel.

Ez a lassan és kacsázva járó, alacsony, zömök, szemüveges ember csöppet sem hasonlított sem híres íróra, még kevésbé egykori lovaskatonára, hanem, ahogy mondani szokás, egész közönségesen nézett ki kezdetben. De néhány perc múlva már érezni lehetett a belőle áradó rejtett, belső erőt. Az arcán meghökkentő volt a látszólag össze nem egyeztethető vonások — a gyerekesség és az ősi bölcsesség — keveredése. Gyerekesen duzzadt, puha ajkai szinte maguktól húzódtak ravaszkás mosolyra, és hatalmas, mozgékony, bölcs homlokán néha a kíváncsiság és a csodálkozás ráncai tűntek föl.

De a legmeglepőbb a szeme volt.

A szeme őszinte, nyílt érdeklődéssel nézett mindenkire, és figyelmes tekintete arra késztette az embert, hogy ne hagyja ezt az érdeklődést kialudni. De ez nem azt jelentette, hogy minden erőnkből törekedni kellett „hatással" lenni a beszélgetőpartnerünkre —, ilyesmiről szó sem volt. A bensőnkbe pillantó, élénk, átható tekintet azt követelte, hogy önmagunk maradjunk, hiszen ez érdekelte a legjobban Babelt: olyannak látni az embert, amilyen. Babel a fejét kicsit félrehajtva, szemüvege üvegén át nézett a beszélgetőpartnerére; a szemüvege is a leghétköznapibb volt, nem

olyan vastag szarukeretes, mint az akkori divat, hanem a tanító vagy a hivatalnok fül mögé simuló szárú, vékony keretes szemüvege.

A Babel érkezése miatt félbeszakított beszélgetés hamarosan folytatódott, föllángolt a következő vita, de Babel nem vett részt benne, csak figyelte a vitatkozókat, nézte hol az egyiket, hol a másikat. Rendkívül nagy figyelemmel hallgatott, és figyelme akkor sem lankadt, ha a beszélő, belemelegedve a vitába, valami nyilvánvaló ostobaságot mondott — Babel ilyenkor teljes törzsével a beszélő felé fordult, és élénk érdeklődéssel nézett rá. Végül valaki föltett neki egy kérdést, és ekkor figyelhettem meg Babelnak azt a jellegzetes vonását, amit később már olyan jól ismertem.

Nem válaszolt azonnal. Kicsit fölemelkedett a székről, majd lábát maga alá húzva ismét leült: általában nem a felnőtt emberek ülnek így, hanem a nyughatatlan kamaszok, és gyakran szorulnak is érte a tanártól az iskolában. Az ajkát kicsit előrecsücsörítve még hallgatott egy kicsit, csak aztán kezdett komótosan beszélni. De a válasza olyan ragyogóan éles eszű és gondolatgazdag volt, olyan kifejező, élénk és pontos volt minden egyes kiejtett szó, hogy a vitatkozók nyomban elhallgattak, és szemüket le nem véve róla hallgatták Babelt. Őt pedig magával ragadta a beszéd, és egymás után mesélte a történeteket.

Babel nem mindennapi elbeszélő volt.

Ismerte a szó által való ábrázolás titokzatos erejét, aminek segítségével arra késztette hallgatóit, hogy lássák maguk előtt mindazokat az embereket, akikről mesélt, és mindazt, ami ezekkel az emberekkel történt. Elbeszéléseiben a tragikum keveredett a komikummal, az őszinteség megfért a huncutsággal. Kifejezőerejének mágiája olyan nagy volt, hogy még a legtapasztaltabb elbeszélők, a fordulatos históriáktól a legjobban elkényeztetett irodalmárok is lélegzet-visszafojtva hallgatták. És ez után az este után még hányszor történt, hogy láttam, amint Babel egy kicsit fölemelkedik a székről, és lábát maga alá húzva visszaül, aztán előrecsücsöríti az ajkát, és szinte megdermedtem az örömteli várakozástól, mert tudtam, hogy most jön a soron következő csoda.

Néha egész história bontakozott ki, pontos részletekkel, zamatos — hol kegyetlen, hol tréfás — apró megfigyelésekkel, néha meg csak két-három komótosan elmondott mondat, amelyek mesterlövészi pontossággal találták el az esemény lényegét vagy az emberi jellemet. De valahányszor Babel érdekesnek találta a témát, tűzijátékként szikrázott föl döbbenetes erejű fantáziája.

Levidovéktól egyszerre mentünk el.

Akkoriban a közelben laktam az Arbaton, és Babel hazakísért. Búcsúzáskor elmondtam neki, hogy éppen fotózással töltöm az időmet: az akkoriban fotóriporterként dolgozó Roman Karmen, közös riportútjaink során, megkedveltette velem a munkáját.

— Jöjjön el egyszer, majd lefényképezem — mondtam meggondolatlanul merészen. — De nappal jöjjön, hogy nappali fényben tudjak felvételeket csinálni.

Babel figyelmesen nézett rám, és hallgatott. Csak később tudtam meg, hogy nem szerette, ha fényképezték, és érett korából alig maradt fénykép róla.

Legnagyobb csodálkozásomra, néhány nap múlva megszólalt a telefon.

— Hánykor a legjobb a nappali megvilágítás? — kérdezte morcosan az a halk, kicsit fátyolos hang, ami a későbbiek során már annyira ismerős lett számomra.

És napfényes délben, pontosan a megbeszélt időpontban, a zsúfolt arbati társbérletben megjelent az alig remélt vendég.

Érdeklődéssel nézelődve szemüvege mögül, sietség nélkül haladt végig a magas, végtelenül hosszú, az egyetlen villanykörtétől alig megvilágított előszobán. Ez a hatalmas lakás valaha Vegyernyikov bankáré volt, de amikor én odaköltöztem, már kilenc családnak adott otthont. A bankár hajdani fényűző, a mennyezetén aranyozott stukkókkal díszített szalonját furnérlemezzel két szobára osztották: az egyik szobát én laktam.

A fényképezőgépet föltettem a régimódi, faállványra, és úgy ültettem le Babelt, hogy a napfény balról érje az arcát, jobbról pedig, emlékezve Karmen oktatására, az asztali lámpával világítottam meg. Megnyomtam a kioldózsinór gombját, és tanárom utasítását követve, suttogva szá-

molni kezdtem az exponálási időt: „Huszonegy... huszonkettő... huszonhárom..." Üveglemezre fényképeztem azzal a régi géppel, amit még gyerekkoromban kaptam apámtól, így hát hosszú exponálási időre volt szükség, és az alanyom, jobb lábát maga alá húzva, két oldalról megvilágítva, türelmesen ült, és mozdulni sem mert, nehogy elrontsa a felvételemet.

Éjszaka bezárkóztam a szobámba, elfüggönyöztem az ablakot, hogy az utcai lámpa be ne világítson, és előhívtam a két lemezt. Az Arbatról behallatszott az elkésett éjszakai villamosok csörömpölése, kísértetiesen világított a piros lámpa, óvatosan rázogattam a hívóval teli, zománcozott tálat, és hirtelen szinte megdermedtem: a rubinvörös fényben a negatívon kezdett előtűnni a pontos arcmás...

Másnap este otromba faládára hasonlító, saját készítésű nagyítómmal elkészítettem a képeket.

Az egyik felvételen Babel komoly volt, egyenesen az objektívba nézett, széles homloka simának tetszett, nem volt rajta egyetlen ránc vagy redő sem, az ajka nem mosolygott — hasonlított magára, szó se róla, mégis hiányzott erről a képről valami, ami nagyon is jellemző volt Babelra. De a másik kép... Kicsit összehúzott szeme az üvegen át valami olyasmire nézett, amit csak ő láthatott, a duzzadt ajkak szögletében mosoly bujkált, a magas homlokon görbe redő húzódott végig, a testtartás laza, fesztelen volt, és csodálatos arcában annyi huncutság volt, annyi ész, humor, irónia, olthatatlan kíváncsiság, annyi fáradhatatlan érdeklődés az élet iránt... És volt ebben az arcban valami alig megfogható titokzatosság is, mintha emlékeztetne: nem olyan könnyű megfejteni, hogy mi rejlik e mögött a mosoly mögött...

Amikor néhány nap múlva megmutattam a két felvételt Babelnak, az elsőt egy futó pillantás után félretette. A második képet hosszan és figyelmesen nézegette.

Azután ajka mosolyra húzódott, nagyon hasonlóra a felvételen elkapott mosolyhoz, elővette a töltőtollát — a fekete Parkert —, megfordította a képet, és a hátára ezt írta: „Ezzel az emberrel folytatott harcban telik el az életem. I. B."

...Azóta a nap óta, amikor abban az arbati szobában azt a két felvételt készítettem, sok, de milyen sok idő telt el.

Voltak nehéz évek, volt háború, Moszkva bombázása, amikor a fasiszta repülőkről hulló bombák a mellett a nagy ház mellett robbantak, ahová az Arbatról költöztem, és a lakás tele lett üvegszilánkkal. Az első háborús télen volt kaszárnyai élet az Izvesztyija szerkesztőségében, amikor az egyik szerkesztőségi szoba lett az otthonom, amikor az új, még be sem lakott lakás a holmimmal együtt elhagyatott volt, és szinte megfagyott, furnérral beszegezett ablakokon besüvített a szél, és a zúzmara kavargott a jeges padló fölött.

Mit is beszéljek, kijutott nekünk.

De a két törékeny üveglemez, a két halvány negatív annak a csodálatos embernek az arcmásával, aki már régen nincs az élők sorában — megmaradt, megőrződött, túlélt mindent. Milyen szilárdak néha a látszólag törékeny tárgyak, milyen meglepő állhatatossággal viselik a megpróbáltatásokat...

Iszaak Emmanuilovics Babel összegyűjtött műveiben és Fjodor Levin kritikus Babel munkásságáról írott könyvében mindenki láthatja az ezekről a negatívokról készített képeket.

Babelnek az a fényképe pedig, aminek a hátára írt, a könyvszekrényemben áll üveg alatt, és mindennap látom, amikor leülök dolgozni...

De térjünk vissza a Babellal való találkozásaim történetéhez.

Nem sokkal az ismeretségünk kezdete után Babel elvitt a lóversenyre.

Tudtam, hogy szereti a lovakat, a *Lovashadsereg*ben sokszor elolvastam a számomra ismeretlen és meglepő szenvedélytől átitatott oldalakat. De ennek a szeretetnek az erejét csak akkor értettem meg, amikor együtt voltunk a lóversenypályán.

Fölmentünk a tribünre; a törzsvendégek között meglepődve ismertem föl Mihail Jansint, Nyikolaj Erdmant és Pault, a híres hölgyfodrászt... Babel elemében volt, a szeme csillogott, vidáman köszöntötte az ismerősöket, kíváncsian nézegette az újoncokat — a lóversenypálya tribünjeit megtöltő színes és furcsa tömegben számára minden ismerős, minden érdekes volt.

És megszólalt az indítóharang – kezdődött a futam. A pályán nekilódultak az ügetőlovak. Babelra pillantottam, és nem ismertem rá.

Már nem mosolygott, nem tréfálkozott, nem figyelte a tömeget, a szeme elkomolyodott, az arca megfeszült. A korláthoz tapadva, merően bámulta a pályán száguldó lovakat, izmos, gyönyörű testüket, keskeny, büszke fejüket, az akkoriban „kacsalkának" nevezett, könnyű kétkerekű kocsikon ülő, színes mellényben és sapkában feszítő hajtókat, a gyeplőt tartó, acélos kezeket – a kezeket, melyeknek minden mozdulatából erő és akarat áradt... Úgy tetszett, hogy Babel már semmit sem lát, semmit sem hall, csak a paták sűrű koppanását a pályán; az arcán élvezet, boldogság, lelkesedés tükröződött, és látszott, hogy számára nincs ennél szebb látvány.

Babel nem játszott a lóversenyen.

Sok hajtót ismert, néhánnyal jóban is volt, gyakran járt az istállókban, és jól ismerte a lovakat. Ilyen körülmények között még azt is kínosnak tartotta volna, hogy a kassza közelébe menjen. De ekkor – önmagamnak is meglepő módon – én kaptam kedvet a játékhoz.

Mikor Babel látta, hogy előveszem a pénztárcámat, szemében fölcsillant az érdeklődés, de nem szólt. Figyelmesen nézte, hogyan veszem ki a tárcámban levő egyetlen papírpénzt, és hogyan indulok határozott léptekkel a pénztárhoz; az ajka sarkában nevetés reszketett, de még ekkor sem szólt semmit. Arra a lóra tettem, amelyiknek a neve megtetszett: jellegtelen, fekete lovacska volt ez, aminek – adottságai alapján – semmi esélye nem volt az első helyre.

De az történt, hogy a futamban részt vevő híres favoritok egymás után sorra kitörtek, a fekete lovacska pedig, engedelmesen szedve akkurátus lábait, előreszegve a fejét, valamennyi versenytársát lehagyva elsőnek futott be a célba. A tribünökön tompa, elnyújtott morgás hallatszott, a szakértők vállat vontak, csodálkozva lapozgatták a programfüzetet, széttárták a karjukat... A közönyös pénztáros egyetlen tikettemre egész halom pénzt számolt le: a fekete lovacskára nyilván senki sem tett.

Diadalmasan mentem vissza Babelhoz. Futó pillantást vetett rám, és elfordult, az arcán nem látszott semmi, mintha a történtekben semmi rendkívüli nem lenne az ő számára.

– Lemenjünk a büfébe? – kérdezte. – Ilyenkor jólesik egy falat.

– Nem – mondtam határozottan. – Korai még a büfé. Még egy lóra akarok tenni.

Babel nem felelt. És újra azt láttam, hogy a szája sarkában visszafojtott nevetés remeg.

A következő futamban is olyan lovat választottam, aminek a neve tetszett nekem, és ismét, mint a mesében, a sovány, ismeretlen ló elsőként ért a célba. Akkor még nem tudtam, hogy a lovakhoz semmit sem értő, a futamok finomságaival mit sem gondoló, a hajtókat nem ismerő újoncokkal néha megesik ilyesmi. Babel persze tudta ezt. És amikor harmadszor is tettem, és az addig egyetlen futamot sem nyert pej mén lefutotta valamennyi favoritot, Babel a legnagyobb csalódásomra kijelentette, hogy ideje hazamenni.

A sikeren fölbuzdulva a következő versenynapon már egyedül indultam a lóversenypályára.

Ami ezen a napon történt, arról nem érdemes sokat beszélni: egyetlen lovam se jött be elsőnek, de még harmadiknak sem. Elvesztettem egész dús nyereményemet, még apróm sem maradt a villamosra. Döbbenten és zavartan, gyalog baktattam haza a lóversenyről.

Mikor sáros cipőben, csapzottan, kivörösödve és fáradtan a Győzelem terére értem (akkor így nevezték a Majakovszkij teret), hirtelen Babelba botlottam. Érdeklődéssel mérte végig csapzott külsőmet, de a szeme csillogásából megértettem, hogy nem titok előtte, honnan jövök. Izgatottan, és beszédemet a törzsvendégektől hallott szakkifejezésekkel tarkítva, mesélni kezdtem, mi történt a pályán. Babel hirtelen félbeszakított, és megkérdezte:

– Legalább lement a büfébe? Evett valamit?

– Kisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy a büfébe menjek – mondtam komoran. – Semmit sem ettem.

A Művész Színházzal szemben volt egy kis kávéház, a Művész. Babel odavitt. A sült után újra elmeséltem a kalandomat, hibáztatva a hajtókat, a lovakat, a bírókat – csak magamat nem.

Amikor odáig jutottam, hogyan veszítettem el az utolsó pénzemet úgy, hogy még villamosra sem maradt, Babel olyan érdeklődéssel nézett rám, mintha először látna.

– Szóval egyetlen kopejkája sem maradt? – kérdezte gyorsan.

– Egyetlen egy sem – ismertem be.

– És amikor a pénztárhoz ment, már tudta, hogy az az utolsó pénze? Tudta, hogy ha elveszíti, akkor még villamosjegyre sem marad?

– Tudtam – sóhajtottam.

– Hm... – tolta félre Babel a kávéscsészéjét. – Szóval maga igazi hazárdjátékos. Én kedvelem a hazárdjátékosokat. Ez erős szenvedély, és én szeretem az erős szenvedélyeket. Mégis... – nézett rám még figyelmesebben. – Mégis, arra kérem, többet ne játsszon a lóversenyen.

– Jól van – mondtam komoran. – Többé nem játszom.

Elbúcsúztunk. Azt vártam, hogy Babel néhány nap múlva fölhív. De teltek a hetek, és csak nem hívott.

Eltelt majdnem egy hónap, és Babelnek se híre, se hamva. Akkor még nem tudtam róla, hogy néha váratlanul és nyomtalanul eltűnik, mintha a föld nyelte volna el.

Semmi sem volt, ami helyhez köthette volna, rendkívül könnyen költözött; hol valamelyik ismerőse nagy, hideg lakásában lakott, mert az ismerős éppen londoni követségünkön dolgozott, hol a Krasznaja Presznya egyik öreg faházának apró szobácskájában bukkant föl. Nem volt sem mahagóni bútora, sem írógépe, sem könyvespolcokkal teli dolgozószobája, ami persze nem akadályozta abban, hogy kiválóan ismerje az irodalmat, hogy rendkívül kulturált, kifogástalan irodalmi ízlésű ember legyen. Akkoriban saját lakása sem volt – íme egy ember, akinek a „frissen mosott ingen" kívül valóban semmire nem volt szüksége...*

Babel ugyanolyan váratlanul tudott megjelenni vagy hírt adni magáról, ahogyan eltűnt.

Eltelt még néhány nap, és levelezőlapot kaptam Mologyenovo faluból. Itt fekszik előttem ez az apró, dőlt betűkkel teleírt, elsárgult levelezőlap: „Harmadik napja fáj a fejem. Pokoli klíma. Ezen a klímán minden, egyébként semmiben sem jeleskedő állampolgárnak ki kellene osztani egy kis rádiumot jegyre, hogy sugárzást bocsássanak ki. Szüntelenül bőg a tehén. Három dolgot követel: füvet, napfényt és bikát. Makacsul, egyre erőteljesebben bőg, pofáját a palánk fölé emeli, és forgatja a szemét. Ilyen őszinte természettel, persze, könnyű neki...

Május elsején vagy másodikán utazom vissza Moszkvába. Az Úristentől jó lelkiállapotot, jó gondolatokat és ezek illő valóra váltását kívánom magának.

Az ön I. Babelja

P. S.: Az idén, úgy látszik, nem kell megkóstolnom a húsvéti kalácsot..."

És valóban, Babel hamarosan fölbukkant Moszkvában. Elégedetten mesélt vidéki életéről, és nevetve mondta el falusi kalandját.

Mologyenovo közelében volt Gorkij nyaralója; akkoriban Alekszej Makszimovics családjával a Krímben élt, és a dácsában csak az őr tartózkodott. Babelnak sok elintézetlen dolga maradt Moszkvában, Mologyenovóból bejönni nem volt kedve, és Gorkij dácsája volt az egyetlen hely, ahol volt telefon, ahonnan fölhívhatta Moszkvát.

Babel szinte bárkit meg tudott nyerni – hatalmas volt személyiségének vonzereje. Ennek az ellenállhatatlan vonzerőnek, szerintem, az volt a titka, hogy Babel könnyen és nyíltan tudta átélni mások életét. Láttam őt beszélgetni gyári munkással és magas posztot betöltő állami vezetővel, híres művésszel, lovásszal és világhírű francia íróval. És beszélgetés közben mindig teljesen természetes volt, mindig önmaga maradt. Babel mindent tudni akart beszélgetőpartnereiről, amit csak ember tudhat a másik emberről: hogyan él, mi a gondja-baja, mi jár a fejében, hogy dolgozik. És érdeklődése olyan élénk és őszinte volt, hogy az emberek szívesen meséltek neki önmagukról.

---

* Utalás Majakovszkij *Teli torokból* című versére.

Közvetlensége és megnyerő természete, úgy látszik, itt is hatott: a Gorkij-ház őre megengedte, hogy használja a telefont. A moszkvai beszélgetés után Babel elüldögélt a házban, és komótosan, hosszasan elbeszélgetett az őrrel. Az meg, kíváncsian mustrálgatva a különös, szemüveges embert, aki a falubeli csizmadiánál lakott, bőrövvel összefogott, orosz inget viselt, és cipőjét gondosan megtisztította a nedves földtől, beszélt neki az életéről.

Ám egyszer, amikor Babel éppen a dácsa felé tartott, az őr elébe szaladt, és suttogva figyelmeztette, hogy azonnal tűnjön el: megérkezett Alekszej Makszimovics meg a családja. Babel életében Gorkij hatalmas szerepet játszott; Babel végtelenül tisztelte és megható gyöngédséggel szerette Gorkijt. Gorkij is nagyra becsülte és igencsak kedvelte Babelt.

Alekszej Makszimovics érkezésének hírére Babel úgy megörült, hogy se szó, se beszéd, berontott a házba.

A csizmadia egyébként jámbor lakójának ilyen arcátlan viselkedésén megütközve, az őr taszigálni kezdte Babelt, és egyre kiabált: „Menj, menj innen!" Az meg fölkiáltott: „Makszim Alekszejevics!" – és a zajra kijött Gorkij fia, aki az egészből semmit sem értett. Megpillantva az őr erős markában rúgkapáló Babelt, Makszim Alekszejevics odarohant, boldogan megölelte, és a házba vezette Babelt, a meghökkent őr pedig fújtatva és izzadt homlokát törölgetve, némán bámult utánuk...

Babel szívesen mesélte ezt a történetet, és magával ragadóan nevetett, amikor a mulatságos részletekhez ért...

Nem sokkal Mologyenovóból való visszatérése után, Babellal együtt mentünk a CDKA parkba. Az ottani teniszpályán került sor egy szovjet játékos és a híres francia teniszező, Henri Cochet mérkőzésére. A nyitott, fából épült lelátók nyári napfényben várták a nézőket.

Akkoriban a tenisz nálunk még nem volt olyan elterjedt sportág, mint manapság: ez volt az egyik első nemzetközi mérkőzés. Akkor még kevés jó játékosunk volt.

A két játékos a pályára lépett.

Fehér flanellnadrágot és hófehér, kihajtott nyakú inget viselő, bronzbarnára sült, magas, délceg játékosunk igen elegáns és szép látvány volt. A francia játékos alacsony, csenevész emberke volt, barna, mint az olajbogyó, az arca sovány és eleven; fehér nadrágjából kilátszott vékony, fekete szőr borította lába, és egyszerű, fehér trikót viselt.

Elkezdődött a játék.

És ekkor valami meglepő történt.

Cochet minden látható erőfeszítés nélkül mindig éppen ott volt, ahová ellenfele a labdát ütötte. Nem futott, nem ugrott, csak mindig eltalálta a kemény, repülő labdát, mintha valami láthatatlan szál kötötte volna össze a labdával. Az ütései hibátlanok voltak, és ugyanakkor végtelenül könnyednek hatottak, pedig „puskagolyó" erejük volt. Fonnyadt arcán egyetlen izzadságcsöpp nélkül, a kis, szikár Cochet minden erőfeszítés nélkül repült a pálya egyik sarkából a másikba, és egyetlenegyszer sem hibázott: minden ütése kifogástalanul pontos volt.

Babel le nem vette a szemét Cochet-ról. Végül, hosszú hallgatás után, rajongó csodálattal ennyit mondott:

– Maupassant!

Az ő szájából ez a legnagyobb dicséretnek számított: Maupassant volt az egyik legkedvesebb írója. A francia teniszező játékában az a hibátlanság, a választásnak az a helyessége, a találatnak az a pontossága bűvölte el, amit a művészetben is annyira értékelt.

Önmagával szemben is gyötrően igényes, mindig elégedetlen volt, nehezen írt. Már megjelent írásait is szigorú igényességgel nézte, és azt tartotta, hogy csak a harmincas éveiben, hét évvel azután, hogy „karriert csinált", kezdte megtanulni, hogy gondolatait „világosan és ne túl hosszadalmasan" fejtse ki. Az elbeszélés tömörségéért, a csillogó jelzőkért, az élénk színekért – mindazért, amit az olvasók annyira csodáltak, Babel kamatostul fizetett a megfeszített munka hosszú óráival.

Egyszer elmondta nekem, hogy Jasznaja Poljana-i házában Tolsztoj egy olyan szobában dolgozott, ahol az ablakok közvetlenül a mennyezet alatt voltak, és a gerendákon még ott függtek a vaskampók, amiken azelőtt füstölt sonkák lógtak. Ott állt az egyszerű, festetlen tölgyfaasztal, és Tolsztoj ennél az asztalnál szeretett írni.

Elhallgatott, aztán elgondolkodva hozzátette: „Mi az az ihlet? Az ihletet egyforma erővel érezheti át a nagy író és a középszerű firkász. De az eredményeik... — Megcsóválta a fejét, és elnevette magát. — Az ihlet eredménye mindkettőnél egészen más..."

Babel nem szerette elmondani, hogy miről ír, más íróktól eltérően nem szerette megvitatni az elképzeléseit, nem mesélgette a témáit. Talán úgy is mondhatnám, hogy a munkáját illetően szigorúan szemérmes volt: óvta-védte az idegen pillantásoktól, mint valami titkot. Barátságunk évei alatt egyetlenegyszer sem találtam munka közben, nem láttam az asztalán egyetlen teleírt papírt, egyetlen kéziratot sem — a vendég érkezése előtt mindent gondosan eltakarított, elrejtett. Egyszer az asztala melletti széken egy kis útitáskát fedeztem föl, olyant, amilyennel azelőtt az orvosok beteghez jártak. Abban a pillanatban arra gondoltam, hogy abba a táskába rejti a kéziratait, és viszi magával oda, ahol dolgozni akar. De nem szántam rá magam, hogy meg is kérdezzem tőle.

Egyszer azt mondta, hogy csak akkor írja le az elbeszélést, ha már minden szót tud benne, ha gondolatban már minden egyes sort megfogalmazott. Mindegy volt, hogy hol dolgozik, csak senki ne zavarja: konyhaasztalon is tudott írni, Mologyenovo faluban pedig, ahol Ivan Karpovics csizmadiánál bérelt szobát, a munkapadon írt. De mielőtt leült volna írni, föl-alá járkált a szűk szobácska nyikorgó padlóján. Az egyik padlódeszka meggörbült, és ő, bár nem számolta a lépéseit, pontosan tudta, hogy még a meggörbült deszka előtt hol forduljon vissza.

...Milyen elbeszélések születtek ebben a meggörbült padozatú, apró, falusi szobácskában? Az elbűvölő *Guy de Maupassant*, a párizsi levegőt árasztó *Dante utca?* A *Di Grasso*, melyben négy oldalon varázslatosan elfér az odesszai fiú sorsa, aki életében először érti meg a művészet nemes szenvedélyének szépségét?

Ezek az elbeszélések egymás után, hirtelen jelentek meg a moszkvai folyóiratokban. Aligha akkortájt fejezte be őket: inkább akkor jött el végre a pillanat, amikor nyomdakésznek tartotta őket. De addig a napig számtalanszor átírhatta, és abban a titokzatos utazótáskában őrizgethette őket, aminek a rendeltetését nem mertem megkérdezni.

Ugyanilyen váratlan volt az a bejelentés is, hogy az Irodalmi Múzeumban Babel fölolvassa új drámáját, a *Marijá*t.

Bár kitűnő felolvasó volt, a darab olvasása közben mégis izgult: az arca kipirult, szaggatottan lélegzett — először láttam ilyennek... Megőriztem azt a Vecsernyaja Moszkvából kivágott fényképet, ami a múzeum termében készült a felolvasás után. A képen az élénk és ünnepélyes Olga Knipper-Csehova, a fiatal, szép Angelina Sztyepanova és Nyikolaj Volkov látható, velük szemben pedig a darab szerzője, aki zavartan és szinte bűntudatosan mosolyog...

Babel váratlanul ismét eltűnt Moszkvából.

Úgy tetszett, hogy csak a minap beszéltünk telefonon, sétálni készültünk az Arbat kis utcácskáiban — és ismét se híre, se hamva.

Végül képeslap érkezett a párizsi Notre-Dame képével: Babel Párizsban volt. Mint kiderült, valamivel a szovjet küldöttség többi tagja után ő is Párizsba utazott Paszternakkal együtt, a kultúra védelme érdekében rendezett írókongresszusra.

„Úgy szaladgálok Párizsban, mint a nyuszi — írta a levelezőlapon apró, dőlt betűivel. — Szeretném összhangba hozni az erre a városra vonatkozó ismereteimet és elképzeléseimet. A város ugyanolyan gyönyörű, mint azelőtt. Utazásom Paszternakkal olyan volt, mint egy komikus poéma. A kongresszus komolyabbnak bizonyult, mint vártam. Leggyakrabban Tyihonovval, Tolsztojjal és Kolcovval jövök össze. Tegnap Villejuifben utcát neveztek el Gorkijról — nagyon megható. Július végén érkezem Moszkvába. Az ön I. B.-je."

Babel több nyelven beszélt, a franciát pedig már gyerekkora óta tudta és szerette. A francia nyelvre Odesszában monsieur Vadon tanította, ez a vidám, kifinomult breton, aki – Babel szavai szerint – nemcsak az anyanyelvére tanította meg, de „irodalmi tehetséggel is bírt, mint minden francia". A francia klasszikusokon nevelkedett odesszai fiú elbeszéléseket kezdett írni, francia nyelven; két évbe telt, míg leszokott erről. Jó néhány évvel később az odesszai iskolában én véletlenül ugyanettől a Vadontól tanultam a franciát – és a monsieur még mindig okos, kifinomult és könnyed mozgású volt, csak éppen szépen nyírt Renoir-szakállába már ősz szálak vegyültek...

Babel hosszú hallgatás után megjelent novellái közé tartozik a *Kőolaj* is, amit a Vecsernyaja Moszkva publikált.

Érzésem szerint ebben a rövid, rendkívül tömör elbeszélésben világosan kitetszik, milyen pontosan érezte az író a kor érverését, milyen feszült, szenvedélyes érdeklődéssel figyelte az építés példátlan lendületét, minden újat, ami az országban született és fejlődött. Mindenütt ott akart lenni, mindent a saját szemével akart látni, beszélni akart az emberekkel a munkájukról, az életükről, az emberek pedig könnyen megnyíltak előtte. Semmi sem volt számára fontosabb és drágább, mint az igazság, az emberiesség, a jóság, az emberek boldogsága: élete végéig hű maradt ezekhez a nemes eszmékhez.

Saját munkájával szemben egyre igényesebb lett, nem volt könyörtelenebb kritikusa önmagánál. Ugyanakkor a szenvedélyes kényszer, hogy élőszóba öntse mindazt, ami csordultig töltötte a lelkét, állandóan hajtotta, ösztönözte: fáradságot nem ismerve dolgozott. Egyszer bevallotta, hogy írásait számtalanszor átdolgozza, és amikor ismét elolvassa őket, rémülten jön rá, hogy az egészet át kell dolgozni ismét...

A hosszú hallgatás után megjelent novellákban érződik ez az újat keresés önmagában, az a törekvés, hogy valamiféle új, nemes egyszerűséget érjen el. Nem tudom, és valószínűleg soha sem fogom megérteni, hogy mertem ennek a nagy mesternek elmondani a véleményemet, de az egyik levelemben, amit Odesszába küldtem, ahová Babel a szokásos hirtelenséggel elutazott, önmagam számára is váratlanul megírtam mindazt, amit ezekről az elbeszélésekről és Babel egész munkásságáról gondoltam. Másnap már megrémültem a tettemtől, de ami megtörtént, azt már nem lehetett jóvátenni.

Babel rögtön válaszolt.

És a válasza megrázó volt – annyira tükrözte az író könyörtelen, meg nem alkuvó igényességét önmagával szemben.

„Megkaptam okos levelét. Amit az én »műveimről« ír – lényeges és meglepően igaz, úgy is mondhatnám – döbbenetesen igaz. Becsületemre legyen mondva, hogy ezt már évek óta érzem. Igyekszem ezt tettekkel tanúsítani. (Itt egy csillagocska volt, és a levél végén egy ugyanilyen csillagocska mellett: »Persze az is lehet, hogy – ahogy az újságban írják – a fürdővízzel kiöntöm a gyereket is...« – T. T.) Amit most csinálok, az még nem az igazi írás, de mindenesetre hasonlít az alkotásra, a hivatásos írásra...

Decemberben – halaszthatatlan ügyben – Moszkvába kell utaznom. Ez baj, nagy baj! Mert ott majd »valakinek« kell mutatnom magamat, és úgy élnem és dolgoznom, mint Odesszában. Egyébként remélem, hogy nem kell soká ottmaradnom..."

Babel gyöngéden és őszintén szerette Odesszát, itt minden a kedvére volt, minden ismerős volt, és közel állt a szívéhez. Élvezte a vidám, éneklő odesszai nyelvjárást, az odesszaiak közlékenységét, szívélyességét és humorát. Odesszában kivirult, megfiatalodott, vidám és fáradhatatlan volt. Akkor még élt anyám, és nyaranta meglátogattam a Blizsnyije Melnyicin levő kis házában; rendszerint Babel is nyáron ment Odesszába.

Régebben Odesszában a magánleveleket az úgynevezett „vörössapkások" kézbesítették. A Gyeribászovszkaja és a Jekatyerinyinszkaja sarkán, a virágosok mellett – hangos, kövér asszonyok voltak ezek, akik alacsony padokon ültek a naptól átforrósodott, rózsákkal teli, nagy tálak mellett – széles vállú fiatalemberek ácsorogtak csillogó ellenzős vörös sapkában. Megfele-

lő díjazás fejében rögtön elvitték a címzettnek a levelet: Odesszában igen sikkes dolog volt „vörössapkással" levelet küldeni.

Nem tudom, honnan szerzett Babel „vörössapkást": abban az évben már sehol sem lehetett látni őket Odesszában. De mégis, az egyik reggel a Blizsnyije Melnyicire fölhajtott egy könnyű bérkocsi, egy úgynevezett „steiger" (akkoriban már az ilyen kocsi is ritkaságszámba ment Odesszában), és a kocsiban, fényesre pucolt cipőbe bújtatott lábát kecsesen a hágcsón nyugtatva, nagy bajuszú, kövér, idős bácsi ült; a fején csak úgy lángolt a forró odesszai napfényben a lakk ellenzős, vörös sapka. Átadta az ismerős kézírással címzett borítékot: Babel értesített az érkezéséről, és hívott, hogy ebédeljünk együtt a London-szálló éttermében, ahogy akkor az Odessza szállodát nevezték. A választ a postára kérte, „poste restante", bár — mint később kiderült — a London szállodában lakott. Ez is jellemző volt rá: szeretett titokzatosságba burkolózni — ha apró titkait rögtön föltárja, azt nem tartotta volna érdekesnek...

Szinte minden este együtt kószáltunk az odesszai utcákon. Az utcai lámpák alatt a platánok reszkető árnyékot írtak az aszfaltra, a nyári légben rózsa és sült hal szaga szállt, a tengerről enyhe szellő fújt. Az ablakokat sarkig tárták, az ablakokban könyöklő, lusta odesszai szépségek hangosan csevegtek az ablak alatt az utcán álldogáló lovagjaikkal. A fekete égbolton ragyogtak a nagy, déli csillagok...

Babel megmutatta nekem a házat, ahol gyerekkorában lakott. Sokáig álltunk a túloldalon, és néztük a ház ablakát, ahol idegen lámpa, idegen élet világított.

„Tizenhat éves voltam, amikor az első randevúmra mentem — mondta, miközben egyre a kivilágított ablakot nézte. — Kézenfogva mentünk a parkba, sokáig sétáltunk a fasorokban, aztán a Lanzseronon találtuk magunkat, és leültünk a nappali hőségtől még meleg kövekre. A hold fénylett, a hullámok susogtak a lábunknál. Mit szaporítsam a szót, elvesztettük az időérzékünket. Már éjfél felé járt, amikor Júliámat a város másik végére hazakísérve, magam is hazafelé indultam. A fejem szédült a boldogságtól, a mellem duzzadt a büszkeségtől, kitárt karral, verseket mormolva mentem... Már messziről megláttam, hogy a házunk kapujában, az utcán, sálba burkolódzva ott áll anyám. Bizonyára jó néhány órája állt már ott, rám várva. És amikor még mindig fölhevülve és bárgyú-boldog mosollyal odamentem hozzá, kicsi, erős kezével szó nélkül fölpofozott, aztán néma csöndben elindultunk a lépcsőn a harmadik emeletre, a lakásunkba..."

Fölsóhajtott és hozzátette:

„Menjünk innen. Úgy szeretem ezt a házat, hogy nem engedem meg magamnak, hogy mindennap idejöjjek."

Séta után elbúcsúztunk, és megbeszéltük a következő találkozást. De Babelről hosszú időn át nem érkezett hír. Végül rövid üzenet érkezett a Blizsnyije Melnyicire: „Beteg vagyok, semmit sem tudok csinálni. Próbálok meggyógyulni, próbálok dolgozni. Az eredmények minimálisak. A Blizsnyije Melnyiciről álmodozom — vajon talált-e már egy szobát a számomra? Megjött Ejzenstejn, meg kell írnom vele a forgatókönyvet..."

Rövidesen visszatértem Moszkvába. Babel is elutazott Odesszából: a Krímből jött tőle lap, Jalta látképével. A fényképen erkélyes-tornyos déli házak fehérlettek ciprusok között, a távolban a híres jaltai tengerpart látszott...

„Szolgálati ügyben jöttem ide — film. Jól megy a sorom — írta. — Az idő fenséges. Napidíjat kapok. Frissensültet eszem az étteremben, szőlőt meg háznál veszek. Az utcán bolyhos törülközőben járok. Inkább csak a magam kedvéért dolgozom. Magának is jó időt kívánok. A Blizsnyije Melnyiciről álmodom. Az ön I. B.-je."

Akkoriban Babelnak már volt moszkvai lakása, a Bolsoj Nyikolovorobinszkij utcában. Az Irodalmi Alap nyaralót is ígért neki Peregyelkinóban. Mégis Odesszáról álmodott, és nem volt számára szebb, a munkára alkalmasabb hely, mint a Blizsnyije Melnyici, szűk, csöndes utcáival, gyümölcsösök közé ékelődött, apró házaival.

A Krímből Odesszába visszatérve ezt írta: „Bejártam, beutaztam az egész várost — a Melnyi-

cinél jobb hely nincs; ott akarók letelepedni, már »hivatalos« lépéseket is tettem... Találkoztam Olga Nyikolajevnával (anyámmal – T. T.). A vendégektől megszabadulva kivirult és megfiatalodott. Sohase feledkezzen meg róla és a Blizsnyije Melnyiciről..."

Babel különösen gyöngéd volt az öregasszonyokkal – talán azért, mert az anyjára emlékeztették, akit nagyon szeretett. Anyám jósága, érdeklődése minden új iránt, irodalom- és művészetszeretete nagy hatással volt Babelra. Leghőbb vágya volt, hogy valahol anyám közelében lakhasson. Anyám pedig elkezdett lakást keresni neki a Blizsnyije Melnyicin.

Anyám Pisenyina utcai lakásának közelében állt egy piros cserepes szárnyépület: egy kis szoba meg egy konyha, fatüzelésű tűzhellyel. A szárnyépületben laktak, de a lakó költözni készült, és anyám mindent megtett, hogy a lakást megszerezze Babelnak. Nehéz ügy volt, de közös erőfeszítésükkel elég sikeresen haladt.

Nemrégiben Odesszában anyám régi íróasztalának egyik fiókjában megtaláltam Babel anyámhoz írott leveleit, táviratát és anyám leveleit Babelhoz: nemzedékének szokása szerint anyám többnyire fogalmazvánnyal írta a leveleit. A papír megsárgult, a tinta színét kiszívta az idő, a lapok széle elvékonyodott, de azoknak az élő hangja, akik ezeket a leveleket írták, ma is tisztán és fájdalmasan-ismerősen cseng a fülemben.

„Drága Olga Nyikolajevna – írta Babel. – Gratulálok a névnapjához, és tiszta szívemből kívánok önnek minden testi és lelki jót, ezt őszinte szívvel kívánom, mert igen kevés embert ismerek, aki jobban megérdemelné a boldogságot, mint ön... Úgy számítom, hogy augusztus második felében Odesszába utazhatok, és nagyon türelmetlenül várom ezt az időt. Hát ha még azt remélhetném, hogy bejuthatok abba a hőn áhított szárnyépületbe a Pisenyinán – akkor ragyogónak látnám a jövőmet. Ha a feltételezések, amelyekről Tányának írt, valónak bizonyulnak, akkor nagyon kérem, O. NY., ne feledkezzen meg rólam. Nagy szünet után most kezdek – ahogy mondani szokás – formába jönni, és tudom, hogy a Pisenyina utca szerencsét hozna nekem...

Őszinte híve: I. B."

Ezt a levelet 1937. július 25-én adta fel Moszkvában. Mint a további levelezésből kiderült, a szárnyépület lakója tatarozni kívánta a lakást, ahová költözni szándékozott, és nem sietett a szárnyépület átadásával. Anyám megtett mindent, ami módjában állt, hogy siettesse kiköltözését, még a naiv ravaszkodástól sem riadt vissza. „A hiúságán keresztül igyekszem megfogni" – írta anyám.

Babel továbbra is rendszeresen írt neki.

„Bezárkóztam a Moszkva környéki nyaralóba dolgozni – írta 1938 májusában. – Éjszaka vattapaplannal kell takaróznom, nappal meg kell rakni az összes kályhát... Ilyen itt az éghajlat – hát mi sem természetesebb, mint hogy Odesszáról álmodozom. Egyébként rengeteg a dolgom, nem tudom, mikor szabadulok, de az érkezésemről idejében értesítem majd. Csak annak a reménye melegít, hogy egyszer a Blizsnyije Melnyicin ébredek föl... Nálam minden olyan, mint régen – dolgozom a lelkemnek, dolgozom a »testemért« és, sajna, kevés öröm... Viszontlátásra. Forró kézszorítással, Őszinte híve: I. Babel."

A többi levélből is látszik, hogy az Odesszáról és a Blizsnyije Melnyiciről való álmodozást egy percre sem hagyta abba.

„Annál is kellemesebb lakó leszek, mert évente csak néhány hónapot tölthetek Odesszában – írta, de aggodalmaskodva rögtön hozzá is tette: – De nem lesz-e ebből a pluszból mínusz, nem fog-e valaki tiltakozni a férőhely ilyen nem teljes kihasználása ellen?"

És végül megérkezett Odesszából Moszkvába a várva várt értesítés. Anyám levelének fogalmazványa most itt fekszik előttem.

„A szárnyépület május 15. és június 1. között üresedik – írta anyám. – De elsején biztosan. Bent teljes a rend. Az épület mellett szépen virágoznak a szilvafák, cseresznyefák és meggyfák, nyáron már egyenesen a fáról eheti a gyümölcsöt... A gyerekeim idén nyáron nem jönnek hozzám, így aztán az általuk ki nem használt időmet és anyai gondoskodásomat önre fordíthatom.

Itt lesz nálam a nővérem, aki majd segít ebben. Nem fogjuk untatni, de szívesen megkínáljuk töltött paprikával és hasonlókkal. Így áll a helyzet."

Erre a levélre Moszkvából távirati válasz repült Blizsnyije Melnyicibe: „Örülök hogy szomszédja lehetek napokban írunk Tányával részletesen szívélyes üdvözlet. Babel."

A távirat után hosszú levél érkezett Odesszába, Peregyelkino, 1938. június 21-i keltezéssel: „Időszerűtlen dolgokkal foglalkozom. Az Irodalmi Alaptól kaptam egy házikót a város környéki írótelepen, most alakítom át télire. Aztán néhány hónapra lezárom a moszkvai ügyeket, hogy elmehessek Odesszába; ez hosszadalmas dolog, eltarthat egy hónapig is. Az érkezésemről majd idejében értesítem. Ez a nevemre írt szárnyépület nagyon megörvendeztetett; Dosztojevszkij egyszer azt mondta: „Mert szükséges, hogy minden embernek legalább egy menedéke legyen* – és a tudat, hogy most már nekem is van ilyen helyem, sokkal magabiztosabbá tesz ezen a földön, mely köztudottan forog. Ami az igényeimet illeti, azok a legegyszerűbbek és legelementárisabbak: asztal, ágy vagy dívány, egy kis szekrény meg két-három szék. Az egyetlen nem elementáris vágyam – egy sötétítő függöny, hogy a nap ne ébresszen föl túl korán... A függönyről írva eszembe jutott, hogy Blizsnyije Melnyiciben bizonyára van spaletta, és akkor kár aggódnom a függönyért...

Már vagy két hete lakom a városon kívül... Nézem, milyen lassan, satnyán, későn fejlődik itt a növényzet, milyen nehezen nyílnak ki a virágok a komor, napfénytelen égbolt alatt (mennyi eső esett itt tíz nap alatt!) és nem tudok nem gondolni Blizsnyije Melnyicire.

Kérem, adja át üdvözletemet teljes háza népének.

Őszinte híve: I. Babel."

Ez volt az utolsó levele.

Nem telepedhetett le Blizsnyije Melnyiciben, és egyetlenegyszer sem ébresztette föl a napfény kora reggel a szárnyépületben – a sorsa másképp alakult.

Ha Odesszában járok, néha elmegyek a Blizsnyije Melnyicire, és a kerítés mögött nézem a házat, ahol a gyerekkoromat töltöttem, ahol anyám élt és meghalt. A ház mögött, az öreg cseresznyefák és szilvafák sűrű zöldjében piroslik a „hőn óhajtott" szárnyépület cserépfedele.

Nincs elég erőm hozzá, hogy gyakran meglátogassam a házat, ahol gyermekkoromat töltöttem. Csak ismételhetem Babel szavait: „Úgy szeretem ezt a házat, hogy nem engedem meg magamnak, hogy mindennap idejöjjek."

Sok év telt el. Egyszer fölhívott Antonyina Nyikolajevna, Babel özvegye és közölte, hogy megérkezett Párizsból Natasa, Iszaak Emmanuilovics első házasságából való lánya.

„A két nővér most találkozott először – mondta Antonyina Nyikolajevna. – Azt hiszem, az ön számára érdekes lenne együtt látni Lidát és Natasát..."

Babel Lida lányát ismertem, emlékeztem rá még gyerekkorából. A nővérek első találkozásakor Lida már elvégezte a moszkvai építészeti egyetemet. Natasa Párizsban született és nőtt fel, a Sorbonne-on tanított. Antonyina Nyikolajevnától tudtam meg, hogy Natasa tolmácsként jött a francia kiállításra: azért vállalta el ezt a munkát, hogy eljöhessen Moszkvába, és megismerkedjen a húgával.

És egy őszi estén ott ültem a kis angol házakra emlékeztető, egyemeletes házban a Nyikolovorobinszkij utcában, ahol valaha olyan gyakori vendég voltam. Antonyina Nyikolajevna szobájában már összegyűlt Babel néhány régi barátja, Lida velük ült. És ismét megdöbbentett, hogy mennyire hasonlít az apjára.

Ez a hasonlatosság nem olyan volt, mint „az eredetiről készült másolat", ahogy néha megesik, hanem varázslatosan bujkált a szép és gyöngéd, mosolygó leányarcban, a fejtartásban, a mozdulatokban, a gesztusokban... Lida egészen kicsiny korában veszítette el az apját, így hát nem is emlékezhetett a szokásaira. De, ahogy Antonyina Nyikolajevna mesélte, már első osztályos ko-

* *Bűn és bűnhődés*, I. rész. 2. fej.

rában Lida pontosan úgy, a jobb lábát maga alá húzva ült a padba, ahogy az apja, és a tanárnő figyelmeztetése ellenére sem tudott erről leszokni.

Lida természete, érzésem szerint, inkább az anyjáéra emlékeztetett: lágysága, nyugodt tekintete, fegyelmezettsége – mindenben Antonyina Nyikolajevnára hasonlított.

A szobában összegyűlt társaság tagjai élénken beszélgettek – sokan évek óta nem láttuk már egymást. Natasa még nem jött meg: nyilván dolga volt a kiállításon.

Végül megszólalt lent a csengő; zengő, erőteljes női hangot hallottam, és a lépcsőn gyorsan kopogtak a magas cipősarkak... Natasa jött föl a lépcsőn. Izgatottan vártam: sohasem láttam Babel idősebb lányát, csupán az apja elbeszéléseiből hallottam róla.

Kinyílt az ajtó, és belépett Natasa.

Dús, barna haját kibontva viselő, magas, csinos nő sietett be, és vidám, figyelmes tekintetével rögtön számba vett mindenkit. Elegáns nemtörődömséggel föltűrt ruhaujjai szabadon hagyták hosszú, erős kezeit, piros ajka mosolyra húzódott, asszonyos válla megfeszült...

Egyetlen külső vonása sem hasonlított az apjára. Teljesen az anyja volt – a fiatal Jevgenyija Boriszovna.

De alig kezdett beszélni, máris ráismertem benne az apjára.

Mindent az apjától örökölt: az élénkséget, a megfigyelőképességet, a humort, az emberek iránti nyílt érdeklődést, azt a képességét, hogy könnyedén átélje mások életét... Később fölfedeztem Natasában apjának még egy vonását: örökölte apja vonzódását a titkolózáshoz, az apró titkokhoz. Egy ilyen esetről külön szeretnék beszélni.

Moszkvai tartózkodása alatt Natasa látni kívánta apja jó néhány barátját. Valentyin Katajev vendégségbe hívta Natasát. Natasát – kívánságára – én kísértem el Peregyelkinóba.

Amikor megálltunk Katajev házának kapujánál, azt mondtam Natasának, hogy kicsit távolabb hagyom majd a kocsit, hogy ne zavarjam a forgalmat, és benézek Lev Kasszil barátomhoz, aki egy utcában lakott Katajevvel. Elmondtam, hogy Kasszil és Katajev jó barátok, gyakran összejönnek, és Valentyin Petrovics segítségével így majd megtalál.

Már jó néhány órája ültem Kasszilnál. Alkonyodott, de Natasa nem jött. Tudtam, hogy jegye van a Taganka Színházba; Peregyelkinótól a Taganka messze van, és ideje indulni. Így aztán elindultam Natasáért.

Amikor beléptem Katajevék kényelmes, meleg házába, mindenki a nagy asztalnál ült, élénken folyt a beszélgetés, és a vidám, élénk Natasának esze ágában sem volt Moszkvába indulni. A házigazdák szívélyesen fogadtak, de az első pillanattól látszott rajtuk, hogy látogatásom váratlanul érte őket.

– Hát Natasa nem mondta meg, hogy én hoztam ide és benéztem Kasszilhoz? – kérdeztem csodálkozva Valentyin Petrovicstól.

– Erről most hallok először! – válaszolta. – Amikor megkérdeztem tőle, ki hozta el Peregyelkinóba, Natasa így felelt: „Egy hölgy..."

Ez a tréfás kis történet csak megerősítette azt, amit már korábban is éreztem: hogy Natasa természetében nagyon hasonlított az apjára...

De térjünk vissza a Natasával való első találkozáshoz a Nyikolovorobinszkij utcában.

Megmagyarázhatatlan nyugtalansággal néztem a két nővér arcát. A két nővér, akik még sohasem találkoztak, az első perctől kezdve jól megértették egymást, vonzódtak egymáshoz. Tréfálkoztak, ugratták egymást, önfeledten beszélgettek; viszonyukat átmelegítette természetességük és könnyedségük, ami mögött gyöngédség rejlett. Nem tudták megunni egymás társaságát; ez a két, külsőre teljesen különböző nővér, akik még sohasem találkoztak, élvezte egymás társaságát, számukra érdekes volt beszélgetni, kérdezősködni, egyre közelebbről, egyre mélyebben megismerni egymást, mindig valami újat találva a másik távoli és mégis rokoni lelkében... És őket nézve önkéntelenül is arra gondoltam, hogy milyen könnyen és örömmel kapcsolódott volna bele a beszélgetésükbe az apjuk, milyen vidáman csillogott volna a szeme, hogy nézte volna őket fejcsóválva, huncut mosollyal, titkolt büszkeséggel...

...Már éjszaka volt, amikor kiléptem a Nagy Nyikolovorobinszkij utcára, ami egyáltalán nem volt nagy, inkább csak egy görbe kis mellékutca, ami csöndes patakként kanyarodott el a zajos utcáktól. A kapu előtt állva sokáig néztem a ház ablakait, és emlékezetembe idéztem mindenkit, akivel ebben a házban találkoztam. Holdfényes éjszaka volt, az aszfalton reszkettek a hosszú árnyékok, a háztetők fölött hunyorogtak az őszi csillagok, a kocsik tetején megcsillant a hold visszfénye...

És a kivilágított ablakokat nézve, némán ismételtem magamban Babel *Di Grasso* című elbeszélésének utolsó sorait.

A szavakat, amelyekkel elmondta a világnak azt az általa korábban soha át nem élt megvilágosodást, amikor hirtelen meglátta „a városháza magasba lendülő oszlopait, a bulvár fényben fürdő lombjait, Puskin bronzfejét a tompa holdfényben, a környező világot meg olyannak láttam, amilyen a valóságban: csendesnek és kimondhatatlanul szépnek".

1978

GÁLVÖLGYI JUDIT fordításai

JURIJ LIBEGYINSZKIJ

Látó szeretet

Látszólag olyan idő volt az, amely a „szépművészetek" felvirágoztatására egyáltalán nem lehetett alkalmas. A városok utcáit — nemcsak a járási és kormányzósági székhelyeken, hanem Moszkvában és Petrográdon is — hó torlaszolta el, a hivatalokban a fogasok üresen álltak, mivel az épületeket nem fűtötték, és az alkalmazottaknak vagy a látogatóknak eszükbe sem jutott levetni a felsőruhájukat. Vonatok sem jártak, csak fűthető teherkocsikból álló szerelvények közlekedtek, amelyek vagy gabonát szállítottak Szibériából a fővárosba, vagy pedig az „Üsd Vrangelt!", „Vesszenek a lengyel pánok!" kurta és fenyegető jelszavait viselve a frontra tartottak. A fejadagot nem kenyérben, sőt nem is mindig lisztben, hanem gabonában adták ki, olykor pedig olajpogácsában. Az öreg munkások az átfagyott műhelyekben bolyongtak, s azt próbálták szemmel felmérni, mi szükséges ahhoz, hogy életet leheljenek ezekbe az óriási gyárakba. Várták az ifjú munkásokat, ők azonban vöröskatona-köpenyt húztak, övszíjat csatoltak derekukra, s egytől egyig a fronton voltak.

Ukrajnában és Szibériában kulákfelkelések lobbantak fel, s a házfalakon és a kerítéseken a járókelő tekintete egy undorító rovar felnagyított képmásába ütközött. A kiütéses tífuszt terjesztő tetvet abban az időben a legkülönb festők ábrázolták, Majakovszkij csengő és ütemes versekben szólított harcra ellene.

A nehéz és ínséges idő ellenére azonban a művészet élt. Mindmáig elragadtatással nézegetjük és tanulmányozzuk az akkori évek plakátjait, s bizonyára nem volt olyan város, ahol helybeli művészek ne festettek volna — s ha festék nem akadt, akkor kályhakorommal rajzoltak — az új életre szólító, saját készítésű plakátokat.

Különösen virágzott pedig abban a korban a színházművészet, hiszen ehhez sem festék, sem papír nem kellett. Akkoriban temérdek ábrándkergető volt. Így például valamiféle „tömegszínjáték" megrendezését javasolták, amelyhez a város egész helyőrségét mozgósítani kellett volna. Éjnek idején, a félrevert harangok riasztó zúgása közepette, fáklyafényben és előre végigpróbált

kiáltások közepette, minden irányból bevonultak volna a városba a katonai alakulatok, plakátokat hordozva, amelyeken a múlt nagy forradalmárait magasztaló jelszavak álltak: „Dicsőség Robespierre-nek, éljen Marat!..."

A „színjáték" lelkes szerzőinek az valahogy nem jutott eszébe, hogy e nevekkel együtt a környező erdőkben levő ellenforradalmi bandák is betörhettek volna a városba.

A fűtetlen színházakban és mozikban előadásokat és vitákat rendeztek, példátlanul nagy arányokban folyt az írástudatlanság felszámolása, az egész Vörös Hadsereg a politikai oktatás iskolája lett, a gyermekek számára színielőadásokat tartottak. A darabokat a helyszínen írták, pályázatokat hirdettek a legjobb színdarabra, s a díjakat gabonában és napraforgóolajban fizették.

Ilyen rögtönzött darabot, a „Hüvelyk Matyi" ismert mese színpadi változatát, mutatták be az 1921-es új év küszöbén.

Sok gyerek gyűlt össze. A cseljabinszki Népház nagytermét bizonyára még sohasem töltötte meg ilyen lármás, lelkes hallgatóság — a városi szegénynép gyermekei voltak, akik a pályaudvar melletti lakótelepről, a folyón túli külváros kunyhóiból jöttek. Az első és a második ötéves terv hány jövendő, lelkes építője ült ebben a fűtetlen teremben, és figyelte szívszorongva a vakmerő, pöttöm legényke merész kalandjait, aki vagy kiszabadította esetlen, óriási testvéreit — akiknek szerepét a legmagasabb termetű színészek alakították —, vagy saját agg apját és anyját mentette meg, vagy pedig ügyesen becsapta a ravasz vasorrú bábát. De honnan szereztek olyan fiúcskát, aki termetre teljesen illett a hallgatósághoz, és úgy ugrándozott, akár a labda? A fiúcska hangja csengő volt, a szeme pedig rendkívüli — óriási, jóságos, okos, és szinte röpködött a hallgatóságon, mintha fénnyel világítaná meg... Ebben a kicsiny és ügyes, vézna alakban látszólag semmi nőies sem volt — kis kölyök, és punktum. De a szeme elárulta, s könnyűszerrel ki lehetett találni, hogy Hüvelyk Matyi szerepét tehetséges színésznő játssza.

Nem hivatásos színésznő volt, hanem fiatal tanítónő: Ligyija Nyikolajevna Szejfullina.

Szülővárosunkban valahogy nem ismerkedtünk meg, bár Ligyija Nyikolajevna ismerte az apámat, és anyámhoz is ismeretség fűzte. De hamarosan Novonyikolajevszkba (a mai Novoszibirszkbe) távozott, ahol akkoriban a Szibirszkije Ognyi című folyóiratot szervezték. Csak Moszkvában találkoztunk.

A szovjet szépprózа keletkezésének története szorosan összefügg Szejfullina munkásságával. A *Törvénysértők*, a *Televény*, az *Asszonysors*, a *Nagy Sándor* és más művei jól érzékeltetik, hogyan és minek a jegyében élt a parasztság a forradalom elején, megelevenítik a szépítgetés nélkül megrajzolt és a maga hősi egyszerűségében ezért különösen vonzó orosz kommunistát, akinek vállára nehéz terhet rótt a történelem — hogy a proletárdiktatúra képviselője legyen, és maga után vonja az óriási, kisparaszti országot.

Szejfullina hangja különleges hang, kiemelkedik abból a tarka hangzavarból, amely a húszas évek irodalmát jellemezte. E tarkaság és hangzavar oka nemcsak az egyéni sorsok és az írói egyéniségek sokfélesége volt — kifejeződött ebben a nagyszabású forradalmi változást éppen csak átélt egész országunk, valamennyi osztályával és osztálymaradványával, az összes, új módra élni kezdő társadalmi csoportjával együtt.

Ligyija Szejfullina az értelmiségnek azt a legdemokratikusabb rétegét képviselte, amely úgy élt, mint a nép, s a szovjethatalom legelső lépéseitől kezdve jóindulatú magatartást tanúsított a dolgozó nép legmélyéből származó, a forradalom szülte hatalom iránt, ezeket az érzéseket magával hozta az irodalomba; ezek Szejfullina valamennyi művét átszövik. A Szibirszkije Ognyi folyóirat létrejöttéről szóló visszaemlékezései teljesen és szenvedélyesen érzékeltetik azoknak az esztendőknek a légkörét, amikor a szovjet kultúrát lelkes hívei megalapozták.

Alekszandr Voronszkij, a Krasznaja Nov című folyóirat szerkesztője már akkor felfigyelt Szejfullina első műveire, amikor azok a Szibirszkije Ognyiban megjelentek. Ligyija Nyikolajevna a Krasznaja Nov munkatársa lett, Moszkvába költözött. Itt aztán megismerkedtünk.

Elmentem a kis lakásába, amely úgy él emlékezetemben, mint a megtestesült kényelem. Sohasem felejtem el, milyen nyájas szívélyességgel fogadott Szejfullina és férje, Valerjan Pravduhin — szintén irodalmár — úgy is, mint földit, és úgy is, mint alkotó tevékenységének iránya révén hozzájuk közel álló embert.

„Mi együtt, karonfogva léptünk be az irodalomba, erről sohasem szabad megfeledkeznünk..." — mondta szívélyesen Ligyija Nyikolajevna, és óriási szeme barátságosan csillogott, s annyira illett a sötétbarna, kerek arcához.

Most egyáltalán nem hasonlított Hüvelyk Matyihoz, éppen ellenkezőleg, bájos nőiesség sugárzott a gömbölyded kis alakjából, a csodálatos nevetéséből, sőt még abból is, ahogyan cigarettázott. Később többször jártam abban a lakásban — sokat beszéltünk, sokat vitatkoztunk, de sok mindenben egyet is értettünk.

Irodalmi ízlésünkben könnyűszerrel szót értettünk, és Szejfullina nemsokára a Molodaja Gvargyija című folyóirat prózai rovatánál dolgozott, ahol már jómagam is működtem. Ligyija Nyikolajevna baráti kapcsolatba került valamennyiünkkel — össze is tegeződtünk — : énvelem, Artyom Veszjolijjal, és néhány, akkoriban feltűnt fiatal költővel: Mihail Szvetlovval, Mihail Golodnijjal és Alekszandr Jasznijjal.

Ez a világ az ő világa volt, ő itt mindent szeretett és megértett. A kommunista erők összefogása az irodalomban — ezt a feladatot, amelyet a folyóirat maga elé tűzött, Ligyija Nyikolajevna éppannyira szívügyének tekintette, mintha a párt tagja lett volna, bár ő pártonkívüli volt.

Miután Szejfullina Leningrádba költözött, egy időre eltűnt a szemem elől.

Az ötéves terv pátoszától serkentve bcállt a leningrádi Krasznij Treugolnyik gyárba, szerszámgép mellett dolgozott. És bár fizikailag igen nehezére esett, becsülettel teljesítette ezt a feladatot, és *Levelek rokonaimnak* című, érdekes karcolata lett a tanúbizonysága Szejfullina élete és tevékenysége e fontos szakaszának.

1941—1942 telén Szejfullina húszéves irodalmi tevékenységének megünneplésére készültünk. Én abban az időben a moszkvai katonai kerület Krasznij Voin című lapjánál dolgoztam, és kaszárnyaviszonyok között, a munkahelyemen laktam.

Majdnem mindegyik moszkvai író a hátországba települt át, azok pedig, akik eljöttek a jubileumra, katonaköpenyt viseltek, akárcsak jómagam. A sötétbe borult, nagy terem dérlepte falai komoran festettek. A terem egyik sarkában, az égő kandalló előtt gyűltünk össze, és a fel-fellobbanó tűz lángjainál láthatóvá vált ünnepélyesen figyelő arcunk. Kevesen voltunk, de mindenki mondott legalább néhány szót, s azokban a napokban, amikor a németek még a Moszkvához vezető utakon álltak, minden szó súlyosan, nyomatékosan hangzott. Ligyija Szejfullina személyében az írót, a harcost ünnepeltük, aki nemzetközi fórumokon több ízben felemelte szavát a fasizmus ellen, az írónőt, a szovjet hazafit ünnepeltük, aki az elsők között mondott igaz szót a szovjet rendszerről, a forradalmi népről és értelmiségről, s ehhez a szóhoz egész életében hű maradt.

Ligyija Szejfullina élete boldog élet volt. Így ír önmagáról: „Az idősebb nemzedékhez tartozó írók közül én vagyok a legboldogabb." S egyik naplójegyzetében megmagyarázza boldogságának forrását, feltárja a legtitkosabbat, azt, amiről az ember rendszerint nem beszél, még csak nem is szerénységből, vagy az igazságérzék hiánya miatt, hanem azért, mert nem mindenkinek jut osztályrészül az, hogy felemelkedjék önmagának, saját életútjának filozófiai és erkölcsi megértéséhez.

„Fiatalkorában az ember gyakran olyasmiben reménykedik, ami nem teljesülhet. Ezek a remények még akkor is jótékonyak, ha nem teljesültek. Segítséget nyújtanak az ifjú lénynek abban, hogy a legcsüggesztőbb élethelyzetben is szembeszálljon a csüggedéssel.

Évek múltán ezek a remények gyengülnek, s az emberi emlékezetben csupán a vakmerő ifjúkor sok-sok, teljesíthetetlen vágyának emlékeiként élnek. S mikor ifjú reményeim jómagam számára is már ilyen reménytelen emlékek lettek — akkor valóra váltotta őket az októberi forradalom. Ez számomra olyan volt, mintha másodszor születtem volna erre a világra.

Láttam, amint a nagyvárosoktól és a vasútvonalaktól távol eső cári orosz vidék eldugott, útta-

lan tájain országutak és vasutak jelentek meg, amint feltárult a számomra oly kedves, búsan-kietlen orenburgi sztyeppék gazdag mélye, s a tudomány, a művészet, az alkotó gondolat világától elvágott községekből, falvakból, magányos kis tanyákról széles út vezetett a tudás, a magasztos szovjet erkölcs, az életre kelt orosz lélek e fényes világába."

Szejfullina szent ügynek tekintette, hogy szolgálja az olvasót, akit az októberi forradalom vont be a kulturált életbe. Ez az irodalom iránt tanúsított szigorú és felelősségteljes magatartásának forrása. Így ír erről:

„Ezzel az olvasóval nem lehet gügyögve, selypítve beszélni, mint a gyermekkel, nem lehet felelőtlenül fecsegni neki. Ki kell mondani előtte írói szavunkat, amely új gondolatával izgathat, különleges meggyőződéssel világíthatja meg az életet, mélységes izgalmat vált ki vagy egészséges nevetést, gúnyt, felháborodást, örömet fakaszt, érdeklődést keltve az iránt, amiről az író beszél."

És Szejfullina ezt követeli:

„Felelősséggel kell szeretni – nehéz, látó szeretettel: csupán ez tesz képessé arra, hogy a tárgy fölött lebegjünk."

A „tárgy fölött lebegés" képessége, amelyhez az írónő hozzászoktatta önmagát, az irodalom ügyéért érzett állandó, szenvedélyes aggodalma arra vezetett, hogy Ligyija Szejfullina egyes kijelentései, élességük, aforisztikusságuk és helyességük révén, a fiatal íróknak szóló emlékeztetőül szolgálhatnának.

Ezt írja:

„Szörnyű, amikor a lényegében oly rövid életben a művész banális dolgokat alkot."

„A művészet területe a munka egyetlen olyan területe, ahol nem kell az e munka során szerzett bütyköknek szembetűnniük."

„Minden olyan tehetség, amely a munkafegyelmet nem ismeri, napjainkban pusztulásra van ítélve."

„Bármennyire szép is a próza, az izgatott lélek nyelve a költészet. Nekem nem adatott meg, hogy verset írjak, de verset olvasni tudok, s ezért nem irigykedem, hanem örülök, hogy van a természetben ilyen nyelv."

Vég nélkül lehetne idézni, és Ligyija Szejfullina kijelentéseiből egész kötet kerekedhetne ki, mottójául pedig a következő naplójegyzetét lehetne választani: „Alkotói távlatom: a szívós munka és a szigorúság önmagammal szemben."

Az imént idézett naplójegyzetekből – sok közülük csak Szejfullina halála után jelent meg – kitűnik, hogy az írónő mindhalálig a nép életét élte, sőt mi több, elmondható, hogy – az ő kifejezésével élve – a nép, a forradalom, a szovjet rendszer iránt érzett szeretete egyre „látóbbá" vált. De ezzel párhuzamosan fokozódott szigorúsága önmagával szemben, felelősségérzése minden szaváért...

Abban a *Hüvelyk Matyi* című darabban, amelyet említettem, volt egy jelenet, amikor a vakmerő lurkó felhúzta hétmérföldes csizmáját, megragadta egyik lomha, óriási testvérének a kezét, s az egész sort maga után vonta – előre, előre, mindig csak előre...

Ligyija Szejfullina éppen így él emlékezetünkben.

GELLÉRT GYÖRGY fordítása

LEONYID LEONOV

Gorkijról

Ma még csak vázlatok készíthetők ennek az emberiség történetének legjelentősebb korszakhatárán magasan álló embernek a portréjához. Két egymást követő nemzedékre gyakorolt hatása szemlátomást hatalmas. Úgy vélem, már ennek az élet legkülönbözőbb területein megnyilvánuló hatásnak a nagysága alapján meghatározhatjuk dolgainak és küzdelmeinek mértékét, mint ahogyan a görög Thalesz, Amazisz nagy csodálkozására a piramisok csúcsát árnyékuk hossza alapján számította ki. Azokon kívül, akik tudatunkban már bronzba öntve élnek, akiknek a dicsősége már évszázados, egyetlen orosz író sem volt ilyen népszerű. Őt mindenki ismeri, olvassa, bizonyára azért, mert ő is onnan jött, a nép legsűrűjéből; a föld magából teremtette, mint a fatönköt, mint a szikladarabot, mint az ágas-bogas, teljes lombú fát, és egész negyvenéves írói útja során semmit sem változtatott kezdeti dalain.

A viharmadárnak nem lehetett más útja. A forradalom volt az a forró légáramlat, amelynek szárnyait nekifeszítette. Nem meglepő, hogy ő egyike a kevés öreg írónak, és mindenképpen az egyetlen ilyen nagyságrendű mester, aki velünk maradt. Emlékszünk arra az időre, amikor irodalmunk hirtelen üressé és hideggé vált. A jövő írónemzedéke a Vörös Hadseregben volt. Az írók szakadt katonaköpenyben vagy komisszári zubbonyban érkeztek az irodalomba, és csaknem mind zavarban voltak azzal a hatalmas irodalmi örökséggel szemben, amelyet el kellett sajátítaniuk, és még inkább azzal a feladattal szemben, amelyet el kellett végezniök. A forradalom olyan anyagot és tapasztalatot nyújtott a fiatal íróknak, amilyennel egyetlen elődjük sem rendelkezett. A fiatalok palettája azonban kezdetben rendszerint szegényes volt, nem volt elég színük ahhoz, hogy korukról telt hangon szóljanak. Nem az ő hibájuk: a forradalom alapszíne a vörös. Ez a forrongó terek színe, a zászlóké, a kiöntött véré, a hősi szenvedélyeké és a nép haragjáé. És nekünk még nem volt eléggé éles és elemző a pillantásunk ahhoz, hogy megkülönböztessük benne a *különböző* árnyalatok pazar gazdagságát. Érthető, hogy a világ látásának és ábrázolásának titkaiban járatlanok számára ez a paletta gyakran csak plakáthoz volt elegendő. Ezért feltétlen élnünk kellett azzal az irodalmi örökséggel, amely szellemben és időben a legközelebb állt hozzánk. És ekkor éppen Gorkij felmérhetetlen szerepet játszott fiatal íróink fejlődésében. A pályájuk elején álló írók igyekezték elsajátítani Gorkij számos írói fogását. Gondolok itt a gorkiji ábrázolás rendkívüli pontosságára, szinte rézmetszetszerű kifejezőkészségére és monumentalitására, s ugyanakkor szereplőinek csaknem aforisztikus tömörségére, szűkszavúságára, a tiszta gorkiji mondat belső dallamára, a stílus romantikus lelkesültségére, és sok egyébre, ami kétségtelenül gazdagította irodalmi eszköztárunkat.

Ezt a tanulást Gorkijtól különösen elősegítette az a nem jelentéktelen körülmény is, hogy aligha volt az orosz irodalomban a fiataloknak más, Gorkijhoz hasonló tanítója és igaz barátja.

Ritkán dicsértek minket, és nem is voltunk hozzászokva. Naivitás lett volna az időt az éppen csak megkezdett munka eredményeinek összegzésére fecsérelni. Főképp szidtak minket, néha okkal, néha feleslegesen. Igaz, szidalmazóink közül sokan más közhasznú területeken gyümölcsöztették fürgeségüket. Mi pedig valóban túlságosan keveset tettünk meg abból, amit a történelem nemzedékünkre bízott, ha majd eljön az ideje, meglátjuk!

De a fiatal művésznek mindig szüksége van a támogatásra. Amikor az első könyv után, amely hirtelen, szinte önkéntelenül buzog fel, elérkezik bizonyos félig-meddig hamleti megfontolások és kétségek ideje, akkor is kell a szerzőnek a helyeslő baráti jó szó. S bár a jó szótól senki sem lesz

szegényebb – valljuk be hangosan –, kevés jutott nekünk e jó szavakból. Az öreg írók nem teljesítették kötelességüket irodalmi örököseik iránt; egy részük megfutamodott, hogy a politikai és mindenféle egyéb salierizmus idején külföldön reszkessen, más részük kimerült, elenyészett, nem bírva ki a forradalom megpróbáltatásait. A vezető szerepet – adott esetben a szovjet művészet igen sok területén – egyedül Gorkij játszotta és játssza.

Kevesen vannak közöttünk, akiknek nincs birtokában olyan levél tőle, amelyet épp akkor kapott, amikor különösen szüksége volt rá. A feltétlen hitellel bíró mesternek ez a baráti részvéte és támogatása nemegyszer adott erőt nekünk a további munkához; a forradalmi irodalom sikereiben nagy része volt Gorkijnak. Előfordult, hogy tévedett, olyan írót dicsért, aki később nem igazolta a reményeket; de mégis mennyivel bölcsebb dicsérni, támogatni még a kicsi, a csenevész palántát, mint vascsizmával rohangálni az éppen csak bevetett mezőn.

Közelebbről a többieknél később ismertem meg Alekszej Makszimovicsot, csak 1927-ben, bár korábban is leveleztem vele. Első találkozásunkra abban a kis albergóban – szállodában – került sor, ahol Gorkij állandóan lakott. Ez a vidéki ház, amelynek köves, napsütésben vakító fényű kertjében tüskés, poros bokrok nőttek, csaknem magán a Sorrentói fokon áll. Gorkijnak minden vendége ismeri – írók, professzorok, Európát körülutazó élmunkásaink, külföldi megrendeléseink teljesítését ellenőrző mérnökeink, egyszóval mindazok a honfitársai, akik meglátogatták őt olaszországi magányában.

A szálló az ókori Minerva nevét viselte. Lehetséges, hogy valamikor, a főníciaiak előtti időkben ezen a helyen állt a szigorú római istennő temploma, amelyet Odüsszeusz épített, ha hihetünk Strabonnak és Senecának. Lehet, hogy ebben az áldott kék serlegben, amelyet a tenger vágott a füstölgő, káprázatos hegyek közé, találkozott először a híres vándor a rettenetes Polüphémosszal – legalábbis így mondja Thuküdidész. Mi – a feleségemmel utaztam, s ráadásul a szárazföldön – nem éltünk át odüsszeuszi kalandokat, nem találkoztunk se lesztrigonokkal, se szirénekkel. Polüphemoszt egy közönséges külsejű, helyi származású spicli formázta, aki fel s alá járkált Gorkij villája előtt, s szemlátomást családos, kifogástalan signor volt, vastag bajusszal, esernyővel és hetykén a szemöldökéig behúzott borsalinoban. Szeme történetesen valóban egy volt a kémnek, de az ugyanazon a normális helyen, ahol bármely más olasznak. S a szerző maga is kevéssé hasonlított Odüsszeuszra – azon a ragyogó, forró reggelen vastag mellényes gyapjú öltönyben voltam, s ezen felül még egy jó erős bélelt esőköpeny is volt rajtam, amely nem fért be a bőröndbe. Egyszóval fölöttébb hasonlítottam egy európaira, ahogyan azt nálunk valahol a voronyezsi egyházmegyében elképzelik. Elámulva a benyomásoktól – oly lenyűgözőek ezek a félszigeten szétszórt apró olasz városkák, mint a kincses elzevirek, telve elpusztíthatatlan emlékekkel! – rendbe hoztam magam, s amikor fejemet a mosdó fölé hajtottam, ezt hallottam fentről:

– No, tehát itt van Leonov is. Ismerkedjünk meg! – vagy valami ilyesmit.

Ez az ember magas volt és csontos; úgy éreztem, hogy görnyedtsége nem a kortól eredt, hanem attól a vágytól, hogy közelebb legyen az emberekhez; kékes színű, durva szövetből készült inge emlékezetemben könnyen összekapcsolódott a tenger színével, amelyet már a nyikorgó sorrentói villamosból megpillantottam. Feltűnő mozdulatokkal simogatta a bajuszát, amelyet arcképeiről már régen ismertem. Oldalvást nézett rám, mintha így jobban látna. Amikor a bemutatkozás szokásos ceremóniáját befejezettnek tekinthettük, ez az ember, aki mintha a tengerbe lett volna öltözve, meghívott magához reggelizni.

S hirtelen minden nagyon egyszerűvé vált, mintha mi már régen ismertük volna egymást, csak épp egy évtizede nem találkoztunk volna. Furcsa, hogy Gorkijjal beszélgetve nem érezni sohasem a korkülönbséget.

Ülünk a ház teraszán. Körülöttünk elömlik az öböl fénylő párája, s a túloldalon a régi római városok gyilkosa, a Surrentumot is fenyegető Vezúv szunyókál kéken, mint egy épp hogy tógát öltött ifjú. A fölötte álomként lebegő állandó felhő hajnalban rózsaszínű, délben kék. Lábánál pedig a szőlőskertek nemzedékek tucatjainak munkájával kirajzolt négyzetei, az utak ondolált

szalagjai és Nápoly sárga kockái. Ezekbe a távolról szivárványló kövekbe, amelyek valaha Scsedrint, az orosz festőt is rabul ejtették, több van beleírva, mint a legvastagabb történelemkönyvbe.

Alekszej Makszimovics mesél – és tempós, ózó beszédében hol Csudra kemény szava fénylik, hol Luka lágy iróniája, hol Sakir szögletes beszéde; azelőtt nem találkoztam ilyen vonzó elbeszélővel. S hirtelen szó közben abbahagyja, és kérdezni kezd Moszkváról, az országról, az emberekről, dolgaikról.

– No hát? – És lassan leverve a cigarettáról a hamut, megsimogatja a bajuszát.

Nem hiszem, hogy ne tudna valamit, amit én tudok. Úgy érzem, percenként megmutatja a világról való ismereteit, s ez számára szemlátomást csak annak a módja, hogy gyorsan és alaposan kiismerje azt, akivel beszélget. Értesülései pontosak, és a szempont, ahonnan a tárgyakat és jelenségeket látja, állandó.

És amikor, mint egy könyvet lapozgatja beszélgető társát, néha megáll egy-egy zűrzavarosan fogalmazott oldalnál, s akkor lehetetlen védekezni az átható, gorkiji mosoly ellen.

Mindezeket a részleteket azért sorolom elő, mert igaz a francia szólás az első benyomások hiteléről.

Akkor vettem észre:

Ez az ember egészen Oroszországé, ugyanakkor azonban egyetlen országé vagy nemzeté sem. Hazája a föld, nemzete az emberiség. Kultúrája teljes érvényű, ismeretei pontosak, tapasztalatai mélyek, gondos emlékezete pedig csodálatos. És megszokta, hogy mindenre emlékszik. És ha elfelejti mondjuk egy nálunk kevéssé ismert könyv címét vagy egy múlt századi harmadik vonalba tartozó író nevét, akkor komolyan mérgelődik, ujjával pattogtatva, módszeresen kutatva mindig meg is leli, ami elveszett, ami eltűnt az elmúlt évek távolában.

Ritkán mérges, s olyankor mosolyába burkolózik, amely figyelmes, ironikus és gyanakvó. Egy gonosztetteiről ismert emberről beszélgettünk. És akkor Gorkij nem bírta tovább: „Igen! Az egy marha!"

És úgy éreztem, ez a megérdemelt jellemzés inkább azt a sajnálkozást fejezi ki, hogy ez az elaljasult egyén is emberi külsőt hord.

Munkabírása hatalmas. Ez az ember sohasem beszél a fáradtságáról – talán nem is ismeri? Íróasztalán felvágva és elolvasva láttam olyan folyóiratainkat, amelyekről nem is hallottam, noha folyamatosan a Szovjetunióban éltem. Mindent követni bír, amit nálunk kinyomtatnak, és válaszol minden levélre, pedig azok rendkívüli bőségben érkeznek hozzá hazánk minden zugából. A sorrentói kézbesítő táskájának jelentős részét Gorkij levelezése tölti meg. Írnak neki mindenféle foglalkozású, a legkülönbözőbb tevékenységeket folytató emberek. Hallottam egy, az igazsághoz közel álló tréfát, hogy Gorkij intézmény. És az is igaz, hogy Gorkij nemcsak önmagáé, és mindenesetre nemcsak egy irodalomé.

Gorkij olyan ember, aki csodálatos munkát végzett önmagán. És felismerve ezt a munkát, még nagyobb tiszteletet érzünk a világnak e polgára iránt, aki a Nyizsnyij Novgorod-i festőműhelyből érkezett.

1932

ZAPPE LÁSZLÓ fordítása

ALEKSZANDR BLOK

Cikkek és napló

A SZERZŐI JOGOK ÖRÖKLÉSÉRŐL[1]

Válasz egy körkérdésre

Az irodalmi művek öröklési jogának megszüntetése ellen semmit sem tudok felhozni.

Egy olyan ember, aki valóban éli az életet, azaz előre, s nem hátrafelé halad, az évek múltával, természetesen, mindenféle tulajdon iránt közömbösebb lesz; ez a megállapítás a szellemi munka képviselőjére fokozottabban érvényes, s még inkább a művészre, akinek legfőbb gondja, hogy alkotó energiáját befogadó formára leljen, s egyáltalán nem érdekli, gyűjthet-e magának tőkét. Hozzátartozói, ha azok valóban hozzátartoznak, megértik őt.

És ha meghalok, remélem, lesz majd néhány ember, aki tudja, hogy melyik lesz az a legjobb forma, amelyben továbbadhatja munkám gyümölcsét. Azoknak, akiknek szükségük lesz rá.

1918. január 1.

EGYÜTTMŰKÖDHET-E AZ ÉRTELMISÉG A BOLSEVIKOKKAL?[2]

Válasz egy körkérdésre

Együttműködhet-e az értelmiség a bolsevikokkal? Igen, sőt kötelessége is, hogy együttműködjön.

E témáról *Oroszország és az értelmiség címmel*[3] a napokban teszek közzé egy cikksorozatot.

Politikailag műveletlennek tartom magamat, nem vállalhatom hát, hogy az értelmiség és a bolsevikok közti megegyezés taktikájáról ítélkezzem. Ezt a megegyezést, a belső szándékok szerint, a muzsika[4] hozza létre.

Függetlenül a személyektől, az értelmiséget ugyanaz a muzsika vezérli, mint a bolsevikokat.

Az értelmiség mindig forradalmi volt. A bolsevikok dekrétumai az értelmiség jelképei. Jelszavak, amelyek kidolgozásra várnak. Az isteni föld... vajon nem a haladó értelmiség jelképe volt ez is? Bár a bolsevikok nem ejtik ki az „isteni" szót, többet emlegetik, persze az ördögöt, de a nótából nem lehet ám kihagyni a szavakat.

Az értelmiség bolsevik ellenessége felszíni jelenség. És úgy látszik, már múlófélben van. Nem úgy gondolkodik az ember, mint ahogy beszél. Kibékülés, a muzsika teremtette kibékülés következik...

1918. január 14.

---

[1] Megjelent 1918. január 3-án, a körkérdéseket és az azokra küldött válaszokat közzétevő pétervári lapban

[2] Megjelent 1918. január 18-án, a Petrogradszkoje eho (Pétervári visszhang) c. lapban.

[3] Blok híres cikke, amelyben hitet tett a forradalom mellett, 1918. január 19-én jelent meg *Értelmiség és forradalom* címmel. Magyarul: Blok válogatott művei, Európa Könyvkiadó, 1972.

[4] Blok gyakorta használta átvitt értelemben a „muzsika" szót, a művészeteket, s néha a szellemi élet egészét értette alatta.

KÖSZÖNTŐ MAKSZIM GORKIJ SZÜLETÉSNAPJÁRA[5]

Óriási terhet rakott a sors Makszim Gorkij, korunk legnagyobb művészének vállaira. Közvetítőnek tette meg, hogy ott legyen a nép és az értelmiség, e két tábor között, amelyek nem ismerik még egymást, de önmagukat sem. Nem ok nélkül történt így: napjainkban csak a muzsika talál ott megoldást, ahol a politika és a tudomány erőtlenek. Erőt kívánok hát Alekszej Makszimovicsnak, hogy megőrizhesse a muzsika szigorú, haragos, ösztönös és kegyes lelkét, amelyhez mint művész hű maradt. Mert amint Gogol mondotta, ha a muzsika is itthagy bennünket, mi történik akkor ezzel a világgal? Csak a muzsika képes megállítani azt a vérontást, amely, ha nem lesz már többé szent őrültség, keserű nyűg lesz csupán.

1919. március 30.

A NAPLÓBÓL

1918. január 18.

Tegnap. A Téli Palota gyerekszobái.

Az elnök Poljanszkij elvtárs, aki elzavarta a Népművelésügyi Minisztérium melletti Tudományos Bizottságot. Az alkotmányt magyarázza. Jelen vannak: a titkár, két hallgatag fiatalember, Stenberg festő, Benois, Altman, Larisza Reissner és a marburgi filozófus[6].

A helyesírás kérdését én vetettem fel. Legfőbb érvem ellene, hogy a helyesírás az alkotás technikájához tartozik, s abba nem avatkozhatik bele az állam. A régi írókat, akik, mint eszközt, keményjeleket is használtak, a régi helyesírás szerint kell kiadni. Az új írók, akik új módon írnak, szintén találnak majd olyan eszközöket, amelyek megfelelnek alkotó energiáiknak (sietek mindent följegyezni, ezért ilyen fésületlen az írásom).

Larisza Reissner és Altman nekem adtak igazat. A többiek az új helyesírás mellett szóltak, noha az én gondjaimat is megértették.

Benois mindennek az ellenkezőjét állította. *Személyes* unszimpátiával fogadja az Izvesztyiját, Benois a XVII. századi kiadványok moliére-i helyesírását szereti. Én magam nem ragaszkodom a régihez, lehetséges, hogy magamtól át tudok állani az újra, de attól tartok, a művészet, s *következésképp* a nép is, tényleg elveszíthet valamit.

Meglehet ám, hogy egykoron éppen úgy harcoltak az új francia helyesírás, és Nagy Péter idején a világi írásjelek bevezetése ellen, mint én a tegnapi napon.

Az új helyesírást még a régi (az „ideiglenes") kormány vezette be, a tankönyveket is aszerint íratták. A bolsevikok néhány praktikus újítást terveznek csupán. A klasszikusok kiadásáról már korábban döntöttek, s noha ebben az ügyben, amint mondják, nem hozhatnak újabb határozatot, mégis azt kérem, vizsgáljuk felül a dolgot. A következő ülésre, javasoltam, hívjuk meg Morozovot és Ivanov-Razumnyikot. A bolsevikok a maguk részéről néhány pedagógust hívnak meg.

Az új helyesírás melletti érvek: a gyerekek már aszerint tanulnak. A keményjel elhagyásával milliónyi rubel és betűszedői kapacitás takarítható meg.

Valóságos könyvéhség jellemzi most a helyzetet. Mindenki (a szovjetek) könyvet kér. Könyv viszont nincs, a klasszikusokat önkényesen megszabott, hihetetlenül magas áron lehet csak megszerezni. A klasszikusokat az ismert feltételek (határozat) figyelembevételével szabad kiadni.

---

[5] 1919. március 30-án ünnepelték Makszim Gorkij ötvenedik születésnapját. Blok e köszöntőt a Világirodalmi Kiadóban rendezett ünnepségen mondta el.

[6] Baráti körben így hívták Blok egyik ismerősét.

(Azaz nem lehet szó túlzott nyereségről, csupán a munkadíjat fizetik ki.) Minden olyan kiadványt, amelyet az előírások megsértésével adnak ki, elkoboznak (a minisztériumba részletes számlát kell benyújtani).

A régi kiadványok matricáival az állam rendelkezik (Marksz, „Kopejki" és más nyomdákból), azok felhasználásával viszonylag olcsón tehetné közzé a klasszikusokat. 1. De a matricák közt sok a rossz, 2. Felhasználásukat a határozat nem teszi lehetővé. Azonban: „ha találkozom valakivel, aki haldoklik már az éhségtől, s arra jön egy macska, levágom a macskát, s megetetem vele az éhezőt". A kérdést még nem döntötték el. Ha például Tolsztojt a régi matricák felhasználásával adnák ki, kétszáztizenkét nap múlva megjelenhetne a könyv. A bizottság haladékot nyerhetne ilyen módon.

A bizottságnak az a feladata, hogy kidolgozza a klasszikusok újszerű kiadásának tervét (betűtípus, a könyvek alakja, az új helyesírás, illusztrációk, papír, egészségügyi szempontok és sok minden).

Poljanszkijban a marxista – emigráns – lunacsarszkijista – huncuteszű – jólelkű értelmiségi valamennyi tulajdonsága együtt van. És nagyon szeretetre méltó. És mindezt tudja magáról (tizenöt évet élt illegalitásban).

Csupa kosz megint a Téli Palota (bár ezeket a szobákat kitakarították, s helyükön maradtak a bútorok). Tragikus a helyzet (kevesen vagyunk). Valamiféle rossz hangulat – talán az ügyetlenkedéstől, az értelmiségieskedéstől, a különböző nyelvektől. És mégis valami jó (jóságos).

Jó ez a hatalmas és felelősségteljes munka. A tekintélyesebb értelmiségi uraságok nem kívánnak részt venni ebben a munkában, nem akarják „elkapkodni" a dolgot.

És még valamit megértettem: a bolsevizmusnak egyik sajátossága a munka, repülni, szárnyalni akarnak. Éppen ebben kell segíteni őket. Szárnyakra kapott a nép is, tudással és hozzáértéssel kell melléje állni. Fokozatosan érlelődik ez a felismerés. Lehetséges volna, hogy a „hozzáértők" közül sokan nem jutnak el idáig?

A demokrácia képviselői a tegnapi ülésen nem vettek részt, mert valamennyi létező kongresszus ülésezett (a munkások és katonák küldöttjeinek tanácsa, a paraszt küldöttek, a vasutasok, az élelmiszeripari dolgozók és mások). A következő üléseken a demokrácia hívei is ott lesznek.

GERENCSÉR ZSIGMOND fordítása

Mihail Romagyin: Illusztráció Andrej Platonov
Mester születik című elbeszéléséhez

BOTKA FERENC

Mácza János és a szovjet irodalom

Mácza János neve ma már ismét ismerősen cseng Magyarországon. Nemcsak A Tettbe és a Mába írt színikritikái és tanulmányai alapján, hanem azért is, mert könyvkiadásunk jóvoltából lassan hozzáférhetővé válnak azok a művei is, amelyek a Tanácsköztársaság bukását követő emigrációban keletkeztek. Az 1970-ben megjelent *Esztétika és forradalom*, és három évvel később a *Legendák és tények* című tanulmánykötetei a marxista esztétikai gondolkodás számottevő úttörőjeként mutatták be a magyar olvasónak.

Kevésbé ismert azonban, hogy a húszas évek első felében egyike volt a szovjet irodalom első magyar fordítóinak és közvetítőinek is. A csehszlovákiai kommunista párt magyar nyelvű napilapjának, a Kassai Munkásnak a szerkesztőjeként lefordította Majakovszkij számos versét, és több cikkben-tanulmányban ismertette a szovjet irodalom és művészet új eredményeit.

Mácza Jánossal 1957-ben ismerkedtem meg. Adatokat gyűjtöttem Majakovszkij magyar fordításainak történetéhez, s Hidas Antaltól megtudtam, hogy Mácza Moszkvában él, a Lomonoszov Egyetem professzora. Levelet írtam neki, amelyben nemcsak a kassai évekről faggattam; megkérdeztem, kapcsolatban volt-e az 1927–30 között megjelent 100% című folyóirattal, a KMP legális lapjával, ő juttatta-e el a szerkesztőkhöz a *Balra mars* szövegét, amely munkás-szavalókórusaink egyik leghatásosabb műsorszáma lett, s a lap által kiadott *Szavalókórus* című antológiában-műsorfüzetben is megjelent. Megkérdeztem továbbá, hogy ő írta-e azt a kitűnő összefoglalót a szovjet irodalomról, amely a lap első évfolyamában található – János Lajos aláírással stb., stb.

Milyen nagy volt örömem, amikor a posta meghozta a választ Mácza János csikorgó, nehézkes mondataival (hosszú éveken át nem írt magyarul!) és értékes felvilágosításaival.

Amikor e válaszleveléből megtudtam, hogy Majakovszkijt személyesen ismerte, kértem, szóljon erről részletesebben, s a „könnyebbség" kedvéért felajánlottam, hogy írhat oroszul is...

Később személyesen is találkoztunk, s beszélgetéseink során megismerhettem azt a szerteágazó tevékenységet, amelyet az orosz irodalom nyugati megismertetése és a nyugati szocialista irodalom és művészet szovjetunióbeli népszerűsítése terén végzett. E találkozások során ajándékozott meg *A mai Európa művészete* című, 1926-ban oroszul megjelent könyvének egy példányával,

s kiadatlanul maradt tanulmányának, *Az új orosz irodalom és az ideológia fejlődése Oroszországban* (1924–25) kézirattöredékével.[1]

Az alábbi összeállítás dokumentálni kívánja Mácza János közvetítő szerepét irodalmaink között. Levelei elsősorban a műfordítót mutatják be, kiadatlan, 1924–25-ös tanulmánya, melyből itt a Majakovszkijról szóló részt közöljük, a szovjet irodalom egyik első elemzőjét.

A Majakovszkijról rajzolt portréja azonban kissé igaztalan. Épp abban marasztalja el a költőt: lírája személyességében, amiért az utókor nagyra tartja. Ilyenformán ez az írás nem is elsősorban Majakovszkijra, – hanem a korra, az őt körülvevő kritikai légkörre jellemző. És természetesen a „portréfestőre", akinek adatokban gazdag írása – néhány apró hiányosságtól eltekintve – ma is frissen és élményszerűen idézi fel a húszas évek irodalmi és kulturális életét.

MÁCZA JÁNOS

Levelek Botka Ferenchez

I.

Kedves Botka elvtárs!

Válaszolok a hozzám intézett kérdéseire a pontok szerint.

1. Majakovszkijt kezdtem fordítani 1921–1923. években. Az első cikkem Majakovszkijról, illetve a *Miszterija Buff*ról (fordított idézetekkel) megjelent egy Cluj-Kolozsváron kiadott folyóiratban, amelynek a címére nem tudok visszaemlékezni. A cikkem az 1075–1078. oldalakon volt; előtte Bartók Bélának volt cikke. Úgy hiszem – 1921. év...[2]

2. A *Balra mars* fordítása először a kosicei (kassai) pártlapban: a Munkásban jelent meg 13. április 1923. számában.

Fordítottam még: *Kora még örülni* versét és részletet a *Lenin* poémából (kezdve a sortól: „Unokák számára írom...") A *Balra mars*, tudtommal az Új Előre[3] egy vasárnapi mellékletében is megjelent.

3. A *Szavalókórus* gyűjteményt nem ismertem, ezért nem tudom, mi volt benne.

4. A *János Lajos* aláírású cikket én írtam.

5. Majakovszkij halálával kapcsolatban a *100%*-ba nem írtam cikket.

Majakovszkijjal személyesen 1923. karácsony estén ismerkedtem meg, amikor nála voltam, s amikor ajánló felírással három kis könyvét nekem ajándékozta. Később 1918–1920. évből származó kiadványokat kaptam tőle, többek közt a Petrográdban megjelent Iszkussztvo Kommuni hetilap összes számait (1918–1919), amelyek már akkor is (1923–24-ben) bibliográfiai ritkasá-

[1] A korai európai avantgarde történetét összefoglaló tanulmánykötet fordítása ez évben jelenik meg a Petőfi Irodalmi Múzeum forráskiadvány-sorozatában, az *Irodalmi Múzeum*ban. Orosz irodalomtörténete sem teljesen ismeretlen: a *Legendák és tények* közölte belőle azt a részletet, amely az orosz forradalmi színház új törekvéseit ismerteti.

[2] Az 1920–22 között megjelent *Napkelet*ről van szó. (Szerk. Ligeti Ernő és Kádár Imre.)

[3] Az amerikai kommunista párt magyar nyelvű napilapja.

gok voltak. Ott jelentek meg először versei: *Parancs a művészetek seregének*, 7. XII. 1918. (úgy emlékszem ezt is fordítottam), *Kora még örülni*, 15. XII. 1918. *Balra mars*, 12. I. 1919. és mások.

A többi orosz költők közül csak Alekszander Blok *Tizenkettő*jét fordítottam (úgy emlékszem, szintén az Új Előre egy vasárnapi mellékletében jelent meg. Később Lányi Sarolta fordította le...).

Hogy hogyan kerültem a Mához? – Még a Tettben kezdtem el dolgozni. Húzott hozzájuk az antimilitarista programjuk és a „baloldali" művészi felfogásuk. Szakítottam a Mával szintén politikai-művészeti szempontokból. A Ma politikai „pártonkívülisége" a húszas években már lehetetlenné tette az álláspontját. Éppúgy kiélte magát a dadaizmus-futurizmus-szürrealizmus is. Az a tény, hogy Szlovenszkóban részese lettem a forradalmi munkásmozgalomnak – kijózanított a „baloldali" művészromantikából, a Szovjetunió élete pedig végérvényesen kinyitotta a szemeimet a Ma kispolgári anarchikus alapelveire.

Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam pontosabb adatokat adni a kérdéseire – de mindez már oly régen volt, és nem minden kiadvány őrződött meg nálam.

Azt hittem, már nem fogok tudni magyarul válaszolni. Nem írtam magyar nyelven már vagy harminc éve. Ha sok hiba van írásomban – bocsánatot kérek.

Üdvözlöm
Mácza

30. X. 1957.
Moszkva, K–104, Malaja Bronnaja 19/a kv. 7.

II.

Kedves Botka elvtárs!

...Érdeklődött a Majakovszkijjal történt találkozásaimról. Elég sokszor találkoztunk. Személyesen 1923. dec. 24-én ismerkedtem meg vele. Felhívtam telefonon, megmondtam, ki vagyok, hogy fordítottam a dolgait, s ő rögtön meghívott magához. Megérkeztem (Brikék lakására), s kiderült, hogy fenyőfa áll, karácsonyt ünneplik. Majakovszkijon, Briken, és feleségén kívül ott voltak még: Aszejev és még valaki, nem emlékszem rá. Nagyon kellemes és vidám este volt, vacsorával, gramofonnal és tánccal. Kicsit kényelmetlenül éreztem magam, mivel nem gondoltam, hogy ilyen „estélyre" érkezem. Majakovszkijjal aztán külön elbeszélgettünk fordításaimról, s megkért: szavaljam el neki a *Balra mars*ot magyarul.

Később, amikor a vidámság a tetőpontra hágott, Majakovszkij hirtelen felállt, kivett a zsebéből egy kis jegyzetfüzetet, nagy léptekkel járkálni kezdett a szobában, időnként mormogott magában valamit, és feljegyezte a füzetbe. Én tapintatból nem akartam tovább zavarni, és elmentem. Ez a „A" bulvár és a Mjasznyickaja utca sarkán volt, az első emeleten. A földszinten kenyérbolt volt (ma is az van ott).

A következő nap – Majakovszkij meghívására – elmentem, hogy megismerkedjem könyvtárával. Egész sor kiadvánnyal ajándékozott meg, köztük az Iszkussztvo Kommuni teljes évfolyamával, a Közoktatási Népbiztosság képzőművészeti, zenei és színházi osztályainak lapjaival és folyóirataival, Hlebnyikov, Burljuk és más „futuristák" néhány versesfüzetével, s végül három saját kötetével, rajtuk a lendületes betűkkel írt dedikáció: „Mácza elvtársnak – V. Majakovszkij. Moszkva, 23. dec. 24." Ezek a könyvek a következők: 1. *Dlja golosza.* (Hangra.) RSZFSZR, Goszizdat. A kötet tervezője: El. Liszickij. Berlinben nyomtatták ki 1923-ban. 2. *Pro eto.* (Erről.) A borítófedél fotomontázsát és az illusztrációkat a konstruktivista Rodcsenko készítette. Goszizdat. Moszkva–Petrograd, 1923. 3. *Majakovszkij izgyevajetsza.* (Majakovszkij gúnyolódik.) Vhutemasz, Moszkva, 1922. Ma valamennyi bibliográfiai ritkaság, és könyvtáram büszkesége. (Tájékoztatásul: Liszickij „baloldali", „konstruktivista" művész. Akkor Berlinben élt, de

hamarosan Moszkvába érkezett. A háború előtt halt meg. Véletlenül egy házban laktunk vele. Rodcsenko – a „konstruktivizmus" egyik meglapítója. Fotomontázzsal foglalkozott. A *Pro eto* számára készült illusztrációi – szellemes kombinációk a Majakovszkij és Lili Brik életéről készült felvételekből, az állatkertet ábrázoló, és a külföldi újságokból kiollózott képekből. Rodcsenko egy évvel ezelőtt halt meg.)

Majakovszkijjal később a Kommunista Akadémián is találkoztam – eljött első moszkvai előadásomra –, ahol a maga éles modorában szólalt fel, ide-oda járkálva a teremben. Természetesen a „baloldali", forradalmi művészet védelmében; alaposan odamondogatott néhány „szakállas" professzornak, mindenekelőtt Pjotr Kogannak, a Művészettudományok Akadémiája elnökének, aki szintén jelen volt. Ez 1925 őszén történt...

Moszkva, 1958. szept. 4–15.

Kézszorítással
Mácza

BOTKA FERENC fordítása

Vlagyimir Majakovszkij

Vlagyimir Majakovszkij százszázalékosan költő, százszázalékosan lírikus.

Vlagyimir Majakovszkij a forradalom költője; az orosz proletárforradalomé.

Vlagyimir Majakovszkij tudatos forradalmár, tudatos ember.

De – s ez előnye (lírájának forrása) s hibája (forradalmi költészetének csorbája) –, Vlagyimir Majakovszkij nagyon is Vlagyimir Majakovszkij.

Ahogy ez a költő a forradalomhoz és forradalomról, a harcos proletárok szenvedéséről, küzdelméről beszél, ebben a szinte erotikáig izzott szeretetnek olyan forrása, olyan vehemenciája van, amilyet nem találunk csak igen kevés költőjénél a forradalomnak – s ahogyan elénk demonstrálja verseiben ezt a szeretet(et), arra nincs még egy példa a forradalom költészetében.

A gyűlölete, megvetése a forradalom ellenségeivel szemben semmivel sem gyöngébb szereteténél; de itt mintha úgy érezné a költő, hogy nem érdemlik meg ezek a lények, hogy felizzon miattuk gyűlöletében: elég a gúny, a fölényes, grimaszos irónia.

Ez a két aktív és aktivitást kiváltó, érzelmi motívum uralkodik Majakovszkij költészetében. Ellágyulások, csöndes elbámészkodások, meddőtlen meditációk nála árnyékukban sincsenek jelen. Ő mindig állást foglal.

Állást foglal és – ő.

Tulajdonképpen ez is az ő költészetének lényege: Vlagyimir Majakovszkij harcos aktív állásfoglalása a dolgokkal szemben a forradalomért és – a saját maga teljes kiéléséért.

A forradalomnak és forradalomról írt versei – kezdve a *Balra marsról*, a *Megrengető tények*től a *150 000 000*-ig és a *IV. Internacionáléig*, s a forradalom ellenségeiről írott szatírái (Vrangelről, a genfi konferencián „elmondott" beszéd, a bürokratiád s az egész *Majakovszkij gúnyolódik* c. kötet) – ha úgy tetszik: egy öntudatos ember bátor, harcos kiáltozása, artikulálatlan szerelmi vallomása és köpködése, ha úgy tetszik: egy, egészségének, erejének és igazának tudatában levő felgyürkőzött fiatal legény odaadó és kihívó kurjongatása az embersűrű utcákon.

Hogy mindenütt hangsúlyozottan itt van ő, hogy amikor a Kommunista Internacionálé megszületésének és terjedésének hatalmas szintézisét adja *(Megrengető tények)* nem tudja megállni, hogy oda ne írja:

S ennek
én
Vlagyimir Majakovszkij
tanúja vagyok.

Hogy a forradalom, tömeg, harc, világkavarodás csak annyiban van, amennyiben az ő tudatában szintetizálódott — ez lehet hibája annak a költőnek, aki már minden szociálisnak idegen ideológiától megtisztultan születik és születhetik az emberi kollektivitásnak tömegérzéssé kikristályosodása idején; — Majakovszkijnak azonban, aki mégiscsak az individualizmustól s ezer más bűntől megterhelt társadalmi korszakban született és nevelkedett — Majakovszkijnak ez még költői joga és társadalomhoz kötött emberi gyöngéje.

Miért kívánnánk (és miért kívánják) éppen Majakovszkijtól, hogy megteremtse az új lírát, hangot adjon az új ember érzelmeinek, amikor ő eppúgy nem lehet „új ember", amint senki sem lehet kortársai közül?

Majakovszkij maximumát adta annak, amit a mai kor forradalmi líriklusa adhat: líráját — őszintén, el nem csavart hangon — a forradalomnak.

Szergej Konyenkov: Vlagyimir Majakovszkij

DALOS GYÖRGY

Kolcov és a magyarok

Mihail Jefimovics Kolcov (1898–1942) – a szovjet újságírás klasszikusa. Belpolitikai és nemzetközi témájú cikkei, riportjai, tudósításai, a visszásságokat leleplező glosszái eseményszámba mentek. Publicisztikája mérce lett a korabeli sajtóban, mindenekelőtt a Pravdában, amelynek 1923-tól kezdve másfél évtizeden át állandó munkatársa és szerkesztő bizottsági tagja volt.

A Pravda megbízásából indult el 1927-ben arra a nyugat- és közép-európai utazásra is, amelynek egyik eredménye az alábbiakban olvasható cikk. Az utazás körülményeiről nem sokat tudunk. Kolcov ellátogatott a weimari Németországba és ott felkereste börtönében Max Hoelzet, az 1921-es márciusi harcokban való részvételéért elítélt német munkásforradalmárt. Útjának utolsó állomása a királyi Jugoszlávia volt. E két célpont közé iktatta be rövid budapesti tartózkodását. Tudjuk, hogy álnéven és hamis útlevéllel lépte át a magyar határt, mivel ekkoriban Horthy-Magyarországnak és a Szovjetuniónak semmiféle diplomáciai kapcsolata nem volt, amely lehetővé tette volna újságírók akkreditálását. Az utazás ily módon nem is volt egészen veszélytelen. Kolcovnál azonban az újságírói szenvedély mindig felülkerekedett a veszélyérzeten. Bizonyítja ezt főműve, a *Spanyolországi napló* is, amelynek tudósításai nem jól berendezett hírügynökségi szobákban készültek, hanem az ostromlott Madridban, a harcok színhelyén.

Mellesleg a spanyol polgárháború eseményeit és légkörét megörökítő riportkönyv is tartalmaz magyar vonatkozást: Zalka Máté (Lukács tábornok) érzékletesen megrajzolt portréját. Ilyennek látta őt Kolcov Madrid ostromának egyik legfeszültebb napján, 1936. december 3-án:

„Zalka-Lukács fáradtan, elgyötörten jár. A 11. és a 12. Brigád napokon át súlyos harcokat vívott az Egyetemi Városrészben, súlyos veszteségeket szenvedtek. A harmadik napon elesett Hans Beimler, a Német Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja is. »Micsoda emberek, micsoda emberek!« – kiáltja Lukács. Nem tudja megszokni azoknak az embereknek a pusztulását, akiket ő maga vezet harcba. Amundsen emlékezéseiben van egy egyszerű mondat, amely egész könyvet ér. Amundsen azt mondja: »Az ember nem tudja megszokni a hideget.« Ezt Amundsen mondja – és ő tudja. Életének nagy részét az északi sarkvidéken töltötte... Északon, a Spitzbergákon és Grönlandban az emberek az örök jég alól is előbányásszák a szenet. Fázni a melegért. Éhezni, hogy az emberek jóllakhassanak. Éveken át börtönben ülni a szabadságért. Az emberi nem forradalmi. Lukács repesőn, szomjúhozva szereti az embereket. Nincs nagyobb öröme, mint velük érintkezni, közöttük lenni, tréfálkozni, kellemes, gyöngéd szavakat mondani nekik, melegedni mellettük és melegíteni őket. Nem szeret veszekedni és nem szeret egyedül maradni egy szobában. Moszkvában nyomasztották az irodalmi viták, imádta az ünnepségeket, a jubileumokat, a banketteket, a baráti találkozókat. Magyarországon távollétében halálra ítélték, mint a rendszer engesztelhetetlen ellenségét. A számára ismeretlen Oroszországba került és önkéntesként verekedett Kolcsakkal Szibériában, Vrangellel a Krímben. Spanyolországban együtt harcol egy számára ismeretlen néppel annak ellenségei ellen. Fázik a melegért..."

MIHAIL KOLCOV

Mi lett volna, ha...

Inkognitóban Budapesten 1927-ben

„Várja Önt a Duna gyöngye! A szép asszonyok városa! A világ legjobb konyhája! A szerelem és a cigányzene városa! Jöjjön hozzánk Budapestre!"

Azt hittem, csak nyilvánosházakat lehet így reklámozni. Sosem hallottam, hogy egy állam fővárosát ily módon mutassák be annak képviselői.

Pedig így beszélnek Budapestről a kormányzat hivatalos prospektusai, útikalauzai, ilyen szavakkal adnak felvilágosítást a hivatalnokok Horthy úr valamennyi európai követségén.

A kormánynak kell a külföldi valuta. A kísérletek, hogy rövid úton jussanak hozzá — budapesti nyomdákban hamisítva a jó pénzt —, hatalmas botránnyal fejeződtek be (ha ugyan befejeződtek). Hát meg kell dolgozni érte! Nők, konyha, zene — nem is beszélve a nemzeti természeti kincsek koncessziós kiaknázásáról!

Magyarország jelenlegi gazdái egyetlen állam kivételével minden országból invitálják a turistákat. Valahányszor Horthy úr konzuljának vagy határőrének felmutatják a szovjet útlevelet, szinte sóbálvánnyá merevedik. Hogy megkíméljem a nyugalmukat, átnyújtottam az általuk talán leginkább ajnározott állam útlevelét. A hivatalnok ficánkolt és dorombolt, akárha a tarkóját csiklandozná az útlevelem. Egy csomó címet szórt elém, szépen nyomtatott reklámcédulákat, sőt néhány pajzán tanácsot is súgott volna a fülembe, de gőgös külföldi voltam, óvatosságra késztette, hát nyelt egyet, és különféle múzeumokat javasolt.

A bécsi expressz már Budapest előszobája. A folyosón piperkőc kereskedők susognak — viszik szatócsárujukat, és útközben önhatalmúlag szabják meg a szolíd polgári árakat. Simára borotvált, súlyos állkapcsú, marcona úriemberek haladnak szétterpesztett lábakkal, szőrös ujjaikon ijesztő pecsétgyűrűkkel — lovászok, úrlovasok, lótenyésztők, most jönnek vissza az európai derbikről, ahol a magyar paripa még mindig gazdái díszére válik. Durván és erősen kifestett hölgyek lövellnek felém csábos pillantásokat — élő exportcikkek, amelyeket ideiglenesen hazaszállítanak átminősítés céljából. Nagyra nőtt, nyershús színű angol nők rágcsálnak mindenfélét, a héját kidobálják az ablakon, a csendőrök tisztelettel lehajtott fejére. És végül kopott gentlemanek homályos, ólomszín szemüket az étkezőkocsi oldalfalára meresztve, savanyú arckifejezéssel szopogatják szalmaszálon át a talpas pohár tartalmát — nagy múltú magyar arisztokraták, sápadt sarjai valamikori lovagoknak, ma pedig végtelen szántóföldek gazdái, ezernyi rabsorban tartott paraszt urai.

Itt a határ, ellenőrzik az útlevelet. Vámvizsgálat. Továbbhaladunk, nem változik a kép, csak minden állomással több az aranysujtásos tiszt.

A magyar huszár cigányrománcok, magyar operettek és bulvárregények kedvelt hőse. Fekete szempár, csárdás, pohárköszöntő. Így volt ez egészen a világháborúig.

A kárpáti harcokban a szép szál huszárok hősiesen megfutamodtak, és dicsőséggel fogságba estek. De tizenkilenc után bőségesen kárpótolhatták magukat.

A magyar huszár tűzzel és vassal vágtatott át hazája nyomorúságos falvain, kínozta a parasztot, aki együttérzett a tanácshatalommal, kínozta és meg is ölte. A magyar arisztokrácia színe-java a mazurka kifinomult szalonlovagjai — Ostenburg gróf, Vay gróf, Esterházy gróf, Szalma gróf, Pongrácz gróf és Prónay báró — nem riadtak vissza attól, hogy erőszakot tegyenek egy nőn, akit négy katona fogott le, vagy mauserből lőjön az elfogott bolsevikra, s hogy megmártsa lakkozott kesztyűjét a megölt munkás vérében. A Magyar Tanácsköztársaság mindössze négy hónapig állt fenn. De hét éve tart a véget nem érő, kíméletlen leszámolás... A tisztek szépek,

egyenruhájuk csinosan elüt a vasúti kocsi zöld plüss borítású ülésétől. Ha értenék, hogy miért bámulom őket ilyen merően!...

Ez a vonat Magyarország rövid összefoglalása. Éppen csak a lényeg hiányzik: a munkások és a parasztok nem utaznak expresszvonaton. Általában nemigen utazgatnak. Talán ezt a kétrét görnyedt, fehér mellkendős lakájt tekintsem a másik fél képviselőjének? Kezében paprikaszóró: teljes gőzzel, lelkesen és bőkezűen megpaprikáz a szó szoros értelmében minden egyes fogást. Elvégre a paprika minden magyar étel legfőbb és állandó fűszere. Jól van, lakáj, mindenki elégedett.

A pályaudvar. Megérkeztünk. A holmikat az értékőrzőbe helyezem. Balra fordulok a sarkon, el az előkelő expressz utasaitól. A szép Pest és a fenséges Buda majd később következik.

Siet a villamos, előtte a hosszú utca, íme a piszkos, füstös hangyaboly, gyár- és koldusnegyed. Ahová nem hívnak a hivatalos útikalauzok és a kisuvickolt követségi hivatalnokok.

Óriási, legfrissebb amerikai minta szerint épült gőz- és villanymalmok. Hatalmas csokoládé- és likőrgyárak. Gépgyármonstrumok.

És közöttük, szinte rájuk tapadva, valóságos trágyahegyek, az eleven piszok és avíttság mozgó göncei. Síkos és sáros járdák, őszi latyak — íme, az utca élete. Inkább vacogjon az ember éjfélig a levegőn, semmint a sötét és szűk kamrákban fuldokoljék — a magyar munkások lakáshelyzete a legrosszabb Európában.

S a járókelők lába alatt, arcukon az utca szétmázolt sarával, sápadt, fekete hajú kölykök csetlenek-botlanak. A nyomor festői, a nyomor éget. Hol az a rendező, aki ilyen rafináltan ábrázolná ennek a tizenöt éves lánynak a rongyait, tépett cipőjét, ahogy itt áll, üres, piros lábassal a kezében? Elmúltak a régi, szép idők és nem akad művész, akit vonzana a szép téma, és megható képet festene a kolduslányról, s nagy összeggel mellesleg boldoggá tenné őt és a szüleit. A serdülő lányt éhség okozta tüdővész fojtja majd meg egy gyárban, vagy hideg tekintetű ügynök pillantja meg fehér vállát, a piszkos ruha rései közt, s élő áruként kiviszi az országon túlra.

Piszkos, sokat sejtető kocsmák. Az üstökben sötét, bűzlő folyadékban kukorica fortyog. A békeidőkhöz képest a magyar munkás átlagbére harmadrészére csökkent; ugyanebben az időben az árak jelentősen emelkedtek: a statisztika szerint az átlagmunkás naponta egyharmadnyival kevesebb ételt fogyaszt, mint a háború előtt. Öreg malomgyári munkás valami sültfélét emel ki a kormos sütőből, és piszkos körmével, vadul kapirgálja az edényre ragadt margarint. Nem, mégsem a világ legjobb konyhája ez.

A munkások lakta Hermina-mezőt a Thököly út köti össze a belvárossal. Útközben azonban még egy kerületet láthatunk — itt is mindenütt szegénység, munkások, csak errefelé már sűrűn találni nyomorúságos kisiparos-bódékat is. Az utca nyüzsgése itt még hevesebb és riasztóbb. Öregasszonyok árulnak meleg ételt. Munkanélküliek — rongyos, földszínű, riadt emberkék — járkálnak az utcán, odalépnek a járókelőkhöz, néhány fillérért hajlandók cipelni a háziasszonyok kosarát vagy az árukat tartalmazó zsákot. Villamosok csengetnek, kocsik nyikorognak, hangosan és szenvedélyesen morajlik az utca; mindez olyan, mint valami tébolyult hangverseny, amelyet a lovas rendőr vezényel az utcasarokról.

A kezét büszkén csípőjére tevő lovas feltétlenül a földesúri Magyarország szimbóluma. Budapest terei tele vannak történelmi tárgyú márvány és bronz lovas szobrokkal. És Budapest az egyetlen európai város, ahol a közlekedést lovas rendőrök irányítják. Hol üljön a lóra a rendőr, ha nem Magyarországon? A munkásnak nincs lova, ő a ló patája alá kerülhet. A fehérterror idején előfordult, hogy kommunisták családjait golyókkal a földre kényszerítették, azután órákig taposták őket, mígnem véres húscafatokká váltak a paripák táncos patái alatt.

Még néhány háztömb, és megváltozik a nyüzsgés hangja, lágy lesz és zümmögő. Változik az utca, a kocsik, a tömeg, feltárul az a Budapest, amelyet az előkelő idegeneknek ajánlanak.

Díszes házak és paloták egyvelege, százféle stílus, százféle ízlés. Valóságos építészeti tankönyv. A kirakatok párizsiasan ragyognak. A tömeg gazdagon, elegánsan öltözött. És az autók sokasága mellett, az európai városokban szokatlan módon, hintók nagy tömege.

Persze a ló itt sem állja a versenyt az autóval mint közlekedési eszköz. A nyomorult fiákeresek kihalnak, a gazdag földesurak nem adhatják alább. Az autócsodák türelmetlenül berregnek, megrekednek az út közepén, és várják, amíg lassan ellebbennek a lakkozott homokfutók vagy a címeres, négyfogatú hintók. Az autósok utálják a hintósokat, és viszont. Persze a hatalom ma még inkább az utóbbiaké. Magyarország agrárország, gazdái nagybirtokosok. Hallgatagon uralkodnak néhány csendes utcából, az arisztokratanegyedből, amelyet a zajos Pest a Duna bal partjához szorított. A mágnások palotái jól zárt kapukkal sötétlenek. Tizenkilenc után sok szép bronzrács jelent meg az ablakokon is. Kilencven nagybirtokos tartja kezében Magyarország egynegyedét. A kilencezer középbirtokossal együtt a megművelt földterületnek a fele övék. A másfél millió zsellérnek, noha verítékük táplálja ezt a földet, sírhelynyi földje sincs. A forradalom idején a rabszolgáknak nem volt idejük orosz testvéreik példáját követni. Legközelebb már nem ismétlődhet meg a habozás. A bronzrácsok tévedhetetlenül jelzik a jövendőt.

A paloták lakói közül némelyiket már elérte a sorsa. Windischgrätz herceg börtönben ül mint pénzhamisító, Széchenyi grófot kiutasították spekuláció miatt, két másik grófot emberkereskedésben találtak bűnösnek. Ez persze egyáltalán nem zavarja a hozzátartozóikat. Egy homokfutóban ülő bajuszos úr gyeplővel fogja vissza a makrancos lovat, mintha magát a szenvedélyes, lobbanékony Magyarországot akarná megfékezni. Fenséges külsejű férfiú. Talán csak a hágcsón álló inasa versenghetne vele arca nemességében, tartása szépségében.

Jobbra innen a Duna-part, Budapest legközepe, a nagyvilági lebzselők és a külföldi habzsolók fő szórakozóhelye. Egy órától három óráig mindenki a Korzón tartózkodik. A folyó felett, a keskeny járdán élvezettel és önfeledten özönlik a felcicomázott közönség. A férfiak még harsányabb színekben tündökölnek, mint a nők. Jól szabott füstszínű, márkás öltönyök, leírhatatlan nyakkendők, lakkcipők, hófehér, zsinóros csizmák. A hölgyek meztelenségét étvágygerjesztően leplezi többé-kevésbé a szivárvány színeiben tündöklő, pókháló vékonyságú selyem.

Az angolok és az amerikaiak – mind szerényebben öltöznek, mint a budapesti piperkőcök – gunyoros érdeklődéssel figyelik a Korzót az éttermek teraszáról és a szállodák ablakából. A járda magasított, hogy jól látható legyen az áru, a női láb. Észvesztő karrierek indulnak innen; a Duna-parti sétányok utcalányaiból londoni színházak dísze lehet, mi több, filmsztár vagy amerikai milliárdos szeretője. A Pannónia öreg pincére csámcsogva meséli – már ezredszer –, hogy Lia de Putti az Andrássy úton kezdte mint fagylaltárus. Dely Gabi egy likőrgyári fűtő lánya, és Lucien Doren... hát izé, hogy is mondjam... A hallgatóság mindezt jó szívvel tudomásul veszi, összekacsint a pincérrel, megismerkedik a soron következő leendő Lia de Puttival, és elmegy vele a Margitszigetre, amelyet a budapesti hatóságok hivatalosan is a szerelem menedékeként tartanak számon.

Ötven lépésre innen Budapest másik központja. Hatalmas üvegablakú kávéház. Csillapíthatatlan morajban kavarog a főváros üzleti szemete. Itt, a Duna menti üzletelés Noé bárkájában kétféle ember tartózkodhat: vagy lángész, vagy sok dollárja van. A kávéház látogatóinak többsége az előbbi kategóriába sorolja magát. És kiszolgálja a dolláros kisebbséget.

A nyugtalan lángész mindent felajánl, ami csak fellelhető a természetben. Öt dollárért tucatnyi segédmunkás fogadható fel egész napra; tíz dollárért akár egy grófnő egész éjszakára; hetvenöt dollárért egy szállítmány utánozhatatlan párizsi harisnya kapható; százért hozzáférhetőek bármely elhárítás adatai akármelyik hadseregről, bármilyen okmány bárkitől vagy bármely kormányról. Tekintettel a hamisítványok gyenge minőségére, a Szovjet leleplezése és a Komintern levelei igen olcsók.

Csodálatos, széles körút övezi félkör alakban a gazdag, nyüzsgő Budapestet.

A félkörön belül színházak, éttermek, fogatok, mulatók tízezrei.

A félkörön kívül szegények görnyedt árnyai kúsznak elő a külvárosok felől és félkörben, halkan figyelnek. Melegszenek a gesztenyesütő kemencéknél, sokáig álldogálnak a sötét mellékutcákban, mígnem a lovas rendőr előzi őket zseblámpája fényével.

Helyet kell keresni éjszakára, mostani rangomhoz illően valami nagyobb szállóban. A Ritz te-

le van New York-i, párizsi, londoni vendégekkel. Eldőlnek a szalonok mély foteljaiban, szertartásoskodnak a poharak és a hófehér asztalterítők fölött. A csábos Budapest megmutatja bábjait, cigányzenével ringat, nehéz tokaji borral és fekete szemű szépségek tekintetével kábít. Sir Chamberlain és Lord Rothermere földijei úgy érzik, mindez jár nekik. Itthon érzik magukat, akárcsak Bécs divatos kisvendéglőiben vagy Sanghaj fényűző kártyabarlangjaiban. Lesz, ami lesz, a Hungáriában szállok meg. A portás udvariasan átnyújtja a szobám kulcsát, de kissé csodálkozik. Külföldiek szinte sohasem szállnak meg ebben a régi, ünnepélyesen homályos hotelban. Mert ez az igazi Magyarország, a múlt és a jelen.

Tizenkilenc fellobbanó tavaszán itt volt a magyar Népbiztosok Tanácsának székhelye. Akárcsak a leningrádi Astoriában, itt is vöröskatonák tapodták a folyosó kövét, vállukon átvetett géppuskaszalaggal, itt is csomókban hevertek a propagandafüzetek, és mellettük a padlón a levert császári címer. Ebben a hatalmas konyhában, amelyet a legínyencebb lakomák elkészítése céljából építettek, főzték az éhezés napjaiban a tanácsforradalom vezetőinek szegényes borsólevesét, és innen indultak el a népbiztosok fedetlen fővel, és őrizet nélkül az utcára, majd át a hídon, a tanácskormány épületébe. Semmi sem garantálta a biztonságukat: a bolsevikokat a burzsoázia gyűlöletétől csupán annak gyávasága védte.

Mert a magyar forradalom — és ez volt a legfőbb gyengéje — ritkamód békeszerető volt, kiváltképp az első szakaszában.

Ezért a tanácshatalom egész fennállása alatt, annak bukása után, a magyar fehérgárdisták összesen négyszáznegyvennégy „áldozatot" róhattak fel a bolsevizmusnak.

Ez a szám magában foglalta mindazokat, akik abban a fél évben Magyarországon nem természetes halállal haltak meg: például a közlekedési balesetek, az árvizek áldozatait, sőt még néhány vöröskatonát is, akiket saját parancsnokuk lőtt agyon fosztogatásért.

Hanem ezek a mostaniak nem fukarkodnak. Tízezer halott, hatvanezer letartóztatott!

Lám, belépnek és levetik a kabátjukat — nemes magyar arisztokraták, fontos dzsentrik, földmágnások, sudár, ápolt bajszú tisztek. Szépítkeznek a tükör előtt. Lassú macskamozgással, szertartásosan meghajolnak egymás előtt, és besietnek a terembe, ahonnan kicsendül a zene. Bosszúsan fújnak a lakájra, aki menet közben hozzáért a ruhájukhoz.

Ennek a rokonszenves, kipirult arcú táncosnak nem kell a foxtrott, inkább a régies keringőt kedveli és a viharos csárdást. Pajkos gyerekként szórakozik ez az oly ismerős és oly érthető osztályellenség, ez a győzelmes földbirtokos.

Hiszen ő volt az, ez a megnyerő táncos, aki szétverte a munkások és parasztok meg sem szilárdult hatalmát, és a Margit körúton bikacsökkel kínozta halálra, gumibottal, ólmosbottal és vasdoronggal verte az embereket, majd fejjel lefelé felakasztotta őket, és úgy ütötte tovább.

Ő erőszakolta meg Kelenföldön az asszonyokat férjük szeme láttára, és kényszerítette pisztollyal a foglyokat, hogy megbecstelenítsék nővéreiket.

Ő főzte meg a megkínzott áldozatok hulláit Siófokon, és kényszerítette revolverrel az elfogottakat, hogy egyenek belőlük.

Ő nyúzta le Kecskeméten a még élő Buday professzorról a bőrt, ő motozott az agyában drótokkal, és akasztotta föl végül lábánál fogva.

Ő nyúzta le csontig a bőrt és a húst Szamuely Zoltánról, Szamuely Tibor öccsének testéről, és ő eresztett golyót Tibor hátába is, hogy aztán egész Európát öngyilkosságról szóló mesével ámítsa.

És ő, a felhevült táncos csókol most kezet hölgyének, és szeme, szép és szenvedélyes tekintete csupa jóakaratú szemrehányás: Ó, hölgyek! Mit szenved értetek e szegény férfiszív!

De hiszen mindez nálunk is lehetne! Reakció agrár-Oroszországban, az ipar szétverve, eladva a külföldi tőkének; a földesúr győzelemittasan ujjong: bor és cigányzene a hatalmas kocsmákban, a fehérterror sok ezer elnyomorított áldozata a végtelen hideg pusztákon — vajon nem így nézett volna ki Oroszország a szovjet utáni korszakban, ha a forradalom nem élt volna túl mindent, nem tört volna át, erősen szorítva a világ legerősebb pártjának a kezét?

Jönnének ezrével a csillogó turisták, jönnének expresszvonatokon a világ burzsoáziájának lelkes küldöttei Moszkvába, hogy minél gyorsabban megláthassák a láncra vert, hamvába hullt forradalmat. Dühödt tolongás, angol olajmágnások csengettyűs trojkákon a Tverszkaján, tőzsdei csőcselék Filippovnál, újra nemesi bálok a Szövetségek Házában, proletár utcák keserve Szokolnyikiben, a Szomonovkán, a Presznyán...

Mindez lehetne Oroszországban is, ha a proletariátus és a párt akár egyetlen hónapra vagy egyetlen napra is megingott volna, ha kiengedték volna a fegyvert fagytól elkékült kezükből, ha hallgattak volna a lebeszélőkre, ha megsajnáltak volna valakit, ha engedtek volna valamiben, ha csak egy kicsit megcsúsztak volna.

Mindez lehetne Oroszországban is, ahogyan itt történik — lám, a mazurka el akarja fojtani a megkínzottak ordítását, a nagyszerű táncosok sarka kilencedik éve tapos a legyőzöttek sírján.

A terem úszik, ring a szemem előtt. Rohanok a szobámba, ledobom magamról a ruhát, fejem a párnába fúrom, fülem mellett nyomogatom a halántékomat, hogy ne eresszem agyamba a zene dühödt tűszúrásait odalentről. A Hungária a régi szobák magas mennyezetével fojtogat, látni vélem az innen eltávozott, megkínzott forradalmárok árnyait. Ki lakott ebben a szobában? Szamuely? Rákosi? Jobb lenne megszökni ebből a márványcellából? Hívjam a szolgát, és távozzam? Nem, ostobaság lenne; egyetlen óvatlan lépés vagy szó elég ahhoz, hogy elintézzem magam, és igazi cellába kerüljek... Maradni kell és kivárni... Hiszen ha messze keleten is, de létezik a világ egyhatoda, ahonnan örökre elűzték a kizsákmányolókat! Hiszen Moszkvában már nem is olyan soká a szovjethatalom tizedik évfordulóját ünneplik. S magam is nemsokára ott leszek, és újra láthatom azt a Hungáriából oly mesésnek tűnő valóságot.

Az álom: lidércnyomás; az ébredés: felriadás, késő délelőtt. Kimegyek a partra — hűlnek a „kék" Duna zavaros, agyagos hullámai.

Fenséges híd — átmegyek Budára, ahol gőgösen szürkéllik a ködben a Vár kőtömege. Hallgat a hosszú palota, bejáratait fantasztikus körgalléros testőrök őrzik.

Ki van itt? Miféle államforma van ebben az országban?

Az ezüstpénzekre azt vésik: Magyar királyság.

És a király? London egyelőre nem engedélyezi. Nincs megfelelő jelölt, no meg a szomszédos országokban is felesleges és korai zavart okozna. Horthyt „a korona őrének" tekintik, s az öreg tengernagy a trón lépcsőjén bóbiskol véres kardjára támaszkodva.

DALOS GYÖRGY fordítása

Ivan Sadr: Az utcakő — a proletariátus fegyvere

A Pravda a Tanácsköztársaságról

„Magyarország — Tanácsköztársaság! Szocialista forradalom Magyarországon!" — adta hírül első oldalán a Pravda 1919. március 23-i száma. Azért csak 23-án, mert a rendkívül bonyolult nemzetközi helyzet, a hadiállapot miatt csak két-három napos késéssel jutottak el Moszkvába a magyarországi eseményekről szóló hírek. Ettől kezdve azonban szinte alig találunk olyan számot, amelyben ne foglalkoznának az újonnan alakult, fiatal magyar proletárállammal. A központi napilapok — a Pravda, az Izvesztyija, a Petrogradszkaja Pravda stb. — külön rovatot nyitottak „Tanács-Magyarország" címmel, s igen részletesen ismertették a magyar eseményeket. Már március 25-én pedig megjelenik a Pravdában az első elemző, értékelő cikk, amelyet azután még jó néhány követ majd.

A Tanácsköztársaság megalakulása óriási visszhangot váltott ki az immár két éve élethalálharcát vívó Szovjet-Oroszországban. S ez nem véletlen. A magyar proletárforradalom győzelmében ugyanis — amint ezt Lenin és Kun Béla ismert táviratváltása tanúsítja — az olyannyira várt és áhított világforradalmi folyamat megindulásának jelét látták. A világ első proletárállama számára létkérdés volt, hogy sikerül-e szövetségesre szert tennie, vagy pedig továbbra is arra kényszerül, hogy egyedül szálljon szembe a minden oldalról rázúduló intervenciósok, Kolcsak és Gyenyikin fehérgárdista csapataival, és az ezeknél is félelmetesebb ellenséggel — az éhínséggel. A Tanácsköztársaság létrejötte a nyugati front nagymértékű tehermentesítését jelentette, és megakadályozta az intervenciós gyűrű bezárulását Szovjet-Oroszország körül. De ez a kérdésnek csak a katonai oldala. Legalább ilyen fontos volt azonban az erkölcsi és elméleti hatása.

A korabeli szovjet lapokat átlapozva, elsősorban ez az erkölcsi és elméleti hatás a szembeötlő. A cikkek alaphangját a magyar proletariátussal vállalt szolidaritás, a világforradalom elkerülhetetlenségébe és rövid időn belül való bekövetkezésébe vetett szilárd hit és az a meggyőződés szabta meg, hogy beigazolódott a kommunista eszmék általános érvényűsége és helyessége.

A magyar forradalom tapasztalatai megérdemlik a legelmélyültebb elemzést — jegyzi meg a Pravda 1919. június 12-i számának vezércikkírója. És valóban, a cikkek szerzői — az aláírás nélküliek bizonyára a pártvezetés kollektív állásfoglalását tükrözték — élénk figyelemmel követik a magyarországi eseményeket. Különösen érdeklik őket a magyar viszonyok, amelyek lehetővé tették a proletárdiktatúra békés úton való megvalósítását. De a két munkáspárt egyesülése által kiváltott vitától a tanácskormány intézkedéséig szinte minden kérdéssel foglalkoznak. Legalább akkora — ha nem nagyobb — figyelmet szentelnek Magyarország külpolitikájának, nemzetközi helyzetének. A két szovjet ország között az első perctől a legszorosabb, proletártestvériségen és a közös ügyért folyó harcon alapuló szövetség alakult ki. Ezek a kapcsolatok nem nélkülöznek némi előzményt, hiszen közismert, milyen sok magyar internacionalista Kun Bélával az élen vett részt a szovjethatalom kivívásában és megvédésében. A magyar kommunisták egy része Rudnyánszky Endre vezetésével továbbra is Moszkvában tevékenykedett, s gyakran szólaltak meg a Pravda vagy az Izvesztyija hasábjain az eseményeket kommentálva.

A Pravda anyagából készített válogatás természetesen nem nyújthat teljes képet a Tanácsköztársaság szovjet-orosz sajtóvisszhangjáról. Csupán a legjellemzőbbnek vélt reagálások, megnyilvánulások kiválasztására vállalkozhattunk. Ezeknek a cikkeknek, és híreknek a segítségével a Magyar Tanácsköztársaságot egy kissé más megvilágításból, a kívülálló, de szövetséges szemével láthatjuk, s némi képet nyerhetünk arról, hogy mit is jelentett ez a 133 nap Szovjet-Oroszország és a nemzetközi munkásmozgalom történetében.

SZABÓ MAGDOLNA

1919. március 23.

SZOVJET-OROSZORSZÁG KORMÁNYÁNAK

Üdvözletünket küldjük Önnek, Lenin elvtárs, a nemzetközi proletariátus és a mostanában összeülő III. Internacionálé vezérének. Egyúttal bejelentjük csatlakozásunkat a III. Internacionálé I. Kongresszusához. A hatalmat szilárdan kezünkben tartjuk. A munkás-, katona- és parasztküldöttek tanácsainak első kongresszusa, amely a legközelebbi jövőben ül össze, még jobban meg fogja erősíteni ezt a hatalmat. A napokban sikerült a hatalmat vérontás nélkül megszereznünk. De most már fenyeget bennünket az antantimperializmus. A fenyegető veszély láttán Magyarország egész munkásosztálya a proletárdiktatúra mellett áll. Kéri az Önök segítségét az imperialista rablók ellen.

Baráti üdvözlettel:

Kun Béla
külügyi népbiztos

1919. március 27.

. . . a magyar forradalom híre villámcsapásként érte a párizsi konferencián békésen ülésező szövetséges imperialisták képviselőit. A magyar forradalom világosan megmutatta a szövetségeseknek, hová vezet rabló és bosszúálló politikájuk.

1919. március 30.

A gazdasági élet kommunista kerékvágásba terelése érdekében a magyar tanácskormány rendeletet adott ki valamennyi üzlet bezárásáról, kivéve az élelmiszerüzleteket, a könyvesboltokat és a gyógyszertárakat.

1919. április 1.

SZOVJET-OROSZORSZÁG ÉS TANÁCS-MAGYARORSZÁG

A külügyi Népbiztosság március 30-i rádiótávirata. Budapest, Kun Bélának

A Párizsból kapott táviratok arról tudósítanak, hogy a Magyar Tanácsköztársaság állítólag támadásra készül Szerbia ellen, hogy állítólag magyar csapatösszevonások folynak a szerb határnál, és hogy az antanthatalmak kénytelenek lesznek megtenni a megfelelő intézkedéseket. Ez az arcátlan hazugság nyilvánvalóan provokáció. Mi minden tőlünk telhetőt megteszünk azért, hogy leleplezzük ezt az aljasságot. Felhívjuk a figyelmét arra, hogy ez nyilvánvalóan első jele azoknak a várható kísérleteknek, amelyeknek célja a magyar forradalom vérbe fojtása. Kérjük, küldjön részletes anyagot, amely rávilágít ennek a hazugságnak szégyenteljes voltára.

Csicserin

1919. április 6.

„Budapest — az európai forradalom központja."
„Sikeresen szervezik a Vörös Hadsereget."
„Nacionalizálják a kereskedelmi vállalkozásokat."

1919. április 26.

VESZÉLYBEN A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

A szövetségesek Tanács-Magyarországgal szemben ugyanazt a taktikát alkalmazták, amelyet Szovjet-Oroszország esetében. Egyrészt Budapestre küldték Smuts tábornokot, aki gazdasági- és élelmiszersegélyt ígért a magyar népnek, másrészt pedig elindították csapataikat Magyarország ellen.

A legutóbbi, április 22-i hírek szerint a románok két nap alatt 50—60 versztányit nyomultak előre. Igaz, az első budapesti jelentések a magyar vörös csapatok bátor ellenállásáról tudósítanak. Nyilvánvaló azonban, hogy a fronton lévő kis számú vörös csapatoknak vissza kellett vonulniuk, méghozzá elég gyorsan.

A román támadás célja kétségtelenül a magyar vörös csapatok visszaszorítása a Tisza vonalára, a demarkációs vonalra. A keletről támadó románokat a jelek szerint délről a franciák fogják támogatni, akik erre a célra színes bőrű csapatokat toboroznak.

A szövetségesek támadásának második, teljesen világos célja, hogy *Magyarországot elvágják Galíciától — következésképpen Oroszországtól.*

A szövetséges hatalmak addig akarják a forradalom budapesti tűzfészkét kioltani, vagy legalábbis „lo-

kalizálni a tüzet", amíg Magyarország talpra nem áll, amíg a szövetséges csapatok fel nem bomlanak, és amíg a forradalom Ukrajnáról át nem terjed Bukovinára és Romániára.

A legközelebbi napokban majd meglátjuk, mennyire sikerült ez nekik.

N. O.

1919. április 29.

A tanácskormány Böhm Vilmost nevezte ki a Tiszántúli front főparancsnokává. A hátországi főparancsnok Szamuely Tibor lett, akinek az újjáéledhető ellenforradalmi kísérletek elleni harc lesz a feladata, és a rend és törvényesség fenntartása a hadseregben és a polgári lakosság körében.

Támadnak a románok — Fel a proletárdiktatúra védelmére!

1919. május 3.

A cseh csapatok átlépték a demarkációs vonalat.

1919. május 6.

A fellelkesült (magyar) csapatok ellentámadásba mentek át és feltartóztathatatlan rohammal több, mint 30 km-t nyomultak előre. Elkeseredett harcok után visszafoglalták Szolnokot, és az ellenség maradványait átkergették a Tiszán.

Budapesten határtalan lelkesedés uralkodik, lázas ütemben folytatódik a munkászászlóaljak szervezése és felfegyverzése.

1919. május 13.

A szövetséges csapatok megtagadják a Tanács-Magyarország elleni támadást.

. . . A szerb csapatok megtagadták a demarkációs vonal átlépését, mondván, semmi kedvük idegen érdekekért feláldozni magukat.

. . . A francia csapatok is megtagadták a Magyarország elleni újabb támadást. Ez nagyon megnehezíti a román hadseregparancsnokság dolgát, amelynek, úgy látszik, csak a román csapatok állnak rendelkezésére, mivel a cseh csapatokhoz szintén nem lehet túlzott reményeket fűzni.

1919. május 15.

Magyarországon létezik egy antikommunista, legitimista mozgalom, amely Károly császár trónjának visszaállítására törekszik. A mozgalom vezetői szerint Károly nem mondott le hivatalosan a trónról. A párt élén apát Windischgrate áll.

1919. május 16.

MAGYARORSZÁG ÉS A SZÖVETSÉGESEK

A szövetségesek még a mai napig nem döntötték el, hogy melyik eszköz a leghatékonyabb a bolsevizmus ellen — az éhínség vagy pedig az élelmiszersegély. Oroszország esetében úgy tűnik, inkább a másik módszer alkalmazása felé hajlanak. Magyarországon az első receptet akarják kipróbálni. De ezt már kipróbálták Oroszországban és Németországban is, és eddig még nem hozta meg a kívánt eredményt. —

A magyar munkások nem az ellenforradalomban fogják keresni a kínzó éhségtől való menekülés útját. Vannak más szövetségeseik. Szovjet-Oroszország Vörös Hadserege Tanács-Magyarország ellenségei ellen fordul. Már felszabadította a román földbirtokosok igája alól Besszarábiát és most, átjutva a Dnyeperen Tiroszpolnál, keletről szorongatja a románokat. A román hadseregparancsnokságnak pedig rövidesen oda kell figyelnie ennek a frontszakasznak a védelmére. Vitatkozzanak csak a román és a csehszlovák csapatok a szövetségesek közvetítésével műveleti területeik elhatárolásáról! Az orosz és a magyar Vörös Hadsereg nem fog ezen civódni — számukra egy front létezik, a szocialista forradalom frontja, és az egyik sikere éppen olyan sikert jelent a másik számára is.

Az orosz Vörös Hadseregnek ki kell használnia azt a kedvező fordulatot a román fronton, amely a Magyarországon levő román csapatok megtorpanása és a csehek visszavonulása következtében alakult ki. A legnagyobb erővel kell folytatnia a már megindított támadást, hiszen ezzel nemcsak Oroszországot védelmezi, hanem ez ideig egyetlen szocialista szövetségesét, Vörös Magyarországot is.

1919. május 27.

Hivatalosan jelentik, hogy az 1. budapesti ezred Szolnoknál átlépte a Tiszát, és visszavetette az ellenséget, foglyokat ejtett és gépfegyvereket zsákmányolt.

1919. június 7.

Sikerek Tanács-Magyarországon!

A magyarok sikeres támadásairól szóló hírek nagy nyugtalanságot keltettek Prágában... Kassát megtisztították a szlovákoktól.

1919. június 12.

A Magyar Távirati Iroda jelenti: A Vörös Hadsereg folytatja győzedelmes előrenyomulását.

1919. június 12.

A MAGYAR ELVTÁRSAKHOZ

Magyarország példáján most láthatjuk, hogy igaz az az állítás, miszerint egy fejlettebb országban a forradalomnak is fejlettebb típusa megy végbe. A forradalom itt később *kezdődött,* mint Oroszországban, de már most túljutott azokon a nehézségeken, amelyekkel mi még mindig küszködünk. És ebből a szempontból a magyar forradalom tapasztalatai megérdemlik a legelmélyültebb elemzést.

Magyarország a *kapitalista nagybirtok* hazája volt. A kistulajdonos paraszti tömegek számára igen jelentős ellensúlyt jelentett a mezőgazdasági munkások nagy létszámú osztálya. Ez a körülmény mindenekelőtt más színezetet és tempót kölcsönzött a forradalom fejlődésének.

A parasztot évek hosszú során kell nevelni, hogy kommunistává váljon. A munkás „természetétől fogva kommunista". Oroszországban ezért olyan nehéz kérdés a „tervszerű szocialista földművelés"; a szovjet gazdaságok gyakran a parasztság teljes ellenállásába ütköznek. Magyarországon ez éppen fordítva van — a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetben van: a mezőgazdasági munkások nem osztják fel a földbirtokokat, hanem ugyanúgy irányítanak, mint az iparban.

Magyarországon nem volt szabotázs... Magyarországon kulturáltabb és szervezettebb a proletariátus. Ez az oka annak, hogy a fordulat után, a bankok, az ipar, a kereskedelem stb. nacionalizálását követően a *munka termelékenysége* nemhogy csökkent volna, hanem még emelkedett. Ezért *könnyebb* a mi magyar elvtársainknak és barátainknak lerakni a kommunizmus épületének alapkövét. Nem kételkedünk abban sem, hogy a harc iskoláját Oroszországban és Magyarországon kijárt kommunisták sikerrel oldják majd meg a „mérsékeltekkel" való egyesülés végleges, a *proletárdiktatúrához* méltó program alapján történő megerősítésének kérdését.

A pártkongresszus óriási jelentőségű esemény, de legalább olyan fontos lesz a *Tanácsok kongresszusa.* Ez az *első összmagyarországi kongresszus,* amelyen véglegesen meg kell szilárdítani a szovjethatalom szervezetét. A szovjethatalom megszilárdítása a világforradalom győzelmének záloga.

Szovjet-Oroszország központjából, pártunk nevében üdvözletünket küldjük magyar barátainknak.

1919. július 1.

Budapesten ellenforradalmi lázadás zajlott le a tanácskormány ellen. Ellenforradalmár tisztek egy hadihajót kerítettek hatalmukba a Dunán, és megostromolták a tüzérlaktanyákat. A hajóról három ízben sortüzet adtak le a Duna partján levő Szovjetházra, s ez számos áldozatot követelt. A lázadást gyorsan leverték.

1919. július 24.

Kun Béla kijelentette: azután, hogy a magyar kormány kivonta győztes hadseregét Szlovákiából, sajnos meggyőződhetett arról, hogy becsapták, mivel a románok nem hagyták el az általuk elfoglalt magyar területeket. Ez azt mutatja, hogy a kapitalista kormányokban a becsületérzésnek még szikrája sincs meg.

1919. augusztus 6.

Ellenforradalmi fordulat Magyarországon.

1919. augusztus 9.

Londonból jelentik, hogy a volt magyar tanácskormány tagjait állami bíróság elé fogják állítani. Budapesten tömeges letartóztatások folynak.

1919. augusztus 21.

Fehérterror Magyarországon.

LUKÁCS GYÖRGY

Mit adott nekem 1917?

Alekszandr Gerskovics interjúja

1969-ben, nem sokkal a halála előtt, alkalmam nyílott, hogy meglátogassam Lukács Györgyöt, és feljegyezhessem gondolatait arról, hogyan alakult a kultúráról alkotott koncepciója az oroszországi októberi forradalom hatására és az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság napjaiban, amikor is közoktatásügyi népbiztos volt.

1969. február 19-e ködös reggelén Vlagyimir Kiporenkóval, a budapesti szovjet nagykövetség akkori munkatársával — e találkozó megszervezőjével — beléptem a nagy, meglehetősen komor, régi építésű Duna-parti épületbe. Élénk, átható tekintetű, idős, nagyon mozgékony, sovány, alacsony ember nyitott ajtót. Rekedtes hangján oroszul köszöntött bennünket, majd bevezetett egy könyvekkel zsúfolt szobába. A beszélgetés ezután magyarul folytatódott.

Hatalmas, öreg, a munka szempontjából igen kényelmes íróasztal támaszkodott oldalával az ablaknak, így a fény egyenesen jobbról esett rá. Amikor házigazdánk leült mögé az alacsony karosszékbe, háta mögött, egy karnyújtásnyira, Marx és Engels, Lenin és Hegel műveinek megfakult piros és kék gerincei tűntek az ember szemébe. Valamiféle könnyed patina borította az egész dolgozószobát, ami arról tanúskodott, hogy itt minden régóta és hűen szolgálja a gazdáját, és igyekszik már végig kiszolgálni őt.

Az ablakból a téli, párás Dunára láttunk, fölötte pedig a ritkás hóval borított Gellérthegyre, a város fölé olajágat tartó asszonyalakra, a Szabadság-szoborra.

A házigazdák közül valaki erős kávét tett elénk. Lukács azonnal kiitta, és rágyújtott egy óriási szivarra, s a beszélgetés végéig már ki sem vette a szájából, mit sem törődve súlyos betegségével, amelyről mindannyian tudtunk — ő maga is. Lukács elmúlt nyolcvannégy éves, de tökéletesen megőrizte temperamentumát; érdekes beszélgető- és vitapartner volt, élénken, élesen reagált minden megjegyzésre és kérdésre. Már korábban tudta, mi lesz a témánk, így láthatóan felkészült, s könnyedén áradt a szó, elemzően beszélt, egykori elképzeléseit állandóan összevetette a jelenkor tapasztalatával, anélkül, hogy egyiket a másikkal össze akarná keverni, és ezáltal igazolni a múltat a jelennel. Szinte minden válaszát ezzel a jellegzetes fordulattal kezdte: „Nézze...", s szívesen időzött kevéssé ismert részleteknél. Amikor engedélyét kértem, hogy beszélgetésünket magnószalagra rögzítsem, szinte habozás nélkül beleegyezett, csak arra kért mosolyogva, hogy kapcsoljam ki a mikrofont, amikor eltér a témától.

Ennek a több mint kétórás, Lukács Györggyel folytatott beszélgetésnek az adott külön érté-

ket, hogy az idős filozófus egy sor ellentmondását magától érintette, és okulván a múltból, önkritikusan értékelte ezeket. És még egy: ez az alkalom, a sors akaratából, az utolsó lett, amikor Lukács György szovjet emberekkel találkozott, és mintha előre tudta volna, gyakran fejezte ki őszinte érzéseit Október országa iránt.

Most közöljük ezt a beszélgetést.

— „A magyar művészet a forradalmi években (1917—1919)"[1] című témán dolgozom éppen. Arra kérem önt, hogy idézze fel tevékenységének néhány momentumát ebből, az azóta már történelemmé lett időszakból. Nevezetesen; ön nemrégiben kijelentette, hogy az 1917 októberében végbement oroszországi forradalom adott választ arra a kérdésre, hogy milyen úton haladjon.[2] Nem tudná-e részletesebben és konkrétebben kifejteni ezt a gondolatát?

— Körülbelül úgy fogalmaznám a dolgot, hogy amikor a háború kitört, akkor nekem a hangulatom ilyen volt: lehet, hogy a Habsburgok és a Hohenzollernek meg fogják verni a Romanovokat. Ez rendben van, és ha ezután kitör az orosz forradalom — annál jobb. Lehetséges az is, hogy a nyugati hatalmak meg fogják verni a Habsburgokat és a Hohenzollerneket, és Németországban és az osztrák—magyar birodalomban is kitör a forradalom — ez is nagyon jó. De! *Ki fog minket megvédeni a nyugati kultúrától?* Tudja? Ez volt az én pesszimizmusom oka a háború első idejében. Én helyeseltem azt, hogy Oroszországot, Németországot és Ausztria—Magyarországot megverjék, de nem helyeseltem, hogy egy angol, francia, amerikai uralom jöjjön az egész világra. És erre felelt nekem az 1917-es év. Amíg én 1917-ig nem láttam a kivezető utat, az orosz forradalom meghozta azt. Igenis, lehetséges egy európai fejlődés ezeknek a reakciós rezsimeknek az elbukása után is, anélkül, hogy francia—angol pozitivizmus uralkodna egész Európa fölött.

— Hogyan érti ön a nyugati kultúrától való „megvédés" szükségességét?

— Én a nyugati kultúrával szemben — hogy úgy mondjam — romantikus oppozícióban álltam. Nem véletlen, hogy *A regény elméletében* teljesen elavult dolognak tartom; hogy például a francia regényben nem Balzac áll a középpontban, hanem Flaubert, akinél a kapitalizmus szkeptikus kritikája jobban ki van fejlődve. Tudja? Úgyhogy én most itten ezeket a dolgokat egészen elfogulatlanul tárgyalom, nagyon világosan látom, hogy hol tévedtem akkor, csak ehhez az állásponthoz az is hozzátartozott, hogy én a nyugati kultúrával szemben rendkívül szkeptikus voltam.

— A „nyugati kultúrától való megvédés" kérdésében ön a magyar nemzeti kultúra védelmére gondolt?

— A dolog úgy áll, hogy a magyar nemzeti kultúráról — Petőfi és Ady kivételével — meglehetősen rossz véleményem volt. Én a magyar nemzeti kultúrát olyannak képzeltem, ami esetleg létre fog jönni. De én, ahogy mondtam, a Nyugattal szemben is meglehetősen szkeptikus voltam, ami természetesen nem akadályozott meg abban, hogy a jobboldali áramlatokkal szemben a Nyugat oldalán álljak. Úgyhogy ez igen komplikált és individuális álláspont, amit — hát nem tudom én — pártszerűen leszögezni meglehetősen nehéz.

— 1919-ben adott nyilatkozataiban ön mint a Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa többször hivatkozott a Szovjet-Oroszországban folyó kulturális építőmunka tapasztalataira, és a példa követésére szólított fel. Mit tudott ön erről a munkáról?

[1] Az említett mű 1972-ben jelent meg — Alekszandr Gerskovics: *Na poroge revoljucii* (A forradalom küszöbén) — az *Iszkussztvo, revoljucijej prizvannoje* című kötetben. Moszkva, Nauka, 1972. 11—45. l.

[2] Utalás Lukács György Vezér Erzsébettel való beszélgetésére 1966. november 26-án. Megjelent: *Petőfi múzeum évkönyve*, Budapest, 1967.

– Nagyon keveset! Nagyon keveset! Nézze, orosz lap ide nem jött. Amit mi tudtunk, az bizonyos nyugati lapokból szivárgott ide. De itt azt kell figyelembe vennie, és ez a magyar forradalomnak a korszakát jellemzi – de egészen biztosan voltak ilyen hangulatok az orosz forradalomban is –, tudniillik azt az illúziót, hogy az orosz forradalommal beindult a világforradalom. Egy-két éven belül Európa szocialista lesz, és ez az átalakulás hallatlan gyors tempóban fog történni. Hogy ez illúzió volt, arról most nem érdemes beszélni, de ebben az illúzióban éltünk valamennyien. És ezzel az illúzióval összefügg az is, hogy mindazt, ami a kapitalista maradványok átalakítását és felszámolását illeti, mi mind átugrottuk gondolatban. Ebben a tekintetben nem én voltam az egyetlen; valahogyan azt hittük, hogy a forradalom után egy-két évvel már a kommunizmusban is bent leszünk. Az volt a véleményünk, hogy a kapitalista maradványokat gyorsan eltávolítjuk az útból. Hogy ez naiv felfogás volt, az ma már egyáltalában nem kétséges, és hogy ennek a lenini kultúrpolitikához semmi köze nem volt, az is biztos. És ennélfogva volt egy egész csomó intézkedés, ami, hogy úgy mondjam, annak az árnyékában történt, hogy mi azt képzeltük, hogy egy-két év világforradalom után már benne vagyunk a kommunizmusban. Ebben az illúzióban osztozott a Közoktatásügyi Népbiztosság is, és a közoktatási népbiztosnak van egy csomó intézkedése, amely teljesen irreális, utópista dolgokból indult ki.

– *Ön itt az első dekrétumra gondol, az összes színház és más művészeti intézmény társadalmi tulajdonba vételére (államosítására), amit a magyar kommün első napjaiban elfogadtak?*

– Nézze! Abban, hogy mi a színházat ki akartuk venni a magántulajdonból, volt egy helyes intézkedés; mi arra törekedtünk, hogy a kommersz színház lehetőleg kikapcsolódjék, és helyébe egy igazi irodalmi és igazi művészi színház lépjen. Ez is tele volt utópisztikus dolgokkal, de mögötte ez a kultúrpolitika volt.

Most itt egyet nem szabad elfelejtenie – ami ennek a pozitív oldala. Látszólag itt két ellentmondó dologról van szó: egyrészt van ez a kommunizmus-utópia – hogy így nevezzem –, másrészt azonban, a népbiztosság minden területen az eddigi forradalmi rétegekre támaszkodott. Például, az egész iskolareformot azok a tanárok intézték, akik évek óta radikális szociáldemokrata oppozícióban működtek a tanári szakszervezetekben. De hogy a legvilágosabban láthassa: a különböző művészi területeken ilyen intézkedő és tanácsadó szerveket, úgynevezett direktóriumokat csináltunk. Most egy nagyon jellemző dolog: a zenei direktóriumban olyan vezető emberek voltak, mint Bartók és Kodály. Nekünk eszünkbe sem jutott az, hogy Bartók és Kodály nem szocialisták, hanem az, hogy ők álltak ennek a mozgalomnak az élén, éppen úgy, ahogy a képzőművészetben Kernstok Károly és a haladó művészettörténészek, és így tovább. S ami a legfontosabb és legpozitívebb dolog –, az oktatási kérdések élén a legradikálisabb tanárok álltak, aminek a következménye – és ez egész érdekes dolog –, hogy ezt a koncepciót, hogy van a nyolcosztályos általános iskola, a négyosztályos középiskola, aztán az egyetem, ezt a koncepciót 1945-ben átvette a magyar felszabadulás. Ebben a tekintetben a diktatúrának egy helyes programja volt.

Úgyhogy, itt van ez a vegyülék – a tisztán utópikus szocializmusnak a keveréke egy ösztönszerű folytatásával a beindult polgári demokratikus forradalomnak –, ez a Közoktatásügyi Népbiztosság. Ezt én természetesen akkor nem tudtam...

Az irodalomban tulajdonképpen két irányzat volt, amely szeretett volna egy diktatúrát létrehozni. Az egyik a szociáldemokratáknak egy olyan mérsékelt, realista, a Nyugatnál sokkal mérsékeltebb irányzata...

– *Az úgynevezett „Kunfi-vonal"?*

– Igen, akik szerették volna ezt hivatalos irodalommá tenni. A másik ilyen irányzat a Kassák-csoportnak a politikája, akik a maguk futurizmusát akarták hivatalossá tenni. Ezzel szemben a népbiztosságnak tényleg az volt az álláspontja, hogy nincs hivatalos művészet. Meg kell

engedni a szociáldemokratáknak és Kassákéknak, hogy megjelenjenek, de a diktatúrának hivatalos művészete nincsen.

— *Ez volt a hivatalos álláspont?*

— Nézze! Ez volt, hogy úgy mondjam, a hivatalos nézet. Soha nem volt erről párthatározat vagy állami határozat. Mondjuk úgy, hogy ez az én nézetem volt, amelyet igyekeztem a népbiztossággal is elfogadtatni. A dolog úgy állt: Kunfi akart valami kompromisszumot velem csinálni, s én ezt visszautasítottam. Ő akkor átvett egy régi folyóiratot, az Új Időket, és azt akarta, hogy én is lépjek be a szerkesztő bizottságba. Ezt én visszautasítottam, és azt mondtam: csináljatok, amit akartok. — Most ez megint egy ellentmondásos dolog, ezzel a közelgő kommunizmussal kapcsolatban. Itt minekünk az volt az álláspontunk, hogy a művészet fejlődése spontán fejlődés, ahol a tiszta, kifejezetten ellenforradalmi dolgokat el kell nyomni, de csak azokat. Nyilatkozhatom arról — ez megjelent a Vezér Erzsébettel beszélt interjúban is[3] —, hogy amikor én a Jászival beszéltem, akkor azt mondtam neki, hogy ha nem csináltok nyílt ellenforradalmat, akkor folytathatjátok a Huszadik Századot. Úgyhogy itten a magyar diktatúrában — ez megint egy ellentmondásos dolog — volt egy rendkívül erélyes és néha túl erélyes elnyomása az ellenforradalmi mozgalmaknak, és a másik oldalon egy rendkívül magas fokú ideológiai szabadság.

— *A napokban újra közölte a Népszabadság az Ön egyik régebbi, 1919-ben írt cikkét. Ebben szerepel az a gondolat, hogy az új élet építésében fel kell használni a múlt kultúráját.*[4]

— Igen, igen. Nézze. Ez egy érdekes dolog. Persze akkor ezt nem marxista megindoklással mondtam. Ne felejtse el, hogy Leninnek a Proletkulttal szemben szintén az volt az álláspontja, hogy a régi művészetek nagy tradíciójára kell támaszkodni.

— *Ön tudott erről a lenini álláspontról abban az időben?*

— Nem, nem tudtam semmit erről. Amit tudtam — mert Marxot valamennyire olvastam —, azt Marxnak erről a régi művészetről — Homéroszról, a görög tragédiáról, Shakespeare-ről és így tovább — mondott nézeteiből ismertem, és az volt az érzésem, hogy a Marx-tradíció éppen az, hogy nem a mai hangos forradalmárok a fontosak, hanem a kultúrának ez a nagy, klasszikus folyamata. Ez volt az én álláspontom akkor, de ennek marxista megindokolásához szintén csak Bécsben jutottam el. Ez egy ilyen ösztönös álláspont volt.

— *A klasszikus örökséget illetően önnek ma is ugyanezek a nézetei?*

— Nézze, én azt tartom a marxista nézetnek: a forradalom nem olyan valami, amit egy ma működő központi bizottság kitalál, és határozatokba foglal, hanem azóta létezik, mióta az ember. A forradalom megindul az ember életével, tulajdonképpen az első munkával, és folytatódik azóta is. És, hogy ebből a fejlődésből Homéroszt vagy a görög tragédiát, vagy Shakespeare-t, vagy a reneszánsz festészetet ki lehetne kapcsolni — ezt én gyerekes álláspontnak tartom.

— *Egyszóval, a kultúra folytatása, nem pedig a kigondolása?*

— És megjegyzem, nézze, Lenin a Proletkulttal szemben azt mondja, hogy a marxizmus igazi ereje az, hogy ezt megcsinálta. Szóval, az a véleményem, hogy én itten teljesen a klasszikusokkal állok egy véleményen...

— *Amint az Ön szavaiból kitűnik, a század eleji haladó magyar értelmiség útja a forradalomhoz, a marxizmushoz rendkívül nehéz volt. Azt hiszem, hogy — például — Balázs Béla ebben az értelemben nagyon tipikus utat tett meg. Tudjuk, hogy önöket mély barátság fűzte össze.*

---

[3] L. a 2. számú jegyzetet.

[4] Lukács György: *Tegnap és ma.* A Népszabadság 1969. február 14-én közölte.

— Egészen a diktatúra végéig; aztán később, Bécsben fölbomlott ez a barátság. De 1919-ben még közeli barátság volt köztünk. Tudja, a dolog úgy áll: Balázs Béla ugyanazt a romantikus antikapitalizmust képviseli, amit én, egy árnyalatkülönbséggel, de ez nem fontos. És ezzel egy bizonyos fokig szemben állt mind a Tisza István-féle irodalommal, mind, nem tudom én, a nyugati irodalommal. Mi egy harmadik dolgot kerestünk, ami radikálisabban áll szemben a modern kultúrával, mint ahogy a Nyugat teszi. És abban szintén megegyeztünk Balázzsal, hogy Adyban láttuk meg ezt a költőt és — ezt Balázsnak köszönhetem — Bartókban ezt a művészt. És bizonyos fokig — amiben persze sok illúzió volt — egy időben a Kernstok-csoportban, amikor a Nyolcak kiállítását láttam. Akkor én, tudja, állást foglaltam Kernstokék mellett, mert úgy hittem, hogy itt ugyanolyan fajta leszámolásról van szó a modern impresszionizmussal, mint ahogy Bartók a zenében a modern muzsikával tette. Úgyhogy itten mi egy olyan művészetet kerestünk, amely megtagadja a régit, de ugyanakkor mély kritikával kíséri az egész impresszionista-pozitivista fejlődést is. Ebből állott Balázs Béla és az énköztem lévő szövetség abban az időben.

— *Mennyire ismert a magyar kultúra történetének ez a periódusa?*

— Én azt hiszem, hogy nem nagyon, pedig érdemes, mert Balázs Bélát nagyon alábecsülték a Nyugat-időben. Az Irodalomtörténetben Fehér Ferencnek fog megjelenni erről egy tanulmánya.[5] Az itteni irodalomtörténészek közül — csak nem tudom melyik könyvében — Komlós Aladár foglalkozott egyszer Balázzsal, és igen értelmes dolgokat írt róla.[6] Most itt szeretnék egy dolgot közbevetni, amit tudniillik az itteni irodalomtörténet elhanyagol: nem veszik tudomásul, hogy milyen óriási különbség van a magyar irodalomban 1918—19 előtt, és 1918—19 után. És amikor a Nyugat íróit megítélik, akkor mindig beleszámítják az 1919 utáni dolgaikat. Gondolok például Babitsra. Ha összehasonlítják azt a Babitsot, aki fellépett és a Nyugatban szerepelt, a *Jónás könyvének* a Babitsával, akkor a kettő között ég és föld különbség van. Ha elolvassa Tóth Árpád 1918 előtt írott verseit, akkor meg fogja látni, hogy 1918 után sokkal jobb volt, mint 1918 előtt. Most, ha Balázs Béla helyét akarják megítélni, akkor 1910-ben írott verseit nem a *Jónás könyvével* kell összehasonlítani, hanem azokkal a Babits-versekkel, amelyek ugyancsak 1910-ben vagy 1912-ben jelentek meg. És ha így nézi a dolgot, akkor Balázs Bélának sokkal nagyobb helye van a magyar lírában, mint amilyent Osváthék és Schöpflinék — és így tovább — adtak neki. Megjegyzem, érdekes, hogy azok között, akik Balázs Bélát elismerték, Ady is ott volt. Nem tudom, tudja-e, hogy Ady írt egy nagyon szimpatizáló tanulmányt Balázs Bélának *Az utolsó nap* című drámájáról. Így az utolsó években Balázs és Ady között igen jó személyes viszony alakult ki. A legnagyobb hiba, hogy az emberek a Nyugat, illetőleg Osváth és Schöpflin értékítéleteit kritika nélkül átveszik, ahelyett, hogy a Nyugat korszakát tényleg tanulmányoznák. A Schöpflin-féle értékelésben Balázs Béla nagyon alacsony helyen áll, de ezt nem szabad — hogy úgy mondjam — szó szerint venni.

Nézze! Az 1920-as években tudtam József Attiláról, és megismerkedtem vele. Megjegyzem, ha érdekli, megmutatok magának valamit. Van nálam egy levél József Attilától. De én 1929—30-ban, az úgynevezett Blum-tézisek után, kiváltam a magyar mozgalomból, és csak amikor az Új Hang megindult, a Komintern VII. kongresszusa után, az 1930-as évek vége felé kerültem vissza. Úgyhogy itt van az 1938-as évek egész periódusa, amikor fogalmam sem volt arról, hogy a magyar pártban mi történik. És ez éppen József Attila tragikus kapcsolatának az ideje a magyar párttal. Szóbelileg tudom József Jolántól, hogy József Attila az 1930-as években írt nekem egy levelet, de ezt soha nem adták át nekem. Egyszóval, amikor a magyar párttal elvesztet-

[5] Fehér Ferenc: *Balázs Béla és Lukács György szövetsége a forradalomig*. Irodalomtörténet, 1969. 2. 317—346. o., 1969. 3. 531—560. o.

[6] Komlós Aladár: *Balázs Béla*. Bevezető B. B. *Az én utam* című kötetéhez. Szépirodalmi könyvkiadó, 1958. Megjelent még: K. A. *Táguló irodalom*. Magvető, 1967. 133. o. és *Kritikus számadás*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 458. o.

tem a kapcsolatot, megszűnt a kapcsolatom József Attilával is, és a verseit, összes verseit, már csak a halála után ismertem meg.

— *Min dolgozik jelenleg?*

— Az első fogalmazás már megvan, de még át kell dolgozni. A címe ez lesz: *A társadalmi lét ontológiája.* Én tudniillik helytelenítem a modern filozófiában az ismeretelméleti, logikai, logicisztikai és hasonló dolgoknak az előtérbe állítását, és megpróbálom létproblémákból levezetni a gondolkozás és az ízlés további problémáit. Hát ez volna általánosan kifejezve. Ez tulajdonképpen annak a kifejtése, amit Marx már megmondott — csak nagyon röviden és mellesleg —, hogy az ember a munkával kezdődik, és azután ebből kell minden további szellemi dolgot levezetni. Remélem, hogy néhány hónap alatt meg tudom csinálni a végleges kéziratot, és akkor arra kell számítani, hogy a német kiadói körülmények között is egy évig-másfél évig eltart, amíg ez megjelenik.

Ezután az etikáról akarok írni. Csak itten előállott az a furcsa dolog, ami az íróknál gyakrabban előfordul: etikáról akartam írni, és ennek az első fejezete lett volna a társadalmi létnek az elemzése, amelyen aztán fölépül majd az etika, s kiderült, hogy ebből az első fejezetből egy nagy könyv lesz.

— *Van-e valami, amit beszélgetésünk végén szeretne elmondani?*

— Én nagyon örülök, hogy az elvtársak eljöttek, és kérem, hogy időről időre jöjjenek el. Ma — Moszkva — a világ fővárosa. Moszkvában dől el a marxista teória és praxis sorsa. Elsősorban Moszkvában...

Nyikolaj Andrejev: Vlagyimir Iljics Lenin

MEZEI ANDRÁS

Szabálytalan interjú Hidas Antallal

— Kedves Hidas Antal, ha jól emlékszem, 1925-ben emigrált a Szovjetunióba, és 1959-ben tért haza. Amikor kikerült Moszkvába, mi volt az a — talán jelentéktelen — momentum, ami először megragadta? Én magam vagy húsz éve jártam Moszkvában, mindenütt piros lámpaernyők világítottak az ablakokon...

— Ami engem először megragadott — valami más volt. Annál is inkább, mert 1925-ben jórészt meztelen villanykörték lógtak a drótokon, legfeljebb — akárcsak Karikás Frigyes gyárigazgatói szobájában — újságpapírból készült a lámpaernyő, a papírt mindig cserélni kellett, hiszen megpörkölődött, elfeketedett a forróságtól. Az én „vörös lámpaernyőm" az első vöröskatona volt, akit megláttam. Meghatódtam, mert nagyon vágytam a Szovjetunióba. Amikor Kun Béla Berlinben közölte velem, hogy nemsokára tanulni utazok Moszkvába, úgy éreztem, a Magyar Tanácsköztársaságot fogom folytatni, mert ott is tanácsköztársaság van. A Magyar Tanácsköztársaságtól pedig nem tudtam elszakadni. Az a százharminchárom nap nekem ezerháromszázharminc, százharminchárom ezer nap volt. Lerakódott és megkötődött bennem a nagy tét kora. Erről akarok beszélni mostan neked. Arról, amiről mostanában is nem keveset lehet hallani: helyes volt-e, hogy tanácsköztársaság lett Magyarországon? De hát mi volt a Magyar Tanácsköztársaság? Mi volt az, amibe beleépült?

Ezzel az országgal addig úgy bántak, mint amolyan gatyás tartománnyal. Egy alezredes is odadobhatta a jegyzéket — és azt mondhatta: itt lesz a határ és punktum. A Károlyi-kormány idejében az antant elkövethetett mindenféle piszkot Magyarországgal szemben. De attól a pillanattól kezdve, hogy a Tanácsköztársaságot kikiáltották, megrémültek, jöttek alkudozni, mert Magyarország erős lett, mert meghiúsította például azt a tervüket is, hogy a Balkánról kétszázezer emberrel vonuljanak föl Ukrajna felé, támogatni az ottani ellenforradalmi felkeléseket. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása leállította ezt a tervezett hadjáratot. Ma már mondani sem kell, hogy milyen nagy volt ebben az értelemben is a Magyar Tanácsköztársaság. Mindenkor mély tisztelettel fognak emlékezni róla, és meghajolnak előtte. Aki az akkori lapokat nézi, az a következőket olvashatja: Olaszországban gyárakat foglalnak el a munkások, Kladnóban bányákat szállnak meg. Romániában is sztrájkok robbannak ki a Magyar Tanácsköztársaságért. Föllázadtak a francia ezredek, a Piu-piuk. Odesszában pedig a francia flotta. Németországban,

bár letörik a Spartakusok fölkelését, Luxemburgot, Liebknechtet megölik, a harc folyik tovább. Németország a proletárforradalom előtt! Ebben a konstellációban tessél elképzelni a Magyar Tanácsköztársaság jelentőségét! Mi kitűztük a vörös zászlót, és hittel hittük, hogy a világforradalom közeledőben van, Európában tanácsköztársaságok alakulnak, Közép-Európában meglesz a tanácsköztársaságok szövetsége, megoldódik a gazdasági, a nemzetiségi kérdés. És Magyarország azzal is segít, hogy leköti a szovjetellenes erőket. Ehhez még tegyük hozzá, hogy a magyar és az orosz Vörös Hadsereg alig háromszáz kilométerre volt egymástól. Ha egyesülhettek volna!

Ha azonban arról faggatsz, hogy miért válhatott személyes sorskérdésemmé a nemzeti sorskérdés – a Magyar Tanácsköztársaság –, akkor vissza kell nyúljak a múltba. A Horánszki utcai reálból kitettek az önképzőkörben felolvasott Ady- és saját verseimért. Apám amúgy sem tudott tandíjat fizetni. Így kerültem Mauthnerhoz, a magkereskedőhöz, hogy címírással keressem meg a kenyérrevalót. Ezt tettem a Pesti Naplónál is. Előtte pedig napszámos voltam a konzervgyárban. Mindvégig nagy fájdalmam volt, hogy nem végezhettem el a középiskolát, nem kerültem egyetemre. Még Moszkvában is sokszor álmodtam, hogy érettségi vizsgára megyek, holott már elismert költő voltam. Nagyon fájhatott nekem a kudarc. Azonkívül a Tanácsköztársaság előtt mi nagy nyomorban éltünk. Hatan voltunk testvérek. Kettesével, hármasával aludtunk egy szalmazsákon. Ilyen nyomortól szabadított meg a Magyar Tanácsköztársaság. Apám vöröskatona lett. A frontra vezényelték, később pedig az állami pénztárt őrizte. Tizennyolc, tizenkilenc éves voltam, amikor lakást kaptunk egy Délibáb utcai villában. Három szoba. Először van villanyunk! Tavasz van. Hozzám járnak a barátaim. Íróasztalnak nevezek ki egy asztalt – hiszen már költő vagyok. Írom a verseket. Azon az őszön jelentek meg az Új utak című lapban. Az első megjelent versem címe: *Indulás*.

A szovjet írók első kongresszusára készült levelezőlap, 1934

Feszítsük előre és bátran
kemény vonalakban a mellünk,
mert velünk az ifjúság és az erő,
és minden, ami szép az velünk.
És jöjjenek mind, akik épek,
akiknek ajkuk dalt imád,
akiknek ivelt a homlokuk,
s alatta az alkotás pörölye
vág uj rendet egy új világnak.

De térjünk vissza a Tanácsköztársasághoz.

A Közoktatási Népbiztosság pályázatot hirdetett a Vörös Újságban és a Népszavában két- vagy háromesztendős szociálpedagógiai tanfolyamra. Írtam egy életrajzot. Megírtam azt is, hogy kiket szeretek a magyar irodalomban: Ady Endrét, Kassákot, Kosztolányit és Balázs Bélát. No, egyszer csak értesítenek, elhívnak, néznek minden oldalról, hogy ki vagyok én. Bekerültem az egyetemre – tizenkilencben, tizenkilenc évesen, hatszáz hallgató közé. Havi nyolcszáz koronát kaptam. Kétszer annyi volt, mint a munkanélküli segély. Tanulhattam, és még fizettek is ezért! Az egyetem pedig ott volt a Múzeum körúton, ahol ma is van. Augusztus 1-én azt mondta a vezető – Kárászné Szivesi Mária: a tanácskormány lemondott, a tanítás egyelőre szünetel. Majd értesítjük a továbbiakról. Sokáig vártam az értesítést, de nem jött.

A proletárdiktatúra bukása után, 1919 decemberében bekapcsolódtam az első illegális kommunista ifjúmunkás csoport munkájába. Az Almási téren, a szabóknál alakult meg ez a szervezet. Oda jártam, ott tartottam előadásokat. De már 1920 nyarán kissé odébb kellett állnom. Csehszlovákiába szöktem át. Ezt még nem tartottam igazán emigrációnak. Rózsahegyen, Lőcsén, Iglón, Szepesremetén mindenütt magyarul is beszéltek. Kassán négy vagy öt magyar napilap jelent meg. De hát végül is mégiscsak emigráció volt, hiszen harminc kilométerrel arrébb már Horthy Magyarországa kezdődött.

1924–25-ben újra Magyarországon éltem. Dolgoztam, és illegális pártmunkát végeztem. 1925 szeptemberében Miskolcon, ahol laktam, házkutatást tartottak. Kerestek. Szerencsére nem voltam ottan. És Pestről gyorsan, a párt engedélyével elhagytam az országot. Bécsbe érkeztem. „Menj a Nussdorferstrasse hetvenötbe" – emlékeztem annak a pártmunkásnak a szavaira, akivel össze voltam kapcsolva. – „Ott van a hotel Gottesaugen, melyben a magyarok szoktak megszállni." Kora délelőtt lehetett, amikor elindultam. Hat órát tartott vonattal az út. Hat óra kellett, hogy megtudjam: megjelenik a verseskönyvem a párt kiadásában, és ezentúl nem Szántó Gyulának, hanem Hidas Antalnak hívnak. Aztán utaztam tovább Berlinbe. Oda irányítottak. Prágán, Tessenen át vitt a vonat. Ültem a lépcsőn, huszonhatodik évemben, boldog voltam, hogy visz a vonat. Néztem a tesseni hegyeket, valamikor Frigyes főherceg birtoka volt. Kétszáz millió dollárért adta el a húszas években a birtokait az amerikaiaknak, nehogy az új köztársaság elkobozza. De maradjunk ott, azon a vonatlépcsőn. Ültem és énekeltem egy szlovák dallamra, azt, hogy: „Proletárok, rajta hát, / minket illet a világ. / Kéklő égen sárga nap / egyszer vérvörösbe csap." Belemelegedtem, és ugyanakkor írtam még négy vagy öt dalt. Valahogy kirepültek belőlem. Egyszerűek voltak. Frissek. Így érkeztem meg Berlinbe. Ott találkoztam először Kun Bélával személyesen és más magyar pártvezetőkkel. Egy illegális lakáson. Kun Béla fölolvastatta a már megjelent könyvemből, az *Ellenforradalom földjé*ből a verseimet. Elénekeltem neki dalaimat. Olyan dalokat is, melyeknek a zenéjét is magam szereztem. Azt mondta, hogy Moszkvába fogok menni tanulni. Ezért számítottam olyan nagyon a zenei főiskolára, amikor Moszkvába értem.

Kun Béla már ott volt. Megkérdezte: mit akarok csinálni. Hát persze, hogy tanulni szeretnék. Hát persze, hogy zeneszerző szeretnék lenni. Nézett rám: bolond ez az ember? Verseskönyve jelent meg, pártmunkás, és most huszonöt éves korában zeneszerző szeretne lenni. Lebeszélt erről.

Évek hosszú során sokszor találkoztam vele. Ezt úgy fogom fel, mint életem egyik nagy sze-

rencséjét. Egy ízben, akkor már a veje voltam, emlékszem, mintha tegnap történt volna: az ebédlőben ültem, Kun Béla a dolgozószobájában, és hallom – énekel. Azt énekli, hogy: „Kolozsvári hegyek alatt, / van egy forrás Titok alatt, / aki a vizéből iszik, / hazájától elbúcsúzik. / Én is annak vizét ittam, / a hazámtól elbúcsúztam..." Kissé nehéz hangulatban volt, nyilván azért is énekelte ezt a dalt.

Mostanában mondogatják: minek ment emigrációba, miért hagyta ott a hazáját. Sohase értem, hogy lehet ilyet mondani... Hát Thököly nem hagyta ott a hazáját? Hát Rákóczi nem ment emigrációba? Hát Mikes Kelemen nem ment vele? És Kossuth? Hogyan? Az jobb lett volna, ha otthon maradnak és a Habsburgok felkötik őket?

Egy más alkalommal aztán, mikor ismét Kun Bélánál voltam, valamit írt. Belemerült. Egyszer csak letette a tollat: „Mondja, Hidas – és rám nézett –, mikor volt magának először honvágya?" – Meghökkentem. Ő oroszul ír cikket éppen a Pravdának, és hirtelen leteszi a tollat, és azt kérdezi: mikor volt magának először honvágya? Gondolkodtam, megéreztem, hogy valami roppant nagy honvágy gyötri őt. Szeretné tudni, hogy nálam mikor volt ilyesmi először...

Kassán nem éreztem túlságosan honvágyat – feleltem –, mert ott rengeteg magyar élt. De 1925 szeptember 14-én, amikor Bécsbe utaztam, megtaláltam a Nussdorferstrasset, a hotel Gottesaugent, és ahogy leraktam a holmimat, elmentem a pártkönyvkereskedésbe, hogy Boros F. Lászlóval találkozzam. Visszafele jövet már alkonyodott. Vettem valami kenyérfélét, hentesnél szalonnát. Aztán a szállodába mentem, föl a harmadik emeletre. Nyitva volt az ablak. Lent a kocsmában németül énekeltek. Harmonika kísérte őket. Ültem. Hallgattam, és hirtelen nagyon nehéz lett a szívem, mert éreztem, hogy sokáig távol leszek. Hát látja, Kun elvtárs, tizenkét órával később, hogy eljöttem otthonról máris honvágyam támadt."

Harmincnégy esztendőt éltem a Szovjetunióban, olyan nap nem volt, hogy ne jutott volna eszembe Magyarország, hogy ne lett volna honvágyam.

Közel húsz esztendeje élek újra Magyarországon, a hazámban – és nincs olyan nap, hogy ne gondoljak Moszkvára, a moszkvai utcákra, a moszkvai barátokra, akik hozzám jóban-rosszban mindig hűségesek voltak.

Úgy látszik, engem a honvágy, akár itt, akár ott, egész életemben kísérni fog.

ALEKSZANDR KOSZTYUCSENKO

A Városmajor utcában

Az a helyi lakos vagy más városból jött állampolgár, aki Budapesten elhalad a Városmajor utcán, okvetlenül észreveszi a 42. számú ház főbejáratánál az élő virágokat és a koszorúkat. Fölöttük márványtáblán felirat: „Ebben a házban alakult meg és indult el dicsőséges útján 1918. november 24-én a Kommunisták Magyarországi Pártja."

A lakásnak a háziasszonya, amelyben hatvan évvel ezelőtt a mai virágok és koszorúk idézte esemény lezajlott – Kelen Jolán – hivatásos forradalmár asszony aki irigylésre méltó életutat járt meg. Részt vett a KMP Központi Bizottsága 1918. november 24-én tartott első ülésének előkészítésében és munkájában; tevékenyen kivette részét a Magyar Tanácsköztársaság intézkedéseinek kidolgozásában és végrehajtásában.

Egyszer alkalmam volt találkozni Kelen Jolánnal. Egy kényelmes villalakásban lakik nem messze az emléktáblás háztól. Ültünk a könyvszekrényekkel telezsúfolt szobában. Kelen Jolán elővett fényképalbumából egy sovány, fekete hajú, kedves arcú asszonyt ábrázoló megsárgult fo-

tót. Huszonnyolcadik évében volt akkor. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott mint felügyelő és a tanügyi reformbizottság tagja. Arra kértem, hogy beszéljen ezeknek a távoli éveknek az illegális pártmunkájáról.

— Nem szívesen beszélek magamról — jegyezte meg. Levett a polcról néhány könyvet, és az asztalra tette őket. A kommunista párt és a Magyar Tanácsköztársaság megalakítóiról szóló emlékezései voltak.

Galilei-per a XX. században. Ez a könyve az első világháború elleni antimilitarista plakátok és röplapok terjesztői elleni pert ismerteti. A vádlottak politikai szószékké változtatták a vádlottak padját. A másik, a *Tiétek a világ* című könyv arról szól, mit adott a Magyar Tanácsköztársaság a munkás- és parasztgyermekeknek. És még egy könyv: a *Töretlen úton.* Ez Korvin Ottóról, a Magyar Tanácsköztársaság Belügyi Népbizottsága Politikai Nyomozóosztályának vezetőjéről szól. Az akkori úttörőmozgalommal foglalkozik *Negyven évvel ezelőtt* című könyve. Vannak emlékezései Bokányi Dezsőről, a néptribunról, az 1900–1920-as évek szocialista tanítómozgalmairól; olyan eseményekről és tényekről szól, amelyeknek ő maga szemtanúja és cselekvő részese volt.

— Ez a könyv pedig férjemről, Kelen Józsefről, a Magyar Tanácsköztársaság szociális termelési népbiztosáról szól — mutat Kelen Jolán egy köteg kéziratra.

Az asszony a könyveit nézegette, felidézte magában zaklatott ifjúságát. Nem volt könnyű a sorsa...

Fiatal tanítónőként arról álmodozott, hogy az ország valamennyi iskoláját hozzáférhetővé kell tenni az egyszerű emberek gyermekei számára. Férje, Kelen József matematikus volt. Mindketten a tudomány szerelmesei voltak. Ám a kor hivatásos forradalmárokká tette őket. Kelen Jolán visszaemlékszik arra, hogy férjét egy magyar tudós egyszer szemrehányóan megrótta, amiért nem fejleszti eléggé matematikusi képességeit. Kelen így válaszolt: „Olyan időket élünk, amikor Magyarországnak nagyobb szüksége van politikai agitátorokra, mint Newtonokra."

A Kelen házaspár Városmajor utcai lakása konspiratív központtá vált. Itt találkoztak titokban az illegális kommunisták, akik a feudális-tőkés rend megdöntésére készülődtek.

1918. november 19-én Korvin Ottó vacsorára hívta meg bátyját, Kelen Józsefet egy budapesti szállodába. A szállodában orvosként bejelentve, a Szovjet-Oroszországból visszatért Kun Béla lakott. Eljöttek a volt hadifoglyok képviselői is: Karikás Frigyes és a Kelen család régi barátja: Seidler Ernő. A „vacsorán" a forradalmi szocialisták részéről Hevesi Gyula és Helfgott Ármin vett részt. A találkozón Kelen Jolán volt az egyetlen nő.

Ez az úgynevezett vacsora a munkásmozgalom további magyarországi fejlődési útjairól szóló vitába torkollott. Elhangzott olyan vélemény is, hogy célszerűtlen szakadást előidézni a szociáldemokrata pártban. Hevesi és Kelen azonban tényekkel bizonyította, hogy az egyetlen akkori munkáspárton belül a szakadás már megtörtént, mert a párt vezetői eszmeileg már elhatárolódtak egymástól.

Felvetődött egy új párt megalakulásának kérdése. Itt is vitára került sor. Volt, aki úgy vélte, hogy a kommunista párt megalakítását alapos előkészítő munkának kell megelőznie. A többség azonban Kun véleményét fogadta el, amely szerint a forradalmi párt szakszervezeti kialakításához azonnal hozzá kell látni. Ezt követelte az idő. A készülő fegyveres felkelésnek eszmei ihletőre, szervezőre, irányítóra: a forradalmi marxista pártra volt szüksége.

Sokat vitatkoztak az ipar államosításáról — a forradalom által megoldandó egyik legfontosabb kérdésről. Voltak, akik szerint a régi üzemeket és gyárakat nem kell köztulajdonba venni, hanem meg kell várni, amíg a tőkések kicserélik, felújítják a berendezést. Kun Béla válaszként az orosz munkások hősies tevékenységét ecsetelte, akik elűzték a vállalatokból a tőkés kizsákmányolókat, és most önfeláldozóan dolgoznak a tulajdonba került gyárakban. Kun Béla ragaszkodott ahhoz, hogy az orosz proletariátus példájára minden gyárat és üzemet vegyenek köztulajdonba, függetlenül azok elhasználódási fokától. Az államosítást azonnal és minden kártérítés nélkül kell végrehajtani — ez volt a többség véleménye.

Az emlékezetes „vacsorát" több találkozó és beszélgetés követte a munkásokkal. November

23-án pedig Korvin Ottó felkérte a Kelen házaspárt, hogy bocsássák rendelkezésre lakásukat egy kommunista gyűlésre. Kelen Jolán csak azt kérdezte: „Hány ember jön el?"

„Lesznek vagy negyvenen" – felelte Korvin.

Másnap zajlott le Budapesten a KMP Központi Bizottságának első ülése. Ezen részt vettek a Szovjet-Oroszországból hazatért volt hadifoglyok, a pártból baloldali elhajlásért kizárt szociáldemokraták, a munkások és a „baloldali" szakszervezetek, valamint az antiimperialista röplapokat terjesztő ifjúság képviselői.

Kun Béla tartott beszámolót. Beszélt a Szovjet-Oroszországban uralkodó helyzetről. Mindenki érdeklődéssel hallgatta, mivel a magyar újságok keveset írtak Oroszország életéről. Kelen Jolán jól megjegyezte Kun szavait arról, hogy véghez kell vinni a magyar demokratikus forradalmat.

Az ülés viharosan zajlott. Különösen éles vita folyt a vállalatok államosításának kérdéséről. A többség az azonnali és kártérítés nélküli államosítás mellett döntött.

A megalakult KMP kijelölte az ország fejlődésének távlatait, és irányt vett a fegyveres felkelésre. Bátran és hajthatatlanul érvényesítette a proletárdiktatúra létrehozásának irányvonalát. És győzelmet aratott: 1919. március 21-én kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot.

A régi világot új váltotta fel. Új kormányzati formák jöttek létre, új vezetési módszerek alakultak ki, megteremtették az új apparátust a politikai és gazdasági feladatok megoldására.

Kelen Jolánt a Közoktatásügyi Népbiztosság gyermekszociális osztályának vezetőjévé nevezték ki. A korábbi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak nem volt ilyen osztálya. Az országban először kezdtek igazán gondoskodni a felnövekvő nemzedékről. A gyermekszociális osztály számos óvodát hozott létre Budapest peremkerületeiben. Ehhez felhasználták a magántulajdonosoktól és iparmágnásoktól elkobzott birtokokat és parkokat. Államosították a nyolcvan százalékban egyházi kézben lévő iskolákat.

A gyermekszociális osztály különösen nagy gondot fordított a gyermekek egészségvédelmére. Kelen Jolán érdeme erdei iskolák létesítése a tüdőbeteg gyermekek számára. Az iskolákban ápolónővérek (igaz, végzettség nélküliek) ügyeltek az iskolásgyermekek egészségére. Minden iskolában meleg uzsonnát adtak a gyermekeknek.

Magyarország történetében először tömeges gyermeknyaraltatást szerveztek a Balatonon. 1919 júliusában tízezer gyermek mehetett úttörőtáborokba és üdülőhelyekre. Már a következő turnust is megszervezték. De a gyerekeknek azt mondták – várjanak még. Sem Kelen Jolán, sem a gyerekek nem tudták akkor, hogy huszonöt esztendeig kell várni, míg gyermekeik és unokáik szabadon üdülhetnek majd a magyar tenger partján, miután a szovjet hadsereg felszabadította az országot.

A Közoktatásügyi Népbiztosság új szocialista tantervet is javasolt a tanácskormánynak. Kelen Jolán örömmel látta, hogy megvalósul ifjúkori álma: a dolgozó nép általános iskolai oktatása. A népbiztosságon megalakult a tanoncosztály. Az új törvény szerint tizennégy éven aluli gyereket nem volt szabad munkára felvenni. A tizennegyedik életévüket betöltött gyermekek napi négy órát dolgozhattak, két órát pedig tanulásra fordítottak. A műhelyekben a serdülőknek csak szakmai képzése folyhatott. Senki sem bocsáthatta el a tanoncot, amíg nem fejezte be a tanfolyamot, és nem szerzett oklevelet.

Ideje volt, hogy kidolgozzák az ország távlati fejlesztési terveit. A párt célkitűzéseinek megvalósítását azonban meggátolta a nemzetközi reakció intervenciója. A kapitalizmus nem adta át az országot a proletariátusnak.

Kelen József, Kelen Jolán férje elment a frontra. Bár sohasem volt katonaember, mégis – mert az idők így követelték – puskát vett a kezébe, és egy ezred politikai biztosa lett.

Kelen Jolán csak egyszer látta sírni a férjét. A proletárdiktatúra bukásának napján könnyes szemmel szólalt fel a budapesti munkástanács ülésén. Minden kommunistának nagy fájdalmat okozott, hogy búcsút kell mondani az álmaiknak.

Kelen Józsefet az ellenforradalmi bíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. Három év

múlva azonban a szovjet kormány más politikai foglyokkal együtt magyar hadifoglyokra cserélte ki. Vele együtt kiszökhetett a horthysták karmaiból felesége, Kelen Jolán is. A Szovjetunióban végre megláthatta azt, amiért a KMP alapítói saját hazájukban küzdöttek.

Kelen Jolán csak az után térhetett vissza hazájába, hogy a szovjet csapatok felszabadították Magyarországot. Előrehaladott kora ellenére tovább dolgozott népéért, pártjáért, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomért. Kelen Jolán sokáig a Párttörténeti Intézet levéltárában dolgozott.

1968-ban, a KMP megalakulásának ötvenedik évfordulóján Kelen Jolánt a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével tüntették ki. A kitüntetés átvételekor köszönetet mondott a pártnak, amellyel egész életét összekapcsolta, forradalmi és pártmunkájának nagyraértékeléséért.

OLEG NYIKOLAJEV

Örökkön a nép szívében

Ezzel a cikkel a sokezernyi magyar internacionalista emlékének szeretnék áldozni, akik a Nagy Október napjaiban és az orosz proletárháború éveiben védelmére keltek a fiatal Szovjetköztársaságnak. A szerző több ízben találkozott magyar internacionalistákkal, akik harcoltak, akik szembenéztek a halállal és hittek. Hittek a szocializmus, a kommunizmus eszméinek diadalában. Azokkal, akik hosszú éveken át megőrizték a hitüket, és akik teljes joggal mondhatták magukéinak Ligeti Károly szavait:

Ó, kishitűek, szolganemzetem:
Lángoljatok fel forró szivemen,
Vessétek el a vén bilincseket,
Amelybe verték emberlelketek.
A félelemből legyen gyülölet,
A reszketésből tudás, ismeret,
Az élet célja legyen áldozat,
Melybe az ember mindent odaad.

... Korn Lajos egész életét, lángoló lelkének kiolthatatlan tüzét a forradalomnak, a népnek áldozata. Húszéves korában lett a Szovjetköztársaság katonája, és hosszú éveken át a hadseregben maradt. A harcban és a munkában szerzett érdemeiért Lenin-renddel, valamint számos más rendjellel és érdeméremmel tüntették ki. A legnagyobb kitüntetésnek mégis Vlagyimir Iljics Leninnel történt néhány találkozását érezte, amelyekre állandóan visszaemlékezett.

Az októberi napokban a volt hadifogoly azonnal a szovjethatalom oldalára állt, és így került a Lett Lövészhadosztály egyik ezredéhez. Részt vett 1918-ban a moszkvai baloldali eszer lázadás leverésében, és később, amikor az ezredet a Kreml őrizetére rendelték, ott őrszolgálatot teljesített.

Nem, egyszer sem sikerült beszélgetnie Leninnel, de látta őt... Íme szó szerint feljegyzett emlékezése.

„... Egyszer hívatott a századparancsnok. Azt mondja, másokkal együtt kinevezlek őrnek a

Népbiztosok Tanácsának épületéhez. Hallgatom őt, és a szívem erősebben dobog. Úgy éreztem, hogy mellem szétfeszíti a zubbonyt. Megkaptam az eligazítást, a felvezető megmutatta az őrhelyemet. Én meg arra gondolok, hogy itt dolgozik Lenin. A gondolattól, hogy találkozhatom vele, elöntött a forróság. Állok, ellenőrzöm az igazolványokat, nézem, fürkészem az arcokat.

Dél felé az épületből kilépett Lenin. Nem egymaga jött, de valami érthetetlen módon azonnal kitűnt az őt körülvevők közül. Talán mozgásának belső erejével, azzal, hogy olyan alaposan figyelt az őt kísérők szavaira.

Mennyire irigyeltem azokat a katonákat, akiket megszólított...

Később többször is láttam Iljicset, amikor a Kremlben sétált. Nyugodt, figyelmes, barátságos tekintete azt a reménységet öntötte belém, hogy elmúlnak a bajok – így emlékszem én a forradalom vezérére. Akkor valahogy belsőleg, egész lényemmel felfogtam, hogy az általa kezdett ügyet feltétlenül véghezvisszük. Véghezvisszük!"

Igen. És e munka véghezvitelében részt vettek a magyar internacionalisták is. Közülük hárommal – az oroszországi polgárháború és a gazdasági építés résztvevőivel – szeretném megismertetni az olvasót.

OBERNYIK ISTVÁN

Mit szeretett legjobban az életben? A munkát. El se tudta volna képzelni, hogy egy napon nem megy be a műhelybe, nem veszi kézbe a rajzokat, és nem veszi elő a gyalupad fiókjából a szerszámot...

Alacsony termetű férfi volt. Izmos testalkatú. Erőteljes alakjából nyugalom és méltóság áradt. Arca mindig barátságos...

„Hogy miért nem vagyok nyugdíjban? – töprengett, amikor erről kérdeztem. (A budapesti születésű Obernyik az Oroszországban töltött évtizedek alatt sem tanult meg tisztán beszélni oroszul.) – Számomra a munka olyan, mint a hívőnek a Szentírás. A nyugdíj csak pénz, de nem lelki nyugalom."

Obernyik tizenhárom éves korában kezdett dolgozni a budapesti Ganz gyárban. Az eszes, de lelkileg és fizikailag még serdülőben lévő fiúnak sok sértést, gúnyt és bajt kellett elviselnie. Már ott is akarta hagyni a munkahelyét. Csakhogy az ő bére nagy segítséget jelentett otthon.

Amikor kitört az első világháború, Obernyik Istvánt, az akkor már tapasztalt gépészt, a szociáldemokrata párt tagját a frontra küldték. Orosz hadifogságba esett.

1918-ban pedig belépett a Vörös Gárdába. Ligeti Károly, magyar internacionalista, a polgárháború hőse nyitotta fel az ő szemét, akárcsak annyi száz más katonáét, magával ragadta őt a fénylő holnapba vetett hitével...

Harcolt Obernyik Szemjonov atamán bandái, a fehércsehek, a Kolcsak-bandák és a bászmacsok ellen.

1921-ben az OK(b)P magyar szekciójának utasítására Obernyik hazatért Magyarországra, hogy részt vegyen az illegális munkában. Egy gyárban kommunista sejtet szervezett. Letartóztatták. A bíróság tizenegy évi börtönbüntetésre ítélte. Három év múlva azonban sikerült kiszabadulnia, és Oroszországba ment.

A szovjetek országának nagy szüksége volt saját gyártmányú gépkocsikra. Az AMO (Moszkvai Automobil Társaság) kis szerelőműhelyei nagyszabású gépkocsigyártó vállalattá terebélyesedtek. A legkorszerűbb amerikai gépeket szerezték be. A lehető legrövidebb idő alatt el kellett sajátítani kezelésüket. Obernyik István más tapasztalt munkásokkal együtt vállalta a fiatalok betanítását.

Amikor a moszkvai Ordzsonikidze Szerszámgépgyárban megkezdődött az automata gépsorok beállítása, Obernyikot küldték oda instruktornak. Azóta csak kétszer kellett megszakítania munkáját ebben az üzemben. 1937-ben, amikor Spanyolországba ment, ahol a köztársaságiak-

nak segített a front számára szükséges termékek gyártásában, és a Nagy Honvédő Háború idején, amikor sürgősen az Urálba rendelték, hogy bevezesse a harckocsik futószalagon történő összeszerelésének technológiáját.

Volt már instruktor, gépbeállító, főművezető, üzemrészvezető-helyettes, főtechnológus...

Az üzemben Obernyiket „két lábon járó termelési lexikonnak" nevezték el. A szerszámgépgyáriak lapja kiemelte szigorúságát a fegyelemsértőkkel szemben, engesztelhetetlenségét a népvagyon pazarlóival szemben, és azt a képességét, hogy elvtársi segítséget nyújtson a kezdőknek...

Érdekes dolgot mutatott nekem Obernyik. Amikor Szemjonov bandái ellen harcolt, levelet írt az édesanyjának. És most, csaknem ötven évvel később viszontlátta ezt a levelet a magyar kommunisták Forradalom című, Omszkban akkoriban megjelenő lapjában.

„Kedves édesanyám! Hazatérhetnék, de Te ismered a fiadat. A szívem megszakad a fájdalomtól, amikor lemondok a veled való találkozásról! De jobb erről lemondani, még ha itt a mandzsur fennsíkon lesz is a sírom... Semmiképpen nem dobhatom el a néphadsereg harcosának puskáját. Alig várom, hogy fegyverrel a kézben segíthessem a magyar forradalmat!

Hűséges fiad

Obernyik István, forradalmár."

A levél alatt néhány sor Ligeti Károlytól:

„Mit tehetnénk még hozzá e ragyogó, tiszta proletár gondolathoz? Igen, így gondolkodnak azok, akik most fegyvert fognak, hogy megvédjék a proletárforradalmat. Így kell gondolkodnia minden proletárnak, aki felismerte a történelmi időt, amelyben él.

Obernyik István az új korszak hőse. Az egyszerű forradalmárok, munkások és parasztok foglalják el az új rendért a tűzállásokat. Az emberiség új történelme az Obernyikek, a Jánosok történelme lesz..."

— Pista bácsi, vannak magának gyerekei?

— Vlagyimir és Tatyjana tervező. Sztyepan mérnök, elektronikus számítógépekkel dolgozik...

KERTÉSZ FERENC

„Őszintén sok boldog évet kívánok Önnek, Kertész elvtárs, hogy az Ön által szerzett gazdag harcos internacionalista tapasztalatokat még sokáig hasznosíthassa a szovjet és a magyar nép testvéri barátságának elmélyítésében." Ezeket a sorokat abból a levélből idézzük, amelyet Cinege Lajos vezérezredes, a Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere intézett Kertész Ferenchez, az orosz polgárháború veteránjához. A levelet, akárcsak egyéb, szívének kedves relikviákat maga a veterán mutatta meg nekem, amikor lakásán meglátogattam. Ültünk a dolgozószobájában. Könyvszekrény, rádió, rajzasztal...

— Most is töprengek egy s máson ennél az asztalnál — mondja Kertész Ferenc. — Szakmámra nézve gépészmérnök vagyok. Persze ma már nem egyedül használom a rajzasztalt. A fiam egy nagyüzem főtechnológusa. Az unokám a Moszkvai Szerszámgépipari Főiskolán szerzett diplomát. Úgyhogy néha együtt ügyeskedünk a táblánál...

A beszélgetés a múltra terelődik.

1916 végén Kertész Ferenc, az osztrák–magyar hadsereg hadapródja orosz fogságba esett. Egy távol-keleti táborba küldték. Nemsokára megjött az oroszországi februári forradalom híre. Hogyan fogadta a forradalmat? Az orosz proletárokkal együtt vonult fel május elsején. A tábor őrei ezért megverték, és büntetőtáborba küldték. Útközben megszökött.

1918 elején pedig Kertész Ferenc már vörösgárdista.

Úgy fordult, hogy a vörös osztagokat a túlerőben lévő ellenfél éppen verte. Számos bolsevik

ment el partizánnak. Kertész Ferenc is a tajgába vonult tizenhét magyar internacionalista élén. Két vadászfegyver és egy revolver – ez volt az osztag egész felszerelése...

Éjszaka odalopóztak a kitérőállomáshoz, ahol japán őrség állt. Negyven katona! Leütötték az őrt. Betörtek az őrszobába... Így fegyverezte fel magát az osztag. És azután... szerelvényeket robbantottak, ellenséges őrségeket vertek szét, megteremtették a szovjethatalmat kis szibériai falvakban...

Szélesedett a partizánmozgalom Szibériában és a Távol-Keleten. 1920-ra Kertész Ferenc már négyezer főből álló internacionalista partizánosztag parancsnoka volt. Egy ízben Kertészt hívatták a magasabbegység törzséhez: „Különleges feladat van. Végy száz embert, kerüld meg a frontot, és derítsd fel az útvonalat, amelyen a partizánkötelékek elébe mehetnének a támadó Vörös Hadseregnek."

A tajgán át eljutottak a Vityim folyóig. Tutajokat eszkábáltak össze. Kilencvenkilenc, zátonynyal fenyegető, mély vizű folyószakaszon kellett átvergődniök. És hány fehérgárdista őrhelyét elkerülniök!

Kertész Ferenc szép szál férfi volt. De a lábán csak kapca volt. A zsákmányolt japán katonaköpeny is varrásaiban felfeslett, karja kilátszik belőle. Géppuskatöltény-szalag az öve. Így nézett ki akkoriban.

Csatázva mentek előre. Az osztagból 11 fő maradt életben. Amikor már csak öt napi víziút volt hátra Bodajbo városáig, ahol a vörösök voltak, Kertész földijeivel találkozott. Valaki magyarul segítségért kiáltozott a sötétben. A vízbe vetette magát, és látta, hogy egy tutaj szétesik, és emberek fuldokolnak. A tutajt egy szigonnyal közelebb húzta. Kivontatta a partra. Hat embert megmentett. Magyarok voltak ők is, a Vörös Hadsereget keresték. Azután tizenheten el is jutottak a vörösökhöz.

A polgárháború után Kertész Ferenc Gorkij városában dolgozott az autógyár építésén. Akkoriban a berendező és szigetelő részleg vezetője volt. Büszke volt arra, hogy az ő vezetésével ötezer berendezés-egységet szereltek össze.

A Nagy Honvédő Háború idején Szaratov városánál építette a Volga-hidat, kohászati gyárakat épített az Urálnál.

Egyszer – már a második világháború után – levelet kapott Magyarországról. A Magyar Néphadsereg egyik helyőrségének KISZ-es harcosai közölték vele, hogy alegységük felvette az ő nevét, és egyúttal elküldték neki a 930212. sz. KISZ-tagkönyvet és a tiszteletbeli KISZ-tag jelvényt.

– Meggyőződésem, hogy a magyar fiatalok magasra emelik és szilárdan tartják kezükben a forradalom zászlaját, amit mi bontottunk ki – mondja Kertész Ferenc. – Nekik adjuk át a stafétabotot.

VASS BÁCSI

Azelőtt is hallottam a nevét. De sohase hittem volna, hogy ekkora népszerűségnek örvend Kazánban. Bárhol jártam Kazánban, az egyetemen, a gyárakban, a szerkesztőségekben és az iskolában, elég volt kimondani a nevét, és az emberek kedvesen, szeretettel mondták: „Ó, a Vass bácsi! Már látta őt?" Ilyenkor kiderült, hogy az illetőnek a fiát Vass tanította, vagy ő maga tanult nála, vagy éppenséggel a tanítványai tanították.

Már régen „átkeresztelték". Gyulából Julijt csináltak, és megkapta az apai nevet is – Adamovics...

Most nála vagyok. Igen fontos és finom munkát végzett: hegedűt javított. Két hegedűje volt. Az egyik, a kedvenc, valahogy hamis csengésű hangot adott.

Megkértem Vass bácsit, beszéljen arról, hogyan került Oroszországba. Elmondta, hogy 1914-ben az osztrák–magyar hadsereg hadnagya volt. Azután fogságba esett. Négy évet töltött

a legkülönbözőbb táborokban – Rjazanyban, Tyumenyben, Omszkban, Krasznojarszkban. És tétlenkedett. Hiszen akkoriban az járta: „Tiszt nem dolgozhat!"

1920-ban belépett a Krasznojarszki Internacionalista Ezredbe. Az ezred parancsnoka Horváth József volt, zászlóaljparancsnok pedig Zalka Máté. Akkoriban kapták azt a feladatot, hogy Szibériából Oroszország belsejébe kísérjék a híres „aranyvonatot", amely a köztársaság aranykészletét szállította. Vass Gyula a vonat őrségének tagjaként került Kazánba.

Kazánban volt a tartalékhadsereg törzse. Ki tudja, hogyan alakult volna Vass bácsi sorsa, ha a törzsnél nem döntenek úgy, hogy létrehoznak egy katonazenekart. Vass bácsi kitűnően játszott vadászkürtön, és ez eldöntötte a sorsát. Zalka Máté zászlóalja, miután elvégezte a feladatát, elhagyta Kazánt, de Vass bácsit néhány más magyar internacionalistával együtt a városban hagyták.

Nézem nagy, eres kezét, hosszú csuklóját, ujját, amely egész idő alatt mozog – hol gyengéden simogatja a hegedű húrját, hol óvatosan kisimítja az iratokat.

– Vass bácsi, játsszon valamit!

– Nincs rendben a hegedűm!...

De azért szeretné kipróbálni az éppen megreparált hangszert. És játszani kezd.

De nem sokáig zenészkedhetett Vass bácsi. A tartalékhadsereg törzsénél valahogy megtudták, hogy valaha a háború előtt tornatanár volt, és a fogságban sem hagyott fel kedvenc foglalatosságával – tornáztatta a katonákat.

– Vass elvtárs! Megbízzuk magát, hogy szervezze meg a testnevelést a városban.

És Vass bácsi munkához látott: megszervezte a városi sportköröket, tornaórákat tartott iskolákban és katonai egységeknél.

Néha arra gondolt: ilyen időkben ezzel foglalkozni? De amikor látta, hogyan özönlenek a fiatalok a rosszul berendezett és hideg sporttermekbe, milyen lelkesen sportolnak, kétségei eloszlottak.

Akadt néhány különös esete is. Egyszer Vass ellátogatott egy sportklubba, látta, hogy a faliújság körül emberek tolonganak. Előre engedték. A klubvezető a faliújságban bírálta Vasst, amiért, úgymond, olyan „burzsoá sportágakat" népszerűsített, mint a tőrvívás és az ökölvívás.

Kis időbe telt, és Vass bácsi növendékeivel eljutott az Első Volgavidéki Szpartakiád pástjára, ahol díjakat is nyertek. Sikerrel szerepeltek a szakszervezeti bajnokságon és az első országos szpartakiádon is...

Tatárföldön Vass bácsit két sportág – a tőrvívás és az úszás – megteremtőjének nevezik. Munkáját meg is becsülték: elnyerte az Oroszországi Föderáció érdemes edzője címet.

– Milyen szép – mondja –, ha az ember testalkata fejlett, tartása szép, ha egészséges és erős. Mindezt megadja a sport!

Ezért dolgozott erejét nem kímélve. 1941-ben azonban a szovjet földet elözönlötték a fasiszta hordák. Vass ekkor kézitusára oktatta a katonákat. Több mint kétezren járták ki a tanfolyamait.

A háború után ismét kedvenc foglalatosságának szentelhette az idejét. Kazánban akkor nem volt uszoda. (Most bezzeg gyönyörű Sportpalota van!) És Vass bácsi kidolgozott egy módszertant, amelynek segítségével sikerrel edzette a sportolókat nyáron, nyílt vízen. Még a háború előtt ő volt az edzője Poligalovának, a Szovjetunió bajnoknőjének és Kresztovszkijnak, Tatárföld és a Volgavidék bajnokának. A háború utáni években tanítványai között az Oroszországi Föderáció és a Szovjetunió olyan bajnokai voltak, mint Valerij Bazarevics, aki neves külföldi sportolókat is legyőzött, vagy Salman, Szazlihov, Abramovics, Samszutgyinov sportmesterek...

Amikor Kazánban megünnepelték Vass Gyula hetvenötödik születésnapját, a róla elnevezett kupáért folyt a verseny. És akkor az alábbi levelet kapta Budapestről:

„Kedves Vass bácsi! A Magyar Tőrvívó Szövetség nevében szeretettel köszöntjük Önt 75. születésnapja alkalmából. Kívánunk boldogságot és egészséget!

Kovács Pál és Tábor István."

Kovács Pált, a kiváló magyar tőrvívót, olimpiai és világbajnokot, és Tábor Istvánt, a szövet-

ség titkárát – mindketten Vass bácsi tanítványai – aligha kell bemutatnunk az olvasónak.

Amikor elhagytam Vass bácsi vendégszerető házát, ahová különben gyakran jönnek el tanítványai, hogy beszéljenek a versenyek esélyeiről, Liszt zenéjét hallgassák, amelyet Vass bácsi szeret zongorán játszani, vagy egyszerűen csak elmondják gondjaikat-örömeiket, hegedűszót hallottam. Vass bácsi megint a hangszerét próbálta.

Ezeket az embereket talán a forradalom sorkatonáinak nevezném. Az ő nevüket nem sokan ismerik, nem annyian, mint Kun Béla, Szamuely Tibor, Münnich Ferenc, Gavró Lajos, Zalka Máté, Pataki Ferenc és Varga Gyula, a polgárháborús hősök nevét... Ám százezrek meleg szívvel emlékeznek e nagyszerű emberekre, osztálytestvérekre, akik nehéz időben segítettek. Legendákat költenek róluk, amelyekben az igazság és a meseszó összefonódik. És ez halhatatlanságuk záloga.

DALOS GYÖRGY fordításai

KONSZTANTYIN ZUBOV

A Forradalmi Színház igazgatója

Az a szerencse jutott osztályrészemül, hogy részese lehettem Zalka Máté élete sokak számára kevéssé ismert fejezetének – amikor színházigazgatóként tevékenykedett.

Abban az időszakban Moszkva színházi frontja élesen két részre szakadt: a jobb- és a baloldali szárnyra.

A Forradalmi Színház, ahol akkoriban dolgoztam, súlyos alkotói válságot élt át: fel kellett frissíteni, helyes útra terelni.

Váratlanul új igazgatót neveztek ki. Előzetesen úgy gondoltuk, hogy valamiféle tekintélyes, színházi nagyságot üdvözölhetünk majd, ehelyett egy fiatal, zömök termetű, felejthetetlenül érdekes arcú ember mutatkozott be katonai gimnasztyorkában, kitüntetéssel a mellén: Matvej Mihajlovics Zalka.

A színház élete egyik napról a másikra megváltozott. Ha Matvej Mihajlovics előtt a színház élén meglehetősen rátarti emberek álltak, úgy most olyan élénk, temperamentumos, elbájoló, érdekes és tartalmas ember vezetett bennünket, akivel szemben nyomban vonzalmat éreztünk.

Színházi munkája első lépéseként Zalka Máté a közvéleményhez, a közösség erejéhez fordult. Ledöntötte a falat, amely a vezetés és a társadalmi szervezetek között emelkedett. Elsőként alakította meg a színházban a művészeti tanácsot, bevonva munkájába a vezető színészeket, az irodalom és a művészet kiemelkedő személyiségeit, a körzeti pártbizottság tagjait és a kerület dolgozóit. Ugyancsak elsőként körvonalazta a realista művészet programját, amit az ideig egyáltalán nem fogadtak el és nem becsültek ebben a színházban.

Ez forradalmi lépésnek számított, olyan lépésnek, amit nem azonnal támogatott az egész társulat. Ebben a kiélezett atmoszférában Zalka vigyázva, figyelmesen közeledett az emberekhez. Nekem például, aki nem szívesen maradtam ennél a színháznál, váratlanul felajánlotta a társulatvezetői beosztást. Azt válaszoltam neki, hogy ez elképzelhetetlen, nem vállalhatom el, hiszen engem itt gúnynévvel illetnek.

– Hogyan nevezik? – kérdezte Matvej Mihajlovics.

– „Emocionális színésznek".

– Hát milyennek kell lennie a színésznek?

– Itt úgy mondják, hogy „alaki színészre" van szükség.

– Ez badarság. Ne törődjön vele! Kérem, hogy vállalja el a munkát, segítsen nekem, hogy realista művészetet csinálhassunk.

Oly energikusan, elvszerűen, hajlíthatatlanul haladt eltervezett útján, hogy a színház ügyei gyorsan jobbra fordultak.

Matvej Mihajlovicsot kiváló humora gyakran átsegítette a nehéz pillanatokon. Egyszer meghívta színházunkba – egy dráma színre állítására – az egyik legismertebb vidéki rendezőt, akit meglehetős különcként tartottak számon, pedig csak megrekedt valahol középúton a formalizmus és a realizmus, a színész és a rendező között. Mindenesetre „nagy" név volt. Én igyekeztem lebeszélni Zalkát e tervéről, de azt válaszolta, hogy tudni kell kockáztatni.

Rendezése nem sikerült, ráadásul maga a darab is rossz volt. Magam az egyik főszerepet játszottam benne. Rettenetesen kifütyültek minket. Hasonló színházi bukást nem ismert Moszkva.

Világossá vált, hogy rossz ügyet szolgáltunk. Érdeklődéssel figyeltem Matvej Mihajlovicsot: összetörik, elkeseredik-e? És hirtelen megláttam nevető arcát. Kérdezem tőle: miért ez a jókedv? Azt mondja: mert katona vagyok, megszoktam a győzelmet és a vereséget is!

Másnap társulati ülést tartottunk, amelyen a teljes kollektíva megjelent. Valóságos vihar tört ki – ez mindig így van a művészekkel. Az emóció független attól, ki hová tartozik: a formalistákhoz, avagy a realizmus híveihez-e. Nehéz percekben ritkán viselkednek férfiasan, inkább egymást marasztalják el a vétségekben. Egyedül Zalka viselkedett nyugodtan közöttük. Úgy ült, mint a férfiasság, az akaraterő és az elmélyülés megtestesülése.

A neves rendező, aki oly sikertelenül vitte színre a darabot, meglehetősen zavarosan szólalt fel, kifejtve: azt tehetünk vele, ami tetszik, de ő alkotó, akit azért hívtunk meg, hogy megtermékenyítse színházunkat, s vereségének ténye nem jelenti azt, hogy a jövőben nem arat majd újabb győzelmeket.

Matvej Mihajlovics fölállt a helyéről, és odajött hozzám:

– Konsztantyin Alekszandrovics, úgy tetszik, hogy Augiász istállójának kitisztítását ezzel a csődörrel kell kezdeni (gyakran elvétette a szóhangsúlyt).

Kijavítottam őt: „Csődör." Szívélyesen megszorította a kezem:

– Mától kezdve ön lesz a nyelvtanárom...

Elutaztunk a színházzal Szverdlovszkba. Nagyon sikeres út volt. Közben felfigyeltem Matvej Mihajlovicsnak egy elragadó tulajdonságára. A színház szokásrendjében soha sincs egyenlősdi: vendégszerepléseken a nagy színészek mindig külön szobában laknak. Így van ez az igazgatókkal is, a mi fogalmaink szerint nekik is elegáns külön szoba kell, hogy fogadhassák a színészeket, a helyi társadalom képviselőit stb. Legnagyobb csodálkozásunkra, az egyik szobába, amelyben már öten elhelyezkedtek, becipeltek egy hatodik ágyat is igazgatónk, Matvej Mihajlovics számára. Ott lakott öt kollégájával együtt. Amikor megkérdeztem az okát, ezt válaszolta:

– Elvi okokból teszem. Közkatona voltam, s mindig is az maradok. Ebből a pozícióból könnyebb vezetni.

Ilyen volt egész életében.

S amikor mi színészek, akik egykor az ő vezetése alatt dolgoztunk a Forradalmi Színházban, értesültünk Lukács tábornok haláláról, a mi Matvej Mihajlovicsunk haláláról, nagyon elkeseredtünk, megteltünk fájdalommal. Soha nem felejtjük el őt. Fölmutatta annak a példáját milyen elvinek, demokratikusnak, figyelmesnek, szeretőkésznek kell lennie a művészet bármely területe irányítójának, a színház vezetőjének.

1952

HAVAS ERVIN fordítása

LJUBOV MOSZKOVSZKAJA

A múlhatatlan dicsőség napjai

Emlékezés Karikás Frigyesre

Az 1918-as év egyik szeles, hideg márciusi estéjén a moszkvai Kreml ősi kapujánál hosszú katonaköpenyben fiatal, huszonkét éves ember állt őrséget. Egyenesen, büszkén. Ez az ember Karikás Frigyes volt, a magyar forradalmár, az 1917-es moszkvai harcok résztvevője.

Tekintete elgondolkodó. Gondolatban talán a kis szülőfaluban, az erdélyi hegyek lábánál járt. Eszébe jutott az apja, a tizenhárom gyermekes szegény falusi szentképfestő. Látta magát mint lakatosinast, majd esztergályost. Eszébe jutott az első világháborús pokol, amikor végleg meggyőződött a jobboldali „munkásvezérek" árulásáról. Hisz ők is a parasztokat és a munkásokat küldték harcba egymás ellen. A cári Oroszországban, a hadifogolytáborban érezte át teljességgel a proletár-szolidaritás hatalmas erejét. Szasa Binkevics, a moszkvai telefonközpont dolgozója lett az első bolsevik tanítója. Vele és testi lelki jó barátjával, Geiger Jánossal, a magyar munkás-forradalmárral együtt harcoltak 1917-ben a gárdaosztagnál, űzték ki a kadétokat a Lafort laktanyából, védték a fegyvergyárat, ostromolták a moszkvai Kremlt. Geiger itt súlyosan megsebesült, de életben maradt.

Miközben Karikás elmerült a közelmúlt emlékeiben, a Kreml boltíves kapujában váratlanul megjelent Lenin. A délceg őrszem zavarba jött, akár egy gyerek. Olyan izgatott volt, amikor Iljicset meglátta, hogy tisztelegni is elfelejtett. Lenin észrevette, elmosolyodott, és tréfásan megfenyegette: „Ejnye, legény!"

Karikás Frigyes később is, egész életében emlékezetében őrizte ezt az emberi arcot.

A forradalom katonája a polgárháborúban folytatta harcát. A magyar és román hadifoglyok forradalmi bizottságának titkára volt, a Vörös Hadsereg komisszárja és az agitációs frontbrigádok vezetője. A fiatal kommunista arra a feladatra kötelezete el magát, hogy szervezője és politikai nevelője legyen a szovjetország hatalmas térségein szürke köpenyben bolyongó magyar munkásoknak és parasztoknak.

Érzékeny művészi, írói lélek lakozott benne. Édesanyja, Karikás Júlia híres mesemondó volt a falujukban. A csodálatos székely népmesék, amelyeket gyermekkorában hallott, mélyen bevésődtek az emlékezetébe. Belé oltották az igazságosságra, jóságra, a szegények és elesettek védelmére törekvést. Benyomásait és tapasztalatait egy kék színű, kockás füzetbe írta. Ettől a füzettől még a fogságban sem vált meg. S mennyi élményt őrzött meg az emlékezetében! Azt a hatalmas munkát, az ideológiai meggyőzés áttörő győzelmét például, amikor a hadifoglyok ezrei esküdtek meg, hogy minden erejüket, ha kell, az életüket is a forradalom ügyének áldozzák. Ez 1917-ben történt, amikor a moszkvai internacionalisták területi pártszervezetének sikerült Kozsuhovóból Moszkvába szállítani a rettenetes fagyban több mint ezer éhező, rongyos, a hazatérésről álmodozó hadifoglyot. Ezek a hadifoglyok részt vettek a moszkvai bolsevikok szilveszter estéjén. A Lafort manézsben tízezres tömeg gyűlt egybe. Ott, a hadifoglyok eszmélkedésében, akár a háborgó tengeren, már érződött a közelgő forradalom vihara.

Közép-Volga. 1918 júliusa. A folyó erdős partjai felől meleg szél fúj. A távolból lövések zaja hallatszik. A jól felfegyverzett eszerek lőnek. Az ellenforradalmárok darázsfészke Jaroszlavl városa. Ennek a városnak az elfoglalása a lázadás fő erejének a megsemmisítésével lenne egyenlő.

Ez a feladat állt a nemzetközi brigádok előtt is. A zászlóaljak parancsnoka egy magyar kom-

munista volt, a hadifogoly internacionalisták forradalmi bizottságának képviselője, Geiger János. A politikai biztos pedig Karikás Frigyes.

Jaroszlavl körzetében súlyos volt a helyzet. Karikás egyik elbeszélésében, *A járatos ember*ben említi a következő esetet. A lázadók ellen harcoló zászlóalj jó része olyan tanulatlan, öntudatlan emberekből állt, akik leginkább a viszonylag jobb ellátásért lelkesedtek a hadseregben, semmint a város felszabadításáért. Az orosz és magyar kommunisták hasztalan igyekeztek felébreszteni ezekben az emberekben a harci szellemet. Össze kellett hát hívni a megbízható embereket, hogy eldöntsék, hogyan tovább. Az elvtársak többsége Geigerrel együtt azon volt, hogy a megbízhatatlan szakaszokat osszák szét más alakulatokba. De Nagy András, „a járatos ember" azt mondta: „Mi a rossebet kell összekeverni a szép almát a rohadttal, hogy a többi is elrohadjék? A zászlóaljat kétfelé kell osztani, a jobbik felét vezesse Geiger és szálljon csatába vele, azt a csürhét pedig adjátok ide nekem. Majd meglátom, hogy mit lehet velük csinálni."

Hogy mi módon sikerült mégis a szovjet hatalomért harcba vinni ezeket a kétes elemeket — ez „a járatos ember" titka volt. Később már ők is elszántan harcoltak a fellázadt eszerek ellen.

1918 novemberében Karikás a magyar internacionalisták egy csoportjával együtt, Kun Bélával az élen visszatért a hazájába. A magyar proletárforradalom előestéjén, az osztályharcban jól hasznosította mindazt a gazdag tapasztalatot, amit az oroszországi forradalmi harcban gyűjtött.

A fővárosi ipari elővárosában, Kispesten a kommunista párt helyi szervezetének megteremtésén dolgozik. 1919 februárjában a párt többi vezetőjével együtt letartóztatják. Csak március 21-én, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásakor szabadul.

Amikor a fiatal Magyar Tanácsköztársaságot megtámadták az antant hatalmak, amikor a külső és belső reakció gyűrűje Tanács-Magyarország köré szorult, Karikás mint politikai biztos, azonnal a frontra megy. A cseh és a román fronton szerzett élményeiből születnek később azok a remek novellák, amelyeket *A harminckilences dandár* címmel gyűjtött össze. (Ezzel a címmel később film is készült belőlük.) Ezekben a novellákban ott érződik a magyar kommün hamisítatlan légköre, harcainak heve.

A Magyar Tanácsköztársaság bukása után Karikásnak menekülnie kellett az országból. 1920 nyarán a szomszédos Csehszlovákiában a pozsonyi munkásszervezetek másodtitkára. Ez akkor történt, amikor a Vörös Hadsereg, maga előtt kergetve a fehér-lengyelek hordáit, már a Kárpátokhoz közeledett — emlékezett Illés Béla *A törvény védelme alatt* című írásában. Egyszer Karikás meghívta Illés Bélát, hogy lépjen fel egy népgyűlésen, és beszéljen a munkásoknak Szovjet-Oroszország harcáról és Közép-Európa népeinek jövendőjéről. Csakhogy a rendőrség megtiltotta a gyülekezést, mert a megadott időpontra állítólag már a keresztényszocialistáknak engedélyezték az ünneplést. Karikás azt bizonygatta a szociáldemokratákból és kommunistákból álló munkásszervezet elnökének, Wittichnek, hogy egyszer már megadták az engedélyt, s ha így van, meg kell tartani az ünnepséget. Az ünnepély napján — Karikás tanácsára — Illés ebédre hívta Wittichet egy vendéglőbe, s hosszan ott marasztalta, tudván, hogy Wittich igencsak szeret forradalmi múltjáról beszélni. Késő este aztán megjelent Karikás, és attól kezdve ő tartotta szóval az öreget egészen éjfél utánig. Ez a manőver lehetőséget adott, hogy Karikás előkészítse az ünnepséget, és egy órával a kitűzött időpont előtt összehívja az embereket. A hatalom és Wittich legnagyobb rémületére az ünnepség a Szovjetunió melletti tüntetéssel zárult.

1924. Moszkva. Kis üzem a Tagankán, ahol a forradalom előtt a magas rangú tisztek egyenruháinak vállrojtjaihoz készítették az alapanyagot. Az októberi forradalom idején a gyárat majdnem teljesen lerombolták. Ide nevezték ki Karikást igazgatónak.

— Hogy lehetnék én igazgató, hogyan parancsoljak ezeknek az öreg munkásoknak, vérbeli mestereknek, olyanoknak, mint Juhanov — morfondírozott Karikás. — Az idősebb Juhanovnak akár a fia lehetnék. És a legfontosabb... nekik évtizedes tapasztalatuk van... no és a tehetség. Hisz valóságos professzorai a mesterségüknek!

És Karikás nem szégyellt tanulni az idős munkásmesterektől. Nagy tisztelettel fordult hozzájuk tanácsért. Közösen döntöttek minden kérdésben. A Juhanovok pedig azonnal megérezték

benne az ő emberüket. Se éjjelük, se nappaluk nem volt, de a munkáskollektíva az igazgatóval együtt, rövid idő alatt szinte szó szerint felemelte romjaiból a gyárat. Ám a régi épület felépítése a feladat megoldásának csak egy részét jelentette. A gyárnak ugyanis már nem az volt a feladata, hogy a tábornoki egyenruha vállrojtjaihoz alapanyagot gyártson, hanem a korszerű textilgyártás módszereit kellett elsajátítani. Karikást Angliába küldik az angol textilipar tanulmányozására, eredményeinek hasznosítására. Gyorsan megtanulja a nyelvet, és elsajátítja a szakmai gyakorlatot. A legbonyolultabb kártoló berendezést szállíttatja haza – ennek segítségével készül ugyanis a puha fésűsszövet. Visszatérése után hozzákezd a tagankai gyár teljes rekonstrukciójához. A régi munkáskollektíva szenvedélyesen tanulmányozza az új gépeket és a bonyolult eljárást. Így született meg abban az időben a Szovjetunióban a különleges kártolt gyapjúszövet gyártása. Ez Karikás műve volt! Egyidejűleg azonban levelező tagozaton végzi a Moszkvai Gazdasági Akadémiát, a Vörös Akadémiát, fontos pártmunkát végez, éjszakánként pedig elbeszélésein és *Dózsa* című drámáján dolgozik.

1928-ban a Kommunisták Magyarországi Pártja Párizsba irányítja Karikást, hogy az ott élő magyarok között politikai és szervező munkát folytasson, és szerkessze a magyar nyelven megjelenő kommunista sajtót.

– Nagyon szerény ember ez a Virág elvtárs! (Így hívták őt Párizsban.) Valami kalyibában él a külvárosban, nyolc órát görnyed a gyárban az esztergapadnál, aztán kultúrmunkát irányít, esténként a magyar hetilapot szerkeszti, éjszaka meg *Svejk, a derék katona* viszontagságait fordítja magyarra. Vajon mikor alszik? – mondták róla.

Karikás ekkor már folyamatosan beszélt franciául is. Ez már a negyedik nyelv volt, amelyet megtanult.

A munkások szerették őt, mert ragyogó szónok és vezető volt, mindig szégyenkezés nélkül lehetett tanácsot kérni tőle, akár egy jó baráttól.

Párizs után Karikás ismét Moszkvába megy, utána Berlinbe, majd a Horthy-Magyarországra. Ettől fogva a három millió koldus országának komor valóságából meríti írói anyagát. De még ezekben az elbeszélésekben is a nép bölcs optimizmusát, törhetetlen erejét láttatja. Mindezt rendkívül természetesen, egyszersmind a népi hagyományok folytatásával. *Békés találkozás* című elbeszélésében például a kubikosok nehéz munkáját és szörnyű nyomorát ábrázolja, de azt is, hogy ezek az emberek mégis megőrizték önérzetüket: illegális irodalmat terjesztenek, és orruknál fogva vezetik a csendőröket.

Még a legdrámaibb alkotásaiban is – *Az én Dobai Gábor bátyám, Bacsa Péter esete* – újraéled a népi hős, Lúdas Matyi szelleme. Az ösztönös lázadók a maguk módján fizetnek meg az elnyomóknak.

A harmincas évek elején, amikor Magyarországon kihirdették a rendkívüli állapotot, a kommunisták pártja hazaküldte Sándor Pált és Karikás Frigyest.

A két fiatal kommunista, Sándor Pál és Karikás Frigyes, mit sem törődve az életveszéllyel, azonnal helyébe lépett az illegalitás bebörtönzött vezetőinek, Sallai Imrének és Fürst Sándornak. Hamarosan letartóztatták őket. A megvadult horthysta pribékek elektromos áramot vezettek a testükbe, vasrudakkal ütötték őket. A magyar kommunista párt két vezetőjét, Sallai Imrét és Fürst Sándort 1932-ben kivégezték, és csak a nemzetközi tiltakozások ereje mentette meg Sándor Pál és Karikás életét.

Amikor 1935-ben Karikás kiszabadult a fasiszták börtönéből, és visszatért Moszkvába, alig lehetett ráismerni. A barátai, ismerősei úgy emlékeztek rá, mint szokatlanul elbűvölő emberre – a kommunista Toldi Miklósnak nevezték. De a kínzások és a börtön annyira megviselték az egészségét, hogy most bottal járt. Csak nagy, zöld szeme fénylett vidáman, mint azelőtt. Mélységes meggyőződéssel mondta: „Mindent visszafizetünk nekik!" És mennyi terve volt! Egész sor elbeszélés a magyar valóságról, regény a szovjet munkások életéről az októberi forradalom, a polgárháború és a szovjet építés idejéből. Remek emberábrázoló volt. Kis portréiban olyan sok-

oldalúan jellemezte hőseit, mutatta meg belső világukat, hogy nemcsak a múltjukat és jelenüket ismerhetjük meg, hanem a jövőjüket is tudjuk.

A humor Karikás minden alkotásának éltető eleme. A magyar paraszti humor mellett a városi humor is megjelenik műveiben. Vidám leírások, jellem és helyzetkomikumok, a városi és falusi nyelv tökéletes ismerete sajátos színezetet kölcsönöz elbeszéléseinek.

De Karikás a legfontosabbnak mégis mindig azt tartotta, hogy hivatásos forradalmárként teljesítse a feladatát. A proletáregység és az antifasiszta erők megszervezéséért küzdött Magyarországon.

Egész életében nagyszerű elvtárs, rendíthetetlen forradalmár volt, a szó művésze és mindvégig derűlátó, érzékeny ember.

RAJCSÁNYI IRÉN fordítása

Uitz Béla: Ikon-analizis

IRODALOMRÓL

VITALIJ OZEROV

A cselekvő humanizmus ereje

BIZTOS TÁMPONTOK

A mai irodalomról szóló beszélgetést egy kis történelmi kitérővel szeretném kezdeni.

Ámde máris némi magyarázattal tartozom.

Először is, nem egyedül nekem támadt ilyen gondolatom. Gorkij városában és több Volga-menti városban Szovjet Irodalmi Napokat tartottak, melyekre nem először és nem utoljára került sor, mert az irodalmi életnek ez a formája nagyszerűen bevált. Ez a forma egyre tökéletesedik és elmélyül, a tömegméretű megmozdulásokat szervesen összekapcsolja a szakmai-alkotói mozzanatokkal. És igen jellemző, hogy az írók tág köre egyre inkább felismeri ennek a szükségességét. Az általános érdeklődés láttán merült fel az a gondolat, hogy a Napok keretében szervezzünk vitát a nagy művésznek az irodalmi örökségéről, akiről a város a nevét kapta. Újabb vita egy fél évszázados örökségről? Nem, a Napok résztvevői kicsit másképp képzelték el a munkát: vizsgáljuk meg a *mai* szovjet irodalmat Gorkij művészi tapasztalatainak fényében.

És épp ez a másik magyarázat: vagyis egyáltalán nem valamiféle szenvtelen történelmi kitérőről van itt szó, hanem eleven eszmecseréről, arról, hogyan élnek tovább egy egész korszak esztétikai tapasztalatai, mit vettünk át az elődöktől, mit hoztak a művészetbe az életben és a művészeti gondolkodásban bekövetkezett változások; miképpen fejlődik irodalmunk annak az alkotói módszernek a medrében, melynek forrásainál *Az anya*, az *Éjjeli menedékhely*, *Az én egyetemeim* alkotója és a szocialista realizmus más megalapítói álltak.

Ahogy a moszkvai, tyumenyi, novoszibirszki írótalálkozók, úgy a Gorkij Irodalmi Napok idején tartott országos írótanácskozás is gazdag anyagot adott múlt és jelen összehasonlítására a Szovjetunió új alkotmányának megvilágításában. A felszólalók összehasonlították az egykori életet, amikor Aljosa Peskov még mezítláb szaladgált a poros Nyizsnij-Novgorod-i utcákon, a maival: óriási ipar, komfortos lakótelepek, iskolák és főiskolák, kultúrház, színházak és mozik, Gorkij nevéhez fűződő emlékhelyek. Nem lehetett persze megkerülni azt az összehasonlítást sem, hogyan ábrázolta a korabeli valóságot a szovjet irodalom megalapítója és elvbarátai, s hogyan csinálják ezt a mai szovjet prózaírók, költők, drámaírók. A gorkiji hagyományok és kritériumok jegyében tettük mérlegre munkánkat. Örömmel állapítottuk meg, hogy az érett szocialista társadalom irodalma erőteljesen, sokoldalúan, növekvő mesterségbeli tudással, a valósághoz híven reprodukálja a társadalmi felszabadulást, a Gorkij megálmodta új személyiség kialakulásának korszakait. Szigorúan értékeltük munkánkat, elismerve, hogy korántsem mindig sikerül elérni azt az eszmei és művészi színvonalat, amelyet a forradalom Viharmadarának alkotói hőstette idéz emlékezetünkbe, nem mindig sikerül megmutatnunk teljes nagyságában az Embert.

Különféle értékelések és vélemények hangzottak el. Egy dologban azonban teljes volt az egyetértés: Gorkij tapasztalatai ma időszerűbbek, mint bármikor, mert ezekben összpontosultak azok a legfőbb társadalmi és művészeti tendenciák, amelyek a modern szovjet irodalom tartalmát és sajátszerűségét sok tekintetben meghatározzák. Amikor visszapillantunk a múltba, nem egyszerűen csak tanulmányoznunk lehet és kell a történelmet, hanem jobban meg kell értenünk az előrehaladás forrásait, le kell vonnunk az

irodalmi tevékenység irányításának tanulságait, lévén ez a tevékenység része az általános proletár tevékenységének, vagy, miként az új alkotmányból kiderül, az összállami tevékenységnek. Az új felfedezések ma még nyilvánvalóbbá válnak. A Gorkij, Majakovszkij és társaik által kijelölt támpontok jelentősége ma még jobban kidomborodik.

Már elég nagy idő választ el bennünket ettől a kortól, ami azonban mégis áttekinthető.

Gyakran hallani olyasmit, hogy a történelem szempontjából egyáltalán nem sok ötven-hatvan év. Lehetséges, hogy ez általában így is van. De a szovjet élet általunk átélt évtizedei átvitték az emberiséget, mint Marx mondotta, az előtörténetből a korábban soha nem látott társadalmi viszonyok létrehozásának elvileg új korszakába. Ezek a viszonyok a szemünk láttára jönnek létre, a szovjet művészet a valósághoz híven reprodukálja annak a világnak az arculatát, amelyről a legjobb elmék korábban csak álmodhattak.

Olykor nem is igen érzékeljük életmódunk újító jellegét, mivel sok mindent, ami már realitássá vált, megszokottként, teljesen természetesként fogunk fel. Érdekes beismerést hallottunk az óceánon túlról jött egyik jószándékú partnerünktől. Dicsérte a szovjet írók könyveit, de azt mondta, hogy a külföldi olvasó számára egy és más teljesen érthetetlen ezekben a könyvekben, mivel a hősöket egyáltalán nem azok az indítékok mozgatják, amelyek a haszon és a konkurrencia társadalmában megszokottak.

— Mintha csak egy más bolygón történne minden!

Nos, ebben az észrevételben van valami. Igen, egy másik bolygón történik minden. Azon a bolygón, melynek neve: *szocializmus*. Arról beszél a mi irodalmunk, hogyan és miért élnek a fejlett szocializmus társadalmának polgárai. A szó mesterei jelentősen gazdagították a világ művészetét azzal, hogy hatásosan leírták az új társadalmi rendszer kialakulását s az általa szült ember erejét, szépségét, rokonszenvességét. Ehhez nagyszerű figurákat és friss színeket találtak.

A hatvan esztendős eszmei-esztétikai fejlődés egyes szakaszai igen gazdag tartalommal telítődtek; sok minden kiderül, amikor újra és újra elgondolkodunk erről, s azokról az eredményekről, amelyek kézzelfoghatóan jelentkeztek az utóbbi évtizedben.

Az elmúlt évtizedet megtermékenyítették az SZKP XXIV. és XXV. kongresszusának határozatai, emlékezetessé tették a nép életének valamennyi területén elért eredmények. Fontos mérföldköve fejlődésünknek a nagy Október 60. évfordulója. Leonyid Brezsnyev a szocialista országok tudományos akadémiáinak vezetőivel 1977. február 17-én tartott találkozón a következőket mondta:

„A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hat évtizeddel ezelőtt magasra emelte a béke, a szabad munka zászlaját. Ez alatt a zászló alatt sok dicsőséges győzelmet vívott ki. Örömet okoz nekünk és tovább ösztönöz bennünket, hogy a szocialista országokkal egybeforrva várjuk a nagy Október dicsőséges évfordulóját..."

Büszkén olvashatjuk az SZKP KB-nak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójáról hozott határozatában, hogy „kibontakozott a szovjet irodalom és művészet, és hatalmas részét jelenti a világ kultúrájának".

Támpontjaink tehát megvannak. Kell-e mondani, mennyire értékesek ezek a művész számára, minden gondolkodó, tudatos ember számára? Olykor igen tehetséges írók művészete is elerőtlenedett, mert nem értették meg Októbert, elvesztették a leninizmus igazságát. Aki viszont ehhez az igazsághoz tartotta magát, aki részt vett az írók közösségében, amelynek Gorkij állt az élén, s amelyben szilárd helyet vívott ki magának Majakovszkij, Szerafimovics, Furmanov, Fegyin, Solohov, Fagyejev, Leonov és Tvardovszkij, annak a mesternek a művészete szárnyakat kapott, bármely nemzedékhez, nemzetiséghez, irodalmi modorhoz tartozott is. Ezek a különböző „kézjegyű" művészek nem véletlenül összpontosították figyelmüket a politikában, a gazdaságban, az emberek köz- és magánéleti kapcsolataiban bekövetkezett szocialista változásokra. Bármely témát válasszon is az író, neki, az új felderítőjének mindennél fontosabb a kor társadalmi, lélektani fejlődésében a mély áramlatok megragadása.

Vegyük az irodalomnak azt a részét, amely most növekvő elismerésre talál az olvasók körében. A XXV. kongresszuson hangsúlyozták az úgynevezett termelési témájú művek sikereit: ezek arra késztetik az olvasót, hogy együtt éljen a szereplőkkel, a gazdasági vezetőkkel, pártmunkásokkal, a dolgozókkal; szenvedélyesen vitassa meg az életben megérett és a szerző által felvetett problémákat. Az olvasók, nézők elismerő véleménye örömmel tölt el bennünket. Gondoljunk azonban arra, mennyi vita előzte meg ezt. Nem is olyan rég a „termelési" regény vagy darab emlegetése feltétlenül zúgolódást váltott ki: az ilyen műben a munkapadok óhatatlanul eltakarják az embert, technológiai leírások lépnek a lélektani elemzés helyébe; az élenjáró újító és a konzervatív igazgató sémája feleslegessé teszi az egyénített jellemeket... Ez a zúgolódás nem volt alaptalan: egyes művekben nagyon is sok sematizmus volt. Emiatt azonban helytelen kétségbe vonni magát a témát. Közismert tény, hogy a szocialista realista művészet éppen vele kezdő-

dött, persze mindenféle sematizmus, konjuktúralovagok nélkül. Érdemes emlékezetünkbe idézni az első lépéseket, s nemcsak a győzelmekre gondolni, hanem a tévedésekre is.

Diákoktól, akiknek nem sikerült jó irodalomtanárt kifogniuk, többször hallottam már közömbös megjegyzéseket Gorkij regényéről, *Az anyá*ról, s a szokványos fakó meghatározást: „Pavel Vlaszov az élenjáró forradalmár típusa." Íme, mire vezet, ha kincstári módon „veszik át" a művet, meg sem próbálják, hogy lebilincselje az ifjú olvasót! Holott *Az anyá*val kezdődik az az irodalom, amely a dolgozó emberről, az ipari termelés körülményei között kialakuló kollektíváról szól. Pedig ki emlékezne rá, mit is termelnek pontosan a leírt üzemben, milyen a berendezése, hogyan és milyen szakmát tanult ki Pavel Vlaszov... Mindazonáltal nem lenne helyes, ha *Az anyát* kivennénk a termelési témájú művek sorából: a regény szereplői a munkafeltételek megjavításáért, a béremelésért harcolnak. És azért válnak hatékony erővé, mert össze vannak forrva az akkoriban korszerű termeléssel, az ott kialakuló közösségi szellemmel. A proletárok, lévén a dolgozó nép élcsapata, vonzódnak a bolsevikokhoz, az éhbér elleni harctól eljutnak a kizsákmányoló rendszer elleni sztrájkhoz, tüntetéshez, megmozduláshoz. Gondolataikat a jövő foglalkoztatja; a szerző látnoki szavakat ad Pavel szájába Oroszországról, amely a földkerekség legnagyszerűbb demokráciájává fog válni.

Az említett téma gorkiji feldolgozása csattanós válasz a sznob dohogóknak, akik nyomban felsülnek, amint megnézzük, mi történik a mi modern irodalmunkban, amely azt tanúsítja, hogy az alkotó munka mindig magában foglalja a hős cselekvését is, politikai és erkölcsi állásfoglalását is és a mélyreható gondolkodást is.

Dolgozó ember — harcosan tevékeny ember — határozott világfelfogással rendelkező ember. Ilyennek látta Gorkij a proletár forradalmárt, a leninista bolsevikot. Ilyenné igyekeztek megformálni hősüket (nem egyforma művészi szinten) a fiatal szovjet irodalom elindítói. A forradalmi fordulatról, a polgárháborúról szóló művekkel csaknem egyidejűleg napvilágot láttak olyan könyvek is, amelyek a békés munkához, a dolgos hétköznapokhoz való visszatéréssel foglalkoztak. A már elcsendesedett csaták viharaihoz képest ezek a képek első pillantásra valóban csendes hétköznapoknak látszhattak. A szovjet művészek azonban úgy ábrázolták ezeket, mint újabb csatákat egy még ismeretlen, bonyolult és szép életért. Világszerte népszerű Fjodor Gladkov *Cement* című műve, amely 1925-ben látott napvilágot, s mindössze egy cementgyár helyreállítását örökítette meg. „Mindössze?" Korántsem. Ez egy *romantikus* elbeszélés az élet új korszakának kezdetéről. Egy hősi rohamról, melyre a munkásosztály ismét elindul, s nem azért, mert valaki kényszeríti rá, hanem mert a szocializmus nagyszerű birodalmának felépítése belső szükséglet Gleb Csumalov és a többiek számára, akik tegnap vöröskatonák voltak, holnap sztahanovisták lesznek. Figyeljük csak meg a regény ritmusát! Itt a forradalom zenéje szól, melyet Alekszandr Blok hallott meg elsőnek, s mely nem halt el a „hétköznapokban". Hét esztendő múlva ez lelkesítette Gladkov hőseit, s Gleb tudja: „Egy egész meghódított világ tárul most elénk. Eltelik néhány év — ragyogó palotákat emelünk, soha nem látott fényes gépeket teremtünk. Az ember most már nem rabszolga lesz, hanem teljes jogú gazda, mert életének alapja: a szabad munka, amelyet szeret."

Eltelik még néhány év, s az írók, akik az első ötéves tervek hőseit és az ország arculatát átalakító, a személyiséget hallatlanul fejlesztő lelkes munkát dicsőítik, ismét meghallják az egész nép által megindított roham friss ritmusát. Szemléletesen beszél erről Marietta Saginyan, *A vizierőmű* (Gidrocentral) című regény szerzője: „Ez a muzsika csak most kezdődött el, ezt hallgassátok, elvtársak... mivel ez a muzsika nem más, mint a szocialista gazdaság..."

Ezek a szavak visszhangra találnak az új kultúra megteremtőiben. Az ő felfogásuk szerint a „termelési regény" lelkesítő elbeszélés arról, miképpen tárulnak fel *valóban* a szovjet hazafi legjobb tulajdonságai, miközben egyéni törekvéseivel és adottságaival támogatja a nagy ügyet. Míg némelyek makacsul hajtogatták az örök dilemmát: vagy az érzelmek világa, vagy a gyakorlati tevékenység, a legjobb írók szilárd alapot kerestek a szocializmust építő ember egész értelmi és érzelmi életének gazdagításához. Polemikus éllel beszélt erről Valentyin Katajev *Hajrá!* című regényében, melynek egész szerkezete érzékelteti a szocialista építés lendületét.

„A jó szó nem elég, hogy boldogabbá tegye az életet; nem bizony.

Acél kell hozzá — acél, acél.

Ha lesz acél, új, boldog, soha nem látott, nem hallott élet kezdődik."

Valamennyi műfajban a legjobb művek erről szólnak: az ilyen élet kialakulásáról, az alkotó ember személyiségének kiteljesüléséről, s a szocialista haza védelméről a honvédő háború ádáz csatáiban. Ez a tendencia új erővel jelentkezik napjainkban, a jótékony hagyományokra támaszkodva, s gazdagítva ezeket.

A forradalmi korszak fő törvényszerűségei határozzák meg a szocialista művészet egységes pátoszát: az élet tevékeny átalakításának, az emberekért vívott harc hatékony humanizmusának pátoszát. Ez a fejlődés, mint minden fejlődés, spirális vonalban halad. A spirál jelenlegi „íve" megfelel az esztétikai fejlődés általános irányának s egyszersmind új minőségekkel gazdagítja művészetünket, új problémákat vet fel előtte.

Ezek a problémák a szovjet életmódra, a fejlett szocialista társadalomra jellemzők. Az íróknak tisztában kell lenniük e társadalom demokratikus lényegével, mozgatóerőivel, azoknak a konfliktusoknak a természetével, amelyek nem osztályellentétekből, hanem a mai bonyolultabb, változatosabb élet sajátosságaiból fakadnak. A művésznek meg kell értenie az események monumentalitását, az összefüggést a múlttal, előre kell pillantania a jövőbe. Mindez vonatkozik a „termelési témára" is. A szovjet irodalom abból indul ki, hogy a munkásosztály volt és marad a társadalom vezető ereje, s hogy ennek az osztálynak a közegében nyilvánulnak meg legpregnánsabban korunk fő folyamatai, az új létrejöttének jegyei.

Az írók különböző szempontokból kísérik nyomon ezt a kibontakozást. Megnevezhetünk elbeszéléseket és regényeket, amelyekben a szereplők állásfoglalása erőteljesen megnyilvánul a közvetlenül a termelés átszervezéséért, a tudományos-technikai forradalom követelményeinek érvényesítéséért vívott harcban (Vlagyimir Popov könyvei, Mihail Kolesznyikov trilógiája). Emellett vannak olyan könyvek, amelyek a hősök munkával kapcsolatos gondjainak erkölcsi indítékait hangsúlyozzák (Danyiil Granyin művei). A két típus motívumai összefonódnak Vagyim Kozsevnyikovnál, Oleg Kuvajevnél. Az olyan drámaírók pedig, mint Ignatyij Dvoreckij, Gennagyij Bokarjov, Alekszandr Gelman, arra vetik a hangsúlyt, hogy a szereplők maximális követelményeket támasztanak egymással és önmagukkal szemben. Persze ez az osztályozás — mint szinte mindegyik — nem teljes és nem kizárólagos, mégis mutatja, hogy a művészek különbözőképpen oldhatják meg ugyanazt a témát.

A sokféle változat mellett ne feledkezzünk meg az irodalmi fejlődésünket jellemző eszmei és esztétikai egységről. A hat szovjet évtized megpróbáltatásai során létrejött az emberek új történelmi közössége: a szovjet nép; kialakultak a munka megszállottjainak, a szakma mestereinek nagyszerű tulajdonságai. Ma itt az ideje, hogy beszéljünk az irodalomnak az ilyen jellegű megismerésben elért eredményeiről, amelyek annak köszönhetők, hogy hitelét vesztette a konfliktusmentesség elmélete, a harcos, elkötelezett ember befeketítésének, lebecsülésének minden kísérlete. És most, a XXIV. kongresszus után, amely rámutatott a melléfogásokra és támogatást ígért minden ígéretes irodalmi próbálkozásnak, s a XXV. kongresszus után, amely nagyra értékelte az irodalom által elért eredményeket és külön felhívta a figyelmet a legfontosabb témákra és problémákra, most a szovjet íróknak még mélységesebb meggyőződése: bármiről írjanak is, bármilyen szempontból vegyék is szemügyre a valóságot, a döntő az, hogy részt akarnak venni a párt által az állampolgárok társadalmi tudatának fejlesztéséért végzett munkában, ami nélkül elképzelhetetlen volna a kommunista építés. Akár városról vagy faluról, a „termelés terén" történő eseményekről, akár a kortárs lelkivilágáról ír a művész, az olvasó azt várja tőle, hogy szuggesztíven ábrázolja a szocialista életet, azokat a hősöket, akik állásfoglalásukat tettekkel támasztják alá az életben.

A XXV. kongresszus rámutatott, hogy semmi nem emeli úgy a személyiséget, mint a tevékeny állásfoglalás az életben, a tudatos társadalmi kötelességvállalás, amikor a szó és a tett egysége viselkedési normává válik. A pártkongresszus azokat a szocialista realista műveket méltatta, amelyekben egyre inkább, s ami a legfontosabb: egyre erőteljesebben visszhangra találnak az ország élete szempontjából legalapvetőbb, leglényegesebb dolgok, amelyek a szovjet emberek egyéni sorsának részévé váltak.

Az irodalomnak az a hivatása, hogy hasson a közélet szubjektív tényezőire, s ez a hatás szüntelenül növekszik. Fejlődésünk jelenlegi szakaszának legjellemzőbb vonása az, hogy igen nagy erkölcsi követelményeket támasztunk az emberekkel szemben, törődünk eszmei fejlődésükkel.

A legjobb „termelési témájú" művekben híven reprodukálódik a kor társadalmi „portréja", az emberek eszmei, etikai útkeresésének bonyolultsága. Ez a bonyolultság annál is inkább figyelemre méltó, mert ezek az emberek most ismerkednek a tudományos-technikai forradalom viharosan megnyilvánuló sajátosságaival. A reakciós polgári irodalomban ezt a forradalmat azonosítják a lelki-szellemi sivársággal. Az élet igazságához hű szocialista realista művészet megmutatja, hogy a mi társadalmunk az ember érdekében igyekszik felhasználni a tudomány és a technika vívmányait. Annak az embernek az érdekében, aki, lévén a műalkotás hőse, korszerűen szervezi meg és szervezi át a termelést, beleértve ebbe a dolgozók kapcsolatait, az erkölcsi „légkört" is.

Az ilyesfajta prózában igen jelentős változások történtek, mivel a szerzők által érintett problémák mind

gyakrabban elevenednek meg színes emberi sorsokban. De hiszen számunkra mindennél érdekesebbek az eleven emberek, akik szenvedéllyel, izgalmak közepette oldják meg a problémákat, s arra késztetik az olvasót, hogy mérje össze velük saját gondolatait és érzelmeit.

„Termelési regény", „családregény", „sorsregény" – ezek a terminusok nem állnak szemben egymással.

„Azt mondják: »munkástéma«, »üzemi közeg«! – írta Grigorij Konovalov. – Számomra ezek a szavak azt jelentik: sors! Ez az én egész esztétikám és egész világfelfogásom. Az emberek egy egész életen át emlékeznek azokra, akik földrajzra vagy matematikára tanították őket. Engem sokkal fontosabbra tanítottak, arra, hogy látni tudjam a világot és az embereket; erre tanított Nyikolaj Jersov, a párttag lakatos, Kronyid Grisecskin, a virtuóz mester, Spagin, a régi bolsevik (akiről még életében elnevezték Permben a vasúti műhelyeket), az Urál, Motoviliha, Magnyitka munkásai. Ezek az »én egyetemeim«, ezek a forrásai a *Források*nak, ez minden, ami értékeset sikerült csinálnom az életben."

Nagyon fontos elv: „látni tudni a világot". Konovalov *Források* című regénye a háború előtti és alatti évekről szól. Látszólag hagyományos családregény. De az író úgy tekint vissza, hogy a múltban a mára való felkészülést pillantja meg. Egyetlen család története mögül a család munkájára, politikai és erkölcsi felfogására támaszkodó szovjet társadalom tűnik elő. Borisz Leonov kritikus helyesen jegyezte meg, hogy „Krupnovék világában egész életünk társadalmi és erkölcsi tartalma sejlik fel".

Gyenyisz Krupnov, az idős volgai kohász derék utánpótlást nevelt fel; a Krupnov-dinasztia a művészi ábrázolás hitelességét illetően egyenrangú Vszevolod Kocsetov *Zsurbin család*jával. „Alig volt olyan esemény a Volgán, amelyhez ne lett volna köze a Krupnovoknak" – a regénynek ezek az első szavai teljesen megfelelnek az igazságnak, a cselekmény menete azonban még kicsit korrigálja is ezt a megállapítást: nemcsak a Volgán, hanem az egész földön. A cselekmény áttevődik Sztálingrádba is, ahol a háború győztes kimenetelét eldöntő ütközet zajlik, s Teheránba is, ahol igen fontos tanácskozásra gyűltek össze a szövetséges hatalmak.

A békés és különösképpen a háborús napokban a Krupnov család a munkásosztályhoz méltóan a legnehezebb, legfelelősségteljesebb részt vállalja magára. Konsztantyin elesett Spanyolországban. Szavva jelentős gazdasági szakember. Matvej felelősségteljes diplomáciai posztokat tölt be. Alekszandr katona lett. Jurij a város pártszervezetét irányítja. A szerző nem elégszik meg a szereplők „előmeneteléről" szóló tájékoztatással, hanem az általuk megélt események leírása során bevonja az olvasót a népünk lelki-szellemi erejéről való töprengésekbe. A regény hőseit gyakorlati gondok foglalkoztatják, egyszersmind azonban nagy szükségük van arra, hogy körülnézzenek, értelmezzék, megvitassák a történteket.

Azok az emberek tudnak így körülnézni, akik képesek szívvel-lélekkel végezni mindennapi feladatukat. A mindennapiakat! Ma szinte nincs is olyan mű, amelyben a dolgozó ember hősiessége csupán rendkívüli körülmények közt nyilvánulna meg: amikor valaki az élete kockáztatásával hárít el egy balesetet, amikor ennek érdekében tüzes kemencébe kell bújni stb. Ez nem azt jelenti, hogy teljesen megszűntek az ilyen esetek; ilyenre épült Vlagyiszlav Tyitov *Minden halállal dacolva* című nagyszerű kisregénye is. Egyébként ebben is az történik, hogy a bányarobbanást megakadályozó fiatal bányász hőstettének leírása után a főszereplő életének egy még nehezebb megpróbáltatását részletezi az író: éveken át próbálja legyűrni a betegséget, Korcsagin módjára visszatérni a harcosok közé.

Amikor örülünk a „munkástémában" elért sikereknek, nem hallgathatjuk el, hogy egyes ilyen témájú művek bizony hervatagok és unalmasak. Itt az ideje, hogy emeljük az ezzel az aktuális témával foglalkozó könyvek művészi színvonalát. Az íróknak úgy kell visszaadniuk a munkás hétköznapokat, hogy feltáruljanak bennük életünk lelkesítő mozzanatai. Amikor a szovjet irodalom hat évtizedes történetét elemezzük, természetes, ha azoknak a művészeknek a tapasztalataihoz folyamodunk, akiknek a tehetségét mindenki elismeri. És mégis megkockáztatjuk, hogy fiatalokat is említsünk. Gondoljunk csak arra, hogy minden bizonnyal maradandó lesz Vlagyiszlav Tyitov említett kisregénye is és *A terület* című regény is, amelyet szintén egy fiatal prózaíró alkotott, Oleg Kuvajev, aki sajnos már nincs az élők sorában. *A terület* a sarkkörön túli aranykutatók nehéz hétköznapjairól szól: a regény hőseit nem a kalandvágy űzi, hanem az, hogy szépen, méltón éljék le életüket. És ezt pontos, súlyos, kifejező szavakkal írja le a szerző.

A munkásember élettevékenységének tartalma az, hogy alkotó módon, tudatosan végzett munkában fejezi ki a személyiségét, s nem „a cél szentesíti az eszközt" posztulátuma jegyében, hanem a humanista eszmények szemszögéből igyekszik megmérni az elvégzetteket. Nem lehet arra kényszeríteni az embereket, hogy minden pillanatban a munka minőségével törődjenek, de ki lehet és ki is kell nevelni bennük, hogy megértsék ezt mint belső szükségszerűséget. Ezt igyekeztek megtenni Fjodor Gladkov, Mihail Solohov, Valentyin Katajev, Marietta Saginyan, Alekszandr Maliskin, Jurij Krimov regényeinek és elbeszéléseinek és más húszas-harmincas évekbeli műveknek a hősei. A háború utáni időszakban ehhez csatlako-

zott Vszevolod Kocsetov *A Zsurbin családja*, Galina Nyikolajeva *Útközben* című műve, Jelizar Malcev, Vlagyimir Tyendrjakov és sok más szerző könyvei.

A munkásosztállyal foglalkozó sok mű középpontjában az újító áll. Az újítónak nemcsak abban rejlik az ereje, hogy — miként a korábbi évtizedek műveiben — kigondol valamiféle technikai újítást. Itt olyan emberekkel van dolgunk, akik harcolnak a kommunista munkamorálért, a munka magasrendű alkotó tevékenységként való felfogásáért. Az ilyen újító szintén nem kerülheti el az összetűzéseket az ellenlábasokkal. Harcolni kell a passzivitás, a lustaság, a tessék-lássék munka ellen. És az ér el sikereket, aki meg tudja nyerni a kollektívát a kezdeményezéseinek, aki lehetővé teszi, hogy minden egyes ember képességei megnyilvánulhassanak. Nem kell messze mennünk példákért: Saraf Rasidov *Óriási hullám* (Mogucsaja volna), *Győztesek* (Pobegyityeli), *Viharnál erősebb* (Szilnyeje buri), Vlagyimir Popov *Harcra ítéltetett* (Obretyes v boju), *És ezeket nevezik hétköznapoknak* (I eto nazivajetsza budnyi), Pavlo Zahrebelnij *Sub specie aeternitatis* (Sz tocski zrenyija vecsnosztyi) című regényei, Mihail Koleszny ikov *Izotópok Altunyinnak* (Izotopi dlja Altunyina), *Altunyin dönt* (Altunyin prinyimajet resenyije), *Miniszterek iskolája* (Skola minyisztrov) című trilógiája, Szero Hanzadjan *Kadzsaran*, Ivan Pagyerin *A Krutojaron* (Na Krutojare), Samil Bikcsurin *Kemény fajta* (Tvjordaja poroda), Anatolij Csernouszov *A gyakornok*, (Praktyikant), Aszkad Muhtar *A platánfa* (Csinára), Jurij Antropov *Az átkelés* (Pereval) című regényei, Vaszilij Fjodorov, Ljudmila Tatyjanyicseva, Valentyin Szorokin, Viktor Bokov, Borisz Olejnyik versei.

A szerzők gyakran szükségesnek tartják megemlíteni, hogy igyekeztek társadalmilag, erkölcsileg „biztosítani" azokat a konfliktusokat, amelyek látszólag merőben technológiai, irányítási, adminisztratív problémákból fakadnak. Mihail Koleszny ikov az Altunyin-trilógiáról szólva egyik cikkében hangsúlyozta: „Számomra ebben a művemben nem a technikai gondolat, hanem az erkölcsi problémák voltak a legfontosabbak." A munkásokkal, mérnökökkel, tudósokkal való találkozásai arra késztették, hogy úgy építse fel a trilógia utolsó részét, hogy benne „a tudós erkölcsi felelősségének problémája kerüljön előtérbe". Az író idézi egy fiatal mérnök szavait, melyek számára „afféle alkotói hitvallássá" váltak: „Nem gépekkel van dolgunk, hanem alkotó, szigorúan fegyelmezett gondolattal. Iparilag fejlett társadalomban élünk, s éppen itt fejezi ki az ember teljes mértékben törekvéseit, korát, zsenialitását..."

Ez a dolog lényege: teljes mértékben feltárni saját erőinket és képességeinket! A munkahelyi kollektívában oldódnak meg a legintenzívebben a megérett társadalmi, erkölcsi problémák, itt igyekeznek leginkább harmonikusan összekapcsolni a társadalmi és az egyéni érdekeket. De ez, írta Leonyid Brezsnyev Franciaországban kiadott beszédeinek és felszólalásainak előszavában, „egyike a legbonyolultabb feladatoknak. A kommunista társadalmat építve olyan társadalmat szeretnénk megvalósítani, amelyben minden ember — saját maga és mások számára — a legteljesebben és a leghasznosabban bontakoztathatja ki önmagát, mindazt a jót megvalósítva, amely természetében rejlik."

A modern irodalom magában az életben fedezte fel a dolgozóknak azt a típusát, aki önként vállalja a nehéz feladatokat, maradéktalanul kifejezésre akarja juttatni képességeit, s maximális követelményeket támaszt saját magával és a környezetével szemben. A maximalisták galériáját — így kezdték emlegetni őket — Proncsatov nyitotta meg (Vil Lipatov: *Legenda az igazgatóról*). Úgy látszik, az író ezúttal kicsit megelőzte korát: ezt az alakot nem fogadta a kritika olyan figyelemmel, amilyet megérdemelne, bár vitákat, különféle vélekedéseket váltott ki (ez részben azzal is magyarázható, hogy nem minden tekintetben pontosak a kisregény művészi hangsúlyai). Nagyon jó, hogy az író kitart a választott irány mellett: *Ez minden róla* (I eto vszjo o nyom) című regényében ismét egy olyan ember szerepel, aki sokat akar az élettől, s kérlelhetetlen a megvesztegethetőkkel, köpönyegforgatókkal, szemfényvesztőkkel szemben.

A maximalistákkal kapcsolatos vitát — mint fentebb említettük — különösen drámairodalmunk „provokálta". Ez színpadra állított modern „technokratákat" is, akik ugyan tisztában vannak a termeléssel, de figyelmen kívül hagyják a kollektíva érdekeit; s olyan embereket is, akik erkölcsileg ugyan igen fogékonyak, csakhogy nem tanultak meg másokra tekintettel lenni.

„Másokra tekintettel lenni", humanista módon bánni az emberekkel — ez az az erkölcsi mérce, amely alapján az irodalomban megméretik a kollektíva szervezője, a termelés irányítója. Jellemző például, hogy a nézőknek ugyan rokonszenves volt Cseskov energikussága és rátermettsége (Ignatyij Dvoreckij *Az idegen* című darabja), de nem értettek egyet azzal, ahogyan az emberekkel bánik. A drámaíró által észrevett élő típusban aggodalmat keltett, hogy nem volt demokratikus. És ez sokakat arra késztetett, hogy igazítson saját életstílusán, ne engedjen meg diszharmóniát a rátermettség és az emberiesség között. És mi minden rejlik a Gennagyij Bokarjov *Olvasztárok* (Sztalevari) című darabjában elhangzó szavak mögött: csak jó ember tud jól acélt olvasztani. Ilyen ember a *Prémium* című film, illetve az *Egy ülés jegyzőkönyve* című színdarab hőse.

Hétköznapok a színpadon. A filmvásznon a pártbizottság ülésezik, s a pontos számításokkal való meg-

ismerkedés után születik meg a döntés (a *Prémium*ban e számításokat Potapov bridágjával együtt a tröszt tapasztalt közgazdásza végezte el). Mindenki életben maradt, a családok nem hullottak szét, az igazság diadalmaskodott. Tehát nem történt semmi különös? De igenis történt! A munkásember eltökélten kinyilvánította, hogy csak a kommunista lelkiismeret normái szerint hajlandó élni és így fog élni a jövőben is. És nem valamiféle utasításra jutott erre a szilárd meggyőződésre, hanem saját magától, mint a szocialista társadalom neveltje.

Minden egyes szovjet állampolgár sokat kap a szocialista társadalomtól, tehát be kell látnia, hogy a maximumot kell adnia a társadalomnak – ez a pátosza (még egyszer ismételjük ezt a szót) a mai szovjet irodalomnak. Ezt Danyiil Granyin fogalmazta meg egyik, 1970-ben született cikkében. A szerző rámutatott, hogy a futószalag mellett végzett munka egyáltalán nem alkotó jellegű, és nem kevés más olyan foglalkozás is van, amely egyáltalán nem igényel tehetséget, elhivatottságot. És feltette a kérdést: „Mi ad hát ezeknek az embereknek kielégülést, mi készteti őket arra, hogy lelkiismeretesen, felelősséggel teljesítsék napról napra ugyanazt a munkát, amely nemcsak hogy nem lelkesítő, de még csak nem is változatos...?"

Granyin elgondolása szerint erre a kérdésre nem másnak: az irodalomnak kell válaszolnia. Az irodalom „új tartalmú hősiességgel felruházott jellemeket tár elénk, amikor is nem a rendkívüli cselekedet a mérce, hanem az erőfeszítések mindennapisága, az önfeláldozó kötelességteljesítés hosszú évei... Épp az ilyen munka heroikus, mivel ezt a társadalom, a közösség iránt érzett kötelességből végzik. Valakinek ezt is el kell végeznie".

Danyiil Granyinnak ekkorra már két könyve látott napvilágot, amelyek ismertté tették a nevét: a *Kutatók* olyan dolgozókról szól, akik szenvedéllyel végzik az őket mélységesen érdeklő feladatot, *A vihar elébe* pedig a tudomány önfeláldozó művelőiről. Ezek szerint az író megváltoztatta volna a mércét? Nem. Fő hőse az az ember volt és maradt, aki tudatában van erkölcsi kötelességének, aki izgatottan keresi az igazságot, s ezt személyesen védelmezi. *A vihar elébe* szereplőit nem az osztja meg, hogy különbözőképpen vélekednek a légköri elektromosság tanulmányozásának módszereiről. A fő konfliktus akkor keletkezik, amikor egy katasztrófa után erkölcsi választás elé kerülnek. Látván, hogy a kockázat nagy, hogy az egyéni karrier a tét, a ragyogó, „átütő tehetségű" Tulin félrevonul, a szerény, de ügybuzgó Szergej Krilov viszont nem „alkuszik", nem dobja félre, amit megkezdett; mint „egy" a sok közül, minél többet akar tenni „mindenkiért". Ez a megfogalmazása egybevág a fentebbi idézettel: „Valakinek ezt is el kell végeznie..." Granyin csaknem minden művének hőseit az a mélyen felismert szükségszerűség vezérli, hogy nekik maguknak kell dönteniük: egyszerre ügyszerűen és erkölcsileg.

Granyin kisregényével amellett kardoskodik, hogy nem egyszerűen csak dönteni kell, hanem a döntést valóra is kell váltani, nem megtorpanva a nehézségek láttán. „Valakinek ezt is el kell végeznie..." Az önzetlen feltaláló nem tudta megvédeni tudományos elsőbbségét: ehhez nem volt sem elég gyakorlati érzéke, sem „erkölcsi szilárdsága". De lám, Kuzminnak *A névrokon* (Odnofamilec) című kisregényben nem kell egy kis gyakorlati érzékért a szomszédba mennie. Diákkori elméleti munkája ugyan kudarcot vallott, de ez nem akadályozta meg őt abban, hogy tapasztalt szerelőmérnökké váljék. Kuzmin elégedett a sorsával. Váratlanul azonban ismét sorsdöntő választás elé kerül. Régi munkája most tudományos elismerést szerez; a matematikusok kongresszusán a „Kuzmin-módszert" propagálják. A kisregény hőse azonban nem örül annak, hogy „készen" kapja tudományos érdemeinek elismerését. Vajon csupán a tudósok értékesek a társadalom számára? Kuzmint hatalmába keríti az olthatatlan vágy: szeretné éppen azt csinálni, amihez kitűnően ért; mint „egy" a sok közül lehetőleg minél többet tenni „mindenkiért".

Ez az az életelv, amelyhez az igazi hazafi tartja magát, legyen városi vagy falusi, egyszerű dolgozó vagy kiváló tudós. Senkinek nem jut eszébe, hogy „hivatala" alapján rangsorolja a városi értelmiséget, például a pártmunkásokat, Grigorij Konovalov *Források* című művének szereplőit; ezek a népből származó emberek, akik nem szakadnak el a néptől, bármilyen tisztséget töltenek is be. Lehetetlen „falusi írónak" nyilvánítani Csingiz Ajtmatovot, *A versenyló halála* szerzőjét, jóllehet a cselekmény a kirgiz pusztákon játszódik. Tanabaj, az egyszerű pásztor úgy él, dolgozik és gondolkodik, mint egy államférfi, aki maga építette fel saját társadalmát, s megszokta, hogy feleljen mindenért, ami benne történik.

Ajtmatov szemléltető oktatásban részesített néhány kritikust, akiket megrémisztett *Fehér hajó* című művének tragikussága. A kisregényben Orozkul s a többi gonosz és mohó ember kerekedik felül. Komor, kilátástalan kép ez? Cseppet sem! Ajtmatov a két lábon járó ragadozók áldozatává teszi a védtelen gyermeket, ezzel azonban arra buzdítja az olvasót, hogy legyen kérlelhetetlen az ilyenekkel szemben, minden körülmények között szálljon síkra az emberiességért. Mert az emberiességnek mindenképpen diadalmaskodnia kell, másként nem lehet és nem méltó élni – ilyen következtetés levonására késztet bennünket a regény a cselekmény logikájával és érzelmi töltésével egyaránt. Ez utóbbi nem direkten fejezi ki a szerző állásfoglalását, mindazonáltal nagyon erős hatással van az olvasóra. Amikor az ember becsukja a köny-

vet, maga előtt látja a folyóba lépő kisfiút, s hallja a szerző szavait, melyek elhessegetnek minden önmegnyugtatást: „Most már csak egyet mondhatok: azt lökted el magadtól, amivel nem békélhetett meg a te gyermeki szíved. Ez az én vigasztalásom..."

A *Fehér hajó*ról folytatott vita nemcsak a kisregény ellenfelei számára tanulságos. Ez igazolta a magasztos tragédia felemelő erejét. Kitágította az irodalom aktív mozzanatával kapcsolatos elképzelésünket: ennek a mozzanatnak nemcsak az író által megteremtett alak, hanem a szerzői állásfoglalás is hordozója.

Nem szokás összevetni Granyin logikusan szikár elbeszélésmódját és Ajtmatov gazdag metaforikus nyelvét. S ráadásul mi köze van a művelt mérnöknek a kisfiúhoz, aki csak most kezdi megismerni az életet? Az *ilyen* „paraméterek" alapján történő összevetés teljesen haszontalan volna. A két művész világfelfogása azonban közel áll egymáshoz. Mindketten megalkuvás nélkül támogatják azokat is, akiknek valamit már meg „kell" tenniük, s azokat is, akik első tudatos lépésüktől fogva nem békélnek meg a lelketlenséggel, kegyetlenséggel.

Egyébként a gyermekeknek és az ifjúságnak szóló művek megkülönböztetett vonása a különös kérlelhetetlenség a rosszal, az aljassággal, az önzéssel szemben. Vegyük csupán illusztrációképpen a két életkori „pólus" képviselőit. A tekintélyes Grigorij Medinszkij szigorú, amikor erkölcsileg elítéli a naplopókat, s bölcs, amikor *A becsület* (Cseszty) című művében a megtévedtek átnevelését követeli. Anatolij Alekszin, a középnemzedékhez tartozó író nyíltan odamondogat az iskolásoknak, nem nézi el az egocentrizmus első csíráit sem *(Az az őrült Jevdokija)*.

Egyszóval, az író a választott témától függetlenül a valósághoz hű képet ad kortársunkról, amikor művészileg meggyőzően kimutatja, hogy erkölcsi törekvései nem spekulatíve, nem irodalmi sémák szerint nyilvánulnak meg, hanem a valóságos társadalmi viszonyokban.

„ŐSI", MAI, ÁLTALÁNOS EMBERI

Mik azok a „valóságos társadalmi viszonyok"? A művészet vonatkozásában a valóság kutatásának *sajátos* módjáról lehet beszélni, amikor a valóság társadalmi mechanizmusa, tipikus körülményei egyéni jellemek révén, a legkülönbözőbb emberek munkabeli, politikai, pszichológiai kapcsolatai révén érzékletesen jelennek meg. Gorkij szervesen összetartozónak látta az „embertudományt" és a „társadalomtudományt". A szó mai művészei is ezek szerves összefüggését igyekeznek mélyen megismerni.

Ezt megismerni pedig egy feltétellel lehetséges: ha igyekszünk megragadni azokat a változásokat, amelyek a szocialista életmód hatására a nép tudatában végbemennek. Itt az élet és a művészet bonyolult dialektikájáról van szó. Hiszen az emberek tudata évtizedek és évszázadok alatt alakul ki, a változások nem egyszerűek; ráadásul ezek egyáltalán nem követelik meg a lemondást a rég meggyökeresedett szokásokról: gyakran az történik, hogy az emberek megszabadulnak egyes elavult szokásoktól, viszont továbbfejlesztenek vagy átalakítanak másokat, melyek a nép lelki-szellemi erkölcsiségével vannak összefüggésben, amit a nép szentül őriz, s amit nem kell megtagadnia. A kommunisták a kizsákmányoló rendszer által szült korlátoltságot vetik el, s a nép életének legszilárdabb, legjobb, legforradalmibb mozzanataira támaszkodnak, teljes mértékben lehetővé teszik, hogy ezek megnyilvánuljanak, s új, szocialista eszményekkel gazdagítják őket. Éppen ilyen vetületben világítja meg sok író falvaink valóságát, melyben az erkölcsiség „ősi" forrásainak őrzőjét látják.

De éppen ennek az „ősinek" az értelmezésében vannak gyenge pontok. Némelyek — művekben és nyilatkozatokban — elszakították egymástól az egyénit és az általánost, a társadalmit és az erkölcsit, elvesztették történelmi érzéküket, a valóságos jelenségek értékelésének szabatos kritériumait. Az efféle melléfogásoktól még nem tudtunk teljesen megszabadulni, de nem is ezek határozták és határozzák meg az esztétikai fejlődés menetét. Ezt Mihail Solohov művészi felfedezései, Vlagyimir Sztavszkij, Fjodor Panfjorov és más írók legsikerültebb könyvei határozzák meg. Napjaink „falusi prózája" széles körű visszhangra talált remek tulajdonságokkal felruházott szuggesztív alakjainak köszönhetően.

Annak idején Valentyin Ovecskin, Grigorij Radov és a hozzájuk hasonló modorban író szerzők „problematikus" művei álltak a viták középpontjában. A mai irodalomkritikai megnyilvánulásokban a termelési-gazdasági problematikáról átterelődött a figyelem azokra az elbeszélésekre és regényekre, amelyek az etikai problémákat vetik fel kiélezetten, a népi erkölcs forrásait kutatják művészi eszközökkel.

Az irodalom*történeti* tényeket szemügyre véve nem nehéz kiválasztani a művészeti csúcsokat: ezek már jól láthatók mindenki számára. Egyébként amikor mai művekről ír az ember, még nem minden esetben tudható, hogy közülük melyek válnak csúcsokká. Ezek a könyvek művészileg nem mind egyenértékűek. Ámde a „tűrésnek" minimálisnak kell lennie, s ezért prózánknak csupán egy részét nevezem meg, amely

bekerült a legutóbbi irodalmi viták körforgásába. Ezek Jelizar Malcev, Galina Nyikolajeva, Csingiz Ajtmatov fentebb említett könyvei mellett Fjodor Abramov, Valentyin Raszputyin, Mihail Alekszejev, Jon Druce, Mykolas Sluckis, Vaszilij Belov, Otar Csiladze, Vitautas Bubnis, Jevgenyij Noszov, Hrant Matevoszjan, Borisz Mozsajev, Ahmedhan Abu-Bakar művei.

Mégiscsak „pontozáshoz" kellett folyamodnunk, de joggal vélhetjük, hogy ezen szerzők műveinek az elemzése határozza meg a többieket is érintő viták eredményét: azt, hogy az erkölcsi és a szociális mozzanat művészi szintézisére van szükség.

A társadalmi elismerésben részesült művek szereplői számára a kolhozrendszer az az „igéret földje", amelynek felkutatására Nyikita Morgunok indult el (Alekszandr Tvardovszkij: *Nekeresdország*), s amelyet lépésről lépésre birtokukba vettek Solohov *Feltört ugar*jának hősei. A dolgozók, az igazságszerető emberek erkölcsének életrevalósága azokban a történelmi, társadalmi, szellemi szálakban rejlik, amelyek a nemzedékek erkölcsi útkereséseit összefűzik.

Solohov nem szépítette meg a parasztok kolhozba vezető útját, még Ljubiskin és Majdannyikov ellentmondásos vergődését sem kerülte meg, s beszámolt Davidov melléfogásairól is. De éles szemmel meglátta és óriási művészi erővel ábrázolta azoknak az embereknek a szellemi, értelmi és érzelmi fejlődését, akik levetették magukról a magántulajdon szörnyű béklyóit, s a kollektivizmust, a szocializmust választották osztályrészül. Ez pedig lehetővé tette, hogy felszínre kerüljenek legfinomabb és legtitkosabb lelki indítékaik.

Az effajta indítékok jelentőségéről, a szocialista életformáról mint a személyiség kibontakozásának egyetlen biztosítékáról — erről beszél a mai irodalom, megvalósítva Gorkij és Solohov testamentumát. Nem véletlen, hogy a szovjet olvasó és kritika, elvetve a múlt nihilista semmibevevését is és a patriarchális rendszerben való gyönyörködést is, helyesléssel fogadta például Fjodor Abramov *Prjaszlinék* című trilógiáját és Mihail Alekszejev *A nem szomorú fűz* (Ivuska nyeplakucsaja) című regényét.

Művészi hangvételüket tekintve ezek a művek egyáltalán nem állnak közel egymáshoz: Abramov kontúrosan rajzolja meg alakjait, Alekszejev lírai hangnemben beszél.

Fjodor Abramov tehetségének eredetisége megmutatkozik a jellemek markáns megmintázásában és a konfliktusok dinamikusságában is. A legcsekélyebb mértékben sem tusolja el a nehézségeket a háború utáni faluban. Nyíltan beszél a múlt hibáiról, az elavult munkastílusról. Nem szépíti meg e stílus „hordozóinak" portréit, s köztük a járási pártbizottság első titkárának, Podrezovnak a portréját sem. Kíméletlen valósághűséggel elemzi a hősök élményeit. Podrezovnak van min töprengenie. Úgy alakult az élet, hogy csaknem nagulnovi módszerekkel dolgozott. Ezek a módszerek „megtették a magukét" a háború alatt és a háború utáni első években, amikor mindenki megértette a felhívást: legyetek türelemmel! A mostani életstílus, a tudományos-technikai forradalom azonban új vezetési stílust követel: hozzáértésre van szükség és meg kell szabadulni a voluntarizmustól.

Képes-e átalakulni Podrezov? Ez nem is a gazdasági ügyekből derül ki, amelyek a leginkább foglalkoztatják a járási pártbizottság első titkárát, hanem az emberekhez való viszonyából. Az emberekkel való kapcsolatai egyre romlottak, mivel Podrezov későn értette meg, hogy a különböző szinten álló dolgozók megtanulnak korszerűen gondolkodni, cselekedni, s tiszteletet követelnek maguk iránt.

S ezek nem mindennapi emberek.

Zarudnij, az erdőipari gazdaság igazgatója új típusú mérnök, aki számára a tudományos-technikai haladás nem puszta szó, hanem az ésszerű gazdálkodás eszköze.

Lukasin kolhozelnök már régen Podrezov vezetése alatt dolgozik, s a leggyakrabban az ő módszereit használta. A leggyakrabban, de nem mindig. Az új helyzetben, amikor gondoskodni kell az emberekről, egy kritikus pillanatban, amikor látja, milyen nehézségekkel kell a parasztoknak megküzdeniük, a kommunista Lukasin nem tudja és nem is akarja megengedni, hogy a gyerekek éhezzenek, csak azért, mert az érvényben levő előírások szerint nem szabad előleget adni az artyel tagjainak. Saját kockázatára úgy rendelkezik, hogy adjanak gabonát a kolhoztagoknak, bár tudja, hogy nem kerülheti el a szigorú büntetést.

Mihail Prjaszlin ismét olyan figura, amelyik a holnapunkat idézi. A Prjaszlinok törzsökös parasztcsalád tagjai, az ilyenek táplálják az országot. Sok mindent elviseltek, szegénységben éltek, de erkölcsi elveikhez hívek maradtak. Mihail jó irányú természetes hajlamai nem maradnak „magánvaló dolgok". A személyes jóindulattól eljut annak megértéséig, hogy verekedni kell a többi emberért, a közös ügyért. Ez nem egyszerre történik meg, de belsőleg Prjaszlin fokozatosan megérik egy olyan akcióra, amelyben már közösségi emberként, az igazságosság harcosaként jelenik meg: arra vállalkozik, hogy aláírásokat gyűjt Lukasin megvédése érdekében. A regény végén azt a fiatalembert látjuk, aki büszke rá, hogy másokkal együtt felvirágoztatta, felépítette szülőhazáját.

Ez az érzés jellemző az igazi hazafira, akár a kolhoz földjén, akár üzemben, akár tudományos laborató-

riumban dolgozik. Ezt mind gyakrabban gondolják át az írók a több évtizedes társadalmi fejlődéssel összevetve, ami teljesen érthető az új világ kialakulását visszatükröző szovjet irodalom esetében. Történelmünk egész családok sorsában ölt testet: a nagyapák megdöntötték a régi rendszert, az apák az első ötéves tervek és a honvédő háború hősei lettek, a fiúknak pedig folytatniuk kell azt, amit az elődök megkezdtek, a kommunista erkölcs normái szerint kell élniük.

Abramov regényéből viszonylag keveset tudunk meg a régi Prjaszlinokról, de azt megértjük, milyen „kovász" működik Mihailban.

A szovjet korszak történelmi eseményeit felölelő művek a kortárs „családfáját" mutatják be. Olykor ez visszanyúlik az idők mélyébe, nemcsak az októberi fordulat, a polgárháború időszakáig, hanem a forradalom előtti évekbe is. Ilyen szemszögből született meg még az ötvenes években Vitalij Zakrutkin *A világ teremtése* (Szotvorenyije mira), Vilis Lacis *Új partok felé* és Vaszilij Szmirnov *Kitágul a világ* című regénye. A kolhozélet és előzményei ábrázolásának „stafétabotját" Mihajlo Sztelmah, Ivan Melezs, Pjotr Proszkurin, Aadu Hint és Anatolij Ivanov vette át. Ők ábrázolták az osztályharc kíméletlenségét, a paraszti lelkület átalakulásának bonyolultságát. A cselekményszálak ezekben a regényekben abban az időszakban futnak össze, amikor a közösségi erkölcs halálos csapást mért a magántulajdonosi erkölcsre.

Sajnos nem mindenkinek sikerült a pontos hangsúlyokat kitenni, amikor leírták a kollektivizálás időszakát, történelmünk drámai mozzanatait. Ez vonatkozik olyan, egészében véve pozitívan értékelt művekre is, mint Anatolij Ivanov *Örök hívás* (Vecsnij zov) és Pjotr Proszkurin *Sors* (Szugyba) című regénye (Sztálin beszélgetése Petrovval). A nép lélektani, erkölcsi fejlődésének szakaszait viszont művészileg hitelesen ábrázolják ezek a művek.

Anatolij Ivanov az *Örök hívás*ban az első kommunárokat rajzolja meg; sokan elpusztultak közülük az osztályellenség kezétől. Ábrázolja azoknak a fékevesztett tulajdonosoknak a figuráit, akik gyűlölik a szovjet rendszert. A szörnyű magántulajdonosi ösztönökkel, a gonosz kapzsisággal szembeállítja a regényben azoknak a kollektivistáknak a morálját, akik a Prjaszlinok módjára tudatában vannak a társadalom iránti felelősségüknek. Az *Örök hívás* második könyvének cselekménye felidézi a Nagy Honvédő Háború eseményeit, amikor tragikusan oldódik meg sok olyan konfliktus, amely a korábbi évek politikai harcában keletkezett a szereplők között.

Proszkurin regényének tartalma teljesen megfelel a címének. A szerző következetesen igyekszik bemutatni az egyes szereplőket vezérlő különféle indítékokat: szociálisakat, történelmieket, jellembelieket, tudatalattiakat (olykor a tudatalatti, „a vér szava" erőszakoltan hangzik a *Sors*ban). Zahar Gyerjugin, Tyihon Brjuhanov és a többiek megférfiasodnak a történelmi megpróbáltatásokban, s nemcsak a kulákokkal, a fasiszta megszállókkal harcolnak, hanem a magántulajdonosi erkölcs csökevényeivel, a szenvedélyek féktelenségével is. Ugyanennek az írónak nemrég publikált *A neved* című regényében Proszkurin szereplőit új történelmi feltételek között találjuk, s új tulajdonságokra tesznek szert. A korszak társadalmi körülményei nagyszerű szovjet hazafiakat alakítanak ki, akik megőrzik azokat a tulajdonságokat, amelyeket a paraszti tulajdonságokkal asszociálunk, egyszersmind azonban ezeket kiegészíti, továbbfejleszti a szocialista világfelfogás.

Mintha elkalandoztunk volna: a *Prjaszlinék* mellett Mihail Alekszejev *A nem szomorú fűz* című regényét említettük, s aztán más írók műveiről kezdtünk beszélni. Úgy gondoljuk azonban, hogy ez a kis kitérő segít tisztázni a mai esztétikai fejlődés sajátosságát. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egyelőre nagyon kevés mű született nálunk arról a faluról, amely már a kilencedik és a tizedik ötéves terv által felvetett problémákat oldja meg. Minél előbb szeretnénk látni azt a Mihail Prjaszlint, aki kibontakoztatja rendkívüli alkotó energiáit. Annál fontosabb, hogy a népi erkölcs forrásaihoz forduló írók megmutassák: milyen csodálatos sarjakat adott ez az erkölcs a szocializmusban, hogyan és mivel gazdagodott. Erről gondolkoztatnak el bennünket a felsorolt művek. *A nem szomorú fűz*ben a cselekmény a régi időkből áttevődik a háború utáni időszakba, ez pedig összecseng a mával.

A kolhozépítés ábrázolásának ezt az aspektusát támogatják mindazok az írók, akik kérlelhetetlenek a patriarchális rendszer maradványaival és a nemzeti múlt lebecsülésével szemben. A *Sors* szerzője, Pjotr Proszkurin *A nem szomorú fűz*ről írott cikkében úgy vélekedett, hogy Alekszejev mindenekelőtt „az idő múlásának dialektikáját" akarta megmutatni az emberi lelken keresztül. Proszkurinnak e konkrét regénnyel kapcsolatos gondolatai azután sajátos monológba csapnak át arról a témáról, amelyről nem csitulnak a viták.

Proszkurin törvényszerűnek tartja, hogy „mai íróink szüntelenül élénk érdeklődést tanúsítsanak a falu témája iránt, azon erkölcsi és szociális változások iránt, amelyek lépten-nyomon beérnek a falu méhében, majd pedig szakadatlan, megállíthatatlan folyamattá válnak. A régi falu a kollektív gazdaságra való áttérés folytán már örökké a múlté, s most fokozatosan felváltják a föld és az ember kapcsolatának újabb és

újabb formái. Ez a folyamat egyre bonyolultabbá, a szemünk láttára is tökéletesebbé válik; meggyorsítja az általános tudományos és technikai haladás; az irodalom pedig természetesen megpróbálja frissen nyomon követve tisztázni és saját eszközeivel megörökíteni mindezeket a változásokat a hősök alakjai révén, azon változások révén, amelyek a földdel összenőtt ember erkölcsi és szellemi szférájában zajlanak..."

Proszkurin cikkében ezek az eszmefuttatások összefüggnek *A nem szomorú fűz* alakjaival:

„Fenya, az egyszerű traktorista nő alakjában az a szenvedélyes, nehéz szerelem ölt testet, amely mintegy az őt megillető erkölcsi magaslatra emeli az asszonyt. Éppen e szerelem, e szenvedély révén mutatja meg Mihail Alekszejev a népi élet igazán mesteri és érzékeny ábrázolásával a visszafordíthatatlan progresszív szociális változásokat az orosz faluban."

Sok mindent átéltek Ugrjumovék.

1933-ban, az éhség esztendejében, a család feje, Leontyij Szidorovics is elveszti lelki egyensúlyát. És a fiatal Fenyától kap erkölcsi támaszt, az ő energiája menti meg rokonait. Az író lakkozás nélkül beszél mindarról, ami történt; a lírai színek, a szerző töprengő intonációi dominálnak a regényben. Alekszejev művészi modoráról szemléletes képet ad a lány és az apa találkozása. Fenya odament a teljesen összeroskadtan ülő Leontyij Szidorovicshoz, „két tenyerébe fogva felemelte apja fejét, s kék szemével fürkészőn nézett rá. Különös szeme volt Fenyának: ha öröm érte, kéken csillogott a szeme, mint a tavaszi ég; ha aggódott valamiért, szeme úgy elsötétült, hogy már-már feketének látszott; ha pedig haragudott Fenya, a harag tüzében izzó szeme szinte kifehéredett. Most viszont egyenesen azúrszínű lett."

Aztán a háborús évek elszegényedett, férfiak nélküli falvában találjuk magunkat. Újabb csapások zúdultak Ugrjumovékra. Fenya elvesztette Grisa bátyját, a számára oly kedves Avgyej Belij mást vett feleségül, s a férje, Filipp elesett a fronton. De ennek a kívül-belül csodálatosan szép asszonynak a szeme továbbra is csillogó maradt. Fényével egy kis melegséget lopott az emberek szívébe. Fenya a női traktoros brigád vezetője, ő a legjobb gépkezelő a kolhozban. De mindennél lenyűgözőbb szívélyessége, jósága. Fenya meg Znobin, a járási pártbizottság titkára és Krutojarov kolhozelnök — ők azok a „hátországi katonák", akik kenyeret biztositottak a frontnak.

S végül a háború utáni évek. Az elbeszélésben ismét összefonódnak a lírai és a feszülten drámai hangok. A társadalmi elismerés megvan: Fenyában értékelik a kolhozvezetőt, s képviselőnek jelölik az OSZSZSZK Legfelsőbb Tanácsába. A személyes boldogság azonban hiányzik. Nem tér haza a frontról az az ember, akit még a háborús időkben megszeretett. Az a hír, hogy a halottnak hitt Avgyej — a más férje! — életben maradt, csak újabb lelki kínokat okoz számára. Fenya egyszál egyedül nevelte fel a fiát, s most a határon utolérte a fiút az ellenséges golyó. Egészében véve, mint a regényben olvashatjuk, a háború „mindenhez ráadásul számos szoros csomót és hurkot kötött... magukon az emberi sorsokon". És Fenya sorsán is. Kínlódik, szenved, bünteti magát az asszonyi gyengeségekért, mégis ritkamód egész ember marad. Mégpedig azért, mert a lelki rezdülések, a lázas tevékenység, a szenvedélyek, a szokások, az erények és a fogyatékosságok mind szervesen hozzátartoznak ehhez az ábrázolt alakhoz. Valóban: nem szomorú fűz! Törhetetlen. Olyan, aki nemcsak magára gondol. Nagylelkű még ahhoz is, aki nemigen szereti őt. Olyan, aki „feszítő, kínzó vágyat érez arra, hogy megértse ezt a bonyolult világot..."

„Megérteni ezt a bonyolult világot" — ez az előfeltétele annak, hogy hatékonyan közreműködjünk az átalakításában. És éppen ezzel foglalkoznak a szovjet irodalom hősei, függetlenül attól, hol születtek: kis faluban vagy nagy városban. Mindnyájan a nagyvilág színpadán jelennek meg, ahol a munkában, a harcban válik el, mit érnek a kialakult erkölcsi tulajdonságok, amelyek tovább is fejlődnek, újabbakkal egészülnek ki a gyors társadalmi átalakulások eredményeképpen. Ezért, bár nem tagadjuk — amire olykor van példa —, hogy helyénvaló épp a falusi lakos, épp a munkásember, a tudós, a művész stb. ábrázolása, mégsem kell kínai fallal elválasztani a „falusi témát" a „városi témától", megfeledkezni a művészet alapvető rendeltetéséről: arról, hogy a művészet eszközeivel dolgozó társadalomtudomány, embertudomány legyen. Ugyanakkor a művészet feltétlenül megőrzi azt a sajátosságát, hogy eszmei-erkölcsi szempontból vizsgálja a valóság bármely jelenségét, bármely témában.

Tegyük hozzá: megőrzi a művészet a mély filozófiai gondolkodást is, az esztétikai fejlődés mai szakaszának e jellegzetességét. Erről egyébként nem haszontalan részletesebben is beszélni, mivel a kor arculata, a korszakok közti összefüggés egyre inkább az írók figyelmének középpontjába kerül. Konsztantyin Fegyin a trilógiáján dolgozva a következő feladatot tűzte ki: „meg kell találni a *kor* képmását, s be kell kapcsolni az elbeszélésbe az időt, mégpedig a hősökkel egyenlő, sőt még nagyobb jogokkal..."

EMBERISÉG A TÖRTÉNELEMBEN, TÖRTÉNELEM AZ EMBERISÉGBEN

A kor arculata, az ember, az emberiség és a történelem, korunk...

Íme, még egy probléma, amelyről nem keveset vitatkoznak. Talán már elfeledtük azokat a szenvedélyes vitákat, hogy mi „helyesebb": a regény-„panoráma", amely felöleli a háború egész menetét, vagy a lokálisabb elbeszélés, a „kétversztás térkép"? Előfordult, hogy némely kritikusok megpróbáltak minden sokkötetes leírást az élre állítani, tekintet nélkül művészi minőségükre. Kicsit később mások, ismét csak figyelmen kívül hagyva a művészi összetevőt, a mindennapi életet gazdagon ábrázoló és széles történelmi háttérrel rendelkező regénnyel szemben pajzsra emeltek minden egyes „kamara"-elbeszélést. A második esetben alaptalanul támogatást kaptak olyasfajta művek is (köztük fiatal írókéi), amelyekben a lírai hangvételen kívül nehéz volna más erényt felfedezni. Ezzel szemben roppant szembeszökők a hibáik: csupa infantilis szereplő, töredékes ábrázolás, elmosódott szerzői állásfoglalás.

Lassan a kérdést már nem vagylagosan tették fel. Azt kezdték hangsúlyozni, hogy a művésznek joga van bármely általánosítási formát használni, csak realista legyen.

Szilárd helyet vívtak ki maguknak irodalmunkban azok a könyvek, amelyekben az egyéni mozzanat történelmi jelentőségűvé válik, s a múlt és a jelen filozófiai értelmezését az emberi érzelmek melege és közvetlensége hatja át. Megmarad és fokozódik az olvasók és nézők kívánsága, hogy teljes képet lássanak a valóságról, meghallják a kor „muzsikáját", amely Bloknál és a későbbi évtizedek íróinak műveiben megszólalt, azt a polifón irodalmi szimfóniát, amely kifejezésre juttatja, amit a hatvan szovjet esztendő alatt átéltünk és megéltünk.

A megérett társadalmi szükségletet J. Szidorov kritikus vetette fel *Úton a szintézis felé* című cikkében (Voproszi Lityeraturi, 1975. 6.), s ezt a viták újabb menete követte. Igaz, ismét előfordulnak meddő kísérletek annak bizonyítására, mi a „jobb": a többsíkú eposz vagy a lírai esszé. De az effajta szavazás nyilvánvalóan elavult; sokkal érdekesebb arról töprengeni, hogy milyen új vonásai vannak a hetvenes évek prózájának, mennyiben sajátszerűek humanista törekvései.

Irodalmunk humanista tartalma egyebek mellett azon alapszik, hogy tudatosan vállalja a történetiséget, így világítja meg népünk mai és több mint félévszázados előrehaladását a fejlett szocialista társadalom felé. A mai próza zömét nem a mű terjedelme jellemzi, hanem a társadalomfilozófiai általánosítások merész íve, az események kontinuitásának és megismételhetetlenségének, az eszmei törekvéseikben hasonló, egyénileg viszont igen különböző jellemek evolúciójának megértése. Ma az irodalmi „panorámát", amelyet a háború után szinte a legfontosabbnak tartottak, kiegészíti egy másik, az előbbit művészileg korrigáló és gazdagító forma: a kor intenzív intellektuális értelmezése.

Ez a sajátosság ismét csak a „háborús prózában" figyelhető meg a legjobban, amelynek eredményei továbbra is gazdagodnak. A nehéz években összekuszálódtak a történelem csomói, s ezek hosszú ideig meghatározzák további menetét, a békéért, ideológiai és kulturális értékeinkért vívott harc szakaszait. Próbára kerültek azok az erkölcsi normák, amelyek nélkül az érett szocialista társadalomban elképzelhetetlenek az emberi kapcsolatok; számunkra, élők számára jelszóul szolgálnak Szerpilin szavai: „A háború után is becsületesen kell élni. Háborúban minden fogyatékosságunk ellenére mégiscsak becsületesen élünk. Az kell, hogy utána se éljünk másképp." Ennek megfelelően átfogóbban, szabadabban kezdenek gondolkodni „a korról és saját magukról" Konsztantyin Szimonov *Élők és holtak* című trilógiája utolsó részének szereplői. A harc mozgatórugóiról, átmeneti vereségeink okairól és győzelmeink forrásairól gondolkodnak Alekszandr Csakovszkij *Blokád,* Ivan Sztadnyuk *A háború* című regényének és egyéb műveknek a hősei és szerzői. A kisformátumú műveket is gyakran azok a gondolatok hatják át, amelyek Szerpilint izgatták: hogyan kell a háború után élni. Ezekhez hasonlóan elmélkedik Vaszil Bikov az „embernek lenni" fogalmáról *(Farkascsorda),* ilyen Pluzsnyikov hadnagy hitvallása az életről (Borisz Vasziljev: *Nem szerepelt a listán,* (V szpiszkah nye znacsilsza).

A valóság ilyen felfogása és a társadalmi állapotok különböző — egymással összefüggő! — időszakai művészileg nem csak az eposzi művekben realizálódnak. Ehhez tartják magukat a „szokványos" regények és elbeszélések szerzői is, akik a kortársak tevékenységének cselekményszálait a háborús években elfogadott eszményekkel és elvekkel kötik össze. Egyesek hűségesek maradtak ezekhez az elvekhez, tovább fejlesztik őket, mások viszont elveszítették azokat a hétköznapok tolongásában. Gondoljunk csak arra, hogyan épül fel Anatolij Ananyev *Háború nélküli évek* (Godi bez vojni), Grigorij Baklanov *Barátok* és Jurij Bondarev *A part* című regénye.

A Honvédő Háború közvetlen résztvevői talán ma már nem is tudnak másképpen írni, amikor kiterjedésében és vetületében értelmezik a kort.

A régi barátok ma újra próbára teszik egymást Grigorij Baklanov *Barátok* című regényében. Hasonló alkotói útkeresést látunk Anatolij Ananyevnél. Ő össze tudta kapcsolni a katona-, majd tiszt-korszakának egykori megfigyeléseit, azok igazságát a tág látókörű világ- és társadalomfelfogással. „Ma nem lehet, pontosabban nem elégséges a szakasz- vagy a századparancsnok szemszögéből írni a háborúról – mondta Ananyev. – Azoknak az éveknek az eseményeit ma már nem a harckocsi kémlelőnyílásán át és nem is az ezredparancsnoki állás távcsövén át szeretnénk szemügyre venni, hanem olyan nézőpontot akarunk választani, amelyből az események tágasabb panorámája tekinthető át... *Párhare tigrisekkel* című regényemben én éppen ezt a nézőpontot igyekeztem megtalálni, hogy az egyidejűség benyomását keltsék a legkülönfélébb események, melyek különböző helyeken, sőt különböző kontinenseken zajlanak, de azonos napon és órában."

Az 1975-ben megjelent *Háború nélküli évek*et nem lehetett volna úgy megírni, hogy az „azonos napon és órában" zajló eseményeket mutassa. Kortársaink mai dolgai valamilyen formában a háborús múltban gyökereznek; a cselekmény menetét sok tekintetben a korszakok „összecsengése" határozza meg.

A korszakok szétválaszthatatlanságáról szól Jurij Bondarev *A part* című regénye is, amely szintén 1975-ben látott napvilágot. Ez a regény az író korai elbeszéléseinek motívumait fejleszti tovább, a rájuk jellemző erkölcsi drámaisággal.

A kritikusok vitatkoznak: miről is szól a regény, a háborúról vagy a máról? Nemcsak arról van szó, hogy a „háborús fejezeteket" különösen erőteljesen írta meg. Annak megértése szempontjából, hogy milyennek kell lennie a mai napnak, Bondarev számára roppant fontosak a szovjet katonák által megfogalmazott és – a legdrágább áron! – igazolt emberiességi elvek. E katonák a hazát védelmezve azt a magasrendű gondolati és érzelmi rendszert védelmezték, amely a szocializmust hozta el nemzedékük számára, s amely kötőanyag mindazoknak az eggyéolvasztásához, akik a győzelem után „becsületesen akarnak élni".

A regény 1970-ben fejeződik be, amikor Nyikityin ellátogat az NSZK-ba, s ismét találkozik Emma Herberttel, első szerelmével. Vitába száll a nyugati ideológusokkal, akik azt állítják, hogy mindenütt, a Szovjetunióban is uralomra fog jutni a „fogyasztói társadalom", felülkerekedik a dolgok kultusza által szült szellemi sivárság. Lehet, hogy Nyikityin a vitában nem merített ki minden érvet – ezeket a kritikusoknak kellene folytatniuk, a könyv anyaga alapján nagy eszmecserét kezdeményezve az itt felvetett kérdésekről, a szovjet életmódról. Nyikityinnek azonban van egy döntő érve: a nemeslelkűség és önzetlenség példáiban bővelkedő ifjúkori katonáskodása.

Ő és bajtársai tudnak harcolni, kíméletlenül vágták a németeket. A csaták során eljutottak egészen a fasiszta fenevad barlangjáig. És továbbra is csépelik az ellenséget, ha nem teszi le a fegyvert. De nem hajlandók szaporítani a megsemmisítendők számát, nem akarnak mindenkin válogatás nélkül bosszút állni. Az ostoba Granaturov és az értelmetlenül kegyetlenkedő Mezsenyin elszánt ellenfélre talál Nyikityin és különösen Knyazsko személyében. Az utóbbiak, mint mondani szokták, félelem és gáncs nélküli lovagok. Őket világos és tiszta indítékok vezérlik, amelyek mentesek az elfogultságtól és előítéletektől.

Az új korszak „áldását adja" *A part* hőseire. Az a korszak, amikor már nem kell pillanatonként ismételni: „Őld meg!", amikor a „bölcs gyakorlatiság és humanitás" lehet az irányadó (amiről még a háborús években írt Vszevolod Visnyevszkij). Most, a háború elmúltával nincs semmi megengedhetetlen abban, hogy Nyikityin, a szovjet tiszt szerelmes legyen Emmába, a német lányba. Most senki nem ütődik meg Knyazsko hadnagy kijelentésén: „Igen, most már ha célba vesszük az ellenséget, megfontolhatjuk: vajon nem fiatalokkal, tacskókkal állunk-e szemben, akik tudnak ugyan még harapni, de már csak esztelen félelmükben."

Mezsenyin lőtt, s ezzel kiprovokálta ezt a „harapást" – a golyót, amely Knyazskót leterítette. A bátor hadnagy többé nincs a földön, de bajtársai, Nyikityin és mások, háború utáni gondjaik közepette szintén arra törekednek, hogy ember módra alakítsák a kapcsolatokat az emberek között. Mi mindent kell még tenni ennek érdekében! Nyikityin második találkozása Emmával nem könnyű kirándulás a múltba, hanem olyan emberek búcsúja, akik *mintha* nem is egy bolygón élnének. Kis időre egymásra találtak fronton töltött ifjúságuk idején, s aztán „a bolygók... az iszonyatú pusztítás után újra elrugaszkodtak egymástól, útjaik elváltak, a galaktika ellenkező irányába fordultak az immár megszilárdult világban. Aztán mindegyik bolygón különböző idő, más-más időszámítás alakult ki..."[1]

[1] Szoboszlai Margit fordítása.

A művész számára nem közömbösek se az emberek, legbensőbb érzelmeikkel együtt, se a „bolygók", melyek egész társadalmi rendszereket testesítenek meg. Hiszen mindebben felismerjük az *Égő hó* című epikus regény, a *Felszabadítás* című film és *A zászlóaljak tüzet kérnek* (Bataljoni proszjat ognya), a *Csend* című lírai művek szerzőjét. Bondarev nem mechanikusan rakja egymás mellé a különböző művészi síkokat, ezeket a háborúról és békéről való filozófiai töprengések kapcsolják össze. Az időrétegek elmozdításával, a háborús és a kimondottan békés jellegű helyzetek egymás mellé állításával, a politikai élet és a családi-szerelmi élet jeleneteinek összekapcsolásával a regény az emberi lelket megragadó bonyolult történelmi időszak dinamikusságát tükrözi.

A part termékeny művészi kísérlet nemcsak az „ábrázolás frontjának" szélesítésére, hanem a regényben való gondolkodás lehetőségeinek tágítására is. Nem minden sikerült a szerzőnek, de elérte a legfontosabbat: műve aktuális hangzású lett. A szokatlan szerkezetű regényt korának ritmusai, gondolatai éltetik. *A part* a népek és államok fejlődésének útját azok halhatatlan hőstettéhez méri, akik megmentették a világot, s ezáltal a szovjet ember erkölcsi nagyságát, életmódunk fölényét, a kommunista eszmények humanizmusát hangsúlyozza. Az a part, ahol a jóakaratú embereknek találkozniuk kell, csak a kölcsönös bizalom, a világos alapelvekhez való hűség partja lehet; Knyazsko hadnagy és bajtársai ezekért az elvekért éltek és harcoltak.

A part szerzője hűséges saját esztétikai meggyőződéséhez: „Én azt a regényt képviselem, amely széttörte a klasszikus kollíziók kereteit s kivonult a földkerekség térségeire, mivel jelenleg az egész világ színpad, melyen korunk kardinális problémái összetalálkoznak és keresztezik egymást: az emberiség a történelemben és a történelem az emberiségben; a föld és az ember, az ember és viszonya a létezőhöz, ami őt emberré tette; a háború, a pusztulás veszélye, vér és remény; igazságosság és kegyetlenség; internacionalizmus és nacionalizmus; az erkölcsiség mint minden egyes ember szociális lelkiismerete; a kommunista ideológia előretörése, a szabadság kivívása és a személyiség kialakulása; az a gondolat, hogy a személyiség a legértékesebb fenomén a földön; az emberiség sorsa." Bondarev elvileg elutasítja azokat a háborús regényeket, melyekben „a történelmi és megismételhetetlen negyvenes éveket nem a világ mai állapotából kinövő gondolat fényében világítják meg".

A társadalomfilozófiai általánosítások széles íve az utóbbi évek irodalmi folyamatának figyelemre méltó sajátossága. Nem vitás, hogy nem ez az egyetlen művészi megoldás, amelyet az esztétikai fejlődés produkált. De sokat ígérő megoldás. Olyan korban élünk, amely soha nem látott léptékű és jelentőségű társadalmi és lélektani változásokkal van teli. E korszak művészi eszközökkel való reprodukálása rendkívül fontos és időszerű feladat. Ezt a feladatot igyekeztek teljesíteni munkájukkal nemcsak azok a művészek, akik a Nagy Honvédő Háború krónikásai voltak, hanem azok a szerzők is, akik a szocialista építés fő korszakairól, napjainkról szóltak műveikben.

A világ egyetlen egy irodalmának sem adatott meg soha, hogy olyan grandiózus események, történelmi kataklizmák, társadalmi átalakulások krónikása legyen, amilyeneket a szovjet irodalom a hatvan esztendő folyamán ábrázolt. Az írók egyetlen nemzedékének jutott osztályrészül, hogy értelmezze a társadalmi fejlődés olyan egymásra következő szakaszait, amelyek mindegyike egy-egy évszázaddal felér: az októberi forradalmat és a polgárháborút; a grandiózusan kibontakozó szocialista építést, amely az elmaradott Oroszországot kollektív mezőgazdasággal rendelkező óriási ipari hatalommá változtatta; a világtörténelmi jelentőségű győzelmet a német fasizmus fölött; az emberek új történelmi közösségének, a szovjet népnek a kialakulását; az össznépi állam létrehozását; a gyors előrehaladást a kommunizmus felé.

„Azok az eredmények, melyeket hat évtized alatt október szülőföldjén elértek, meggyőzően bizonyítják, hogy a szocializmus a társadalom életének minden területén a történelemben soha nem látott ütemű fejlődést biztosított." (Az SZKP KB határozata a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójáról.) Mindenfajta túlzás nélkül mondjuk ezt a szovjet írók idős nemzedékéről. Elég összevetni akár Leonyid Leonov *Borzok* című regényét *Megindul az erdő* című könyvével, majd az *Országdúlás*sal és az *Orosz erdő*vel. A *Tizenkilencen* nélkül nem születhetett volna meg Fagyejev *Az Ifjú Gárdája*. Fegyin a *Rendkívüli nyár*ban új módon tárja fel azokat a történelmi és morális-lélektani helyzeteket, amelyek a *Városok és évek*ből ismeretesek számunkra.

Nem kevésbé fontos az írók nemzedékeinek folyamatossága sem. Minden egyes irodalmi generáció a már meglévő művészi „tőkére" támaszkodik, valamit merít ebből, s valamivel gazdagítja is. Megjelenik a televízió képernyőjén Pavel Korcsagin, s felismerjük benne a nagyszerű embertípust, amelyet kiválóan megörökített Nyikolaj Osztrovszkij, s ugyanakkor korszerű értelmezésben tárul elénk a hősiesség, a kötelesség. Az új film fiatal alkotói, a főszereplők a mai társadalmi és esztétikai tapasztalatok birtokában mozognak a tegnapi korszakban.

Művészetünk nagy eredményei annak köszönhetők, hogy a maga eszközeivel megragadta a nép életé-

nek legfontosabb problémáit, amelyek korunk szociális-humánus fejlődésének egységes láncolatát alkotják.

A „szociális-humánus" szóösszetétel talán kicsit szokatlan. Ámde komoly tartalma van. A háború utáni időszakban irodalmunk a békés munka tematikájához visszatérve nem volt hajlandó ismételni tegnapelőtti önmagát, nem tudott szabadulni attól az érzéstől, hogy a szovjet ember, a Nagy Honvédő Háború győztese, világtörténelmi hőstettet hajtott végre. Pjotr Pavlenko a kommunizmus építőiről mint „a béke munkásairól" készült írni. A kortárs egyéni aktivitásának növekedése és az emberről való humanista gondolkodás egyként az írók figyelmének középpontjába került.

A munka mint a honvédő harc folytatása — a szocialista realizmus mesterei által megalkotott regények, darabok, költemények vezérmotívuma. E cikkben a művészeti újdonságokat folyton összevetjük azokkal a művekkel, amelyek már szilárdan bekerültek a szovjet művészet aranyalapjába. Ez az alap szüntelenül nőtt és növekszik most is. A drámaírásról szólva elegendő megemlíteni Nyikolaj Pogogyin utolsó darabjait, melyek jelentősen hozzájárultak Leninről szóló irodalmunkhoz. A költészet terén pedig Alekszandr Tvardovszkij *Egyre messzebb* című elbeszélő költeményét kell megemlítenünk. E poémában keresztezik egymást az idősíkok, a távolságok, a sorsok, a társadalmi lét nem statikus, hanem dinamikus panorámáját hozva létre. A poéma filozófiai mélysége rangot adott és ad a költészeti termés általános tónusának: a Tvardovszkij által vezetett sorban ott találjuk Nyikolaj Tyihonov, Jaroszlav Szmeljakov, Raszul Gamzatov, Borisz Rucsev, Alekszandr Prokofjev, Kajszin Kulijev, David Kugultyinov és más költők műveit. Tvardovszkij évről évre végigpergeti az eseményeket, művészileg nyomon követi a társadalmi változások érlelődését, s örül annak, hogy a nehézségek ellenére „az igazság szent hatalma mindinkább magasztos jogaiba lép". A történelem, a nép, a haza, s a hazának minden egyes polgára — ez szétválaszthatatlan valami. A szovjet haza

— nem csak ezernyi
falu, város, sor állomás:
— a térben szinte végtelennyi,
s időben — örök óriás!...
Múltad, jövőd, kék messzeséged
szivembe gáttalan zuhog,
két határról karollak téged
Hazám! — tetőled áradok!
(Váci Mihály fordítása)

A próza áttekintése, mellyel cikkünket kezdtük, korunk művészeti útkereséseinek egységes tendenciájáról tanúskodik: az Október által felszabadított személyiség viharosan felnőtt az új világ építőinek dolgozó kollektívájában, s a maga részéről egyre inkább növelte e világ alkotó potenciáját. Furmanov *Csapajev*jétől és Maliskin *Isten háta mögötti emberek*jétől egyenes út vezet azokhoz, akik számára a társadalmi mozzanat mélységesen személyessé vált, s nem elvont álmodozássá, hanem a mindennapi élet ügyévé. Íme, ez a gyümölcse a céltudatos pártirányításnak, a hatékony szocialista humanizmusnak!

Mint igyekeztünk kimutatni, művészetünk fő témája immár hatvan esztendőn át az, hogy miképpen alakulnak ki a szocialista társadalmi viszonyok, miképpen tökéletesedik az új ember személyisége az egységes össznépi állam polgárainak közösségében, ahol mindenki gondoskodik egyről és egy mindenkiről.

Gorkij a szocialista realizmust szorosan összekapcsolta a szocialista humanizmussal: „A szocialista realizmus tevékenységnek, alkotásnak tekinti a létet, melynek célja az ember legértékesebb egyéni képességeinek szüntelen fejlesztése — hogy legyőzhesse a természet erőit, hogy egészséges és hosszú életű legyen, hogy nagy boldogság legyen számára itt élni a földön, melyet igényei szüntelen növekedésének megfelelően teljesen be akar rendezni az egy családba egyesült emberiség nagyszerű otthonának."[2]

Gorkij úgy értelmezi a művészet humanista feladatait, hogy az ne fogyasztói életfelfogásra nevelje az embert, hanem arra, hogy bontakoztassa ki valamennyi képességét a nemes cél érdekében. A társadalom és az ember mai viszonyát alakító társadalmi törvényszerűségek, a közösségben és az egyes emberben lezajló minőségi változások sajátos módon, finoman, közvetve tükröződnek a műalkotások képi rendszerében. Rokonság mutatkozik az epikai és a lírai motívumok, a drámai cselekmény és a lélektani elemzés között. Természetesen ezek különböző kombinációkban jelentkeznek, s olykor az is előfordul, hogy művészi párviadal alakul ki köztük. De a különböző ábrázolási eszközök elvi „összeegyeztethetősége" éppen azoknak a műveknek megkülönböztető jegye, melyeknek szerzői arra tartanak igényt, hogy kerek képet

[2] Fodor István fordítása.

adjanak korunkról, átfogóan ábrázolják azt. Egyébként lépten-nyomon összetalálkozik a két szándék: a mait, az átmenetit, s az „örökkévalót", az általános emberit egyaránt meg akarják mutatni.

A szocialista realista irodalom nem választja el kínai fallal a két fogalmat. Sőt az igazi művészet feltétlenül egyetemes emberi művészet; az egyetemes emberi pedig a nép mindennapi dolgainak átgondolásából nő ki. De ez egyáltalán nem az az aktualitás, amelyet túl gyakran a futólag megpillantott dolgokról szerzett felszínes benyomásokra redukálnak. Mihail Uljanov, az ismert színész és rendező, az egyik interjújában hangsúlyozta, hogy a korszerűséget meg kell különböztetni az aktualitástól, meg kell próbálnunk „kitalálni", hogy mi a legfontosabb a körülöttünk zajló eseményekben és el kell tudnunk igazodni bennük. Polemikus hévvel bizonygatta:

„... A művészetben az aktualitás nem gondolkodik, a korszerűség viszont töpreng. Az aktualitás azt mondja: »Íme, így volt!« A korszerűség viszont megmagyarázza. »És miért volt így?«... A korszerűség olyan művészi folyamat, amikor az egyedi révén a művész igyekszik behatolni a jelenség lényegébe, igyekszik megtalálni a tipikust. Épp ez a bonyolult feladat: a korszerű művészetnek nemcsak vissza kell tükröznie az életet, hanem meg is kell értenie, értelmeznie kell, mi benne a legfontosabb, legfőbb."

Itt arra a „bonyolultságra" gondolunk, amely a művészeti haladás mozgatóerejévé válik. Ez elképzelhetetlen, ha az írók nem érzékelik koruk „bioáramait", melyeket a múltbeli tapasztalatok indukálnak, s melyek óriási alkotói töltést adnak a jövőnek. Épp ezért nem lehet szembeállítani a „korszerűt" az „örökkévalóval". Ezért az élenjáró szovjet prózaírók, költők, drámaírók, bármely „anyagon" dolgoznak is, az új kultúra megteremtőiként, az új ember nevelőiként jelennek meg.

Ez az ember örököse mindazoknak a hőstetteknek, melyeket a forradalmárok, a szocializmus első építői, a haza önfeláldozó védői hajtottak végre; neki jutott osztályrészül, hogy folytassa az elődök által megkezdettet, befejezze a még befejezetlent, s új és új kezdeményezésekkel álljon elő. Voltak áldozatok és veszteségek is, szükség volt kísérletekre és változtatásokra is — a szovjet irodalom nem hallgatott róluk. Legnagyobb érdeme éppen az, hogy a valósághoz híven mutatta be társadalmunk történelmi fejlődésének menetét, a szocialista ideológia világtörténelmi jelentőségét, a kommunista építés tapasztalatait.

A Volga-parti városban megtartott, már említett alkotói tanácskozáson sok felszólaló — gorkiji kritériumokkal ellenőrizve az elért eredményeket — arról beszélt, mennyire korszerű a forradalom Viharmadarának hősi pátosza. Ez a pátosz az alapja a döntő csatába vezető rohamnak is, és annak a hosszan tartó „kampánynak" is, melynek célja az évszázados életmód megváltoztatása. A szokásos szokatlanságát, a „hétköznapok" hősiességgel való telítettségét — mint Danyiil Granyin, Mykolas Sluckis, Abdizsamil Nurpeiszov, Alekszandr Remekcsuk mondotta —: ezt kell megtanulni Gorkijtól. Nurpeiszov emlékeztetett arra, hogy a szocialista realista művészet megalapítója a „kisemberben" meg tudta látni a legnagyszerűbb lehetőségeket, s így tudta megrajzolni teljes nagyságában az Embert, „nagybetűvel", így tudta feltárni ennek az embernek a helyét és szerepét a történelemben:

„Gorkij mindenkinél jobban érzékelte a történelemnek azokat a földlökéseit, amelyek a régi regények és drámák mellékszereplőit — a szolgákat és lakájokat — egy csapásra a kor epopeiájának főszereplőivé teszik. Makszim Gorkij nagyszerűen értett ahhoz, hogy felmagasztalja az emberi lét értelmét, s ezért az emberek Oroszország történetében más, minőségileg új szellemi arculatot nyertek. A magasztos érzés, mely a kisemberekből már-már kiveszett, Gorkij révén új erővel éledt fel; mindenekelőtt saját maga és a környezete szemében emelte meg az embert, aki ezután már igyekezett megismerni a világot, megtalálni benne a maga helyét, felfogni saját földi létezésének értelmét és rendeltetését. Gorkijnak épp az az egyik érdeme, hogy segített az embereknek kialakítani állampolgári méltóságtudatukat."

Ezek az általános eszmefuttatások nyomban konkretizálódnak, amint az egyes műveket elemezni kezdjük, különösen ha oly gazdag eszmei-filozófiai tartalmuk van, oly sokrétű a művészi struktúrájuk, mint a *Klim Szamgin életé*nek. Nagyon pontosan, mélyrehatóan, korszerűen értelmezi ezt a művet Alekszandr Rekemcsuk:

„Gorkij már a világ egyhatodán győzedelmeskedő szocializmus éveiben írta meg epopeiáját, de előre látta és lenini módon megértette a világforradalmi folyamat továbbfejlődésének elkerülhetetlenségét. Épp ezért, fejet hajtva a forradalom igazi hősei előtt, igyekezett tüzetesen leleplezni a renegátság valamennyi típusát. Szamgin mellett a találóan megformált alakok egész galériáját adta könyvében és nem kevésbé szabatos meghatározásokat: az »unalomból forradalmár«, a »kíváncsiságból forradalmár«, a »szerencsétlen flótásból lett forradalmár«, a »melankóliából forradalmár«, az »emberkerülő forradalmár«, a »ma még forradalmár«, a »pillanatnyilag elkötelezett forradalmár«, a »Marxot vállaló, de Lenint elvető forradalmár« és hasonlók.

Nem, nincs hová menekülniük a forradalmi mozgalom mai sokarcú renegátjainak, a társadalmi haladás hitehagyottjainak ez elől az erőteljes művészi leleplezés elől. Bármilyen maszkok mögé bújjanak is,

elég, ha Klim Szamginhoz hasonlóan a tükörbe pillantanak, s meglátják benne ezt a szánalmas figurát, »szürke ruhában, szemüvegesen, hegyes kis szakállal, megnyúlt, sárga arcán a rémület kifejezésével és – tátott szájjal«."

Ismételnünk kell: egyáltalán nem „történelmi kirándulást" teszünk, amikor a szovjet irodalom klasszikusaihoz fordulunk. Ez a visszapillantás alátámasztja: ma is igen aktuális kérdés, hogy milyen módon ábrázolják a népet, amely nem is olyan rég még áttekinthetetlen tömegként jelent meg, ma pedig egy minden monolitikussága ellenére sokrétű közösségként áll előttünk; ma is igen fontos kérdés az individualitás és az individualizmus, az, hogy a személyiség felismeri-e saját szerepét a történelemben, s ugyanakkor felelősségét a közösséggel szemben. Miként az írók, a kritikusok is mind gyakrabban globálisan vetik fel a kérdést: az ember a világban és a világ az emberben. Vegyünk csak néhányat a sok megnyilatkozásból. Vagyim Baranov megállapítja, hogy „most sok hős, miközben végzi a dolgát, nem egyszerűen hébe-hóba gondol a múltra, nem egyszerűen »el-elkalandozik« benne, hanem a tudatában hordozza a múlt tapasztalatait, s ezek gazdagítják az érzelmeit és értelmét". Baranovot ismétlik más kritikusok is: „a művészetben a mát annak a fénynek kell beragyognia, melyet a nép és az ember életének »örökkévalósága«, »hervadhatatlansága« sugároz" (Jevgenyij Szidorov); „napjaink irodalmának jellemző sajátossága, hogy egyre nagyobb jelentőségűvé válik benne a művészileg megfogalmazott társadalmi és filozófiai gondolat" (Feliksz Kuznyecov).

Tehát csupán örülhetünk annak, hogy az írók és a kritikusok egyöntetűen üdvözlik korunk társadalmi folyamatainak átfogó szemléletét a művészetben? A baj csak az, hogy az efféle várakozások nem mindig teljesülnek a műalkotásokban. Példának okáért nincs elég olyan politikai regény a jelenkorról, amely ábrázolná kortársaink munkáját, mindennapi életét, egyéni érdekeit is és a társadalom politikai életét is eltöprengvén mindazon, ami az internacionalista szovjet embert izgatja. A szovjet hazafiak intellektuális érdeklődése összehasonlíthatatlanul tágasabb, mint ezt olykor az irodalom ábrázolja. Ez az érdeklődés nem korlátozódik a „belügyekre". Kit nem foglalkoztat a békeszerető emberek mozgalma vagy a chilei tragédia, az angolai nép harca, az európai neonácizmus veszélye, az ultrabalos csoportok tevékenysége stb. stb.? De hol van mindez az irodalomban?

Igaz, kicsit megváltozik ez a benyomásunk, amikor azokat a könyveket olvassuk, amelyek a mát előkészítő eseményekről, a forradalmi ideológia érlelődéséről szólnak.

ÚJ MEZSGYÉKEN

Október hatvanadik évfordulójára számos olyan munka jelent meg, mely a forradalom történetének témáját elemezte. Lenin születésének századik évfordulójával kapcsolatban a kritikusok áttekintették a Leninről szóló szépirodalmat. Mint ismeretes, a művészek e téren nem kis sikereket értek el. E sikerek egyik magyarázata az, hogy elmélyülten ábrázolták a harcos forradalmár életének eszmei-filozófiai, társadalmi-lélektani „paramétereit".

Folytatván a gorkiji hagyományok nyomon követését, ismét a szovjet irodalom klasszikusainak művészetéhez fordulunk, mégpedig ahhoz a Leninről szóló irodalomhoz, melyet Nyikolaj Pogogyin teremtett újjá. A drámaíró megrajzolta Lenin alakját, az emberét és politikusét, a gondolkodóét és vezető személyiségét, melyeket nem lehet szétválasztani. Felidézzük Konsztantyin Fegyin trilógiáját, melyben a prózaíró azokat a leninista bolsevikokat ábrázolta, akik egyre inkább értenek hozzá, hogy a gyakorlatban megvalósítsák a világ átalakításával kapcsolatos bátor terveiket.

A teremtő energia és az átfogó gondolat a lenini típusú emberek megkülönböztető vonásai. Arról, hogy milyen szervesen összeforrtak ezek a vonások magánál Leninnél, a lenini művekben való csodálatos elmélyüléssel beszélt Marietta Saginyan *(Sorrentói karácsony)*. Az októberi forradalom forrásairól, arról, hogy milyen hatalmas erővé vált a lenini igazság, Georgij Markov *Szibéria* című regényében olvashatunk. Ez az igazság nem terjedt magától, a bolsevikoknak meg kell védeniük ezt az igazságot az ellenfelekkel szemben, filozófiai és politikai vitákban egyaránt. Csak örülhetünk annak, hogy mostanában egészen jó leírások láttak napvilágot ezekről a vitákról, amelyek eszünkbe juttatják Davidov és Nagulnov vitáját Solohov *Feltört ugarjá*ban, Szurkov és Csurkin vitáját Alekszandr Fagyejev *Az utolsó udegé*jében, a Nyikolaj Osztrovszkij által felidézett összecsapásokat a pártellenes ellenzékkel stb.

Átgondolt szempontokat alkalmazva, gyakran dolgozza fel az oroszországi forradalom kezdetét Szergej Zaligin. Különösen vonzza őt az a feladat, hogy átfogóan feltárja a történelem filozófiai, erkölcsi értelmét.

A *Sósvölgy*ben az új életformáról, a vezetők és vezetettek új viszonyáról vitatkoznak a fehérek hátországában létrehozott partizánköztársaság szervezői. *A bizottság*ban arról az időszakról van szó, amikor a polgárháború még csak közeledik Lebjazska faluhoz, de már itt is „napról napra kuszább lett az élet: mind kevesebb a rend, mind nagyobb a rettegés, mind közelebb a háború, senki sem tudja, kié a hatalom"[3]. A parasztoknak azonban élniük kell, enni adni a családjaiknak, s attól reszketnek, vajon nem pusztulnak-e el ebben a „rendetlenségben" kenyéradóik: a szántó, a rét, az erdő. És — ismét egy bizonyítéka a személyiség ébredésének, melyet a szovjet irodalom bemutatott — az egyszerű muzsikok kezdik felfogni helyüket a világban, a lét lényegét, sőt szinte a világegyetem titkait feszegetik. Ennek megfelelően a regény szűnni nem akaró disputák láncolataként épül fel. A hősök jelleme nemcsak cselekedeteikben mutatkozik meg, hanem még inkább a beszédükben (mely egyébként mesterien van „leírva").

A *Sósvölgy*ben a társadalmi-politikai problémák dominálnak. *A bizottság*ban ezek még szorosabban összefonódnak az erkölcsi-etikai problémákkal, ami ismét csak az idők jele.

A faluban Erdőbizottságot hoznak létre. Ennek kell megszerveznie az erdő védelmét. A bizottság ülései azonban nem korlátozódnak a szabályok kidolgozására, a fegyveres őrség megszervezésére és az ezekhez hasonló intézkedésekre. A végtelen viták nemcsak a parasztok pillanatnyi aggodalmait érintik, hanem azt is, hogy miképpen gondolkodnak az életvitelről, az igazságosságról, a jóról és rosszról, az emberi kapcsolatokról, ember és társadalom, ember és természet viszonyáról. „Mink, a bizottság arra vagyunk hivatva" — olvassuk Zaliginnél —, „hogy minden polgártársat megfosszunk a lopás szabadságától, és véget vessünk a közösség megsértésének, és ehelyett magas fokú öntudatot és közösségi lelkiismeretet plántáljunk beléjük." Mint a kritika megállapította, a természet törvényei a regényben olykor kicsit direkten kapcsolódnak össze a társadalmi törvényekkel. De mégiscsak valamiképpen összekapcsolódnak! A dolgozó emberek úgy döntenek, hogy a maguk útján akarnak eljutni a jövőbe, s ez nagyon szimptomatikus.

Szergej Zaligin alkotói szándékának sajátosságát találóan jellemezte Anatolij Bocsarov, megjegyezvén, hogy *A bizottság*ban „Zaligin prózája magasabb szintre emelkedett, amennyiben a választásnak nemcsak társadalmi és történelmi, hanem filozófiai és pszichológiai alapjait is igyekezett kikutatni. A művészt, éppúgy, mint a *Sósvölgy*ben, továbbra is a nép, a hatalom, a forradalmi célok kérdései érdeklik. De már az általánosabb, össz-emberi kérdések kerültek a fő helyre, például a háború, a szenvedés kérdései, s az, hogy miképpen szabadulhat meg az ember a szellemi tespedtségtől.

Sőt szerencsésen megtalálta a múltban az ember és a természet kapcsolatának, minden élőlény szeretetének azt a problematikáját, amely ma oly nagyon foglalkoztatja prózaíróinkat.

Nemcsak ma izgatják a gondolkodó embereket az ökológia problémái. A maguk módján izgatták őket ezek korábban is, a forradalom éveiben, sőt annak előtte is. Az Erdőbizottság létrehozása a nép alkotó törekvéseinek felel meg, bár a különféle emberek különbözőképpen vélekednek a bizottság céljairól. A változatos politikai és erkölcsi álláspontokból, melyek az éjjel-nappal folyó vitákban hangot kapnak, az olvasó két következtetést von le.

Az egyik az, hogy mindenképpen helyes, amit Lebjazskában elterveztek. Senki sem vitathatja azt az igazságot, amelyet a falubeliek vallanak: a természet minden emberé, „aki a természetet manapság kifosztja, tönkreteszi, az az emberiség örök ellensége". Ezt az igazságot védelmezi az okos, tisztességes, elfogulatlan Nyikolaj Usztyinov. Őt mindenki tiszteli, vele számolnak, ő mintegy a nép lelkiismeretének megtestesítője, jóllehet nem kívánja beleártani magát a politikába. Távol áll tőle mind az ügyesen gazdálkodó, vállalkozó szellemű Szamorukov, mind Szmirnovszkij, a volt főhadnagy, akik szintén aláírták a bizottság felhívását. Csak a Griska Szuhih-féle gazdag tulajdonosok ellenzik a kezdeményezést, az ő állati erkölcsük ugyanis ez: „Mert az emberi élet minden átalakítását egy dolog vezérli: a vagyongyűjtés."

Az olvasó másik következtetése, amely logikusan adódik az elbeszélésből: csak az osztályharcban aratott győzelem biztosíthatja mindazt, amit a muzsikok elgondoltak. Az igen szép, de gyakran naiv ábrándok összeütközésbe kerülnek az ellenforradalom erőivel: a támadó fehérgárdistákkal és ugyanazzal a Griskával, aki kegyetlenül meggyilkolja Usztyinovot, s ezzel a tördöféssel kezdődik a Kolcsak által szabadjára engedett terror.

A jó kezdeményezések végzetes kudarcáról van itt szó? Egyáltalán nem. E kezdeményezések feltétlenül szükségesek, de a bizottság sok tagja nem érti meg, hogy ezeket nem lehet megvalósítani, ha nem hajlandók részt venni a közelgő polgárháború összecsapásaiban. Igaz, vannak a bizottságban olyan emberek is, akik nem hunynak szemet az osztályharc éleződése fölött. Az osztályharcban való részvételre szólítja fel az embereket Gyerjabin. Ámde ő nem lehetett a parasztok vezére, ami értheő, ha figyelembe vesszük Gyerjabin nézeteinek szélsőségességét: „... Mikor lesz győzelem? — teszi fel a kérdést. — Amikor a for-

[3] Bárány György fordítása.

radalom bármely eszközzel legeslegelőször saját magáról fog gondoskodni, sőt átgázol bármely javakon, legyenek ezek akár népiek is. A forradalomnak először győznie kell, azután érvényesítheti legalább a saját igazságosságát!"

Gyerjabinnak az a felhívása, hogy „át kell gázolni" akár a népi javakon is, ellentmond a bolsevikok humanizmusának. Ugyanerre szólít fel a *Sósvölgy*ben Bruszenkov, aki vereséget szenved a Mescserjakovval folytatott eszmei vitában; ő nem fogadhatja el az ilyesféle nézeteket. Mescserjakovhoz hasonlóan szembeszáll ezzel a felfogással Apejka Ivan Melezs *Poleszjei krónika* (Polesszkaja hronyika) című kétkötetes művében, s ez ellen hadakoznak Szergej Szártákov *Ragyogj, csillag* című regényének hősei is. A leninista bolsevikok arra törekszenek, hogy a forradalom, a szocialista építés valóban igazságosságot hozzon az embereknek, s ne „humusznak" tekintsék ezeket egy távoli jövőben megvalósuló boldogsághoz. Ezáltal még inkább kidomborodik a történelmi változások egyetemes emberi jellege, amiről már többször szó volt cikkünk folyamán. Ezek az ismétlések törvényszerűek, mivel a szocialista forradalom, az érett szocialista társadalom építése, mindaz, amit a szovjet nép elért, az egyetemes emberi fejlődés útját jelöli ki. Senkire nem akarjuk rákényszeríteni nézeteinket és módszereinket, de nem szabad megfeledkeznünk a szocialista életmód történelmi fölényéről, ezt ihletetten fel kell tárnunk a művészet eszközeivel. Georgij Markov nem véletlenül nyilatkozott úgy, hogy tervezett új regényében azt akarja megmutatni, „milyen jelentőségre tesz szert ma Szibéria, nemcsak szovjet viszonylatban, hanem világviszonylatban is..." Hasonlóan nyilatkozik David Kugultyinov is jellemző című cikkében, *Az ember által megzabolázott idő*ben: „Felelősek vagyunk mindenért, ami körülöttünk történik. Nemcsak a házunk táján, hanem széles e világon... Ez a leninisták kötelessége, ez az internacionalisták kötelessége. Mert minket, a Szovjetunió költőit, mindnyájunkat Október ihletett meg és mozgósított."

Igen, a mi szovjet hazánk a világ legnagyszerűbb demokráciájává lett, amit az új alkotmány számos cikkelye rögzít. Ezt világszerte elismerik a haladó emberek, akik nemegyszer kijelentették, hogy a szovjet kultúra a szellemi frisseség és a társadalmi haladásba vetett hit forrása a dolgozó emberiség számára. Hírneves írók forrón üdvözölték az oroszországi forradalmat, kifejezték azt a reményüket, hogy a dolgozó emberek a kizsákmányolás jármát levetve „képesek lesznek valóraváltani álmaikat" (John Reed), hogy „olyan magokat vetettek el, amelyek kedvező körülmények esetén gazdagon szárba szökkennek egész Oroszországban, s valamikor talán megtermékenyítik Európát" (Anatole France). A harmincas évek tájékán a feltevések szilárd meggyőződéssé váltak. „Úgy vélem – írta Romain Rolland –, hogy Szovjet-Oroszország olyan gazdasági és politikai rendszer, amely már most képes versenyre kelni a nyugati kapitalizmussal, s a jövőben – lehet, hogy már a közeljövőben – erősebbnek bizonyul nála." A haladó írók örültek a Szovjetunió növekvő hatalmának, s a civilizáció megóvásának és felvirágoztatásának legbiztosabb támaszát látták benne. Sean O'Casey meggyőződéssel jelentette ki: „A Szovjetunióval való szövetség a béke záloga, s csak békében virágozhat a művészet és a tudomány." Az elmúlt hat évtized alatt a szocializmus bebizonyította életerejét és humanista természetét. A német fasizmus szétzúzása szabadságot hozott Európa sok népe számára, s visszaadta az egész emberiség hitét a boldog jövő lehetőségében. Az ellenség megindította a „hidegháborút", de barátaink nem kételkedtek abban, hogy az új korszakban is a Szovjetunió, a szocialista közösség által vezetett békeszerető erőké lesz a győzelem. Joggal vélték úgy, hogy ennek egyik legfontosabb feltétele a szellemi kultúra.

„Igazán szeretni a népemet, igazán hinni abban, hogy a világ valamennyi népe barát és testvér, engem az októberi forradalom tanított meg – jelentette ki 1955-ben Nazim Hikmet, s így folytatta –: Az októberi forradalom vetette fel az egész világ számára azt a kérdést, hogy az irodalom éppoly fontos az embereknek, mint az orvosság, hogy az író éppoly szüksége van az embernek, mint az orvosra, hogy az írónak nem kisebb a felelőssége az emberekkel szemben, mint az orvosnak. Ez az igazság teljes mértékben alátámasztást nyert a Szovjetunióban. Az októberi forradalom szorosan összekötötte minden egyes ország irodalmát egyrészt az irodalmi hagyományokkal, másrészt más országok irodalmaival. Mérhetetlenül megerősítette és kibővítette a kölcsönös kapcsolatokat."

A szocialista haza irodalmának a többi ország irodalmához fűződő kapcsolatai egyre szaporodnak és erősödnek. Könyveket cserélünk, meglátogatjuk egymást, „kerekasztal"-beszélgetéseket szervezünk, közös gyűjteményes köteteket adunk ki, s az alkotói szövetségek, az irodalmi folyóiratok állandó kontaktusban vannak egymással. Ez azt is jelenti, hogy az írók tevékenyen részt vesznek a békemozgalomban.

A szocialista országok irodalmárai vállalták azt a nemes kezdeményezést, hogy összehangolják a világ íróinak véleményét „az államközi békés érintkezés és együttműködés kódexének" valóra váltásáért vívott harcban, miként Leonyid Brezsnyev nevezte az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Helsinkiben elfogadott záródokumentumát. A bolgár és a szovjet írószövetség javaslatára 1977-ben Szófiában

nemzetközi találkozóra került sor, melynek „az író és a béke: Helsinki szelleme és a kultúra mestereinek kötelessége" volt a témája.

A soknemzetiségű szovjet irodalom becsülettel teljesítette és teljesíti kötelességét mint a béke, a haladás és a szocializmus eszméinek zászlóvivője. Nem szenvtelen krónikása a történelem menetét megváltoztató átalakulásoknak. Tevékenyen részt vesz ezekben az átalakításokban. Irodalmunk úgy teljesíti sikeresen fő küldetését, a tömegek kommunista nevelését, hogy a valósághoz híven és ihletetten feltárja a szovjet életmódot, az új ember kialakulását, szenvedélyesen támogatja mindazt, ami haladó, ami születőben levő, s harcol az ellen, ami akadályozza az előrehaladást.

A szovjet irodalom a művészeti fejlődés igen gazdag tapasztalataira támaszkodva új mezsgyékhez érkezett. Már vannak olyan műveink, amelyek méltán tekinthetők a szovjet klasszikus irodalom mintaképének. A hat évtizedes fejlődés eredménye és a párt gondoskodása a tehetségek fejlődéséről meggyőz bennünket arról, hogy az ilyen remekművek száma gyarapodni fog. A szemünk láttára épül a kommunista társadalom, jön létre a kommunista kultúra.

A jövő pedig ezeké!

CSIBRA ISTVÁN fordítása

Mihail Rudakov: Illusztráció Artyom Veszjolij
Vérmosta Oroszország című művéhez

KRÓNIKA

Új könyvek az évfordulóra

Megkérdeztünk néhány budapesti könyvkiadót. – *Hogyan készülnek a Tanácsköztársaság évfordulójára?*

AKADÉMIAI KIADÓ: Két könyvet tervezünk erre az alkalomra. Az egyiknek *Új erők születése (a magyarországi munkásmozgalom történetének kronológiája a dualizmus és a két forradalom időszakában 1868–1911. augusztus 1-ig)* a címe. A kötetet Barna Zoltán, S. Vincze Edit és Vértes Róbert szerkesztették. A másik könyv, amely szintén tavasszal jelenik meg Ambrus Béla műve: *A magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere.*

EURÓPA KÖNYVKIADÓ: A szlovákiai Tatran kiadóval közösen útjára szeretnénk indítani egy sorozatot, amely a szlovák és a magyar nép közös történelmi hagyományait dolgozza fel. A sorozat első kötete márciusban jelenik meg *A magyar és a szlovák Tanácsköztársaság dokumentumai képekben* címmel.

GONDOLAT KÖNYVKIADÓ: A Tanácsköztársaság hatvanadik évfordulójára jelentetjük meg Kende János *Az 1918–19-es magyarországi forradalmak története* című könyvét. A Magyar História sorozatban megjelenő kötet a forradalmak előtörténetének ismertetése után sorra veszi a gazdasági, politikai, társadalmi, katonai kérdéseket, majd a forradalmi nemzedék sorsáról adott rövid kitekintéssel zárul.

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ: Sinkó Ervin *Optimisták* című önéletrajzi ihletésű regénye a századelő fiatalságának világát, szellemi válaszútjait jelenítik meg, majd szinte teljes képet rajzol az első világháború utáni Budapest társadalmi, politikai és eszmei színeiről. A kötet 1979 első felében jelenik meg.

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ: Három könyv jelenik meg a Tanácsköztársaság évfordulójára. Az egyiket József Farkas szerkesztette és *Megváltó viharban* a címe. A másik Illés Béla *Ég a Tisza* című regénye. A harmadik egy tanulmánykötet, amelyet József Farkas írt, címe: *Írók, Eszmék, Forradalmak.*

TÁNCSICS KIADÓ: Kulcsár Ödön *Szakszervezeti emlékhelyek a Tanácsköztársaság idején* című könyve az emlékhelyeket alfabetikus sorrendben közli, egyidejűleg rövid ismertetést ad a hozzájuk kapcsolódó eseményekről is. Végh Oszkár *Új élet virrad ránk* című kötetét is a Tanácsköztársaság győzelmének 60. évfordulójára tervezzük. A kiskönyv a korabeli sajtó, a Vörös Újság és a Népszava cikkei alapján mutatja be azt a harcot, amelyet a magyar szervezett dolgozók az első munkáshatalomért vívtak. Mindkét kiadvány tavasszal jelenik meg.

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ: Az évfordulóra három kiadvány lát napvilágot. Az egyiket Dr. Hunyadi Károly állította össze *Vörös katonák 1919.* címmel. A magyar Vörös Hadsereg katonái közül félszáz személy portréját rajzolja meg a szerző mintegy emléket állítva a Vörös Hadsereg katonáinak. A másik kötetet Dr. Liptai Ervin írta, *Vörös katonák előre!* a címe. A tudós-kutató a polgári demokratikus forradalom győzelmének eseményeit, a Károlyi-kormány hadügyi intézkedéseit, majd a Vörös Hadsereg forradalmi honvédő harcait elemzi. Hetés Tibor *Stromfeld Aurél* című könyve a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének életútját mutatja be. Mindhárom kötet februárban jelent meg.

Kulturális kapcsolatok

A Tanácsköztársaság évfordulója alkalmából a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum *Lenin és a Magyar Tanácsköztársaság* címmel kiállítást rendezett a moszkvai Központi Lenin Múzeumban. A márciusban megtekinthető kiállítás Lenin és a magyar munkásmozgalom kapcsolatát dolgozza fel 1903-tól 1919-ig.

*

A Szovjet–Magyar Baráti Társaság moldovai tagozatának küldöttsége Pavel Bocunak, a Moldovai SZSZK Írószövetsége első titkárának vezetésével Magyarországon járt. A küldöttség alkotó eszmecserét folytatott a Magyar Írók Szövetsége vezetőivel.

*

A szovjet és a magyar képzőművészeti szövetség közös titkársági ülést tartott Moszkvában. Az ülésen a két szövetség jövő évi együttműködési tervét és a fiatal képzőművészek közös képzésének kérdéseit vitatták meg. A Szovjetunió Képzőművészeti Akadémiája tiszteleti tagságáról szóló oklevelet ez alkalommal adták át Kiss István Munkácsy- és Kossuth-díjas szobrászművésznek.

*

Húsz év telt el azóta, hogy az uzsgorodi Kárpáti Könyvkiadó közös kiadású könyveket jelentet meg magyar könyvkiadókkal. 1978-ban, a jubileumi évben adta ki tízmilliomodik magyar nyelvű, közös kiadású könyvét. Ez alkalomból rendeztek kiállítást decemberben a Szovjet Kultúra és Tudomány Házában.

*

Hetente egy alkalommal jelentkezik a rádióban az *Arcképek a Szovjetunió népeinek irodalmából* című irodalmi műsor. A sorozatot Horváth László szerkeszti, és Képes Géza tartja az előadások nagy részét. A sorozat érdekessége, hogy számos, a magyar közönség számára eddig még ismeretlen alkotást mutat be. Képes Géza érdeme, hogy ezek a művek magyarul is elhangzanak, hiszen jó részüket ő maga fordította.

*

A grúz iparművészet legszebb alkotásait bemutató kiállítás nyílt decemberben a Szovjet Kultúra és Tudomány Házában. A tárlatot Fjodor Oszkolkov, a ház igazgatója nyitotta meg.

*

Novemberben Magyarországon járt Iván Szaveljev költő, a Molodaja Gvargyija moszkvai folyóirat költészeti rovatának vezetője. Itt-tartózkodása alatt folyóirata számára fiatal magyar költők verseiből készített válogatást, s felvetette annak lehetőségét, hogy lapjuk szorosabb kapcsolatot építsen ki rokon magyar folyóiratokkal.

*

Decemberben Vlagyimir Mihajlov, a leningrádi Néva című folyóirat főszerkesztője járt Budapesten és testvérlapjuknál, a tatabányai Új Forrás szerkesztőségében. A Néva áprilisi számában magyar prózai és költői alkotások bemutatását tervezik. Vlagyimir Mihajlov a Magyarországon töltött idejének jó részét arra használta, hogy meglátogassa és megismerje a magyar–szovjet gazdasági együttműködés legfontosabb szintereit. Így járt Százhalombattán, ahol találkozott a kőolaj-finomító szovjet építőivel, Tatabányán, az ott kutatófúrásokat végző szovjet szakembereket látogatta meg, Albertirsán pedig a KGST-országok közötti energetikai rendszer magyar állomásával ismerkedett. Ezekről az élményekről a Névába tervez beszámolót.

*

Naum Grebnyev költő-műfordító kollégájával, Mark Makszimov költővel járt Magyarországon decemberben. Naum Grebnyev a Corvina Könyvkiadó megbízásából magyar népköltészeti válogatást fordított oroszra.

*

Novemberben rendezték meg Grúziában a Szovjet Irodalom Napjai rendezvénysorozatot, melyen magyar részről Lénárt Éva és Harsányi Éva műfordítók vettek részt. Ugyancsak novemberben fiatal magyar íródelegáció járt a Szovjetunióban: Benke László, Kántor Péter és Kartal Zsuzsa. Moszkván kívül ellátogattak Azerbajdzsánba és Lettországba. Decemberben Borbély Sándor és Ujhelyi János utaztak a Szovjetunióba. Szoboszlay Margit és Szabó Mária az elmúlt év végén Moszkvába és Leningrádba utazott, Karig Sára és Kalmár Éva pedig a Szovjetunió közép-ázsiai köztársaságait látogatták meg.

SZÁMUNK SZERZŐI

ASZEJEV, Nyikolaj (Lgov, 1889 – Moszkva, 1963): orosz költő, kritikus. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Szőke Gy.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Világhy J.). = Magyarul az ott jelzetteken kívül megjelent: 2 vers (Végh Gy.: Modern Orpheus, műf. köt., Magvető 1960.), 2 vers (Hárs Gy., Szovjet költők antológiája, Móra 1960.), 1 vers (Hajnal A., Nagyvilág 1962. 11.), 1 vers (Hajnal A., Nagyvilág 1963. 11.), 1 vers (Dudás K., Auróra, anto., Magvető 1967.), 1 vers (Tamkó Sirató K., A végtelenség szomja, anto., Móra 1977.), 1 vers (Dalos Gy., Szputnyik 1977. 11.), 3 vers (Turcsány P., Nagyvilág 1978. 7.).

BAGRICKIJ, Eduard (Odessza, 1895–Moszkva, 1934): orosz költő. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Bakcsi Gy.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Világhy J.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *A pionír lányka halála* (poéma, Hidas A.: Felhők kiáltanak, műf. köt., Magvető 1976.), 1 vers (Örkény I., Jövendő, 1947. 9.), 2 vers (Hárs Gy., Szovjet költők antológiája, Móra 1960.), 1 vers (Rab Zs.: Sárkányölő, műf. köt., Magvető 1965.), 1 vers (Balogh J., Irod. Szle 1974. 9.), 2 vers (Bede A., Várj reám, anto., 1975.). = Irod.: Csukás István: Az életöröm költője (Élet és Irodalom 1971. 7.), Hidas Antal: A forradalom romantikusa (Élet és Irodalom 1975. 46.).

BEDNIJ, Gyemjan (Gubovka, 1883–Moszkva, 1945): orosz költő, szatirikus, meseíró. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Szőke Gy.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Világhy J.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul 1954 után megjelent: 1 vers (Hárs Gy., Nagyvilág 1959. 11.), 1 vers (Urbán E., A világirodalom ars poeticái, anto., Gondolat 1968.), 5 vers (Görgey G.: Vadászszerencse, műf. köt., 1975.), 1 vers (Bazsó M., Életünk, 1977. 6.), *A sajtószabadság* (tan., Szocialista realizmus, anto., Gondolat 1970.).

BLOK, Alekszandr (Szentpétervár, 1880–Petrográd, 1921): orosz költő, drámaíró, esszéista. 1978. 7. számunkban közöltük hat versét Veress M. fordításában, valamint Vlagyimir Orlov életrajzi regényének néhány fejezetét. Életrajzi jegyzetei ott olvashatók. = Újabb irod.: Bakcsi György: Blok világa (Európa 1978.). = Itt közölt írásait a Szobr. Szocs. v 8-i tomah 6. és 7. kötetéből fordítottuk (Goszlitizdat, Moszkva–Leningrád 1963.).

BRJUSZOV, Valerij (Moszkva, 1873–1924): orosz költő, író, esztéta, műfordító. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon és Világirodalmi Kisenciklopédia (Bakcsi Gy.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *A városhoz* (Válogatott versek, Fodor A., Gábor A., Szemethy I., Magyar Helikon–Európa 1975.), 1 vers (Kálnoky L.: Évgyűrűk, műf. köt., Szépirodalmi 1967.), 1 vers (Dudás K., Sugaras október, anto., Kossuth 1977.), 1 vers (Bazsó M., Életünk 1977. 6.). = Irod.: Apostol András: A gondolat szárnyalva vezet (Nagyvilág 1959. 7.), Imre László: B. és az orosz szimbolista regény (Akadémiai 1973.), Veress József: Imre László B.-könyvéről (Alföld 1976. 1.), Oszip Brik: B. Lenin ellen (Helikon

1967. 2.). = Ism.: Tüzes angyal: Fábián László (Élet és Irodalom 1974. 14.), Bessenyei György (Népszava 1974. 14.), A városhoz: Kartal Zsuzsa (Magyar Nemzet 1975. dec. 7.).

FEGYIN, Konsztantyin (Szaratov 1892–1977): orosz író, esszéista. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Forgács L.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Gerencsér Zs.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *Elbeszélés négy levélben* (Radó Gy., Nagyvilág 1958. 12.), *A kert* (elb., Maráz L., A forrófejű Andron, anto., Európa 1975.). = Cikkei a Nagyvilág 1958. 8., 1959. 11., 1963. 3, 1963. 11., levelei a Nagyvilág 1977. 11. és 12. számában. Önéletrajzi írásai: Én. Szovjet írók önéletrajzai. (Gondolat 1968.). = Lapunkban a Voproszi Lityeraturi körkérdésére adott válaszát közöltük (1977. 5.). Nyikolaj Tyihonov F-ről írott nekrológja 1977. 11. számunkban olvasható. = Irod.: Elbert János: K. F. elbeszélései (Nagyvilág 1967. 4.). = Itt közölt írását a Vszevolod Ivanov – Piszatyel i cselovek c. kötetből fordítottuk (Szovjetszkij piszatyel Moszkva, 1970.).

FURMANOV, Dmitrij (Szereda, 1891–Moszkva, 1926): orosz író. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Mészáros V.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Gerencsér Zs.). = Az itt közölt mű eredeti címe: *Jepifan Kovtyuh*, fordításunk a Szobr. Szocs. v 4-h tomah 3. kötete alapján készült (lzd. vo Hudozsesztvennoj lityeraturi, Moszkva, 1961.).

GERSKOVICS, Alekszandr (Moszkva, 1924–): orosz irodalomtörténész, műfordító. Legutóbb 1979. 1. számunkban közöltük írását. Életrajzi jegyezte 1977. 6. számunkban olvasható. Az Állami Színháztudományi Intézet aspiránsa volt. A művészettudományok kandidátusa. Fábry Zoltánról írott tanulmánya 1969-ben jelent meg. = Újabban magyarul megjelent: A forradalmi színház (cikk a moszkvai magyar emigrációról, Szovjetunió 1978. 11.). = Oroszul előkészületben a mai magyar színházat elemző könyve. = Irod.: Nagy János: Egy moszkvai irodalomtörténész vallomása Petőfiről (Alföld 1971. 4.), H. Barta Lajos: A műfordító (Magyar Nemzet 1974. nov. 24.).

GLADKOV, Fjodor (Csernavka, 1883 – Moszkva, 1958): orosz író. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Gerencsér Zs.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Ecsedy A.–Gáliczky É.). = Itt közölt írását a Szobr. Szocs. v 8-i tomah 8. kötetéből fordítottuk (lzd. vo Hudozsesztvennoj lityeraturi, Moszkva, 1959.).

HLEBNYIKOV, Velemir (Tundutovo, 1885 – Kresztyeck, 1922): orosz költő. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Bakcsi Gy.) és Világirodalmi Kisenciklopédia (Belohorszky P.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: 1 vers (Tellér Gy., Édes gyönyörűség, anto., 1969.), 1 vers (Weöres S., Verses világjárás, anto., 1971.), 1 vers (Turcsány P., Új Írás 1977. 11.), 3 vers (Turcsány P., Nagyvilág 1978. 7.). = Irod.: A. Lejtesz: Ilyen volt H. (Valóság 1973. 7.), V. Ivanov: H. „Engem elefántcsontszéken hordoznak" c. versének tájékoztatója (Helikon 1974. 2.), Rab Zsuzsa: H. kőasszonya (Élet és Irodalom 1975. 33.).

JESZENYIN, Szergej (Konsztantyinovo, 1895 – Leningrád, 1925): orosz költő. Pályaképét l. Világirodalmi Lexikon (Apostol A.), valamint 1978. 4. számunk bibliográfiája. = Műveinek legteljesebb gyűjteménye magyarul: *Válogatott művei* (Európa 1977.). A Kozmosz Könyvek sorozatban előkészületben egy új fordításokat is tartalmazó Jeszenyin versválogatás. = Újabb irod.: Koroknai Zsuzsa: J. (Élet és Irodalom 1977.), Fábián László (Magyar Nemzet 1978. 73.), Könczöl Csaba: A Jeszenyin-hatás nyomában (Vigilia 1978. 8.). Az itt közölt verset az 1977-es *Válogatott műveiből* vettük át.

KATAJEV, Valentyin (Odessza, 1897–): orosz regény- és drámaíró, elbeszélő. Pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Gerencsér Zs.) és Napjaink szovjet irodalma (tan. köt., Lengyel B.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *A szép nadrág* (elb., Rab Zs., Kegyetlen szerelem, anto., Európa 1969.), *Széttört élet avagy Oberon varázskürtje* (Havas E., Népszabadság 1972. 238.), *Az ostromlott városban* (elb., Nikodémusz E., Parázs idők, anto., Európa 1977.), *Az aranytoll* (elb., Maráz L., uo.). = *Almaznij moj venyec* (Gyémántos koszorúm) c. regényéből magyarul részletek: *A kékszemű* (E. Fehér P., Népszabadság 1978. 160.), Hogyan készült *A tizenkét szék*, *A lovaskatona* (Elbert J., Nagyvilág 1978. 12.). Önéletrajzi írását l. Én. Szovjet írók önéletrajzai (Gondolat 1968.). = Irod.: E. Fehér Pál: Beszélgetés V. K.-vel (Élet és Irodalom 1967. 26.), E. Fehér Pál: Kalauz egy regényhez (Kortárs 1967. 11.), V. Akszjonov: Utazás K.-hez (Új Írás 1967. 11.), Lengyel Balázs: Álom és önéletrajz (Hagyomány és kísérlet, Magvető 1972.), Lengyel Balázs: K. számadása (Nagyvilág 1972. 8.), Halasi Mária: Moszkvai találkozások (Magyar Hírlap 1972. ápr. 1.). = Lapunk 1978. 2. számában közöltünk róla visszaemlékezést: David Ortenberg: Írók a háborúban. 1979. 1. számunkban beszámoltunk budapesti tartózkodásáról. = Itt közölt elbeszélésének eredeti címe: *Praporscsik*, fordításunk a Szobr. Szocs. v. 5-i tomah 4. kötete alapján készült (Izd. vo Hudozsesztvennoj lityeraturi, Moszkva 1956.).

KIN, Viktor (Boriszoglebszk, 1903—1937): orosz író, újságíró. A Komszomolnak tizenöt éves korától, a Komszomol megalakulásától fogva tagja, szülővárosában annak egyik szervezője. Tizenhét éves korában lép be a pártba, harcol Antonov bandái ellen. Politikai megbízott a lengyel fronton. 1922-ben illegális pártmunkára a Távol-Keletre küldik. Irodalmi munkássága 1923-ban, Szverdlovszkban kezdődik, majd Moszkvában folytatódik, ahol 1925-től tárcákat, karcolatokat ír a Komszomolszkaja Pravdába és a Pravdába. 1928-ban jelent meg *Po tu sztoronu* (A másik oldalon) című regénye, melyből most négy fejezetet közlünk. (Fordításunk a szerző Izbrannoje c. kötetéből készült, Szovjetszkij piszatyel, Moszkva 1965.) A műből magyarul korábban *A túlsó parton* címmel jelentek meg részletek (Ágai Á., Szputnyik 1976. 8.). E mű 1921—22-ben, a Távol-Keleten játszódik. Hősei romantikus lelkületű fiatalok, akik nem is gondolnak másra, mint a forradalomra, a pártra, akiktől idegen a hétköznapi élet, akik fiatalon a polgárháború egész súlyát viselik. A mozgalmas, erősen dialógusokra épülő művet többször is dramatizálták (a harmincas évek közepén, 1957-ben, 1958-ban). 1931-ben adta ki riportjainak, karcolatainak gyűjteményes kötetét *Pitka elektricseszivom* címmel. 1931—1936 között a TASZSZ olaszországi és franciaországi tudósítója, 1937-ben a Journal de Moscou c. lap szerkesztője. Külföldi tartózkodása idején kezdte írni *Lille* c. regényét az első világháborúról, valamint egy másik regényt a szovjet újságírókról és a húszas évek Moszkvájáról. E műveit már nem tudta befejezni. = Magyarul még megjelent: *Utazásom a lengyel frontra* (visszaeml., Zappe L., Hadsereg született, anto., Zrínyi 1977.).

KOSZTYUCSENKO, Alekszandr (1922, Ukrajna—): orosz újságíró. A Lenin Katonapolitikai Főiskola újságíró szakán végzett. Részt vett a Nagy Honvédő Háborúban. Többször járt Magyarországon.

LEONOV, Leonyid (Moszkva, 1899—): orosz regény- és drámaíró, elbeszélő. Pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Gerencsér Zs.). = Lapunk 1977. 5. számában közöltük a Voproszi Lityeraturi körkérdésére adott válaszát, 1978. 9. számunkban Tolsztojról szóló írását. = Újabban magyarul megjelent: levele Szőllősy Klára családjához (Nagyvilág 1977. 12.). = Irod.: Szőllősy Klára (Nagyvilág 1957. 3., 1960. 10., 1961. 8.). = Itt közölt írását *Lityeratura i vremja* c. kötetéből fordítottuk (Molodaja Gvargyija, Moszkva 1967.).

LIBEGYINSZKIJ, Jurij (Odessza, 1898 — Moszkva, 1959): orosz regényíró. Pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Ecsedy A.—Gáliczky É.). = Irod.: Illés Béla: Pipafüst mellett (Szépirodalmi 1967.) = Ism.: Egy hét: Falus Róbert: Regény a szovjet irodalom hőskoráról (Nagyvilág 1957. 9.).

LUGOVSZKOJ, Vlagyimir (Moszkva, 1901 — Jalta, 1957.): orosz költő, műfordító. 1978. 4. számunkban közöltük egy versét, életrajzi jegyzete ott olvasható. = Újabban magyarul megjelent: 2 vers (Havas E., Hadsereg született. anto., Zrínyi 1977.).

MAJAKOVSZKIJ, Vlagyimir (Bagdadi, 1893 — Moszkva, 1930): orosz költő, pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Gerencsér Zs.), Szovjet irodalom (tan. köt., Kardos L.) és 1978. 4. számunk bibliográfiája. = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *Alekszandr Blok meghalt* (tan., Élmények és gondolatok, Szovjet esszék, Európa 1967.), két levele (Nagyvilág 1963. 11.). = Irod.: Kardos László: Gondolatok M.-ról (Népszabadság 1963. júl. 19.), Hidas Antal: Adósai mi vagyunk (Új Írás 1963. 7.), Bóka László: M., pápaszem nélkül (Élet és Irodalom 1963. 29.), Illés Béla: Találkozás M-jal (Pipafüst mellett, Szépirodalmi 1967.), Elbert János: A 75 éves M. (Nagyvilág 1968. 7.), Garai Gábor: A 75 éves M. (Meghitt találkozások, Szépirodalmi 1969.), Juhász Mária: Egyéniség és forradalom (Új Írás 1969. 8.), Tőzsér Árpád: A kétszárnyú M. (Az irodalom valósága, Madách 1970.), Szilágyi Ákos: Líra és forradalom (Valóság 1977. 12.), Bojtár Endre: Két könyv M.-ról (Valóság 1968. 3.), Nagy Zoltán: A képzőművész M. (Kritika 1974. 5.) + E. Fehér Pál: Egy világhírű költő legendái. M. és a magyarok (Népszabadság 1970. szept. 1.), Mácza János: Első találkozásom M-jal (Népköztársaság 1973. júl. 15.), Botka Ferenc: M. magyarul (Napjaink 1974. 5.), Békés István: Megjelent 1947-ben. Így készült M. verseinek első magyar válogatása (Népszabadság 1977. jún. 12.) + Anatolij Lunacsarszkij: Az újító M. (Irodalmi tanulmányok, Gondolat 1959.), Alekszandr Fagyejev: M.-ról és a költészet áramlatairól (A proletár irodalom országútján, Gondolat 1962.), Viktor Sklovszkij: V. M. (Így éltünk, Európa 1964.), Viktor Sklovszkij: M.-ról (A szépprózа, Gondolat 1963.), A. Gorov — A. Kolmogorov—A. Kondratov: M. poémáinak ritmikája (Helikon 1967. 3—4.), Konsztantyin Pausztovszkij: Rézpatkók (Jegyzetek a cigarettásdobozon, Gondolat 1971.), Kornyej Csukovszkij: M. (Két évszázad tanúja, Európa 1973.), Borisz

Eichenbaum: M. (Az irodalmi elemzés, Gondolat 1974.), Alekszandr Dimsic: V. M. és az eszmék harca (A hetvenes évek, Válogatás a szovjet kritikai irodalomból, Kossuth 1976.), Vertov és M. találkozásai (Filmkultúra 1974. 1.). + Elsa Triolet: M. az ifjúság előtt (Élet és Irodalom 1963. 29.), Cecil Bowra: V. M. futurizmusa (Az alkotó kísérlet, Európa 1970.).

NYIKOLAJEV, Oleg (1940, Moszkva—): orosz újságíró. A moszkvai Lomonoszov Egyetem újságíró karán végzett. A Moszkvai Rádió munkatársa. 1978. 4. számunkban közöltük *Könyvek — katonák* c. írását.

OZEROV, Vitalij (Kiszlovodszk, 1917—): orosz irodalmár, kritikus, az irodalomtudományok doktora, a Szovjet Írószövetség titkára, a Voproszi Lityeraturi főszerkesztője. *Az alkotói fellendülés légkörében* című cikke és életrajzi jegyzete 1976. 10. számunkban olvasható.

PAUSZTOVSZKIJ, Konsztantyin (Moszkva, 1892—1968): orosz író. *A nyűtt köpenyes öregember* című elbeszélését 1977. 11. számunkban közöltük Dalos László fordításában, életrajzi jegyzetei ott olvashatók. = Újabban magyarul megj.: *Az aranycompó* (elb., Sultson I. és Kardoss T., A forrófejű Andron, anto., Eu. 1975.), *Utazás az öreg tevével* (elb., Dalos L., Új Tükör 1978. 9.), *Kései tavasz* (elb., Dalos L., Magyar Nemzet 1978. 164.), *Gyarmatárucímkék* (elb., Dalos L., Nagyvilág 1978. 7.). = Itt közölt írásának eredeti címe: *Marsal Bljuher*, fordításunk a Blizkije i daljokije c. kötetből (Molodaja Gvargyija, 1967.) készült.

SOLOHOV, Mihail (Vjosenszkaja, 1905—): orosz regényíró, elbeszélő. Pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Gerencsér Zs.), Szovjet irodalom (tan. köt., Veres Péter), Ecsedy Andorné—Gáliczky Éva: M. S. Írói arcképvázlat és bibliográfia. 1963.; Ramháb Mária: M. S. művei (és róla szóló irodalom). Válogatott bibliográfia. Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét, 1976. = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *Az angol olvasónak* (tan., A világirodalom ars poeticái, anto., Gondolat 1965.). = A hetvenéves Solohovot köszöntő összeállításunk 1975. 2. számunkban, S. a Voproszi Lityeraturi körkérdésére adott válasza 1977. 5. számunkban. = Irod.: V. Sklovszkij: Kozákság és parasztság (A szépprózа, Gondolat 1963.), Elbert János: M. S. és a Nobel-díj (Nagyvilág 1965. 12.), Szabó Pál: Együtt S.-val (Népszabadság 1965. máj. 16.), Simon István: A doni kozákparasztok eposza (Kritika 1974. 2.), Kristó Nagy István: A lehetetlen megvalósítása (Regények, drámák, remények, Magvető 1971.), Vladesz Kotovszkov: S. publicisztikájáról (Alföld 1976. 11.), Juhász Béla: Ember és történelem (Irodalom és valóság. Szépirodalmi 1977.). = Az itt közölt elbeszélés eredeti címe *Ogyin jazik*, fordításunk a Szobr. Szocs. v 9-i tomah 1. kötete alapján készült (Izd. vo Hudozsesztvennoj lityeraturi, Moszkva, 1965.).

SZEJFULLINA, Ligyija (Varlamovo, 1889 — Moszkva, 1954): orosz író, drámaíró. Pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Ecsedy A.—Gáliczky É.). = Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *Aranyos gyermekkor* (elb., Együtt, 1928. 1.), *Ifjúság* (elb., Gellért H., Irodalom-Tudomány 1945. I.), 1 vers (Radó Gy., Szovjet Kultúra 1953. 5.), *Levél* (elb., Rab Zs., Kegyetlen szerelem, anto., Európa 1969.). = Irod.: Illyés Gyula, Iránytűvel (Szépirodalmi 1975.). = L. Sz. *Virinyeja* c. kisregényéből írt színművének 1927-es prágai bemutatója volt az első szovjet színházi premier külföldön. = Az itt közölt mű eredeti címe *Muzsickij szkaz o Lenine*. Fordításunk az Izbrannije proizvegyenyija v 2—4 tomah 1. kötete alapján készült (Izdvo. Hudozsesztvennoj lityeraturi, Moszkva, 1958.).

SZURKOV, Alekszej (Szerednyevo, 1899—): orosz költő, kritikus. Marietta Saginyanról szóló írását 1978. 4. számunkban közöltük. Életrajzi jegyzete 1976. 2. és 1978. 4. számunkban olvasható. = Itt közölt írását a Voszpominanyija ob Ilje Erenburge c. kötetből fordítottuk (Szovjetszkij piszatyel, Moszkva, 1975.).

TESSZ, Tatyjana (Odessza, 1906—): orosz író, újságíró. Az odesszai konzervatórium zongora tanszakán tanult 1924—1927 között. Első versei 1924-ben jelentek meg. 1932-ben adta ki *Pljusz entuziazm* c. riportkötetét. 1934-től az Izvesztyija munkatársa. Az ötvenes évektől kezdve számos riport- és elbeszéléskötete jelent meg, köztük amerikai és mozambique-i riportjainak gyűjteményei. Ifjúsági műveket is írt: *Putyesesztvije kapitana Szkotta* (Scott kapitány utazása, kisreg., 1940.), *Nyevigyimij szvigyetyel* (A láthatatlan tanú, elbeszélések, 1963.). = Itt közölt visszaemlékezését az Oktyabr 1978. 10. számából fordítottuk, eredeti címe: *Vsztrecsi sz Babelem.*

TYIHONOV, Nyikolaj (Szentpétervár, 1896—): orosz költő, prózaíró. Kosztantyin Fegyinről szóló írását 1977. 11. számunkban közöltük, életrajzi jegyzete ott olvasható. Az ott jelzetteken kívül magyarul megjelent: *Szemfényvesztés* (elb., Árvay J., Kegyetlen szerelem, anto., Európa 1969.).

VESZJOLIJ, Artyom (Szamara, 1899–1939): orosz regényíró, elbeszélő. Pályaképét l. Világirodalmi Kisenciklopédia (Ecsedy A.–Gáliczky É.) és Napjaink szovjet irodalma (tan. köt., E. Fehér P.). = Az itt közölt írások a *Rosszija, krovju umitaja* (Vérmosta Oroszország) c. mű Etjudi c. részének fejezetei, eredeti címeik: *Szud szkorij, Vzjatyije Armavira.* (Fordításunk a mű 1977-es kiadása alapján készült, Moszkva, Szovremennyik). Az önálló fejezetekből összeilleszkedő „regény"-ből magyarul eddig három fejezet jelent meg: *Kegyetlen szerelem* (Gerencsér Zs., az azonos c. anto-ban, Európa 1969.), *Gyors ítélet* (Bratka L., Magyar Ifjúság 1978. 44.), *Vakmerőségeknek visszfénye* (Bratka L., Ifjúsági Magazin 1978. 11.). = Magyarul még megjelent: *Deres ének* (elb., Elbert J., A forrófeja Andron, anto., Európa 1975.).

ZOSCSENKO, Mihail (Poltava, 1895 – Leningrád, 1958): orosz író. 1976. 4. számunkban közöltük két elbeszélését Makai Imre fordításában. Pályaképét l. Világirodalmi Kislexikon, Napjaink szovjet irodalma (tan. köt., Bakcsi Gy.) és 1976. 4. számunk. = A most közölt elbeszélés korábban Osvát E. fordításában jelent meg (Történetek Leninről., anto., 1970.). = Magyarul még megjelent elbeszélései *Az ehető tintatartó* (Osvát E., Történetek Leninről, anto., 1970.), *Gyónás, Kényszerleszállás, Éjszakai történet* (Rab. Zs., Nagyvilág 1974. 1.), *Szerelem* (Gellért Gy., Új Szó 1976. V. 8.), *Kellemes találkozás* (Gellért Gy., Új Szó, 1976. 182.), *Méhek és emberek* (Gyöngy L., Új Tükör, 1977. 10.), *Rendkívüli esemény* (Gellért Gy., Új Szó, 1978. 71.), *A beteg* (Gellért Gy., Ország-Világ, 1978. 13.) = Önéletrajzi írása: Én. Szovjet írók önéletrajzai. Gondolat 1968. = Irod.: Kornyej Csukovszkij: Z. (Két évszázad tanúja, Európa 1973.). = Fordításunk a Tovaris Lenin. Voszpominanyija, sztyihi, rasszkazi c. kötetből készült (Molodaja Gvargyija, Moszkva, 1967.), az írás eredeti címe: *Kak Lenin perehitril zsandarmov.*

ZUBOV, Konsztantyin: orosz színész. Itt közölt írását a Mate Zalka – piszatyel, general, cselovek c. kötetből fordítottuk (Szovjetszkij piszatyel, Moszkva, 1976.).

Műmellékletünkön

A Szovjet Képzőművészek Szövetsége 1977 végén a Magyar Képzőművészek Szövetségével együtt közös tanulmányutat szervezett Grúziába, majd Magyarországra. E látogatás eredményeképpen nyílt meg a szovjet és magyar művészek közös kiállítása, amelynek képeiből mostani műmellékletünk anyagát válogattuk. Az alábbiakban bemutatjuk a művészeket.

CIGAL, Tatyjana (1951–): moszkvai festő. 1975-ben végzett a moszkvai Szurikov Képzőművészeti Főiskolán, ettől kezdve szerepel kiállításokon.

GOLOVANOV, Vlagyimir (1924–): ukrán grafikus és könyvtervező művész, monumentális-dekoratív festmények alkotója. 1959-ben végzett a kijevi Képzőművészeti Főiskola grafikai szakán. Művei köztársasági és országos kiállításokon szerepelnek.

KOLESZÁR Erzsébet (1944–): magyar grafikus, könyv- és plakáttervező művész. 1969-ben végzett a budapesti Képzőművészeti Főiskola alkalmazott grafikai szakán. Több kiállításon vett részt Magyarországon és külföldön is.

KUDÁSZ Emese (1943–): magyar festő. 1967-ben végzett a Képzőművészeti Főiskola festészeti szakán. 1967 óta a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának tagja. 1972–75-ben Derkovits ösztöndíjas, ekkor szerepel először a budapesti kiállításokon. Művei hazai és külföldi kiállításokon egyaránt láthatók.

MEZSIROV, Jurij (19[illegible]): leningrádi festő. 1965-ben végzett a leningrádi Repin Képzőművészeti Főiskolán, ma Képzőművészeti Akadémia alkotóműhelyének is tagja volt.

PARKOSZADZE, Amiran (1941–): grúz festő. 1966-ban végzett a tbilisi Képzőművészeti Akadémia monumentális- és iparművészeti karán. 1974-ben alkotói körutat tett a BAM vasútvonal építkezésén.

SANIDZE, Setar (1945–): grúz festő. 1972-ben végzett a tbilisi Képzőművészeti Akadémia festészeti szakán. A köztársasági és országos kiállítások állandó résztvevője. 1973 óta a tbilisi Népek Barátsága Múzeum munkatársa.

TALASENKO, Marina (1946–): moszkvai festő. 1[illegible]-ben végzett a moszkvai 1905. Emléke festőiskolán. 1972 óta vesz részt kiállításokon.

Pjotr Sztaronoszov: Illusztráció Kerzsencev
Lenin élete című művéhez

BIBLIOGRÁFIA

A Magyar Tanácsköztársaság szovjet irodalma

LENIN A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGRÓL

1. ЛЕНИН В. И.: Речь при закрытии съезда 23 марта (УШ съезд РКП(б), 18–23 марта 1919 г.). Полн. собр. соч. т. 38, с. 211–215
2. ЛЕНИН В. И.: Запись радиотелеграммы Бела Куну, 23 марта 1919. Полн. собр. соч. т. 38, с. 217.
3. ЛЕНИН В. И.: Сообщение о переговорах по радио с Бела Кун (конец марта 1919 г.). Полн. собр. соч. т. 38, с. 232–233.
4. ЛЕНИН В. И.: Речь на беспартийной рабоче-красноармейской конференции 6 августа 1919 г.: хроникерская запись. Полн. собр. соч. т. 39, с. 146–149
5. ЛЕНИН В. И.: Телеграмма И. И. Вацетису и С. И. Аралову (21 и 22 апреля 1919 г.). Полн. собр. соч. т. 50, с. 285–286.
6. ЛЕНИН В. И.: Телеграмма Бела Куну, 13 мая 1919 г. Полн. собр. соч. т. 50, с. 310.
7. ЛЕНИН В. И.: Привет венгерским рабочим, 27 мая 1919 г. Полн. собр. соч. т. 38, с. 384–388.
8. ЛЕНИН В. И.: Заметки публициста, 14 февр. 1920 г. Полн. собр. соч. т. 40, с. 129–139.

KORABELI SAJTÓVISSZHANG

9. Венгрия – Советская республика. *Правда,* 1919, 23 марта, с. 1
10. Советская Республика Венгрия. *Правда,* 1919, 25 марта, с 1; 27 марта, с. 2; 28 марта, с. 2; 30 марта, с. 2; 1 мая, с. 4; 4 мая, с. 3; 6 мая, с. 3; 8 мая, с. 3; 9 мая, с. 4; 10 мая, с. 3; 13 мая, с. 3; 14 мая, с. 1; 17 мая, с. 2; 21 мая, с. 2; 23 мая, с. 4; 24 мая, с. 2; 25 мая, с. 3; 27 мая, с. 3; 28 мая, с. 1; 29 мая, с. 3; 5 июня, с. 3.
11. РУДНЯНСКИЙ А.: Строительство Красной Венгрии. *Правда,* 1919, 20 мая, с. 1.
12. Венгерским товарищам. *Правда,* 1919, 15 июля, с. 2; 18 июля, с. 1.

ELEMZÉSEK, ÉRTÉKELÉSEK, SZÉPIRODALMI MŰVEK

13. БОГДАНОВ Н.: Братья по борьбе. О венг. коммунистах-интернационалистах: к 50-летию провозглашения Венгерской Советской Республики. *Изв.,* 1969, 25 марта.
14. ГЕРАСИМОВ В.: Сталь боевых традиций: 55 лет провозглашения Венгерской Советской Республики. *Правда,* 1974, 20 марта.
15. ГЕРШКОВИЧ Ал.: Родство двух революций: о влиянии Великой Октябрьской социалистической революции на культурные преобразования в Венгерской Советской Республике. 1919 г. *Сов. культура,* 1968., 4 апр.
16. ГАЙДА П.: Как боролась и пала Советская Венгрия. М.–Л. «Московский рабочий», 1931. 79 с.
17. ГРИГОРЬЕВ А.: Следуя революционным традициям: к 50-летию образования Венгерской Советской Республики. *Коммунист Белоруссии,* 1969, № 3, с. 64–66.

18. ГРОМОВ О.: 133 героических дня: к 50-летию Венгерской Советской Республики. *Учит. газета,* 1969, 20 марта.
19. ДАРДЫКИН С.: Славная страница: 55 лет провозглашения Венгерской Советской Республики. *Изв.,* 1974, 20 марта, Моск. веч. вып.
20. ИСРАЭЛЯН В. Л.: 133 героических дня: Венгерская Советская Республика. 1919 г. М., Госполитиздат, 1959. 40 с.
21. ИЛЕШИН Б.: Бронепоезд № 12: о революционных днях Венгерской Советской Республики. 1919 г. *Изв.,* 1969, 21 марта
22. ЛЕБОВ М. Ф.: Венгерская Советская Республика. 1919 г. М., Соцэкгиз, 1959, 274 с.
22а. ЛЕБОВИЧ М.: Героическая страница истории венгерского рабочего класса. *Коммунист,* 1959, № 3, с. 75–80.
23. ЛЕБОВИЧ М. Ф.: Замечательная эпопея в истории венгерского народа: к 50-летию Венгерской Советской Республики. *Новая и новейшая история,* 1969, № 2, с. 20–32.
24. МНУХИНА Р. С.: Подъем венгерского рабочего движения под влиянием Великой Октябрьской социалистической революции. *Вестник Ленинград. ун-та,* 1957, № 20. Серия истории, яз. и лит., вып. 4, с. 66–79.
25. МОСКАЛЬЧИК Ю. И.: Из истории Венгерской Советской Республики. 1919. *Новая и новейшая история,* 1959, № 2, с. 72–95.
26. НЕЖИНСКИЙ Л. Н.: Венгерская Советская Республика. 1919 г. М., Знание, 1969. 48 с.
27. НЕЖИНСКИЙ Л.: 133 героических дня. *Новое время,* 1969, № 12, с. 12–14.
28. НЕЖИНСКИЙ Л. Н.: У истоков советско–венгерской дружбы: к 50-летию пролетарской революции 1919 г. в Венгрии. *Вопр. истории,* 1969, № 3, с. 18–31.
29. ОРЛИК И. И.: Из истории Венгерской Советской Республики. 1919 г., *Доклады и сообщения ин-та истории АН СССР,* 1955, вып. 7, с. 70–75.
30. ПОПОВ Б. С.: Из истории пролетарской революции 1919 г. в Венгрии. В кн.: 40 лет Великой Октябрьской социалистической революции. М., 1957, т. 1, с. 435–481.
31. Русские интернационалисты в борьбе за Венгерскую Советскую Республику. 1919 г.: сб. документов. М., 1972 г. 254 с.
32. СОЛОДКОВ Т. Е.: В. И. Ленин и венгерская социалистическая революция 1919 г. *Вестник Белорус. ун-та. История, философия, экономика, право,* 1969, № 3, с. 9–14.
33. СПИВАК Б.: Боевое побратимство: об участии русских и украинских добровольцев в защите Венгерской Советской Республики. 1919 г. *Коммунист Украины.* 1969, № 3, с. 83–86.
34. СПИВАК Б.: Об участии русских добровольцев в защите Венгерской Советской Республики. *Новая и новейшая история,* 1968, № 1, с. 62–67.
35. 133 дня: 40-я годовщина провозглашения Венгерской Советской Республики. *Огонек,* 1959, № 13, с. 14–15.
36. ФЕДОРОВ А. В.: Участие русских солдат в защите Венгерской Советской Республики. 1919 г. *Вопр. истории* 1955, № 2, с. 91–96.
37. ШАТРОВ Е. В.: Русский батальон: репортаж из 1919 г. М., Воениздат, 1969. 160 с.
38. ДУНАЕВСКИЙ А. М.: Подлинная история Кароя Лигети. Документ. повесть. М., Воениздат, 1969. 188 с.
39. КВИН Л. И.: Звезды чужой стороны. Роман. Новосибирск, 1967. 327 с.

A Magyar Népköztársaság Kulturális Minisztériuma és a Szovjet Írószövetség folyóirata. Megjelenik havonta. Főszerkesztő: Szavva Dangulov és Király István. A magyar kiadás szerkesztősége: Budapest V., Szép utca 5. 1053. Kiadja a Lapkiadó Vállalat: Budapest, Lenin krt. 9–11. 1073. Felelős kiadó: Siklósi Norbert, a Lapkiadó Vállalat igazgatója. Készíti a 79.90492 Petőfi Nyomda, Kecskemét. Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem(78.9318)Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a helyi (Budapesten a kerületi) kézbesítő postahivataloknál és a kézbesítőknél. Előfizetési díj: negyedévre: 30,– Ft, fél évre: 60,– Ft, egész évre: 120,– Ft. Előfizetés külföldről: a Kultúra Külkereskedelmi Vállalatnál (Bp, 62. Pf. 149. 1389) vagy a Kultúra Külföldi Képviseleténél. **INDEX: 25 783**

Jurij Mezsirov: Bencze József költő portréja

Tatyjana Cigal: Tengeröböl

Marija Talasenko: Magyarországi emlékek
III

Sota Sanidze: Varga Éva Budapestről

Vlagyimir Golovanov: Magyar zenészek

Amiran Parkoszadze: Budapest

Koleszár Erzsébet: Kéz a kézben

Kudász Emese: Sziklafal tövében
VIII

SZÁMUNK SZOVJET SZERZŐI

NYIKOLAJ ASZEJEV
EDUARD BAGRICKIJ
GYEMJAN BEDNIJ
ALEKSZANDR BLOK
VALERIJ BRJUSZOV
KONSZTANTYIN FEGYIN
DMITRIJ FURMANOV
ALEKSZANDR GERSKOVICS
FJODOR GLADKOV
VELEMIR HLEBNYIKOV
SZERGEJ JESZENYIN
VALENTYIN KATAJEV
VIKTOR KIN
MIHAIL KOLCOV
ALEKSZANDR KOSZTYUCSENKO
LEONYID LEONOV
JURIJ LIBEGYINSZKIJ
VLAGYIMIR LUGOVSZKOJ
VLAGYIMIR MAJAKOVSZKIJ
LJUBOV MOSZKOVSZKAJA
OLEG NYIKOLAJEV
VITALIJ OZEROV
KONSZTANTYIN PAUSZTOVSZKIJ
MIHAIL SOLOHOV
LIGYIJA SZEJFULLINA
ALEKSZEJ SZURKOV
TATYJANA TESSZ
NYIKOLAJ TYIHONOV
ARTYOM VESZJOLIJ
MIHAIL ZOSCSENKO
KONSZTANTYIN ZUBOV

MAGYAR SZERZŐK ÉS FORDÍTÓK

ACZÉL GÉZA
BARANYI FERENC
BOTKA FERENC
BRATKA LÁSZLÓ
CSIBRA ISTVÁN
DALOS GYÖRGY
DALOS LÁSZLÓ
FODOR ANDRÁS
GARAI GÁBOR
GÁLVÖLGYI JUDIT
GELLÉRT GYÖRGY
GERENCSÉR ZSIGMOND
GYÖRE IMRE
HÁRS GYÖRGY
HAVAS ERVIN
HÉRA ZOLTÁN
HIDAS ANTAL
KARDOS LÁSZLÓ
KATONA ERZSÉBET
KIRÁLY ZSUZSA
LÉNÁRT ÉVA
LUKÁCS GYÖRGY
MÁCZA JÁNOS
MAKAI IMRE
MEZEI ANDRÁS
MEZEY KATALIN
NIKODÉMUSZ ELLI
ORBÁN OTTÓ
RAB ZSUZSA
RAJCSÁNYI IRÉN
RÓZSA ENDRE
SOMLYÓ GYÖRGY
SZABÓ MAGDOLNA
SZILÁGYI ÁKOS
TANDORI DEZSŐ
VERESS MIKLÓS
WEÖRES SÁNDOR
ZAPPE LÁSZLÓ

Ára: 10,– Ft

HU ISSN 0133–0713

Következő számaink tartalmából

VAGYIM KOZSEVNYIKOV KISREGÉNYE: A CSATORNA (Antal Miklós fordítása)

VIKTOR SZTYEPANOV DOKUMENTUMREGÉNYE: FÖLDSARLÓ (Lorschy Katalin fordítása)

ALEX ADAMOVICS–DANYIIL GRANYIN: LAPOK A BLOKÁD KÖNYVÉBŐL (Gellért György fordítása)

ALEKSZANDR GLADKOV VISSZAEMLÉKEZÉSE BORISZ PASZTERNAKRA: CSISZTOPOLI TÉL (Lorschy Katalin fordítása)

MIHAIL ALEKSZEJEV REGÉNYE: NEM SZOMORÚ FŰZFA (S. Nyirő József fordítása)

MIHAIL BULGAKOV NOVELLÁJA: A MORFIUM (Elbert János fordítása)

VIKTOR AZERNYIKOV SZÍNMŰVE: TÖBB VÁLTOZAT LEHETSÉGES (Elbert János fordítása)

JURIJ TRIFONOV REGÉNYE: AZ ÖREGEMBER (Szabó Mária fordítása)

NATALJA BARANSZKAJA KISREGÉNYE: SÖTÉT MÉZSZÍN (E. Gábor Éva fordítása)

ANNA AHMATOVA, DAVID KUGULTYINOV, BULAT OKUDZSAVA ÉS ROBERT ROZSGYESZTVENSZKIJ VERSEI

SZERGEJ ABRAMOV TANULMÁNYA VALENTYIN KATAJEVRŐL

NATALJA SZTAROSZELSZKAJA TANULMÁNYA A HETVENES ÉVEK POÉMÁIRÓL

JURIJ KUZMENKO TANULMÁNYA: AZ SZ. R. M. REJTÉLYE